TERVAJÄRVI JA SOTKAMON PERINNE-AINEISTO

kulttuurilautakunta

1981

Tervajärvi ja Sotkamon perinneaineisto

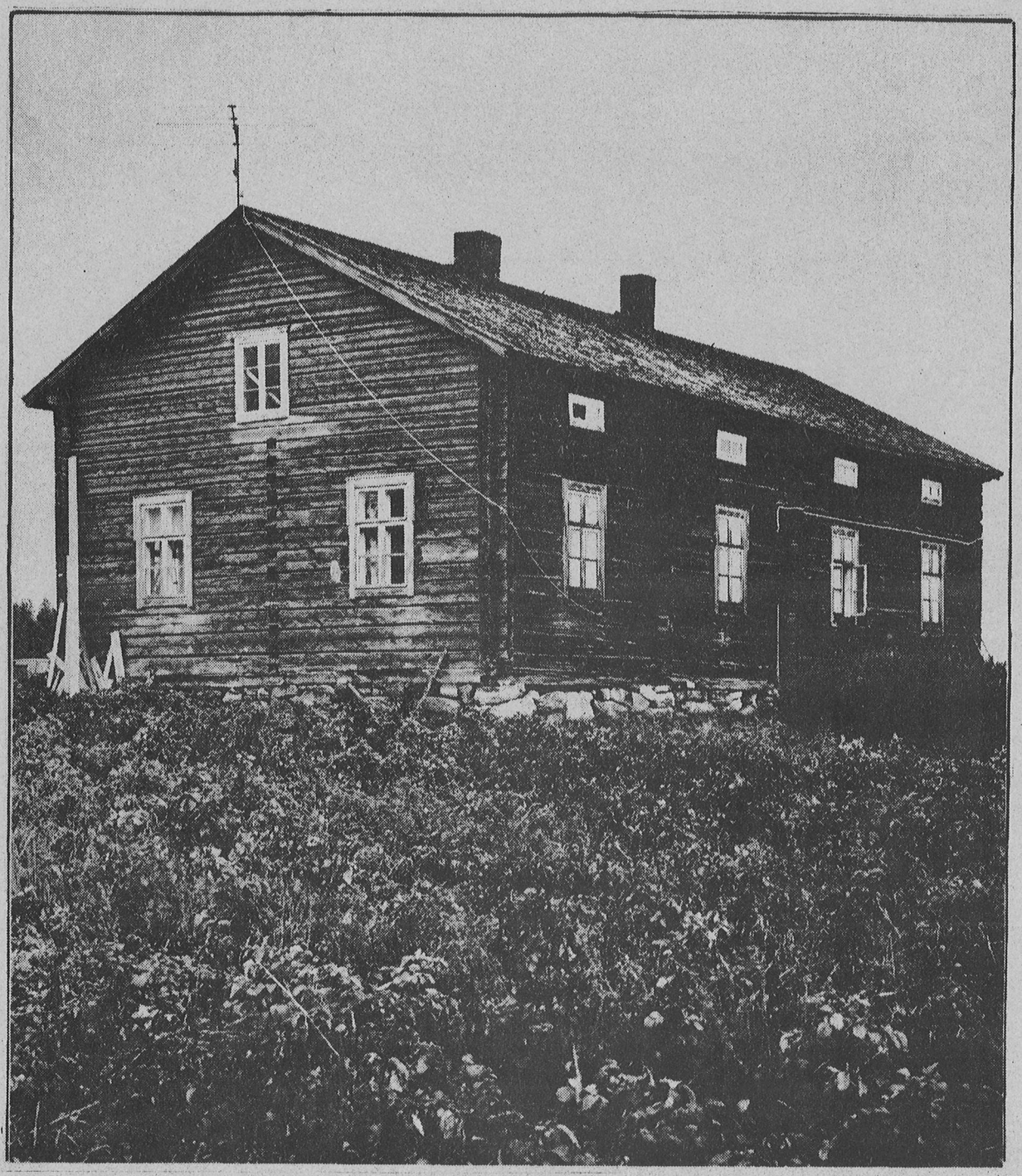

KUVA: Kainuun Museo/Jussi Mielikäinen

Lukijalle

Talomuseohanketta on viritelty Sotkamossa kymmenisen vuotta. Kunnan ostettua Tervajärven päärakennuksen, aitat ja luhdin marraskuussa 1980 kulttuurilautakunta lähti selvittämään, millainen on sotkamolaisen talomuseon yleensä ja erityisesti Tervajärven tapauksessa oltava. Maaliskuun 17. päivänä 1981 kulttuurilautakunta järjesti yhdessä kansalaisopiston kanssa onnistuneen museoseminaarin. Kesäksi 1981 lautakunta palkkasi Huk Jaana Korhosen selvittämään talomuseoproblematiikka kokonaisuudessaan ja Huk Jukka Juntusen suorittamaan arkeologisia inventointeja sekä tutkimaan, missä Sotkamoa koskevat julkiset ja yksityiset perinne- ja historia-aineistot ovat.

Seuraavassa kokoelmassa on taltioitu museoseminaariin liittyvä materiaali sekä Korhosen ja Juntusen tekemä työ. Kulttuurilautakunta toivoo kokoelman edistävän talomuseohanketta ja paikallisen perinteen vaalimista Sotkamossa.

SISÄLLYSLUETTELO

Toini Vinha-Mustonen

Tervajärven talo. Historia ja esineistö.....9
Tervajärven talon uudissijoitus talomuseoksi.....28
Tervajärven talo Sotkamon Sumsan kylässä.....31
Sotkamon talomuseon paikkavaihtoehtoja.....32
Sotkamon museoseminaari 17.3.1981.....33

Jaana Korhonen
TERVAJÄRVEN TALOMUSEO. Materiaalin keruu ja talomuseon alustava suunnittelu.

Käynti Toini Vinha-Mustosen luona 27.5.1981 (työn suunnittelemista).....66
Käynti Kainuun Museolla 1.6 (keskustelu amanuenssi Helena Pursiaisen kanssa).....68
Käynti Kajaanin kaupunginkirjaston kotiseutukokoelma-osastolla 1.6.....71
Käynti Kajaanin kaupungin keskusarkistossa 1.6 (tutustuminen lehtori Lauri Lounelan kokoelmiin).....72
Käynti Valtimon talomuseolla Murtovaarassa 7.6 (+Liite).....74
Talomuseotyöryhmän palaveri 11.6.....77
Vuoden 1948 karjanhoito ja ruokatalous Tervajärvellä.....80
Eila Komulaisen vierailu toimistolla 23.6.....91
Matka Hyrynsalmen talomuseolle Kaunislehtoon 26.6.....92
Käynti Sirkka Nordlingin luona 29.6 (paja).....93
Käynti Tervajärvellä 1.7 (myllyn tutkiminen).....94
Tervajärven paja.....95
Käynti Tipaksella 2.7 (myllyn tutkiminen).....96
Puhelinkeskustelu Toini Vinha-Mustosen kanssa 2.7.....97
Käynti Toini Vinha-Mustosen luona 9.7 (paja, työn suunnitteleminen).....98

Raportti käynnistä Aatoksen pappilassa, Sotkamon kirkossa, Tervajärvellä ja Kuhmon Tuupalassa 14.7 (mukana arkkitehti Panu Kaila Museovirastosta).....99
Täydentäviä tietoja Tervajärveltä 14.7 (karjanhoito, maanviljely, mylly, paja, asuinrakennus, asiakirjat).....106
Arkkitehti Panu Kailan kirje.....110
Puhelu Sirkka Nordlingin kanssa 24.7 (paja).....111
Käynti Tervajärvellä 27.7 (esineistö).....112
Maanviljely Tervajärvellä vuonna 1948.....114
Vanhoja rakennuksia, jotka kannattaa ottaa huomioon.....124
Museoesineiden säilytys- ja hoitokurssi 29.-31.7 (ohjelma ja opetusmonisteita).....125
Museoesineiden säilytys- ja hoitokurssi 29.-31.7 (luentomuistiinpanot).....135
Tietoja Tervajärveltä 4.8 (myllysauna, uitto, tervanpoltto).....146
Kirjallisuusluettelo 14.8.....148
Minne Tervajärven talomuseo?.....150
Mitä jatkossa Tervajärvellä?.....153

Jukka Juntunen & Jaana Korhonen
ANTTI HALOSEN JA HEIKKI HÄRMÄN KÄSIKIRJOITUKSET
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto.

Jukka Juntunen
Talollinen Antti Halosesta.....156
Siltavouti, kiertokoulunopettaja Heikki Härmästä.....158

Jaana Korhonen
Antti Halosen ja Heikki Härmän käsikirjoitusten sisällysluettelot.....160

Jukka Juntunen

TERVAJÄRVEN TALOMUSEON SUUNNITTELUTYÖ

Selvitys Tervajärven yksityisarkiston eräästä asiakirjasta vuodelta 1871.....182
Hilda Flinkmanin haastattelu 22.7.1981.....183
Tervajärvestä ja Tervajärven asukkaista vv. 1841-1916.....188
Lisäys raporttiin Tervajärvestä.....190

SOTKAMON ESIHISTORIALLISTEN MUINAISJÄÄNNÖSTEN INVENTOINTI

Sotkamon esihistoriallisten muinaisjäännösten uusintainventointi 23.6.-3.7.1981.....192
Sotkamollakin esihistoriansa (Kainuun Sanomat).....198
Sotkamolaiset esihistoriaa harrastamaan (Sotkamo-lehti).....201

SOTKAMON PERINNE- JA HISTORIA-AINEISTON KARTOITUSTYÖ

- Pääkkönen Pekka. Tipasoja, Mäkelä. Kotiarkisto.....204
- Partanen Jukka. Kuninkaanniemi. Kotiarkisto, valokuvat.....205
- Puhelinkeskustelu 16.7.1981 FL Jorma Keräsen kanssa.....206
- Sotkamon kunnanarkisto.....208
- J.A. Tervon lehtileikekokoelmat vuosilta 1918-1949.....211
- Sotkamon seurakunnan arkisto.....212
- Häyrynen Sipo. Kotiarkisto, lehtileikekokoelma.....215
- Sorvari Jaakko. Sotkamon nuorisoseuran arkisto.....217
- Sotkamon nuorisoseuran vaiheet 60 toimintavuoden ajalta. 1891-1951. Kirj. Heikki Turunen.....218
- Sotkamon piirin nimismiehen arkisto.....219
- Sotkamon Osuuspankin arkisto. Perinnekeruukil-

- pailun satoa.....220
- Käynti Leevi Palolan luona.....221
- Keskustelut Paavo Korhosen kanssa.....222
- Turunen Matti. Heikki Turusen arkisto.....225
- Okkonen Artturi. Naapurinvaaran sos.dem. työväenyhdistyksen arkisto.....226
- Meriläinen Alpo. Työväenliikkeen historia ja arkistoa.....227
- Sotkamon työväentalo.....228
- Puhelinkeskustelu Toivo Lanamäen kanssa.....229
- Puhelinkeskustelu Lea Vänskän kanssa.....230
- Sotkamon Osuusmeijerin arkisto.....231
- Rimpiläinen Heikki. Rimpilänniemi, Rönnynniemi. Kotiarkisto. Turunkorvankylän historia.....232
- Meriläinen Eero. Korvanniemi, Merilä. Kotiarkisto. Turunkorvankylän historia.....233
- Rönty Jussi. Korvanniemi, Kuosmala. Puhelinkeskustelu.....234
- Heikkinen Sulo. Työväenliikkeen historia ja arkistoa.....235
- Muranen Risto. Sotkamon Jymyn arkisto.....236
- Rusanen Hilkka ja Tarvainen Ida. Fredrik Rusasen arkisto.....237
- Meriläinen Kalle. Hyvölä. Kotiarkisto.....238
- Sotkamon Säästöpankin arkisto.....239
- Korhonen Juhani. Korvanniemi, Turunkorva.....240
- Mulari Pertti. Kirkonkylän sos.dem. työväenyhdistyksen arkisto.....241
- Keskustelu Toini Vinha-Mustosen kanssa 6.8.1981.....242
- Kainuun museo. Arkistoa.....245
- Kajaanin kaupunginarkisto. H.W. Claudelinin kokoelmat.....248
- Kajaanin kaupunginarkisto. Lauri Lounelan kokoelmat.....250
- Kajaanin kaupunginkirjasto. Kotiseutukokoelmat. Lehtileikkeitä, asiakirjoja,kirjallisuutta Sotkamosta.....251
- Meriläinen Matti. Naapurinvaara, Korhola. Puhelinkeskustelu.....253
- Nyman Aune. Sotkamon nuorisoseuran arkisto.....254
- Kaartinen Eeva. Sopala. Kotiarkisto. Sotkamon

kansalaiskokousten pöytäkirjat.....255
- Puhelinkeskustelu J.A. Partasen kanssa.....256
- Sotkamon Säästöpankki. Sotkamo-seuran talletukset.....257
- Tervonen Heikki. Juholankylä, Keskitalo. Kotiarkisto.....259
- Niskanen Toivo, Sumsa, Niskala. Puhelinkeskustelu.....260
- Meriläinen Aune. Elli ja Martta Lounelan valokuvakokoelma.....261
- Rönty Jorma. Rimpilänniemi, Röntylä. Valokuvakokoelma, asumistutkimus.....263
- Pitäjänhistorian tarve ja mahdollisuudet Sotkamossa. Lähdetilanteen kartoitustyö.....264

SEKALAISTA AINEISTOA (AINEISTO TALTIOITU KULTTUURITOIMISTOON)

- Sotkamo-kirjasta pois jätettyjä kirjoituksia
- Lehtileikkeitä. Esim. Monivaiheista toimintaa ja mielenkiintoisia asiakirjoja. Sotkamon työväenyhdistys 50-vuotias. Kansan Tahto 1957 / Maakunta-arkistossa on myös yksityisen ihmisen historiaa. Kainuun Sanomat 1981
- Sotkamon nuorisoseuratalot. Inventointilomakkeita
- Luettelo Sotkamon kirkonarkistosta talletuksena Oulun maakunta-arkistoon siirretyistä asiakirjoista. Talletussopimus 4.8.1956
- Kainuuta koskeva asiakirja-aineisto Oulun maakunta-arkistossa. Luettelo
- Makkosenmäen kaavoitus ja Sotkamon vanhan kirkon paikka

Kuvat Tervajärven pihapiiristä
Kainuun Museo/Jussi Mielikäinen
1980-1981; sivuilla 1, 8, 181

Kuva Aatoksesta
Annamaija Haukkavaara
1980; 43

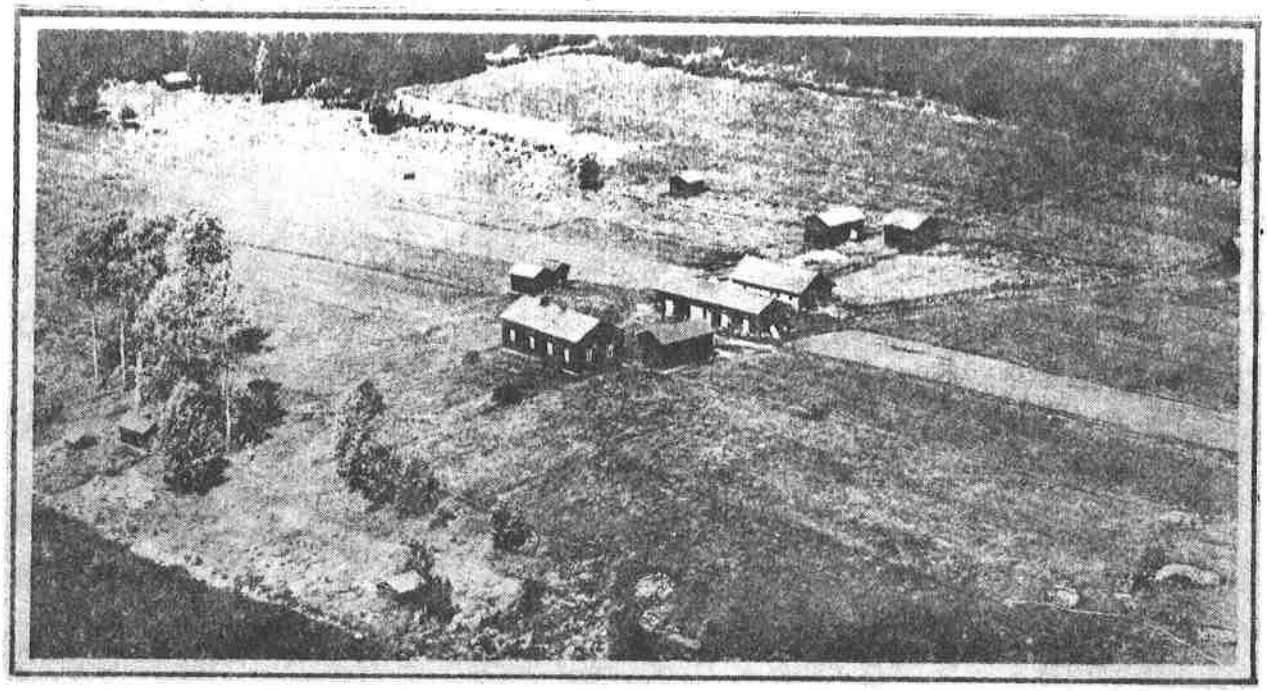

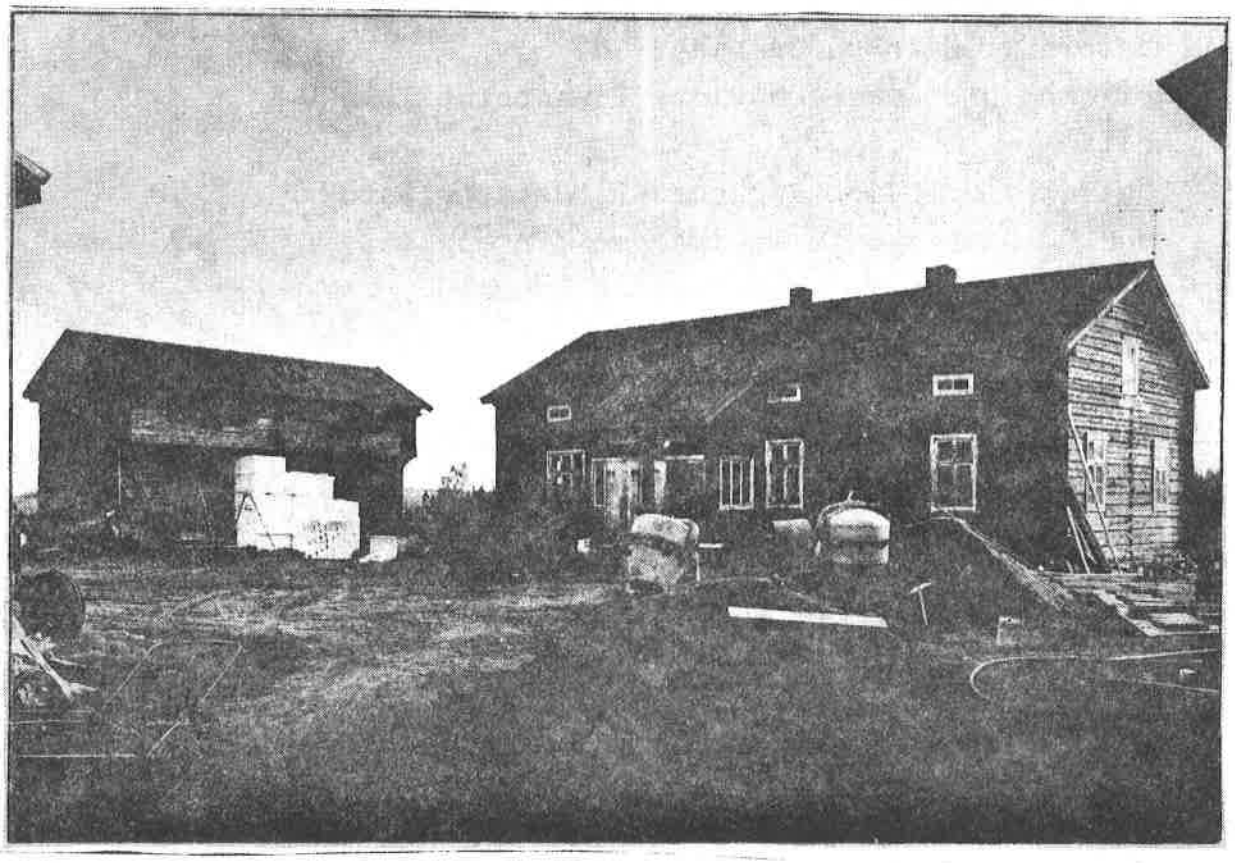

KUVAT: Kainuun Museo/Jussi Mielikäinen

Toini Vinha-Mustonen

TERVAJÄRVEN TALO

Historia ja esineistö

SISÄLLYS

sivu

1. JOHDANTO 1
2. TERVAJÄRVEN TALON VAIHEET 2
3. RAKENNUSTEN SIJAINTI JA NIIDEN LÄHIYMPÄRISTÖ 4
4. ASUINRAKENNUKSEN ULKO- JA SISÄOSIA 6
4.1. Asuinrakennuksen ulko-osia 6
4.2. Asuinrakennuksen sisäosia 7
5. ASUINRAKENNUKSEN SISUSTUS 8
5.1. Pirtti 8
5.2. Porstua 10
5.3. Keittiö 10
5.4. Rannanpuoleinen kamari 10
5.5. Pihanpuoleinen kamari 11
6. TALON ERILAISIA TOIMINTOJA 11
6.1. Ruokailu 11
6.2. Leipominen 11
6.3. Pyykinpesu 12
6.4. Lasten leikit 12
6.5. Kulkuyhteydet 12
6.6. Säilöntä 12
6.7. Maanviljelys ja karjanhoito 12
6.8. Tervanpoltto ja kalastus 13
LIITTEET

1. JOHDANTO

Tervajärven talo sijaitsee Sotkamon Sumsan kylässä Tervajärveen pistävässä niemessä. Talolla on vain yksi lähinaapuri, samalla peltoaukealla oleva Hakala, jossa vanhaemäntä on Tervajärven tyttäriä. Tie Tervajärven taloon kulkee Hakalan talon pihan halki. Ensi käynnilläni syyskuun 26. päivänä 1980 molemmissa taloissa tulijaa tervehti pirteällä haukunnalla pystykorvainen koira, Tervajärven Rippe-koira seurasi vieraan askelia tiukasti paikasta toiseen.

Taloon johtavan tien molemmin puolin levisivät kivikkoiset pellot, maasto oli melko tasaista, mutta laski vasemmalla joitain metrejä alas järven rantaan. Järvi välkehti syvänä ja kapeana lahdekkeena kuin norjalainen vuono. Lahdekkeen toinen ranta kohosi jyrkempänä, ja siellä oli jyhkeä kuusikko seassaan koivujen kirkkaankeltaisia täpliä. Tämä toinen ranta oli myös Tervajärven talon maata. Oikealla peltoaukean laidalla oli metsänraja, samoin kauempana rakennusten takana. Kymmenkunta lammasta laidunsi ulkorakennusten välisellä laitumella, ja kolme lehmää käyskenteli rantalaitumella talon takana.

Keskelle pihaa oli noussut valkotiilinen matala talo, rakennusvaihe oli vielä meneillään. Vanhassa asuinrakennuksessa ei ollut asuttavassa kunnossa enää kuin keittiö, kööki, ja pienempi kamari. Vaan eipä ollut asukkaitakaan enää kuin äiti ja poika. Emäntä Leena Heikkinen, joka on syntynyt vuonna 1914, muutti 1935 Viitavaarasta miniäksi Tervajärven taloon. Hänen miehensä Esko, tai oikeammin Johannes Eskil, kuoli vuonna 1965. Avioliitosta on vuonna 1953 syntynyt poika Eero Juhani, jota kutsutaan Juhaniksi.

Iloinen ja touhukas emäntä keitti kahvit tulijoille köökin ovensuunurkassa kaasuliedellä, ja miesväen mentyä ulos hän lakaisi linnunsiivellä lattiaa valitellen jokasyksyistä kuran paljoutta. Juhanin harrastuksesta kielivät pirtissä suuret höyhenkasat ja seinällä vielä kynimättömänä riippuva riista.

Toisella käynnilläni Tervajärvellä 23.11. oli jo tullut talvi, ja pari päivää oli tuiskuttanut lunta tiet ja tienoot täyteen. Ajoimme kapeita väyliä korkeiden vallien suojissa, tienviitat olivat peittyneet lumeen, emmekä osanneet perille ajamatta harhaan. Kysyimme neuvoa isännältä, joka metsätaipaleella maitolaiturilla nosteli päniköitä. Joka pihasta ja tiehaarasta juoksi auton eteen keltaruskea pystykorvainen koira iloisesti haukkuen, ja se sai meidät aina hiljentamaan ajokkimme kävelyvauhtiin.

Lopultakin löysimme perille, ja istuimme keittiön hellasta leviävässä kodikkaassa lämmössä. Sonnivasikka oli syntynyt samana aamuna, ja siksi Leena-emäntä hemmotteli meitä ternimaidosta paistetulla pannukakulla, ja sai hänet suunnittelemaan juustoleivän paistoa sitten huomenissa.

Seuraava kuvaus Tervajärven talosta perustuu pääosin havainnointiin sekä suullisiin ja kirjeitse tehtyihin haastatteluihin. Esineistön osalta olen käyttänyt apuna kirjallisuutta. Alkava talvi rajoitti ulkorakennusten tarkempaa tutkimista.

2. TERVAJÄRVEN TALON VAIHEET

Tervajärven talon kokonaispinta-ala on tällä hetkellä 82 hehtaaria, josta peltoa on 6,36 hehtaaria. Rantaviivaa talon mailla on runsas kaksi kilometriä. Pääasiallinen toimeentulo saadaan karjanhoidosta. Haastatteluhetkellä talossa oli kolme lehmää ja muutama lammas. Kolme vuotta sitten lampaita oli ollut enemmän, mutta sudet olivat tappaneet niistä laitumella yksitoista.

Tervajärven talo on valmistunut vuonna 1866, ja se on siitä lähtien pysynyt saman Heikkisten suvun hallussa. Vuosien kuluessa talo on kokenut melko suuria muutoksia. Alun perin järven rannalla kohosi kahden asuinrakennuksen ja lukuisten ulkorakennusten muodostama umpipiha. Taloissa oli yhteensä useita kymmeniä asukkaita. Perimätieto kuvaa asumismiljöötä siten, että kerjäläispoika kiersi pihaa räystäitä myöten, niin lähekkäin rakennusten katot olivat. Pihan kulmissa olivat portit, kaksi pyöreää riukua päällekkäin, joista riihelle päin johtava oli levein, siitä mahtui parhaiten ajamaan heinähäkin kanssa läpi.

Pihan kahta asuinrakennusta hallitsivat serkukset tämän vuosisadan alussa, jäljellä olevassa talossa oli isäntänä Juhanin ukki, Kalle, joka kuoli vuonna 1950. (Hänen vaimonsa kuoli jo vuotta aiemmin.) Ukilla oli yksitoista ja hänen serkullaan kolmetoista lasta. Heti sotien jälkeen talossa asui ukki, mummo, heidän

kaksi poikaansa vaimoineen ja yksi leskeksi jäänyt miniä. Pois Ohravaaraan muuttaessaan ukin serkku oli myynyt peltonsa Kajaani-yhtiölle. Ukki vaihtoi yhtiöltä metsällä itselleen pellot noin vuonna 1922, siitä lähtien on pellon määrä pysynyt samana.

Viime sotien jälkeen toisen päärakennuksen suuri pirtti siirrettiin Koiravaaraan navetaksi, ja osa etuhuoneista Hakalan talon tarveaineiksi. Nykyään uuden asuinrakennuksen takana olevat kaksi aittaa ovat alkuperäisillä paikoillaan. Rannanpuoleinen, jonka seinässä on vuosiluku 1711, oli ohravaaralaisilla jauhoaittana ja sen jälkeen toisen talon asukkailla liha-aittana. Oikenpuoleisen aitan vuosiluku on jäänyt piiloon oven laudoituksen alle, sitä on käytetty jauhoaittana. Luhtiaitta on myös alkuperäisellä paikallaan, samoin tallirakennus ja sen taakse jäävä 1929 rakennettu navetta. Talli on rakennettu vuonna 1750. Siinä oli alun perin malkakatto, sitten pärekatto ja nyt peltikatto. Tallirakennuksen tanhuaosa oli ennen avoin, mutta nyt siellä on ovi. Pihapiiristä on siirretty pihaantuloväylältä heinälato hieman kauemmaksi pellolle riihtä vastapäätä. Navetan päädystä on hävitetty vinttikaivo sen jälkeen, kun tuuli kaatoi sen. Samoin on rannasta hävitetty pajarakennus saunan läheltä, sauna on muutettu savusaunasta savujohdolliseksi. Vuosien kuluessa on purettu useita heinälatoja.

Asuinrakennuksessakin on tehty runsaasti muutoksia, joista suurin osa vuoden 1949 remontin yhteydessä. Silloin mm. malkakatto katettiin pärekatoksi, ja sisäänkäynti uusittiin täysin. Asuinrakennuksessa oli ennen vuotta 1949 harjakattoinen veranta, jonka kulmissa oli pylväät ja reunoilla penkit sekä edessä yksi puinen porras. Verannalta aukesi ennen ovi porstuaan, jossa oli yhdeksänruutuinen ikkuna, ruudut olivat hieman pienemmät kuin nykyisessä kuistissa. Porstuassa, köökin ovelle päin katsoen oikeanpuoleisessa nurkassa, olivat portaat ullakolle. Samalla puolella porstuaa, toisessa nurkassa, oli yksinkertainen nelikulmainen lautaseinäinen ruokakomero, jossa oli ovi ja laudoista hyllyt. Verannan tilalle tuli kuisti, jossa on yksilappeinen katto. Porstuaan vaihdettiin kuusiruutuinen ikkuna, ja kuistin molemmille sivuseinille laitettiin yhdeksänruutuinen ikkuna. Ulkoovina on kaksi kaksoisovea, joiden sivuilla ja keskellä on kolmiruutuinen ikkuna. Ovien väliin kuistin keskelle jää lautaseinäinen konki, johon johtava ovi on vasemmanpuoleisessa sisäänkäynnissä. Ovesta pääsee kapeille ullakolle johtaville portaille,

portaat ovat peräisin porstuasta. Ulko-ovien välinen ikkuna antaa valoa konkiin. Kongin alla on ruokakomero.

Oikeanpuoleisesta sisäänkäynnistä pääsee porstuaan ja vasemmasta pirttiin, ovi on puhkaistu noin vuonna 1928 puretun uunin paikalle. Vuosi -49 toi mukanaan pirtin luonnonkivistä muuratulle uunille peltikuoren, ja silloin uudistettiin myös pirtin ikkunat: tilalle laitettiin hieman suuremmat, ja pihanpuoleinen ikkuna sai kuuden ruudun sijasta yhdeksän.

Köökissä ja sen viereisessä kamarissa, jota on Leena-emännän mukaan sanottu ennen tuvaksi, on vuonna 1956 uusittu lattiat. Kamareissa ja keittiössä on myös katto laudoitettu ja seiniin lyöty halltex-levyt. Kamareiden väliovi on tehty noin vuonna 1930 vähän ennen talossa pidettyjä kinkereitä. Vuonna 1956 purettiin köökin viereisen kamarin luonnonkivinen uuni, joka oli samanlainen, mutta vähän pienempi kuin toisessakin kamarissa. Sen tilalle tehtiin pyöreä pellitetty uuni, sillä vanhassa ei sen särytyä uskallettu enää pitää tulta. Köökin hellassa oli ennen renkaat keittopadoille, mutta myöhemmin on renkaisiin laitettu kaksi levyä.

Tie taloon on tehty aivan 1960-luvun alussa, sitä ennen Tervajärvelle pääsi vain talvisaikaan hevosella viitotettuja talviteitä myöten, sulan veden aikana asioille lähdettiin aina veneellä. Sähköt on saatu vasta 18.10.1974.

3. RAKENNUSTEN SIJAINTI JA NIIDEN LÄHIYMPÄRISTÖ

Liitteenä 1 olevasta kartasta selviää tilan rakennusten laatu ja niiden sijainti. Siitä puuttuu kuitenkin kolmen tilan (Tervamäki, Palovaara ja Tervajärvi) yhteinen vesiratasmylly, joka sijaitsee järven toisella puolella Tervajokivarressa. Aluksi kaikki talot hoitivat vuoron perään myllytyksensä, mutta lopulta myllärin tehtävät siirtyivät kokonaan Tervajärven talon ukille Kalle Heikkiselle. Käyttäjät maksoivat jyvinä jauhatuksen. Ukki sepitti myllyn käyttäjistä seuraavanlaisen runonkin:

Eihän tästä tämmöisestä
myöntämistä mylläriksi,
kun on ongelta ootettava,
huutamalla hoitajaksi,
myllyn oven avaajaksi,
jauhojenki jakajaksi.

Tuotapa vainen valittelen:
oispa mylly toisenmoinen,
mielinmäärin vettä vellois.
Jopas siinä jyvät jauhais
Moilasen mokomat hampaat:
kolkuttaisi Korhosille,

paukuttaisi Partasille,
naputtaisi Niskasille,
yltäkyllin Kyllösille,
sipsuttaisi Sirviöille,
litistäisi Liimatoille,
ruhtoisi Rusasen jyvät
vehnäjauhon vertaisiksi;
tupsuttaisi Tuomaallekki,
jauhelisi Jaakollekki,
Einollekki Eskon kanssa
kerralla kesän tulokset;
siinäpä se Mikollekki
melko muki menisi
reen risuja paikatessa,
saisihan se Sattulaki
pierun pulverit paremmat,
Korhos-Kalle koko säkin
Leenallensa leipomista;
hienontaisi Hakalaanki,
Flinkmanneille leivän lisän,
keittäisi se Heikkisille
kesän rieskaravinnon.

(Julkaistu kirjassa Sotkamo, Vuokatin vaarojen pitäjä, Keuruu 1964)

Talon paja on ollut aivan vesirajassa saunan lähellä siten, että sauna on pihaan päin tieltä katsottaessa kauimmaisena. Entisestä pajasta on jäljellä vielä palkeet ja joitain työvälineitä.

Navetan päädyssä niemen puolella on ollut vinttikaivo, mutta se on hävitetty tuulen kaadettua nostovarren. Navetta on rakennettu hirsistä vuonna 1929, ja se on ulkoa ja sisältä laudoitettu. Navetassa on kuusi partta ja lautalattia, lanta sieltä luodaan ulos tunkioon.

Tallirakennuksen niemenpuoleisessa pihanurkassa oli maahan pystytetty ja nurkkaan sidottu korkea salko, jonka yläpäässä oli yli tallin katon ulottuva tuuliviiri. Tallirakennuksessa on niemen puolella päästä lukien ensin heinälato, sitten tanhua, käymälä ja kaksi tallia, joista toinen oli ohravaaralaisten käytössä. Ovet ja luukut on laudoitettu vaakasuoraan, mutta tanhuan pariovissa on vinolaudoitus. Kaikki ovet on maalattu keltamullalla.

Taloon tultaessa oikealle metsään ja karjakujaan rajoittuvana jää pieni harjupelto sekä sen viereen heti tien oikealle puolelle sammakkopelto. Tien vasemmalla puolella ulottuu rantaan asti rinnepelto, ja karjakujasta ja rakennuksista niemen kärkeen päin on iso harjupelto. Asuinrakennuksesta pohjoiseen päin metsikön takana on vielä pienikokoinen niemipelto. Kaikki pellot oli ennen aidattu, sillä karja kulki metsässä laiduntamassa. Navetalta johtaa karjakuja ensin ladolle ja siitä metsään. Alkupää oli tehty kivestä latomalla ja itse kujassa toinen puoli oli pystyja toinen puoli lappa-aitaa.

Rinnepellon niemenpuoleisessa päässä talon takana oli ensin kasvimaa ja sen takana perunamaa. Talon kohdalla rannassa kasvaa suuria haapoja ja aivan talon takana viinimarjapensaita sekä hieman alempana omenapuu (melko harvinaista Sotkamossa). Omenapuun vieressä on ollut humalamaja, jossa seinät muodostuivat salkoja pitkin kiipeävistä humalanvarsista.

4. ASUINRAKENNUKSEN ULKO- JA SISÄOSIA

4.1. Asuinrakennuksen ulko-osia (liite 2 ja 3)

IKKUNAT Vuoden 1949 remontin aikana Tervajärven talossa joudut-tiin uusimaan ikkunat, jolloin tapahtui jonkin verran muutoksia ulkoasussa. Pirtin ikkunoihin laitettiin entisiä vähän isommat ruudut, ja pihan puolelle pirtissä lisättiin yksi ruuturivi. Porstuassa oli yhdeksänruutuinen ikkuna, mutta sen tilalle pistettiin isompiruutuinen kuusiruutuinen ikkuna. Talon päädyissä on ullakolla alakerran ikkunoita pienemmät kuusiruutuiset ikkunat, ne ovat alkuperäiset samoin kuin räystään alla molemmilla pitkillä sivuilla olevat neljä kaksiruutuista haukkaikkunaakin.

Pirtissä on siis järven puolella kaksi kuusiruutuista ikkunaa ja samoin päätyseinällä, pihan puolella on yksi yhdeksänruutuinen ikkuna. Keittiössä on järvelle antava kuusiruutuinen ikkuna. Pienemmässä kamarissa on kaksi kuusiruutuista ikkunaa, joista toinen on järvelle ja toinen niemelle päin. Isommassa kamarissa on samanlaiset ikkunat, joista toinen on niemelle ja toinen pihalle päin. Kuistissa on jonkin verran pienempiruutuiset ikkunat, sivuilla on yhdeksän ruutua ja ovien sivuilla ja välissä kussakin kolme ruutua päällekkäin. Kummankin ulko-oven yläpuolella on kaksiruutuinen haukkaikkuna. Kaikki ikkunoiden puuosat on maalattu valkeiksi.

ULKO-OVET Ulko-ovina on kaksi pariovea, joiden puoliskot ovat samanlevyiset. Ylä- ja alaosassa on pitkä vaakasuora saranarauta oven laudoituksen päällä. Ovet aukaistaan ulkoa avaimella. Ulko-ovet on maalattu valkeiksi.

VESIKATTO Vuoteen 1949 asti asuinrakennuksessa oli malkakatto samoin kuin kaikissa ulkorakennuksissakin. Nyt vesikatto on katettu päreillä. Kuistin katto on kiinteästi ison harjakaton jatke. Ennen vuotta 1949 verannassa oli harjakatto, jonka harja jäi haukkaikkunoiden alapuolelle. Asuinrakennuksen katolla on puiset tikkaat niemen puoleisessa päässä savupiipun juuressa.

KUISTI JA PORSTUA Ennen vuotta 1949 kuistin tilalla oli avoin veranta, jonka katto on selostettu edellä. Sen räystään alta lähti sivuilla ristiin menevät laudat, jotka alhaalta oli kiinnitetty kulmatolppiin. Verannan sivuilla oli penkit ja portaana yksipuinen porras. Konkin seinät kuistissa on maalattu vihreiksi, ja ne ovat samanlaista rimalevyä kuin ulko-ovetkin ulkopuolelta. Ruokakomeron ovi sisään tullessa konkin oikealla laidalla on melko huomaamaton, sillä siinä ei ole ollenkaan karmilautoja ja se

aukaistaan avaimella.

Lähes nelikulmainen porstua on läpikuljettava. Sinne johtaa ovi kuistilta, ja sieltä edelleen vasemmalle pirttiin, viistosti eteenpäin keittiöön ja oikealle kamariin. Vuosi -49 hävitti porstuasta ullakon portaat ja ruokakomeron.

4.2. Asuinrakennuksen sisäosia (liite 2 ja 3)

VÄLIKATTO Keittiön ja kamareiden välikatto on laudoitettu uudestaan ja sen jälkeen lakattu. Pirtissä samoin kuin porstuassakin välikatto on säilynyt muuttumattomana. Laipiolaudat kulkevat pirtissä poikkisuuntaan ja niiden välissä on 5-10 cm rako, jossa on kapeampi lauta tuuman verran ylempänä. Pirtin poikki kulkee valtava kurkihirsi tai oikeammin kaksi nelikulmaiseksi veistettyä hirttä tiiviisti päällekkäin. Kurkihirren päällä rakennuksen pituussuuntaan kulkee viisi nelikulmaista hirttä, laipionalaista. Uunin hormin takana sekä päätyseinällä ikkunoiden ja välikaton puolimaissa on pyöreä poikkihirsi, ne kannattavat päistään neljää ortta, jotka kulkevat kurkihirteen kiinnitettyjen laudanpätkien läpi. Ovenpuolimmainen orsi on kaksiosainen ja osien päät ovat rinnakkain kurkihirren alla. Orsien päällä on kuivattu reenjalaksia ja kessutankoja. Kurkihirren keskikohdalla on lenkkipäinen puu pystyssä luomapuuta varten.

LATTIA Keittiössä ja sen viereisessä kamarissa on uusittu lattiat ja ne on maalattu ruskeiksi. Ruskeaksi maalattu lattia on myös porstuassa ja isommassa kamarissa. Kaikissa huoneissa lattialaudat on sijoitettu rakennuksen pituussuuntaan. Pirtin lattia on maalaamaton ja se pidettiin ennen puhtaana hienon hiekan avulla. Koiravaaraan navetaksi menneessä toisen talon pirtissä lattialankut olivat irtonaiset ja niiden päällä pidettiin heiniä.

SISÄOVET Asuinrakennuksen kaikki sisäovet on maalattu valkeiksi, mutta niitä on koristelultaan kahdenlaisia. Ainakin keittiöstä porstuaan johtava ovi on alkuperäinen, ja siinä on kolme päällekkäistä, keskenään erikorkuista peiliä. Samanlainen ovi johtaa porstuasta isompaan kamariin. Kamarien noin vuonna 1930 tehty väliovi sekä pirtistä porstuaan ja kuistille johtavat ovet ovat keskenään samanlaisia. Niissä on ylhäällä ja alhaalla vaakasuora peili ja keskellä kaksi pystysuuntaista rinnakkain.

SEINÄT Alkuperäiset hirsiseinät ovat näkyvissä pirtissä ja porstuassa, mutta keittiössä ja kamareissa niihin on laitettu levyt noin vuonna 1968. Molempien kamareiden seinät oli tapetoitu noin

vuonna 1948, levyt on sittemmin naulattu tapettien päälle. Rannanpuoleisessa kamarissa oli tavallinen pinkopahvi ja isommassa vaaleanharmaa tapetti.

UUNIT Pienessä kamarissa on pyöreä peltiuuni, mutta isommassa kamarissa on alkuperäinen uuni. Se on nelikulmainen, luonnonkivistä muurattu ja valkoiseksi kalkittu. Uunin suu aukeaa päätyseinään päin, se on avoin, ja uunissa tulta pidettäessä on suun edessä ollut peltipalanen.

Keittiön hellassa voi polttaa jopa metrisiä halkoja. Avoin suu on pirtin puoleisessa päässä, ja sen edessä on luonnonkivinen uloke. Uuni on muurattu luonnonkivistä ja kalkittu. Hellanrenkaisiin on laskettu levyt. Ranssi on puuta ja maalattu ruskeaksi. Ranssin päällä pidetään tulitikkuja, kattilankansia ja joitain muita pikkutavaroita. Ranssin kamarin puoleisessa päässä nauloissa pidetään pyyheliinoja, ja porstuan puoleisen pään nauloissa on mm. miesväki pitänyt päähineitään. Koopan alaosan nauloissa pidetään pesuvateja ja kattiloita. Hellan pelti aukaistaan hierimen avulla, joka riippuu pellin varren päässä piikeistään.

Pirtissä oli vanha uuni kuistilta johtavan oven kohdalla, mutta se purettiin noin vuonna 1928. Uusi luonnonkivistä muurattu uuni on pellitetty vuonna 1949. Uunin kaksi peltiä avataan ja suljetaan nuorasta vetämällä. Peltien aukaisumekanismiin kuuluu puukehikko, jonka läpi kulkee yksi orsista. Hiilet vedettiin hiilikoukulla uuninpankolle syvennykseen, jonka täytyttyä tuhkat ammennettiin koussikalla ulos vietävään astiaan. Pirtin uunissa voi paistaa kerrallaan 17 leipää. Uunin päällä on säilytetty karhumisrautaa ja leipälapiota. Kenkien kuivausteline, joka on malliltaan kuin heinäkärväs, oli uunin päällä pystyssä. Se on viety pois, mutta on vielä tallessa.

5. ASUINRAKENNUKSEN SISUSTUS

5.1. Pirtti

Päätyseinällä ja rannanpuoleisella seinällä pirtissä on kiinteä ruskeaksi maalattu penkki. Hallitsevalla paikalla päätyikkunoiden välissä oli pitkä ruokapöytä (liite 2) ja lyhyt penkki uunin puolella pöytää. Pöydän kansi oli tehty kahdesta leveästä laudasta, ja pöydän alla oli saranoin ja lukoin varustettu kannellinen pitkä arkku, jota käytettiin pienten naulojen, muttereiden ym. säilyttämiseen. Penkki ja pöytä oli maalattu harmaiksi.

Pihanpuoleisen ikkunan vasemmalla puolella oli yksinkertainen harmaaksi maalattu kirjahylly. Ikkunan oikealla puolella nurkassa oli aikuisen pään korkeudella kulmahylly, jonka päällä pidettiin radiota. Radio oli hankittu vuonna 1945.

Ukin yksinkertainen puinen laatikkosänky oli uunin kupeella rannan puolella, ja mummon rautainen kokoontaitettava sänky oli nurkassa nykyisen kuistille johtavan oven kohdalla.

Porstuaan johtavan oven oikealla puolella on puusta veistettyjä nauloja vaatteille. Kun näreitä käytettiin valaistuksessa, oli pihti pihan puoleisella seinällä ikkunan vasemmalla puolella. 1940-luvun alkupuolella käytettiin pirtissä pöydällä pidettävää karbidilyhtyä, ja sen jälkeen sähköjen saantiin asti (1974) on valaistu keskellä huonetta katosta riippuvalla öljylampulla.

Kehtoa ja rukkia pidettiin pirtin pihanpuolella nurkassa kulmahyllyn alla, ja sieltä rukki nostettiin käytön ajaksi keskelle lattiaa valon luokse. Kehto oli maalattu punaruskeaksi, laidat olivat suorareunaiset päistä, mutta sivuilla lautojen keskiosat olivat hieman matalammat. Poljettavaa Husqvarna-ompelukonetta pidettiin pihanpuoleisen ikkunan edessä.

Kangaspuut pystytettiin käytön ajaksi pihanpuoleisen ikkunan eteen, talossa oli kahdet kangaspuut (malli sama kuin Sotkamon museossa). Puinen, lähes nelikulmainen seinäkello, jonka alaosassa oli vetolaatikko, oli rannanpuoleisen päätyikkunan vasemmalla puolella. Seinällä pihan puolella ikkunan vasemmalla puolella oli myös Leenan miehen veljen mandoliini. Raudoitetulla arkulla, jossa säilytettiin tilan kauppakirjoja ym. arvopapereita, ei ollut vakituista paikkaa.

Uunin hormin viereisessä orressa riippui leipähäkki, jossa oli kaksi pohjalautaa ja katajasta taivutetut kaaret. Häkkiin mahtui 14 leipää. Pyöreäpäinen leipälapio oli uunin päällä.

Ukin sängyn vieressä keittiön puoleisella seinällä oli höyläpenkki sekä komero, jossa säilytettiin mm. höyliä. Rannan puolella päätynurkassa olivat talon miesten omaan tarpeeseen käyttämät suutarinvälineet mm. lattialla seisova eskonjalka. Nurkassa päätyseinällä oli myös kaksi päällekkäistä kahvia, seinään lyötyjä reiitettyjä rimoja. Niihin oli pistetty pystyyn esimerkiksi vasaroita, talttoja ja viiloja. Samassa nurkassa oli nauloissa muitakin miesten työkaluja kuten pokasaha, hohtimet, suuntapiirrin, harppi, veivari, puukko ja hirsivara. Joitain työkaluja oli useampia kappaleita.

Rannanpuoleisella penkillä pidettiin sanomalehtipinoa, noin vuonna 1950 taloon tuli Kainuun Sanomat, Kansan Tahto ja Seura. Pirtissä samoin kuin kamareissakin oli pelargonioita, verenpisaroita ja kaktuksia pöydillä, pirtissä myös penkillä. Pirtissä ei käytetty ikkunaverhoja eikä mattoja, vuoteissa oli raanu päiväpeitteenä.

5.2. Porstua

Porstuassa ei vuoden 1950 tienoilla ollut muuta sisustusta kuin kamarin oven oikealla puolella (-49: ään asti) laudoista tehty ovellinen ruokakomero, portaat ullakolle (-49: ään asti) ja naulat miesten repuille.

5.3. Keittiö

Keittiön uunista ja sen läheisyydessä olleista tavaroista on selostettu jo edellä. Muu sisustus keittiössä oli seuraavanlainen.

Valaistukseen käytettiin ikkunan vasemmalla puolella seinällä olevaa lyhtyä. Myös hellan tuli antoi lisävalaistusta. Pirtin puoleisella seinällä ovensuunnurkassa oli avoin laudoista tehty hyllykkö. Yksinkertainen ovellinen astiakaappi oli kamarin puoleisessa nurkassa ikkunaseinällä, se ei ulottunut lattiaan asti. Ikkunan edessä oli pitkä pöytä, jonka päällä tiskattiin, ja sen päällä pidettiin myös metallista vesisankoa rautakauhoineen. Istuimina keittiössä oli jakkaroita. Kamarin puoleiselle seinälle oli ripustettu sipuleita pienissä koreissa ja verkkopusseissa. Keittiön seinällä pidettiin lisäksi pelkkaa ja pyyheliinoja. Keittiössä ei käytetty verhoja eikä mattoja.

5.4. Rannanpuoleinen kamari

Huone oli Leenan miehen veljen perheellä makuuhuoneena, kesäaikaan tosin kamareissa nukkujat yöpyivät luhdissa. Toisen kamarin puoleisella seinällä oli puinen sivusta vedettävä sänky. Rannanpuoleisen ikkunan edessä oli pieni pöytä, ja sen päällä pidettiin villasta kudottua pöytäliinaa sekä kukkia. Seinällä oli pyyhenaulakko valkeasta liinakankaasta tehtyine pyyheliinapeitteineen. Verhot olivat harvaa pumpulikangasta. Matot olivat itse kudottuja räsymattoja, niitä oli alettu käyttää 30-luvun loppupuolella. Vuoteessa oli peitteenä velttejä ja täkkejä sekä päiväpeitteenä raanu. Huoneessa oli pari selkänojallista tuolia.

5.5. Pihanpuoleinen kamari

Huone oli Leenan perheellä makuuhuoneena. Puinen sivusta vedettävä sänky oli toisen kamarin puoleisella seinällä. Päätyikkunan edessä oli pieni pöytä ja hieman suuremmi pihanpuoleisen ikkunan edessä. Pöydillä oli villasta kudotut kotitekoiset pöytäliinat ja kukkia. Seinällä oli pyyhenaulakko samoin kuin toisessakin kamarissa. Verhot olivat harvaa pumpulikangasta, lattialla kotikutoiset räsymatot, vuoteessa peitteenä täkit ja veltit sekä päiväpeitteenä raanu. Huoneessa oli useampia selkänojallisia tuoleja.

6. TALON ERILAISIA TOIMINTOJA

6.1. Ruokailu

1940- ja 50- lukujen vaihteessa ruokailu tapahtui vielä pirtin pitkän pöydän ääressä (ks. liite 2). Ruoka valmistettiin keittiössä hellalla alumiinisissa ja emaloiduissa keittoastioissa. Ruokailuvälineinä olivat valkeat posliinilautaset ja rautaiset lusikat, haarukat ja veitset, kahvikupit olivat koristeltua posliinia. Ruokatavaroita säilytettiin porstuan komerossa ja vuoden -49 jälkeen konkin alla olevassa komerossa. Astiat tiskattiin keittiön ikkunan ääressä pitkällä kapealla pöydällä. Sotien jälkeen keittiöaskareista huolehtivat talon kaksi miniää, kolmas miniä, Leena, oli talon muissa töissä.

Päivä aloitettiin aamukahvilla kello 6, aamiainen syötiin kello 8, päiväkahvi kello 11, puolinen kello 14, iltakahvi kello 17 ja iltapala kello 20. Tavallisimmat ruokalajit olivat perunat ja kastike, lihakeitto sekä puurot ja vellit.

6.2. Leipominen

Vuoden 1949 jälkeen, jolloin asuinrakennuksen katto katettiin päreillä, on koko kesän leipomiset pitänyt tehdä keväällä palovaaran vuoksi. Muulloin leivottiin useammin. Tavallisimmat leipomispäivät olivat maanantai ja perjantai. Hapanta ruisleipää leivottiin kerralla 15-20 kappaletta, niistä muutama oli ensiksi syötäviä ohuita, "hienoja", leipiä. Paksut leivät pantiin leipähäkkiin ja siitä parin viikon päästä leipomisesta ruokakomeroon liiallisen kuivumisen estämiseksi. Käännetty pöydänkansi toimi leipomisalustana. Taikina-astiaa säilytettiin pienessä jauhoaitassa.

6.3. Pyykinpesu

Talvisaikaan pyykki pestiin joka kolmen viikon päästä ja kesällä joka toinen viikko. Vesi lämmitettiin padassa rantasaunassa ja pyykki huuhdottiin sulan veden aikana järvessä. Pyykinpesun apuvälineinä olivat vain pyykkilauta ja juuriharja. Saunan lähellä oli myös taivasalla pata, jossa voi lämmittää vettä ja keittää pyykkiä. Pyykki ripustettiin kuivumaan rantaan puiden väliin vedetyille naruille.

6.4. Lasten leikit

Talon tytöillä on leikeissään ollut itse tehtyjä riepunukkeja, mutta ei juuri muunlaisia leluja. Pihan puolella asuinrakennuksen tikkaiden alla riippui narukiikku, jossa oli lauta istuimena. Talvella hiihdettiin koivupuisilla kotitekoisilla suksilla. Talossa oli myös luistimia ja kelkkoja.

6.5. Kulkuyhteydet

Tervajärven taloon on tie tehty vasta 1960-luvun alussa. Sitä ennen asioille lähdettiin polkupyörällä tai vieläkin tavallisemmin veneellä. Veneellä lähdettiin kirkkoon ja kirkonkylälle erilaisille asioille keskimäärin kerran kuussa. Ennen tien tekoa Tervajärvelle pääsi hevosellakin vain talvisaikaan viitoitettuja talviteitä myöten. Lyhemmillä matkoilla käytettiin talvisin suksia.

6.6. Säilöntä

Tervajärven talon maihin kuuluu myös suota, josta on aina saatu lakat omaan tarpeeseen. Erilaisten marjojen säilönnän ohella on säilötty myös omenoita marjojen kanssa soseena. Lihat palvattiin itse saunassa, ja varsinkin lampaanlihaa käytettiin ennen runsaasti. Saunavastoja tehtiin joka kesä 30 paria, ja niitä säilytettiin aitan ylisillä.

6.7. Maanviljelys ja karjanhoito

Noin vuonna 1950 viljeltiin talon takana olevassa kasvimaassa lanttua, naurista, porkkanaa ja sipulia. Pelloissa viljeltiin ohraa, kauraa, ruista, perunaa ja heinää siten, että ohran ja kauran jälkeen pelto kylvettiin heinälle ja rukiin jälkeen perunalle.

Samana ajankohtana talossa oli kuusi lehmää ja niistä syn-

tyneet vasikat, 6-10 lammasta ja yksi sika sekä kanoja omiksi tarpeiksi. Talossa oli myös hevonen, jolla tehtiin kaikki maataloustyöt.

Lehmät ja lampaat laidunsivat koko kesän metsään aidatuilla laitumilla. Lypsy tapahtui navetassa. Meijeriin alettiin maito lähettää sitten, kun saatiin tie noin vuonna 1960. Voita vietiin kirkolle Matti Mustosen omistamaan kauppaan aina kun oli ylimääräistä vuodenajoista riippumatta.

6.8. Tervanpoltto ja kalastus

Talon mailla, ei kuitenkaan kovin lähellä rakennuksia ja viljelysmaita, on useita tervahautoja. Vielä on tallella tervatynnyrien vetokaplaat niiltä ajoilta, kun hevosilla vedettiin tervatynnyreitä. Tervaa on poltettu viimeksi tämän vuosisadan alussa.

Tervajärvestä harjoitettiin kalastusta vain talon omiin tarpeisiin. Rannassa lähellä saunaa on matala verkkokölösä kalastusvälineiden säilytystä ja puhdistusta varten. 40- ja 50- lukujen vaihteessa kalastusvälineinä käytettiin katiskoja, rysiä, verkkoja ja nuottaa.

LIITE 1

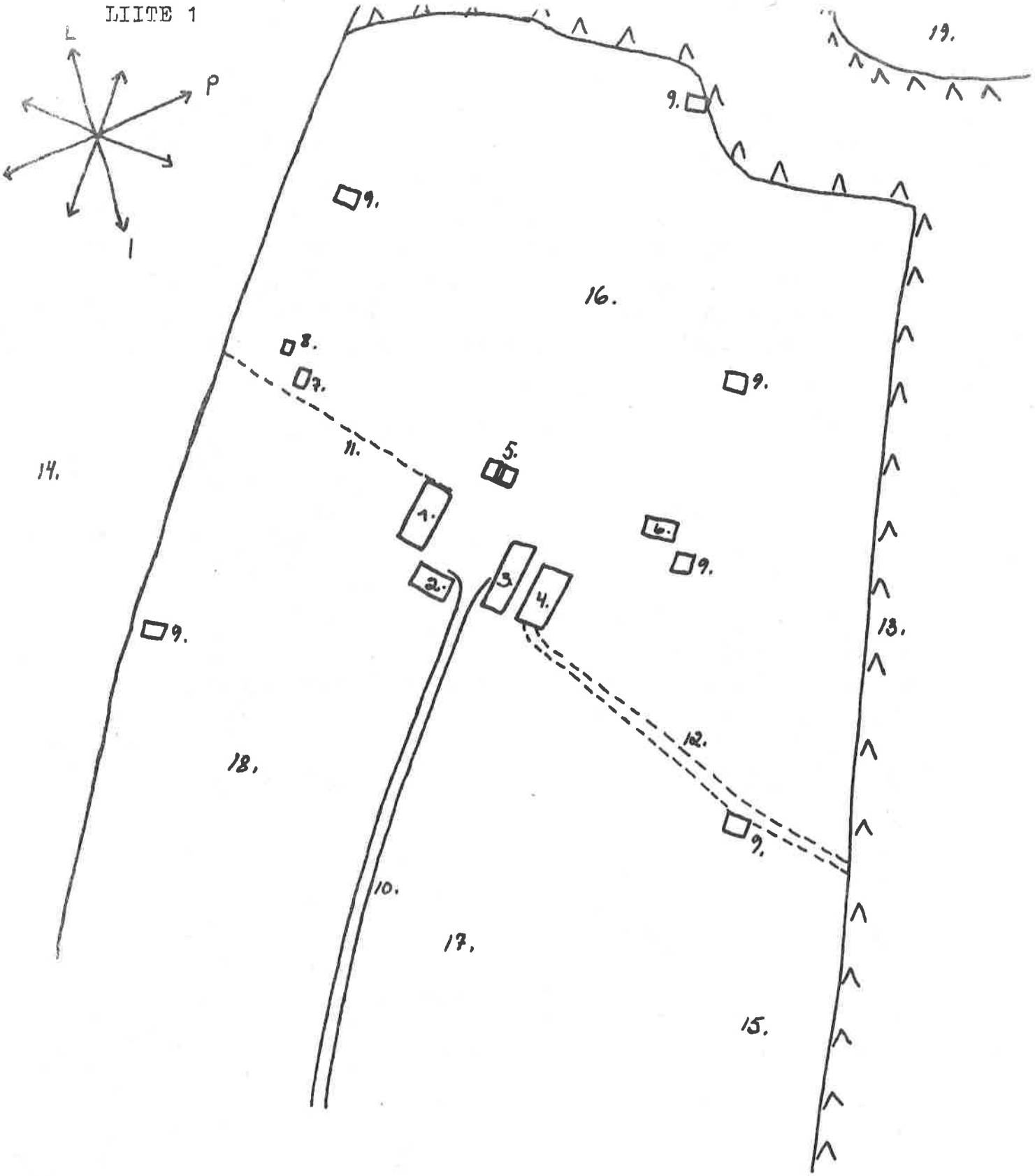

Tilan rakennukset ja lähiympäristö

1. asuinrakennus 2. luhtiaitta 3. tallirakennus
4. navetta 5. jauhoaitat 6. riihi 7. sauna
8. verkkokölösä 9. lato 10. tie 11. polku
12. aidattu kuja 13. metsänraja 14. järvi
15. pieni harjupelto 16. iso harjupelto
17. sammakkopelto 18. rinnepelto 19. niemipelto

LIITE 2

Asuinrakennuksen pohjapiirros ja ruokapöydän istumajärjestys

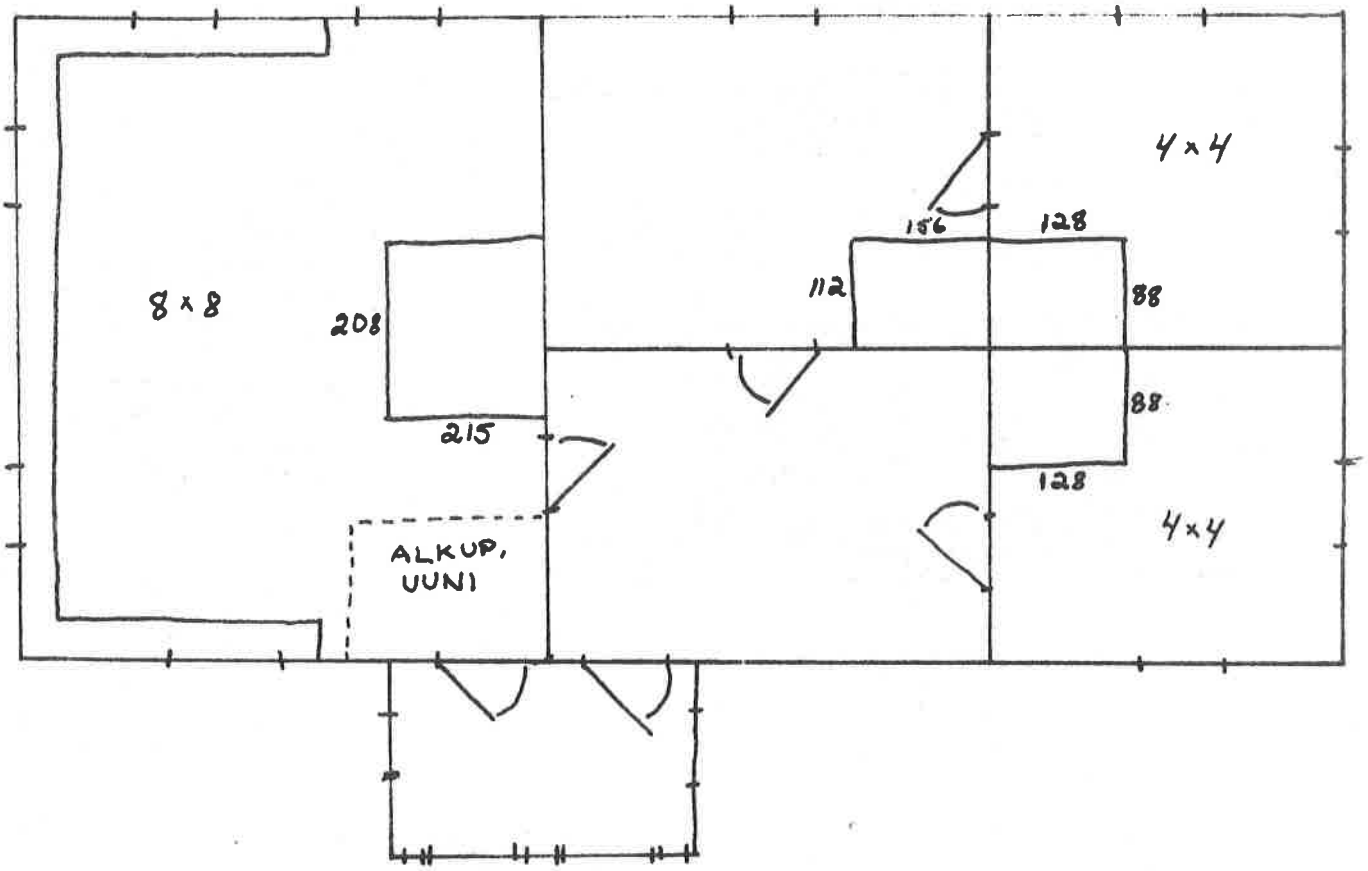

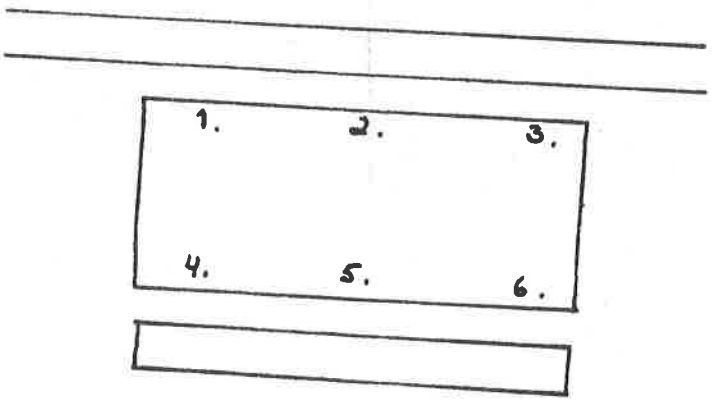

1. UKKI
2. UKIN POIKA (LEENAN MIES)
3. MUMMO
4. UKIN POIKA (LEENAN MIEHEN VELI)
5. UKIN POIKA (LEENAN MIEHEN VELI)
6. MINIÄT

LIITE 3

Asuinrakennuksen ulko- ja sisäosia

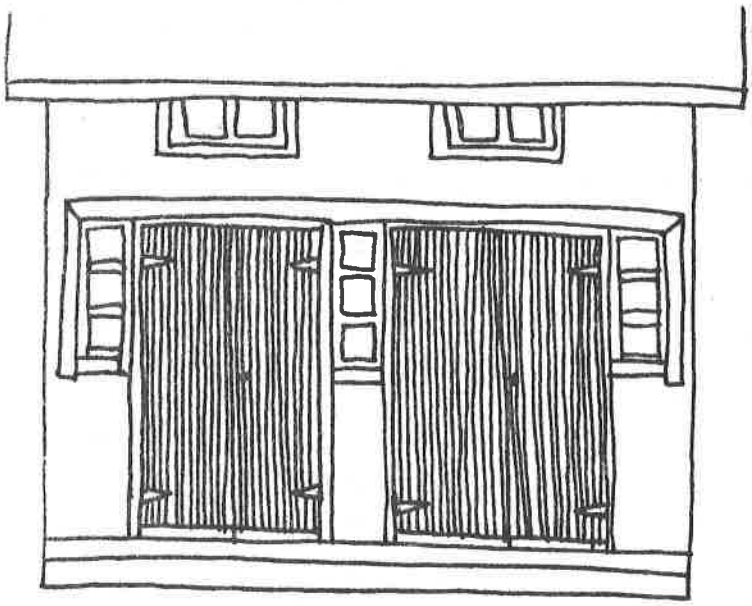

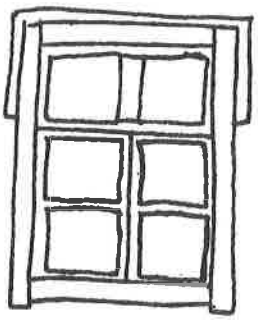

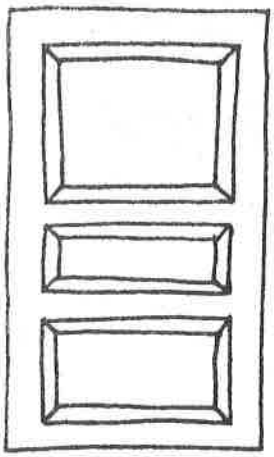

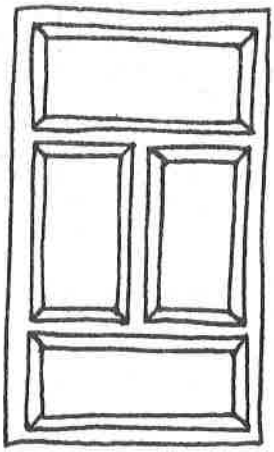

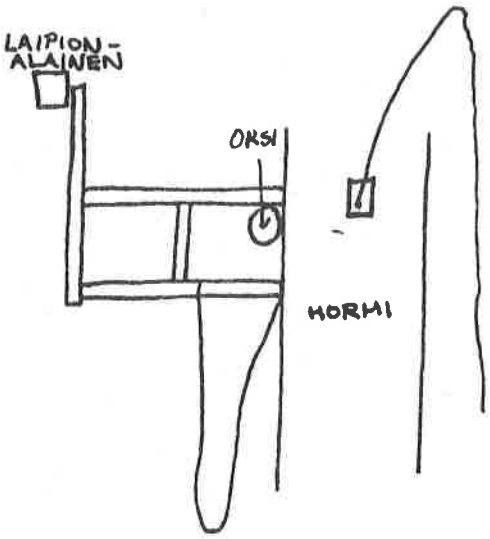

LIITE 4

Tavaraluettelo sodassa kuolleen Mikko Heikkisen perukirjasta 15.5.1942.

eläimet

2 hevosta
6 lehmää
4 lammasta
1 sika

maanviljelyskalustoa

1 kpl viskuukone (vanha)
1 " separaattori "
1 " silppukone "
1 " Hankmo "
1 " aura "
1 " sahra "
1 " jousikarhi (vanha)
3 " ojalapiota "
2 " talikoita "
1 " rautakanki "
14 " viikatteita "
5 " sirppiä
6 " haravia
1 " heinähanko

hevosvaljaita

2 kpl hevosvaljaita
2 " luokkeja
1 " korikärryt
1 " ajorekiä
2 " työrekiä
2 " tukkirekiä
2 " kääreköysiä

käsityökalusto

1 kpl höylänenkki
1 " käsityökalusto
1 " " naisten
2 " verkkoja
1 " rysiä

huonekalustoa

1 kpl sänky
2 " pöytiä
1 " seinäkello

ruoka-astioita

1 kpl kahvipannu
2 " keittopatoja
1 " muuripata

pajatyökalusto

1 kpl lampnu

vaatteet

2 kpl sänkyvaatteita
2 " päällysnukuja
2 " alusnukuja
1 pr kengät
1 kpl lakki

sekalaisia

1 kpl käsinuntari
vanhaa romua

Toini Vinha - Mustonen
Tervajärven talon uudissijoitus talomuseoksi

20.2.1981

Tervajärven talon uudissijoitus talomuseoksi

Kun on kyse Sumsan kylän Tervajärven talon uudelleen sijoittamisesta, pitäisi pyrkiä saavuttamaan alkuperäiselle paikalle ominaisia piirteitä uudessa ympäristössä niin paljon kuin mahdollista.

Tervajärven talolla on vain yksi naapuri, ja talot sijaitsevat samalla peltoaukealla. Toisaalla peltoaukeaa rajaa pitkä ja kapea järven poukama, jonka vastaranta on metsäistä rinnettä. Mielestäni rakennuksille olisi löydettävä paikka järven rannalta, järvestähän talokin on saanut nimensä. Taloon kuuluu kalastusvälinevarasto,verkkokölösä, ja rantasauna; kesäaikaan on lähdetty asioille soutaen, järven rannassa on pesty pyykki, siitä on saatu saunavedet ja järvellä on kalastettu.

Tervajärven talo on myös erämaatalo kaukana muusta asutuksesta. Sen vuoksi en pidä hyvänä ratkaisuna sijoittaa sitä aivan valtatien varteen tai huomattavasti erilaista rakennuskantaa, esimerkiksi omakotitaloja, edustavaan ympäristöön.

Seuraavassa esittelen erikseen varteenotettavimmat tähän mennessä esiin tulleet paikkavaihtoehdot talomuseon sijoittamiseksi. Näistä kaikki muut kahta viimeistä lukuun ottamatta on nimetty jo Sotkamon kunnan talomuseotoimikunnan kokouksessa 18.5.1977.

Syntiniemi Paikka sijaitsee keskellä kirkonkylää, mutta vastaa ehdotetuista kohteista eniten alkuperäistä miljöötä. Rakennukset voitaisiin sijoittaa lähes samaan tapaan kuin ne ovat nykyisilläkin paikoillaan sisääntulotien, järven ja peltomaan suhteen.

Alkulankylä Sijaitsee Kajaaniin päin 3 - 4 kilometriä kirkonkylästä. Ympäristössä on tiheää omakotiasutusta ja mäntykangasta. Paikalta on näkymä yli Sapsojärven kirkonkylälle ja erityisesti Hiukan hiekkarannoille. Hyvä puoli täällä on veden läheisyys, mutta muuten lienee vaikeaa pystyttää talomuseota niin , että saadaan aidon tuntuinen vaikutelma.

Rauramonlampi Sijaitsee noin 4 kilometrin päässä kirkonkylästä Kajaaniin johtavan tien varrella. Lammen Vuokatin puoleinen ranta on kokonaan rakentamaton, joten talomuseolle löy-

tyisi runsaasti tilaa. Alue on juuri sen verran irti valtatiestä, että liikenteestä ei ole haittaa. Turisteja ajatellen paikka on erinomainen talomuseolle.

Haapalanlahti Paikka sijaitsee noin 8 kilometrin päässä kirkonkylästä Joensuuhun ja Nurmekseen johtavan tien varrella. Haapalanlahdelta, samoin kuin Tenetistä ja Naapurinvaaraltakin, on museolle ehdotettu koulun ympäristöä. Talomuseon sijoituspaikaksi ne eivät kuitenkaan tule kyseeseen. Haapalanlahdella valtatien ja järven rannan väliin jäävä maa-alue heti koulun jälkeen on liian ahdas tällaiseen museotarkoitukseen. Jos Tervajärven talo pystytettäisiin tien toiselle puolelle, olisi yhteys järveen katkaistu, mutta ympäristö maalaistaloineen ja peltoaukeineen olisi muuten sovelias.

Naapurinvaara Erään ehdotuksen mukaan talomuseo pitäisi sijoittaa Naapurinvaaralle Kajaaniin menevän tien varteen lähelle luonto- ja leikkipuiston sisäänkäyntiä. Silmämääräisesti arvioiden alueella ei ole tarpeeksi tilaa ja lisäksi rakennukset tulisivat aivan kiinni valtatiehen. Sen sijaan erinomainen paikka talomuseolle olisi toisella puolen tietä lomakylän läheisyydessä. Huolimatta lukuisista lomamökeistä, muu ympäristö koostuu maalaistaloista peltoineen ja karjarakennuksineen. Museolle pitäisi kuitenkin löytyä paikka aivan Nuasjärven rannasta. Lomakylässä on lisäksi ollut Kärnälän laivalaituri (höyrylaivaliikenne toimi reitillä Kajaani-Sotkamo 1883 - 1936), joka mahdollistaisi esimerkiksi kirkonkylältä museolle, lomakylään ja luonto- ja leikkipuistoon huvimatkan turisteille ja miksei myös paikkakuntalaisille pienellä laivalla.

Juuvinlahti Ehdotus on tullut esille myöhemmin kuin aiemmat. Alue sijaitsee Kuhmoon johtavan tien varrella Sotkamojärven rannalla noin 2 kilometrin päässä kirkonkylän keskustasta. Kyseeseen tuleva alue on kiinni valtatiessä.

Tenetin virran ranta Parraksen mökin tienoo parin kilometrin päässä Naapurinvaaran lomakylästä kirkonkylälle päin. Rauhallinen sijainti, mutta näköetäisyydellä valtatiestä.

Toini Vinha-Mustonen, 5.3.1981:
TERVAJÄRVEN TALO SOTKAMON SUMSAN KYLÄSSÄ

Tervajärven talo sijaitsee Tervajärveen pistävässä niemessä, ja järven kapea lahdeke rajoittaa talon maita. Talolla on vain yksi lähinaapuri, samalla peltoaukealla sijaitseva sukulaistalo. Tie perukalle on rakennettu vasta 1960 - luvun alussa, ja sähköt on saatu vuonna 1974.

Tervajärven talon kokonaispinta-ala on 82 hehtaaria, ja siitä on peltomaata 6,36 hehtaaria. Pääasiallinen toimeentulo on viime vuosikymmeninä saatu karjanhoidosta.

Peltoaukean keskellä oli tämän vuosisadan alkupuolelle asti kahden päärakennuksen ja talousrakennusten muodostama umpipihatyyppinen kokonaisuus. Jäljellä oleva Tervajärven talon päärakennus on rakennettu vuonna 1866. Se käsittaa suuren pirtin, kaksi kamaria ja näiden välissä olevat keittiön, porstuan ja kuistin.

Pihan ympärillä on päärakennus, luhtiaitta, kaksi jauhoaittaa ja tallirakennus, sen takana on navetta ja kauempana riihi sekä latoja, rannassa on sauna ja verkkokatos. Tervajokivarressa näköetäisyyden ulkopuolella on vielä vesiratasmylly.

Vaikka päärakennus ja ulkorakennukset ovat aikojen kuluessa kokeneet joitain muutoksia esimerkiksi kattojen kateaineiden osalta, on suurin muutos tapahtunut vuonna 1949, jolloin asuinrakennuksessa suoritettiin remontti. Tällöin talon ulkoasu muuttui huomattavasti entiseen verrattuna. Ensinnäkin malkakatto korvattiin pärekatolla, ikkunoita suurennettiin, ja verannan tilalle rakennettiin kaksiovinen kuisti. Myös sisätiloissa tehtiin muutoksia. Pirttiin puhkaistiin kuistista ovi, pirtin uuni pellitettiin, ja käynti ullakolle järjestettiin kuistista entisen porstuasta kulun tilalle.

Jos museo aiotaan toteuttaa 1940- ja -50 - luvun vaihteen asussa, pitäisi mielestäni talo palauttaa ennalleen sellaiseksi, kuin se oli vielä 1940 - luvulla ennen remonttia. Myös kaikki vuoden 1949 jälkeen tehdyt muutokset olisi syytä palauttaa entisenlaiseksi, joista mainitsen esimerkiksi rannan puoleisen kamarin uunin.

Toini Vinha-Mustonen, 5.3.1981:
SOTKAMON TALOMUSEON PAIKKAVAIHTOEHTOJA

RAURAMONLAMPI
Rauramonlammen rannalla, jossa on peltomaata, on Tervajärven talon alkuperäistä miljöötä muistuttava ympäristö, ja myös tilaa on runsaasti. Alue on hyvä paikka talomuseon pystyttämiseen.

NAAPURINVAARA
Myös Naapurinvaaralla pitäisi talomuseo saada pystytetyksi järven rantaa lomakylän puolelle valtatietä eikä luonto- ja leikkipuiston portille. Täällä on ympäristö maalaistaloineen sopivaa seutua talomuseon sijoituspaikaksi.

TENETIN VIRRAN RANTA, Parraksen mökin tienoo
Alue on Tervajärven talon alkuperäisen ympäristön kaltaista, ja Tenetin virta hieman kohoavine rantoineen muistuttaa lahdeketta Tervajärven talon luota.

ALKULANKYLÄ
Näistä vaihtoehdoista Alkulankylän tienoo omakotialueineen, jossa on välillä mäntyjä kasvava rakentamaton alue, vastaa vähiten kuvaa Tervajärven talon maisemista. Museo pitäisi sijoittaa kauemmaksi omakotiasutuksen taakse.

JUUVINLAHTI
Juuvinlahdessakin on mahdollisuus pystyttää museo järven rantaan, mutta mieluummin kauemmaksi valtatiestä kuin alueen nykyiset rakennukset.

SOTKAMON TALOMUSEOSEMINAARI 17.3.1981, Virastotalon valtuustosali

Kulttuurisihteeri Seppo Korhonen lausui seminaarin osanottajat tervetulleiksi. Hän selvitti, että talomuseoseminaarin tarkoitus on edistää Sotkamon kunnan talomuseohankkeen eteen päin viemistä.

Sotkamon kunnanvaltuuston puheenjohtaja Raakel Paavoseppä toivotti kunnanvaltuuston puolesta osanottajat tervetulleiksi.

RAAKEL PAAVOSEPPÄ
Mitä tuo museo-sana tuo mieleen ? Väitän, että useimmille ihmisille ikävystyttävän ja pölyisen paikan, jonne on kerätty keisarinaikaisia esineitä useinkin liian ahtaisiin tiloihin. Paikan, jossa moni ei ole käynyt koskaan ja useat vain kerran, nimittäin silloin, kun koulusta tehtiin retki museoon. Eikä tämä ihme olekaan, sillä valitettavan monessa kunnassa museotoimi on surkeassa asemassa. Museo todella on jäänyt pelkäksi kuolleeksi vanhojen tavaroiden varastoksi, joka ei juuri jaksa kiinnostaa tavallista kuntalaista. Kuitenkaan asian ei välttämättä tarvitse olla näin. Museo voi olla virikkeiden antaja, menneisyyden elävöittäjä. Eikä tässä sovi unohtaa lähimenneisyyttäkään. Museo voisi työnäytöksin tai erityisnäyttelyin luoda meille eloisan kuvan vaikkapa siitä, miten eri aikoina on valmistettu vaatteita. Miten esimerkiksi pukeuduttiin viime sodan aikana ja sen jälkeen, kun kaikesta oli ollut pulaa. Museo voisi olla myös paikkakunnalta poismuuttaneille kiinnostava paikka, josta he voisivat etsiä juuriaan. Museo voisi myös olla jatkuvassa yhteistyössä koulujen kanssa. Ei niin, että tehdään se yksi pakollinen museoretki, vaan niin, että museo voisi elävöittää ja tukea eri aineiden opetusta, niin historian kuin musiikin, kuvaamataiteen ja käsityön ja vaikkapa maatalouden opetustakin. Miksi näin sitten ei ole ? Useimmiten syynä on raha. Museoiden käyttövarat ovat niin pieniä, että henkilöstön voimavarat kuluvat museon olemassaolosta taistellessa. Mutta usein on syynä mielestäni myös turha ryppyotsaisuus. Sellainen turhan vakava suhtautumistapa, joka sai mm. museoalan asiantuntijan, opettaja Kalle Juntusen jossakin yhteydessä toteamaan, että museon ei sovi olla elokuvien kulissina. Kysynkin nyt, eikö elokuvakin voisi olla juuri se, joka tuo museon tietoisuuteen ja lähemmäksi tavallista ihmistä.

Sotkamon tilanne museoasiassa
Sama rahanpuute kuin useimpia muitakin museoita, on vaivannut myös Sotkamon museotointa. Tähän saakka Sotkamon museotoiminta on ollut yksinomaan Sotkamo-Seuran harteilla. Kunta ei ole museotoimintaan juurikaan osallistunut. Nyt Sotkamon kunta on kuitenkin katsonut tarpeelliseksi lähteä museoväkeä vastaan ja hankkinut omistukseensa Sumsan Tervajärven talon 1700- ja 1800-luvuilla valmistuneet rakennukset päämääränään oman talomuseon perustaminen. Tuollainen talomuseo voisi olla juuri keino tuoda museotoiminta lähemmäksi tavallista kuntalaista. Talomuseo voisi olla hyvä ympäristö mm. erilaisille työnäytöksille, joihin edellä viittasin. Talomuseotoiminta on meillä vasta kuitenkin aivan alkuvaiheissaan. Sen käynnistämiseen liittyy vielä monia ongelmia; lopullisesti ei ole selvitetty vielä museon sijoituspaikkaakaan.
Arvoisat seminaarin osanottajat, ellemme me tunne menneisyyttä, meidän on vaikea rakentaa tulevaisuutta. Toivon, että tämäkin museoseminaari edesauttaa Sotkamon kunnan asioista päättäviä ja kaikkia täällä mukana olevia ymmärtämään museon tärkeyden antaa uusia virikkeitä ja tietoa, mutta ennen kaikkea innostusta viemään museohanketta Sotkamossa eteenpäin.

JORMA HEINONEN, SUOMEN MUSEOLIITON PÄÄSIHTEERI

Hyvät naiset ja herrat. Tämä aihe, joka minulle on annettu, on kovin vaikea. Se on, mitä talomuseotoiminta on, ja jos sitä yrittäisi nyt selvittää, ei tämä päiväkahan varmaan riittäisi.

Olen ollut yli 30 vuotta tekemisissä Kainuun museotoiminnan kanssa,ihan siis heti sodan jälkeen liikkunut täällä varmasti toistakymmentä kertaa. Aikoinani tulin kiertäneeksi 50-luvulla kaikki kunnat, otin ihmisiin yhteyttä ja kyselin, että jos täällä on museohommaa, niin minä voin vähän auttaa. Joissakin paikoin minulle hymyiltiin kovasti, enkä onnistunut löytämään oikeita kontakti-ihmisiä sillä hetkellä. Ja kyllähän siitä sitten lähti liikkeelle yhtä ja toista. Eräs episodi oli tuo Hyrynsalmen Hallan talo. Se oli vähän tragikoomillinen juttu, täytyy nyt sanoa. Hallan talo on nykyisin Helsingin Seurasaaressa, ja siellä on Seurasaaren paras sisustus. Talon mukana seurasi aito esineistö. Se tosiaan näyttää, kuin asukkaat olisivat vain menneet ulos pistäytymään ja kaikki muu olisi jäänyt paikoillaen. Tietysti olisi ollut parempi, että tämä talo olisi ollut Hyrynsalmella, alkuperäisellä paikallaan. Jääkärit, jotka tätä asiaa ajoivat - talo oli heidän kokoontumispaikkansa ja sillä olisi ollut muistomerkkiarvoa - tulkitsivat niin, että talo ei ole ikuinen vaan talon rauniot ovat ikuiset, ja he tekivät sitten siihen muistomerkin. Hirsiä ei kuitenkaan tuhottu, ja monien vaiheiden jälkeen tuli sitten Seurasaareen tämä Hallan talo.

Hyrynsalmen Kaunislehdossa on yksi paha juttu: se on liian hyvä. Sitä käytetään liian moneen sivuhommaan, esimerkiksi elokuvaihmiset tulevat sinne ja pistävät yhtäkkiä hulinaksi. Ne ovat niin röyhkeitä, että esittävät jopa talon maalaamista punaiseksi. Ne eivät usko, että harmaa talo on kaunis, koska se punainen väri soveltuisi heidän värifilmiinsä erittäin hyvin. Museo kuluu aika paljon, ja mitä isommat ihmisjoukot siellä kulkee ja liikkuu, sen enemmän se kuluu. Pitäisi siis päästä kaikista sellaisista toiminnoista, joita voidaan muuallakin suorittaa.

Sotkamo on asukasluvultaan suurimpia maalaiskuntia, taitaa olla kolmas järjestyksessä, ja pääelinkeino täällä on maa- ja metsätalous, metsäalahan täällä on Kainuun suurin Kuhmon ohella. Sotkamo on tunnettu maanviljelyksestään. Peltoala oli täällä jo kauan sitten suurempi kuin muualla Kainuussa. Erikoisuuksina esimerkiksi vuosisadan vaihteessa täällä kasvatettiin mm. paljon kehruukasveja ja sikoja. Tämä oli myös huomattava kotiteollisuuspitäjä, jo vuodelta 1815 on tietoja sarkamyllystä. Sarkakankaita valmistettiin ihan tälle vuosisadalle saakka, koska nämä esiintyvät Kajaanin vientiluetteloissa. Viime vuosisadan alkupuolelta on kudottu värjätyistä hamppulangoista esiliinoja ja kaulahuiveja. Ainakin viime vuosisadan lopulta alkaen on valmistettu myytäväksi länkiä ja pieksuja. Nämä oli tarkoitettu ilmeisesti tukkityömaitten käyttöön, kuin myöskin sukset, joita tehtiin Nuasjärven ja Yli-Sotkamon kylissä. Nimittäin tukkityömaille väki tuli huonoissa varusteissa ja tukkiyhtiöt sitten ostivat länkiä ja pieksuja ja suksia, ja varustivat miehet kunnon tarvikkeilla. Täällä on maakunnan vanhin kansakoululaitos ja tihein kansakouluverkosto. Yhdistystoiminta on ollut hyvin vilkasta jo kauan, ja kaikkein tunnetuin sotkamolainen lienee Vuokatin talviurheilu- ja kurssikeskus.

Erikoista Sotkamolle on, että täältä on käytettävissä harvinaisen runsas ja monipuolinen kirjallinen aineisto, ja se on vielä hyödyntämättä. Erityisesti mainittakoon Heikki Härmän käsikirjoitus SKS:n arkistossa. Se käsittelee asuinrakennuksia ja huonekaluja yli sadalla sivullaan, metsästystä on 25 sivua, kalastusta 74 sivua, ulkorakennuksia 112 sivua, maanviljelystä 68 sivua, karjanhoitoa ja kulkuneuvoja 146 sivua, pellavan, hampun ja villan valmistusta, saippuan tekoa ja vaatteitten pesua 54 sivua sekä miesten pukuja 62 sivua.
Sitten on V.M. Tervon metsästystä koskeva käsikirjoitus vuodelta 1891. Se on painettu.
Antti Halonen on kirjoittanut 1890 metsästyksestä ja 1893 maanviljelyksestä.
Nämä käsikirjoitukset muodostavat erinomaisen taustan viime vuosisadan esineistön tutkimukselle ja esittelylle. Tämä aikaperspektiivi antaa mahdollisuuden esittää sadankin vuoden takaisia ilmiöitä suurella tarkkuudella.

Mitä museotyö oikein on ?
Museotyön kohteena on esineellinen, konkreettinen, havaittava todellisuus. Kaikki se, mitä me näemme, on aineellista, ja aineellista kulttuuria tutkivista laitoksista museolla on keskeisin ja tärkein asema. Se on myös laitos, joka tallentaa aineellisia todistuskappaleita, käyttää niitä tutkimustensa lähteenä ja esittelee tutkimustuloksiaan näyttelyin. Museo lienee ainoa tieteellinen laitos, joka on hyvin laajalti kansanomaistunut eli museaalista työtä tehdään hyvin monella eri tasolla. Tästä on ollut sekä hyötyä että haittaa. Hyötyä sikäli, että tallennustyötä on voitu suorittaa hyvin laaja-alaisesti. Haittaa taas siinä, että alkeellinen museotoiminta siihen liittyvine ilmiöineen on ollut omiaan vähentämään museoon kohdistuvaa arvonantoa. Alun perin tieteellisenä laitoksena on museo ollut vaikeasti sovitettavissa kunnalliseen organisaatioon. Se tarvitsisi ehdottomasti oman riippumattoman johtoelimensä, lautakunnan, mutta näin ei ole valitettavasti kaikkialla tapahtunut. Museo on tullut kytketyksi sellaisten toimintojen piiriin, joitten kanssa sillä ei ole juuri mitään tekemistä. Sen sijaan se on tullut eristetyksi esimerkiksi kirjasto- ja opetustoiminnasta, joihin sillä on mitä läheisimmät yhteydet. Nyt vuoden alussa voimaan tullut kulttuuritoimintalaki on jo aiheuttanut sekaannusta, siihen on päässyt pujahtamaan sana perinne, jota ei ole määritelty. Kaikki ne asiat, jotka jollakin tavalla haiskahtavat perinteeltä, tai johon voidaan liittää perinne-sana, heitetään museosektorin hoidettavaksi ja näin vaikeutetaan ja sekoitetaan museotyötä. Kuitenkin valtiovallan viimeaikaisista toimenpiteistä johtuen on museotyö päässyt huomattavasti elpymään. Kuilu isompien museoitten ja heikompien välillä on yhä syventynyt riippuen monista eri asioista. Tehokkaammat ovat karkaamassa omaksi ryhmäkseen ja heikommat taas ovat ottaneet kaikennäköisiä oheistoimintoja osoittaakseen toimeliaisuuttaan.

Paikallismuseoitten toiminta-alueena on sijaintikunta. Näiden museoiden joukko on varsin kirjava ja koko vaihtelee suuresti. Huomattava osa pienemmistä on sellaisia, että museonimikkeen käyttö on kyseenalaista. Pienten paikallismuseoitten määrä pysyi kauan Suomessa kohtuuden rajoissa, mutta 50-luvulta lähtien niitten lukumäärä kohosi useiksi sadoiksi. Olen joskus laskenut museo-nimikkeen käyttäjiä ja niitä on yli tuhat. Kuinka montaa niistä voidaan sanoa museoksi ?

Eräänä syynä tähän museoiden perustamiseen on ollut viljamakasiinilaitoksen lakkauttaminen. Suuret makasiinit jäivät käyttöä vaille ja ne olivat tavallaan valmiita museorakennuksia. Sitten toisena syynä oli se, että maaseudun vanha rakennuskanta alkoi 50-luvun puolivälissä ja 60-luvulla nopeasti hävitä, ja tuli halu pelastaa ja säilyttää näitä esimerkkejä museorakennuksina tai sitten kulisseina jollekin muulle toiminnalle. Pienten paikallismuseoitten perustaminen on ollut ongelmana useissa eri maissa, mutta missään muualla se ei ole saanut sellaisia mittasuhteita kuin Suomessa ja Ruotsissa. Niissä maissa, joissa pieniä paikallismuseoita on suhteellisen vähän tai kohtuullisesti, on tilannetta voitu hallita. Niinpä Sveitsissä 1938 pidetyssä kokouksessa pyrittiin hillitsemään pienten paikallismuseoitten perustamista ja asetettiin niille seuraavia vaatimuksia:

1. Jokaista museon perustamista tulee edeltää tieteellisesti suunniteltu keräysohjelma, jossa määritetään keräystoiminnan päämäärät ja rajat ottamalla huomioon paikalliset olosuhteet ja lähiseudulla toimivien museoiden intressit.

2. Museo perustettakoon vain silloin, kun uudella laitoksella on hoitajanaan käytettävissä henkilö, joka hallitsee keräystyön tieteellisesti ja käytännöllisesti tai että hän ainakin tietää, että milloin ja missä tapauksissa hän tarvitsee apua tieteellisissä kysymyksissä.

3. Museota ei voida perustaa, ellei sen toiminnan jatkuvuudesta ole olemassa takeita ainakin 50 vuodeksi. Sellaisten tapausten varalta, että toiminta mahdollisesti lakkaisi, on huolehdittava, että kokoelmat voidaan luovuttaa jollekin toiselle museolle tai museoille, joiden keräystoiminta kohdistuu samaan alaan.

4. Koska tieteelliset ja tekniset vaatimukset terveelle museaaliselle toiminnalle pienissä museoissa ylittävät niiden voimavarat, jokaisen perustamisen yhteydessä on hankittava varmuus siitä, että henkilökunta pitää jatkuvaa yhteyttä johonkin suurempaan alan laitokseen.

Paikallismuseot eivät voi tehdä museotyötä muusta museolaitoksesta irrallisena, ja niitten hoito olisi järjestettävä vakinaiselle kannalle, uskottava sellaiselle henkilölle, jolle voitaisiin antaa ainakin museoalan alkeiskoulutus. Viime aikoina on paikallismuseoille laadittu toimintasuunnitelmia, ja niissä on pyritty ottamaan huomioon paikalliset erikoispiirteet, olosuhteet ja voimavarat. Nämä suunnitelmat edellyttävät paikkakunnalla tapahtuvaa jatkuvaa museaalista toimintaa, erilaista tallennusta, tapahtumien ja muutosten tarkkailua, myös paikallisia tutkimustehtäviä.

Viime aikoina on havaittavissa ollut, että museot ovat huomattavasti erikoistuneet, ja tiettyjen alojen voimakas painottuminen johtaa erikoistumiseen. Erikoistuminen taas mahdollistaa henkilökunnan keskittymistä tietyille harvoille aloille ja luo siten edellytykset paremmalle museotoiminnalle. Yhteistoiminnassa olevat museot voivat käyttää henkisiä ja aineellisia voimavarojaan yhteiseksi hyödykseen. Esimerkiksi museoiden perusnäyttelyssä voidaan suorittaa saman aiheenkin piirissä osanjakoa eri museoittem kesken, jolloin kukin saa roolinsa mukaisen osan ja täydentää aihetta omalla tavallaan. Esimerkiksi sellainen keskeinen ala kuin maatalous, siinähän on vaikka kuinka paljon mahdollisuuksia.

Tällainen roolijako helpottaa museoitten työtä ja johtaa sen sisäisen sanoman syventymiseen ja kohottaa tarjonnan laatua joka paikassa.

Lähtökohtana tulisi tietysti olla jokaisen museon kohdalla sille ominaisten piirteitten määritys, ja sellaisten tavoitteitten asettaminen, että museo saa systemaattisen kehityksen tuloksena selkeän yksilöllisen leiman. Tämä merkitsee laajaa, kaikkiin perustekijöihin kohdistuvaa tutkimusta ja toimintaa, siis kokoelmiin ja säilytysmahdollisuuksiin sekä tutkimus- ja näyttelytoimintaan kohdistuvaa selvitystä. Tällainen kullekin museolle ominaisten yksilöllisten piirteitten määrittäminen ja oikeastaan koko museon profiilin luominen on varsin vaativa tehtävä.

Tietyllä alueella, jossa kulttuuripohja on samanlainen, museot useimmiten ovat liiaksi toistensa kaltaisia. Ne kertovat samasta asiasta samalla tavalla. Museotyöllä näyttää olevan kaikkialla ajallisia ja paikallisia taipumuksia kangistumiseen ja toistoon sekä yksitoikkoisuuteen. Tämä tapahtuu aina silloin, kun samaa ideaa lainataan museosta toiseen. Toistamista jopa vaaditaan. Nämä seikat eivät aina johdu museoiden perustajista tai henkilökunnasta. Aina silloin, kun huomattava osa kokoelmista saadaan lahjoituksina, on kokoelmilla taipumusta muodostua toistensa kaltaisiksi. Tämä johtuu siitä, että lahjoittajat ovat jossakin museossa käydessään havainneet, että heilläkin on tuollainen esine ja lahjoittavat sen museoon. Tai sitten he ovat jollakin muulla tavalla saaneet mielikuvansa tyypillisestä museoesineestä. Sitten on myös otettava huomioon, että käytössä olevien tai käytössä olleitten esineitten arvostus on erilainen. Toisilla esineillä on yhteisön asettamat tarkat normit, toisilta ne puuttuvat kokonaan. Ja on aivan luonnollista, että vain näitä arvostettuja esineitä tuodaan museoon lahjoituksina. Näin ollen ei eri aihepiireistä synny luontevia kokonaisuuksia eikä museolla ole omaa sanottavaansa.

Museokokoelmien sisältö ei siis saisi olla yksinomaan riippuvainen lahjoittajista, vaan museolla tulee olla tiettyyn tavoitteeseen tehtävä toiminta- ja keräyssuunnitelma. Paikallismuseolla on aina mahdollisuus erikoistumiseen ja sellaisen erikoispiirteen esittelyyn, jota ei ole millään muulla museolla. Juuri tarkasti erikoispiirteitään korostaen se omaa aluettaan esitellessään voi parhaiten herättää mielenkiintoa yleisössä. Tähän se ei pysty, ellei se kerää kokoelmiaan huolella ja valikoiden. Oman profiilin luomiseksi on alistuttava moniin rajoituksiin. Ensinnäkin pieni museo ei voi jäljitellä suurta museota ja suuren paikkakunnan museotoimintaa, siihen sen aineelliset ja henkiset voimavarat eivät riitä. Sen on rajoituttava toimimaan oman museolajinsa piirissä.

Museon on pysyttävä keräystyössään omalla toiminta-alueellaan ja museon kokoelmiin ei tulisi hankkia esineitä, jotka eivät ole paikkakunnalle tyypillisiä ja sellaisia, joihin ei ole mitään taustatietoja. Ne ovat suhteellisen arvottomia. Tulee mieleen vaan ne vanhat museonhoitajat, joita minäkin tapasin ja kysyin, että missä teillä on se luettelo. "Se on täällä."(Päässä) Se saattoi olla hyvinkin vanha henkilö, ja tiedot menivät hautaan hänen mukanaan. Tämä oli heidän tulkintansa. Eivät he tarvinneet luetteloita, koska he tiesivät joka esineen historian, ja tunsivat, mistä se oli saatu.

Paikallismuseoissa pitäisi ainakin pyrkiä oikeaan esinevalintaan. Kokoelmien rakenteen määrittäminen on jo vaikeampi tehtävä. Aineellinen kulttuuriaineisto on aina ollut ja tulee aina olemaan jokaisen kulttuurikauden tärkein tunnusmerkki ja todistuskappale. Se on siis lähtökohtana niin tutkimukselle kuin opiskelullekin, ja yleensä esine on jatkuvasti tutkittavissa, ja siitä voidaan tehdä havaintoja, jos se on olemassa. Nyt nämä kulttuurihistorialliset museot ovat tähän saakka tutkineet ja keränneet esineitä, joista suurin osa on tuotettu samassa kulttuuripiirissä, missä niitä on käytetty. Tällöin on tutkijoitten mielenkiinto kohdistunut huomattavalta osalta esineitten valmistukseen, niitten erikoispiirteisiin ja tyyppeihin ja esinelajien tyyppien levinneisyyteen. Aivan näihin aikoihin asti on tämä ns. kansanomainen esineistö ollut kaikkein tärkeimmän huomion kohteena museoissa. Teollistamisen myötä on kuitenkin jo viime vuosisadan lopulta alkaen alettu käyttää yhä enemmän oman kulttuuripiirin ulkopuolella valmistettuja esineitä. Tällä hetkellä on pääosa esineistämme teollisuuden tuottamaa.

Kulttuurihistoriallisia museoita ei enää kinnosta sellaiset seikat kuin esineitten valmistus, sen tutkimukseen ei pystykään, vaan tutkimus kohdistuu esineitten käyttöön. Tämä asenne antaa täydet mahdollisuudet myös uudemman aineksen kulttuurintutkimukselle sekä siirtymiseen aihekohtaisista aloista laajempiin ongelma-alueisiin. Esimerkiksi sellaisiin, joissa kosketellaan esineen asemaa ja yhteyttä yhteiskuntaan, yhteisöön ja yksityisiin ihmisiin. Yleensä nykyajan kaikilla suurilla ilmiöillä on oma konkretisoitumisensa, esineellistymisensä, vaikkapa lisääntyneellä vapaa-ajalla. Mitä kaikkia esineitä se on tuottanut ja tuottaa, on aivan keskeinen teema nykyajan museoille, mutta tuskinpa monikaan on huomannut sitä.

Seikka, joka lisää nykyajan esineiden tallennuksen tärkeyttä, johtuu siitä, että aikaisempi esineistö, sen muuttuminen ja häviäminen kesti tavattoman pitkän ajan, sukupolvia ja vuosikymmeniä. Nyt muutamassa vuodessa esineistö muuttuu ja tulee aivan toisenlaiseksi. Nykyajan esineistössä on huomattava osa sellaista, joka käytön jälkeen heitetään pois. Hyvin tyypillisiä ovat pakkaukset, kertakäyttöesineet. Pahin ongelma on nykyajn esineitten suunnaton määrä. Tällaista tallennusta ei voida suorittaa vähäkään sattumanvaraisesti, jo esineiden valitsemiseksi tarvitaan tutkimusta. Kaikki esineistöön liittyvä taustatieto, arvostukset ja asenteet on kerättävä nykyhetkellä, koska myöhemmin niitä on tavattoman vaikea saada esille, ja tiedon paikkansapitävyys voi olla kyseenalaista. Jos laiminlyömme nykyaikaan kohdistuvan tutkimus- ja tallennustyön, on vaara siitä, että tuleva sukupolvi jää historiattomaksi.

Suuri osa kokoelmista on saatu lahjoituksina ja saadaan edelleenkin, hyvä niin. Ellei museon toimesta ole suoritettu määrätietoista aihepiireittäistä keräystä, niin esineistön välittämä kuva paikkakunnan kulttuurista jää vajavaiseksi. Yhä vielä on mahdollisuuksia esinekokoelmien asianmukaiseen täydentämiseen, mutta tahtävä vaatii sopivan ja toteuttamiskelpoisen ratkaisun löytämisen. Tämähän voi tapahtua monella eri tavalla, pyritään määrittämään jokin teoreettinen ihanne, jota verrataan sitten olemassa olevaan kokoelmaan, ja sopiva ratkaisu löytyy sitten näiden ääritapausten väliltä.

Hyvin usein jonkin tietyn paikkakunnan luonteenomainen aihepiiri saattaa puuttua kokonaan, täällähän Kainuun museossa ei ollut aikoinaan juuri ollenkaan tervaa ja tähän kiinnitettiin nimenomaan 50- ja 60-luvulla huomiota. Tervaesineistö on ilmeisesti nykyään Kainuun museon suurimpia esineryhmiä.

Koska esineet ovat suoria jäännöksiä jonkin tietyn ajan toiminnasta, voidaan niitä käyttää historialliseen rekonstruktioon. Esine on kietoutunut tiettyyn kulttuuriseen yhteyteen, ja yksityinen esine on suhteessa toimintoihin ja sosiaalisiin suhteisiin, arvostuksiin ja päämääriin. Esinetutkijan tavoitteena onkin löytää ne toimintamallit ja kulttuurisuhteet, jossa esine on aikoinaan ollut, jotta voitaisiin antaa tietoja ihmisten elämästä. Esinehän voi välittää aika paljon tietoja, joitsessään materiaali, muoto ja koko, näitten perusteella saadaan aika paljon tietoa, samoin muototutkimuksesta ja se johtaa sitten tyylianalyyseihin. Menneen ajan kulttuurikuvaa joudutaan aina rekonstruoimaan, jolloin keskeisin asema on tietysti alkuperäisillä esineillä.

Laajin ja lähinnä todellisuutta kuvaava olisi tässä tapauksessa ulko- tai talomuseo, nimenomaan sellainen, joka sijaitsee alkuperäisellä paikallaan, ja jossa on alkuperäinen esineistö. Tällaisen ulkomuseon tai paremmin sanoen talokokonaisuuden lähdearvoa on pidettävä erittäin suurena. Meillä on hyvin vähän tällaisia täydellisiä kohteita, ja tulevaisuudessa pitäisikin siihen kiinnittää huomiota. Ehdottoman aitoa ympäristöä ei liene olemassakaan ja jo se seikka, että kohdetta esitetään yleisölle, pakottaa tekemään muutoksia. Jos halutaan panna jonkinlaiseen järjestykseen nämä erilaiset kohteet, niin silloin ykkösenä olisi talomuseo, joka on alkuperäisellä paikalla ja talo, jossa on alkuperäinen esineistö. Sitten olisi tietysti toinen tapaus alkuperäisellä paikallaan ja esineistö hankittu muualta, mutta perustuu johonkin inventaarioon. Tämmöisiä tapauksia tietysti on. Voi olla, ettei alkuperäisellä paikalla ole kaikkia rakennuksia ja niitä joudutaan tuomaan muualta. Lopulta tullaan siihen tapaukseen, että meillä on talokokonaisuus, joka joudutaan siirtämään toiseen ympäristöön, ja silloin tämän ympäristön pitäisi olla luonteva, vastata kutakuinkin tuota alkuperäistä ympäristöä. Ääritapauksia ovat ne, joissa on tuotu epäaitoon ympäristöön eri tahoilta siirrettyjä rakennuksia, jotka eivät muodosta kokonaisuutta. Vielä tänäkin päivänä niitä on tuotu keskelle metsää, ja tämä metsään pystyttäminen on merkillinen juttu, se perustuu hyvin vanhoihin käsityksiin museosta, se on eräänlainen monumentti.

Ihanneratkaisut, talokokonaisuudet aitoine esineineen ovat perin harvinaisia. Rakennusmuseot joudutaan useimmiten rekonstruoimaan ja suunnittelemaan saatavissa olevista aineksista ja tällaisissa tapauksissa ratkaisee suunnittelijakyky varsin paljon, ja hän antaa museolle oman leimansa. Hyrynsalmen Kaunislehto on Kalle Juntusen käsialaa, kukaan muu ei olisi tehnyt siitä täysin samanlaista. Inarin museo on Johan Nuorgamin, Pielisen museo Onni Koposen jne. Tällaisissa tapauksissa suunnittelijalla on varsin paljon pelivaraa. Hän joutuu valitsemaan siirrettävät rakennukset ja kerättävän esineistön, sijoittamaan ne luontevasti paikoilleen, määrittelemään esittelyn aikatason ja oletettavat asujat. Tekijänsä puumerkistä huolimatta tällaiset kohteet ovat todellisuuden kuvaajia, ei ehdottomia, mutta jonkinnäköisen totuudenmukaisen yleiskuvan välittäjiä. Vahinko vain, että

meillä on tällaisia suunnittelijoita kovin vähän, useimmiten asialla on romantikko, jolla on ollut todellisuuden tajun puute ja vilkas mielikuvitus, ja jonka synnyttämät kuvitelmat ovat särkeneet tuloksen. On siis olemassa useampia käsityksiä totuudesta ja useampia käsityksiä museosta.

Talomuseoissa eräs suurin puute on rakennusten dokumentointi eli tietojen rekisteröinti. Se on jätetty keskeneräiseksi tai jopa suorittamatta. Jos kysymyksessä on siirrettävät rakennukset, on se ympäristöineeen kartoitettava, piirrettävä, valokuvattava, varustettava asinamukaisella selostuksella. Usein on jätetty huomioonottamatta talon historiaan ja elämään liittyvät tiedot. Tärkeitä tietoja voi kyllä olla arkistoissa, mutta vielä tärkeämpää olisi haastatteluin selvittää talon rakennuksiin liittyvät kysymykset. Niitä on vaikka kuinka paljon: kuinka vanha on talo, tilan koko ja maa-alue, kaikki paikannimet, ketkä asuneet, perhe ja sen koko ja millaista karjaa pitäneet, mitä rakennuksia, mitä rakennukset ovat sisältäneet, mitä huonekaluja ja taloustavaraa, tekstiilejä, pukuja, elintarvikkeita, koneita, työkaluja jne. Tarvitaan tietoja vuoden kierrosta, miten eri vuodenaikoina on toimittu, rakennusten hoidosta, lämmityksestä, ruuanlaitosta, kotieläinten hoidosta, viljan käsittelystä, ulkotöistä, työnjaosta eri perheenjäsenten kesken, vapaa-ajan käytöstä, ja erityisen tärkeää on mitä yksityiskohtaisemmat tiedot talossa tiettyinä aikoina käytetyistä esineistä, jotta voitaisiin hankkia varsinkin puuttuvat esineet.

Lopuksi voin sanoa, että Kainuu muodostaa aineellisen kulttuurin alueena erittäin hienon alueen. Tämä on hyvin monen kulttuurivirtauksen kohtauspaikka, ja se vaatisi perusteellisen tutkimuksen. Se tutkimus täytyisi tehdä niin kauan kuin vielä elää se polvi, joka on käyttänyt omavaraistalouden aikaisia esineitä ja osaa antaa niistä tietoja. Sitä tutkimusta ei kukaan muu suorita, se pitää paikkakuntalaisten, kainuulaisten, itse tehdä.

Veikko Hillilä

AATOKSEN ASEMA SEURAKUNNAN SUUNNITELMISSA

Aatoksen hankintaan ja käyttöön liittyvää historiaa

Aina näihin päiviin saakka Aatos on ollut Sotkamon seurakunnalle tilapäis- tai hätäratkaisu, eräänlainen "pappilan hätävara". Aikanaan tämä todella oli pappilan hätävara, nyttemmin nuorisotalon hätävara.

Seurakunnassamme on jo pitkään ollut kaksi vakinaisen papin virkaa. Näiden virkojen ylläpitoa varten on tarvittu lain edellyttämät tilat eli kirkollisvirkatalot. Toinen näistä tiloista, kirkkoherran virkatalo Toivoniemi, sijaitsee rakennuksineen täällä Ylisotkamon kylässä. Kappalaisen virkatalon Mustolan metsät ja tilukset sijaitsevat hajallaan Alasotkamon kylässä kaukana täältä kirkonkylältä. Tilan rakennukset, eli kappalaispappila tarpeellisine ulkorakennuksineen, sijaitsivat Tenetin virran rannalla nykyisen koulun takana. Päärakennus on nykyään lastenkotina. Täältä kirkolta matkaa sinne on muutamia kilometrejä. Tämä matka kiusasi seurakunnan pappeja ja luottamushenkilöitä ja haittasi asioiden hoitoa siinä määrin, että jo 1930-luvulla seurakunta suunnitteli uuden kappalaispappilan rakentamista kirkon lähettyville, kirkkoherran virkatalon maille.

Kun Aatos vuonna 1940 tuli myyntiin, huomasi seurakunta oivallisen tilaisuuden saada valmiin ja edustavan pappilan hyvältä paikalta. Kaupat tehtiin v. 1941 ja kirkkohallitus hyväksyi myöhemmin pappilan siirron. Käsittääkseni tällainen valmiin, jo pitkään käytössä olleen rakennuksen osto pappilaksi oli jonkinlainen hätäratkaisu. Myös vanhat pöytäkirjamerkinnät tukevat tätä olettamusta. Ehkä kauppaan vaikutti Aatoksen erikoisen edustava paikka, vaivaton hankintatapa talvisodan jälkeisissä mainingeissa sekä myyjän suuri vaikutusvalta pitäjässä.

Uuden kirkkoherran pappilan valmistuttua 1962 ja kappalaispappilan 1968 molempien vakinaisten pappien virka-asuntoasiat oli saatu hyvään kuntoon. Samoihin aikoihin puhuttiinkin jo Aatoksen purkamisesta ja kerrostalon rakentamisesta tälle tontille. Rakennettavasta talosta seurakunta aikoi varata tarpeellisia nuorisotiloja ja asuntoja viranhaltijoilleen. Tämä hanke kariutui osin yleisen mielipiteen painostuksesta vuonna 1971.

Pian tämän jälkeen Aatos luovutettiin seurakunnan nuorille tiloiksi, joissa nuoriso sai mahdollisimman vapaasti olla ja isännöidä itse. Jos talo kestäisi ja palvelisi nuorisotiloina pitkään, olisi hyvä, jos taas se rappeutuisi käyttökelvottomaksi, hyvä niinkin. Mitään merkittäviä korjaustöitä ei aiottu tehdä, vaan miettiä ja kypsyttää asioita.

Tuon ajankohdan jälkeen seurakunnassa on tapahtunut paljon, mutta Aatoksen tulevaisuus on yhä hämärän peitossa. Nuorisotyön kannalta Aatos tälläkin hetkellä on aivan välttämätön. Meillä ei ole täällä kirkonkylällä mitään muuta nuorisotilaa kuin nämä ympärillämme olevat, sillä Hirvensaaren rakennukset

myytiin kunnalle jo pari vuotta sitten. Jos nämä tilat nyt esim. tuhoutuisivat, olisimme lapsi- ja nuorisotyötilojen suhteen puilla paljailla. Kokemus on osoittanut, että nuorisotyössä kokoontuminen tiloilla on suuri merkitys myös itse toiminnan onnistumiseen. Tämä on vakavaa miettittävää meille seurakunnan vastuunkantajille ja viranhaltijoille.

Aatoksen peruskorjausmahdollisuuksista

Kun käymme pohtimaan Aatoksen merkitystä seurakunnan suunnitelmissa ja yleensä tulevaisuudessa, törmäämme siihen ongelmaan, että seurakunnalla ei ole voimassaolevaa pidemmän aikavälin suunnitelmaa. Näin ollen joudumme pohjaamaan arviomme vain tämän hetken näkymiin, hallintoelinten yksittäisiin päätöksiin ja kannanottoihin sekä "ajan henkeen" seurakunnassamme.

Ensimmäinen Aatoksen tulevaisuutta koskeva johtopäätös on, että seurakunnan hallintoelimissä ollaan varsin epäileväisiä rakennuksen peruskorjaukseen ja sen antamiin mahdollisuuksiin seurakunnalle. Tämä johtuu mm. seuraavista syistä:

1) Tilat ovat epäkäytännölliset ja kaksikerroksisuuden takia tuskin saatavissa käytännöllisiksi.

2) Tilojen laajentaminen ulospäin ei liene mahdollista huomioon ottaen rakennuksen ainutlaatuinen muoto ja sijainti tontilla.

3) Näin vanhan ja huonokuntoisen rakennuksen peruskorjauksen suunnittelu on hankalaa ja kallista - lopputulos aina hiukan epävarma.

4) Aatos on perusosiltaan ja vaikeimmin korjattavilta osilta (perustukset, runko) eniten kärsinyt.

5) Aatos ei tiettävästi ole mikään arkkitehtoonisesti puhdas ja ainutlaatuinen luomus eikä sen rakentamisessa ole käytetty erityisen hyviä materiaaleja ja työtapaa.

6) Rakennukselle on tehty sellaisia korjaus- ja muutostöitä, jotka ovat rikkoneet sitä (mm. ovien paikkoja muutettu, rakennettu keskuslämmitysputkisto).

7) Aatos on pitkään ollut huonolla hoidolla ja ilman merkittäviä kunnostustöitä, joten rakennus on kaikin puolin ränsistynyt.

Luetteloon voitaisiin lisätä vielä se toiminnallinen näkökohta, että nuorisotilojen erottaminen muista seurakuntatiloista ei useimmiten ole onnistunut ratkaisu. Kaikkea seurakuntatoimintaa palvelevan työkeskuksen paikka tulisi olla lähempänä kirkkoa. Ja kahden toimintapisteen ylläpitoon kirkonkyläsä seurakunnalla tulevaisuudessa tuskin on varaa.

Yhteenvetona edellä luetelluista seikoista voisi sanoa, että mahdollinen erittäin kalliin peruskorjauksen jälkeen entisestä Aatoksesta olisi olla jäljellä ehkä vain ulkomuoto.

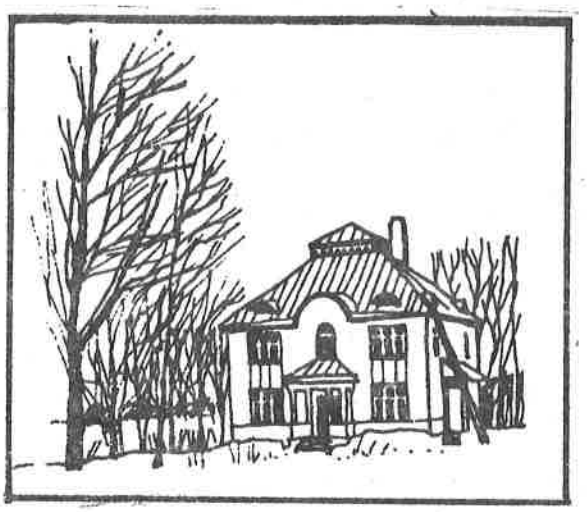

KUVA: Annamaija Haukkavaara

Aatoksen säilyttämistä ja peruskorjausta puoltavat seikat liittyvät lähinnä rakennuksen kiistatta ylvääseen ja erikoiseen muotoon sekä ainutlaatuiseen tonttiin. Mikään tavallinen kerrostalolaatikko ei sopisi näin edustavalle tontille. Sitä paitsi nykyinen rakennuskaava ei salli asuntorakentamista tälle tontille, joka on merkitty kirkollisten rakennusten rakennuspaikaksi (YK).

Seurakunnalla ei ole omia erikoisia suojeltavia arvoja tähän rakennukseen tai esineistöön liittyen. Tähän vaikuttaa mm. se, että kiinteistö on tullut seurakunnan omistukseen vasta 1940-luvulla ja täällä ei ole ollut sakraalitiloja. Vaikutusta saattaa olla myös sillä, että Aatoksen käyttöön liittyviä kiistoja on käyty reippaasti yli vuosikymmenen ajan.

Monilla yksityisillä seurakuntalaisilla kuin myös rakennus- ja kulttuurihistoriallisten arvojen suojelemisesta vastuussa olevilla viranomaisilla lienee huoli tämän rakennuksen säilymisestä Sotkamon maisemakuvassa. Otettakoon myös nämä mielipiteet vakavasti huomioon ennen päätöksentekoa.

Jos Aatoksen peruskorjaukseen päädytään, on samalla selvitettävä rakennuksen tuleva haltija ja käyttö sekä korjauskustannusten maksaja. Edellytyksenä sille, että seurakunta vastaisi hankkeesta, on seuraavia seikkoja:

1) Rakennuksesta saadaan toimivia ja käytännöllisiä seurakuntatiloja. (Seurakunta ei kunnosta ja ylläpidä mitään monumenttia! Seurakunnan tehtävä ja toimiala on muualla.)

2) Peruskorjauskustannuksiin saadaan valtion ja/tai muun viranomaisen avustusta.

3) Rakennuksen tulevat ylläpitokustannukset saadaan kohtuullisiksi tilojen kokoon nähden. (Tällä hetkellä kulut ovat suuret, mm. lämmitysöljyä kuluu noin 10.000 litraa vuodessa eli kolme kertaa omakotitalon kulutus vaikka pinta-alaa on vain 1,5 kertaisesti.)

Aatoksen liittyminen seurakunnan investointeihin

Sotkamon seurakunnalla on suunnitteilla useita rakennushankkeita tällä hetkellä. Luettelomaisesti ilmaisten niitä on mm:

- hautausmaan huoltorakennus, toteutus tänä vuonna
- kirkkopihan kunnostustyön jatkaminen, tänä vuonna osittain 1982 - 1984
- Vuokatin monitoimitalo
- kirkon lämmitys- ja sähkölaitteiden uusiminen
- siunauskappalin muutos- ja laajennustyö
- kirkonkylän seurakuntatalo
- uusien urkujen hankkiminen kirkkoon

Kun tähän luetteloon, joka ei suinkaan ole tyhjentävä, lisätään vielä lukuisat välttämättömät kone- ja kalustohankinnat sekä jatkuvasti paisuvat käyttötalousmenot, on selvää, että seurakunnan talous joutuu kovalle rasitukselle lähimpien vuosien kuluessa. Aatoksen tulevaisuus kytkeytyy lähinnä kirkonkylän seurakuntatalon rakentamiseen. Niin kauan kuin seurakuntataloa ei ole, on oltava Aatos tai vastaavat nuorisotilat. Sen jälkeen tilanne muuttuu ratkaisevasti.

Muutamat seurakunnan luottamushenkilöt ovat alkaneet kiirehtiä seurakuntatalon suunnittelua. Kiirehtiminen on paikallaan, sillä muuten hankkeelle voi tulla liian kiire.

Ellei seurakunta katso tarvitsevansa Aatosta tulevaisuudessa, tuntuisi luonnolliselta, että rakennusta tarjottaisiin Sotkamon kunnalle. Saattaahan olla, että kunnalla olisi järkevää käyttöä rakennukselle ja halua peruskorjata se. Maapohjasta voitaisiin sopia pitkäaikaisella vuokrasopimuksella. Yksityisille henkilöille tai liikelaitoksille seurakunta tuskin aluetta vuokraisi.

Loppupäätelmä ja -vetoomus

Aatoksen peruskorjuksen tarpeellisuudesta ja mahdollisuuksista on arvattavasti seurakunnan luottamushenkilöillä samoin kuin seurakuntalaisilla yleensä erilaisia mielipiteitä. Toivottavasti näkökannat eivät ole niin jyrkkiä kuin 10 vuotta sitten. Asiassa on päästävä jonkinlaiseen ratkaisuun ja ratkaisulla alkaa olla kiire. Aatoksen perustukset pettävät vuosi vuodelta yhä lisää, lämmityslaitteisto öljysäiliöineen alkaa olla loppuun kulunut, vesijohdot jäätyilevät, jätevesi-

pumppu ei toimi. Kiire on toisaalta siksi, että Aatoksen tulevaisuus niveltyy toiseen suunnitteilla olevaan rakennushankkeeseen, kirkonkylän seurakuntataloon, lähinnä sen paikkaan ja kokoon.

Auttakoon tämä seminaari, jossa mukana on vanhojen rakennusten arviointiin perehtyneitä asiantuntijoita, osaltaan viitoittamaan oikeaa tietä kunnan ja seurakunnan vastuunkantajille, jotka toivon mukaan lähiaikoina saavat ratkaistavakseen kysymyksen Aatoksen tulevaisuudesta. Ja olkoon olkoon ratkaisu mikä tahansa, tehtäköön se sovussa lähtien siltä pohjalta, että hätäratkaisuun ei tällä kertaa enää tyydytä.

Poimintoja Aatoksen historiasta

Aatoksen edellinen omistaja, nimismies Kaarlo Kustaa Ojantakanen, oli ostanut Aatoksen tilan 11.11.1919 Aadolf ja Riitu Toloselta 9.000 markan hinnalla. Nämä olivat ostaneet alueen Sotkamon kunnalta 12.3.1917 ja saaneet siihen lainhuudon 17.11.1917. Kauppahinta oli ollut 499 markaa ja 50 penniä. Ostettu alue kuului alun perin Salmelan perintötilaan.

Sotkamon seurakunta osti Aatoksen sillä olevine rakennuksineen kappalaispappilaksi 3.5.41 kauppahinnan ollessa 315.000 mk. Tilan pinta-ala oli 0,333 ha ja siihen kuului 0.0008 manttaalia osaluvun ollessa 0,0047. Lainhuudon seurakunta sai 18.11.1942.

Kaupantekohetkellä Aatos oli sotilasmajoituksessa ja vapautui siitä 15.6.41. Tänä aikana rakennus oli niin turmeltunut, että seurakunta haki korvausta vahingoista ja 1.4.42 kirkkohallintokunta ehdotti kirkkovaltuustolle Aatoksen perusteellista korjausta, koska se oli sotilaskäytössä vaurioitunut.

Ensimmäinen viranhaltija muutti Aatokseen syksyllä 1942. 11.7.45 kirkkohallintokunnassa on todettu, että kirkkohallitus on hyväksynyt Aatoksen kappalaisen virkataloksi.

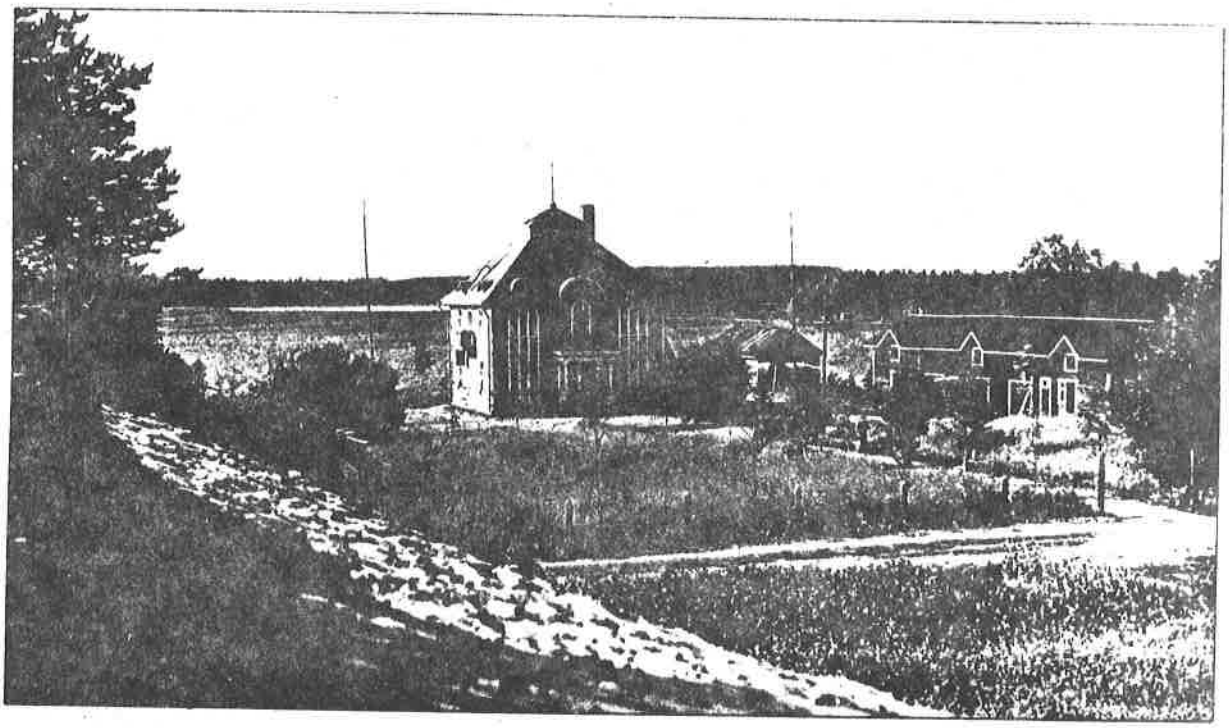

"Aatoksen pappila" 1930-luvulla. Valokuva K. Hollo, valokuvan omistaa Kerttu Kaartinen. Lähde: Perinnealbumi 1981.

JORMA HUUSKO, ARKKITEHTI, OULU

Veikko Hillilän alustuksessa oli hyvin mielenkiintoisesti eri kohtia Aatoksen korjauksen sekä puolesta että vastaan, ja kaikki olivat hyvin varteenotettavia. Tässä mainitaan tilojen epäkäytännöllisyydestä tämän kaksikerroksisuuden takia, ja epäillään tietysti hyvin perustein sitä, että saako näistä käytännöllistä tilaa seurakunnalle esimerkiksi nuorisotiloina. Toisaalta tämä kaksikerroksisuus antaa mahdollisuuksia, jos seurakunnan toiminnot ovat sellaisia, että ne sopivat tällaiseen vanhaan rakennukseen, jossa on kohtuullisen monia ja pieniä huoneita. Sinänsä tämä kaksikerroksisuus ei minun mielestäni ole este, tässä tapauksessa se on plussaa ajatellen tämän rakennuksen muotoa, joka on suurin piirtein kuutio. Se on läpötaloudellisesti erittäin edullinen, ja voidaan käyttökustannuksiltaan saada halvaksi edellyttäen, että rakennuksen seinissä on kyllin hyvä lämmöneristys, samaten ylhäällä ja että ikkunat eivät valskaa. Tässä kai nämä tärkeimmät lämpövuotojen paikat ovat, jotka käyttökustannuksia nostavat.

Sitten epäillään tässä vaiheessa rakennuksen laajentamista, ja perustellaan sitä sillä, että se ei sopine tämän rakennuksen ainutlaatuiseen ulkoasuun. Toisaalta täällä myöskin sanotaan sitten - lyödään vähän niin kuin jalkoja alta tältä perustalta - ettei se ole mikään arkkitehtonisesti puhdas ja ainutlaatuinen luomus. Tästä asiasta mm. olin tässä kommenttipuheenvuorossani ajatellut mainitakin. Siinä mielessä tämä rakennus on varsin ainutlaatuinen, että tällaisia rakennettiin juuri noin tuossa vuonna -20. Tällä välillä juuri tapahtui tietynlainen rakennustyylin vaihdos. Siirryttiin ns. jugend-tyylistä ja kansallisromantiikasta kohti klassillista arkkitehtuuria. Tässä rakennuksessa on näitten molempien tyylien piirteitä, ja voi sanoa, että jugend-tyyli on ehkä hallitsevana. Siinä mielessä tämä ei ole tyylipuhdas rakennus, että tämä olisi jonkun tietyn tyylin mukainen, mutta näiden kahden tyylin yhdistelmänä hyvin mielenkiintoinen. Lisäksi tietysti voitaisiin sanoa monesta muustakin rakennuksesta Suomessa, että vaikka se olisi kuinka hyvä ja käyttökelpoinen, sen käyttömahdollisuudet ovat täysin järkevät, ja se on ulkonäöltään mielenkiintoinen ja jopa kaunis, niin sen ei silti tarvitse edustaa välttämättä puhtaasti jotakin tyyliä, vaan sen mielenkiinto, rakennustaiteellinen arvo, ainutlaatuisuusarvo, saattaa tulla näitten useiden eri tyylillisten tekijöitten yhteisvaikutuksesta. Ja näin ymmärtääkseni tässä Aatoksen pappilassakin on käynyt.

Tässä mainitaan, että näin vanhan ja huonokuntoisen rakennuksen peruskorjauksen suunnittelu on hankalaa ja kallista. Se on kyllä tietysti totta, kaikki suunnittelu - tulevaisuuden suunnittelu eritoten - on hankalaa. Puhutaan ehkä turhaankin peruskorjauksen ja sen suunnittelun vaikeudesta, ja se johtuu siitä, että tähän asti suunnittelua hyvin pitkälti on tehty uudisrakennussuunnitelmina. Kun vanhaa rakennusta on lähestytty, sitä on lähestytty samalla tavalla kuin uutta rakennusta, uudisrakennustehtävään, vaikka tosiasiassa suunnittelun kohde on jo olemassa ja suunnittelun tulee tapahtua tämän rakennuksen antamissa rajoissa. Siinä mielessä en näkisi tätä suunnittelutehtävää tässäkään tapauksessa minään erityisenä ongelmana.

Myös rakennuksen virheistä saattaa aiheutua sellaisia kustannuksia, joita parempikuntoisessa ei olisi. Alustuksessa on todettukin, että rakennuksen huolto on jossain määrin laiminlyöty, ja tietysti normaalien huoltotoimien puuttuminen rakennuksesta aiheuttaa tiettyä rappeutumista. Mutta jos tämä 20-luvun alusta lähtien on näinkin tolpillaan ollut, vaikka perustukset ovat vajonneet, niin ihan näin äkkiä taloon tulleena tilanne ei näytä toivottomalta. Perustuksia, ehkä perusmaata vaihtamalla tai joillakin tällaisilla vahvistamistoimilla on mahdollista estää isommat vauriot. Sitä paitsi on huomattava se, että puurakennukset sietävät liikkumista, jos ei välitä siitä, että nurkat ovat ihan yhtä viivasuorat kuin uudessa aravatalossa, ja ehkä tapetti saattaa joskus ratketa. Puurakennus sinänsä elää niin kuin luonnonmateriaali ainakin, ja rakennus pysyy silti kasassa kymmeniä, jopa satoja vuosia. Tässä on yksi sellainen lähtökohta, joka olisi otettava huomioon, kun arvioidaan, missä kunnossa rakennus on ja mitä sitten itse rakennustyö tulee maksamaan.

Täällä sanotaan, että perusosiltaan, perustuksista ja rungosta rakennus on eniten kärsinyt. Siihen ei tietysti voi näin sen kummemmin sanoa muuta kuin todeta, että valitettavaa, jos näin on päässyt tapahtumaan. Toivottavasti sitten, jos tätä rakennusta ja kun tätä kuitenkin eteenpäin jonkin verran kuitenkin joudutaan käyttämään, vaikka se tulisikin purettavaksi, ettei siinä nyt ole kovin vakavia vaurioita päässyt tapahtumaan.

Tässä väitetään, ettei ole käytetty hyviä materiaaleja ja työtapaa. Ihan normaalia puutavaraa tämä näyttää minun mielestäni olevan. Olisiko sitten löytynyt parempaa tämän rakentamisaikana, siihen on vaikea sanoa, sekä tästä työtavasta ilman lähempiä tutkimuksia. Huippukirvesmiestaidon tuotteita lienee melko vaikea löytää, sama tilannehan on varmaan melkein kaikissa vanhoissa sotkamolaisissa taloissa, se on tavallista normaalia rakentamista. Joitakin huippuja ja erityisen huonoja on joukossa tietysti aina.

Tässä ilmeisesti on tehty joitakin korjaus- ja muutostöitä, jotka ovat rikkoneet alkuperäistä huonejärjestystä tai jopa rakenteita. Niinhän yleensäkin korjaustoimessa rakennuksia muutellaan hyvin reippaasti uusia käyttötarkoituksia vastaavaksi, ellei kysymyksessä ole sitten joku tällainen todella huippuluokan kansallinen monumentti, kuten erityisen arvokas kirkko tai säilytettävä linnoitus. Näissäkin tehdään kyllä muutostöitä. Kysymys on lähinnä kuitenkin siitä, kuinka nämä muutostyöt tehdään. Ensinnäkään tietysti muutostyöt eivät saa aiheuttaa sitä, että rakennukselle niistä aiheutuisi vaurioita, elikkä poistetaan kantava seinä, jolloinka välipohja tulee alas tai tehdään vuotavia vesijohtoja. Samaten hyvin paljon vaikuttaa kunnostustyön laatuun se, minkälaisin perustein sitä yleensä lähdetään tekemään. Halutaanko vanhasta rakennuksesta tehdä huippumoderni, joka vastaa kaikilta ominaisuuksiltaan täysin uutta rakennusta, vai annetaanko rakennuksen niin sanotusti olla omien ehtojensa mukaan toimiva. Tilaohjelman, sen toiminnan, mitä rakennuksessa on tulevaisuudessa, täytyisi olla sellainen, että ei tarvitse tehdä suuria väliseinien siirtoja ja tarpeettomia oviaukkojen puhkaisuja. Tämä ensinnäkin säästää rakennusta, säilyttää sen historiallista arvoa ja toiseksi tietysti vähentää rakentamiskustannuksia.

Rakennusten säilyttämiseen on joitakin edellytyksiä alustuksessa esitetty, joista ensimmäinen on täällä toimivat ja käytännölliset seurakuntatilat. Tähän minä liittäisin samalla laajentamiskysymyksen, joka oli esillä. Mielestäni tämä näytti heti hyvin mielenkiintoiselta, ja kertoo rakentamisaikakauden tyylihistoriasta hyvin selvästi. Tämä kokonaisuus tietysti on Sotkamossa ja oikeastaan koko Kainuuta ajatellen kartanomainen yksityinen palatsi. Oikeastaan ainoa Kajaanin Karolineburgin Finnalla, jossa on tiettyä kartanomaista tyyliarkkitehtuurin henkeä. Mutta siitä huolimatta minä en näkisi mitenkään vaikeaksi tai vääräksi liittää tähän rakennukseen lisärakennusta tai sitten tähän rakennuksen yhteyteen, erilleen siitä, seurakunnan lisätiloja. Silloin tulee sellainenkin mahdollisuus, että tiettyjä tiloja rakennetaan Aatoksen tontille, joko jollakin sisäisellä kulkuyhteydellä tai tuohon viereen, ja katsotaan sitten, jos tämä ei jonkin ajan kuluttua enää palvele seurakuntaa, niin tämän voi poistaa ja laajentaa seurakuntataloa esimerkiksi tälle kohdalle.

Tästä voisi saada hyvinkin pienillä korjaustoimilla, lisälämmöneristyksellä, aivan käyttökelpoisen rakennuksen, jos edellytetään, että ei lähdetä hakemaan uudisrakennustasoa, vaan pyritään vähän tämäntapaiseen sisustusratkaisuun.

Tällaiseen rakennustaiteelliseen kokonaisuuteen ei mielellään liittäisi uutta rakentamista, ja sehän sinänsä on hyvinkin järkevästi ajateltu, koska tämä jo tällaisenaan puistoineen muodostaa tietyn kokonaisuuden. Mutta tämänkin kaltaisiin kokonaisuuksiin on tehty lisärakentamista, jolloinka tällaisen kokonaisuuden arvo jopa saattaa lisääntyä, koska siihen tulee eri aikakausien rakennuskulttuurista kertovia kerrostumia. Sekin, uusi seurakuntatalo, joka tulee tänne tai muualle, on jonkin ajan kuluttua historiallisesti kenties merkittävä rakennus. Jos rakennuskannassa on myös ajallista perspektiiviä, niin se lisää kyllä ympäristön mielenkiintoisuutta. Siinä mielessä minä kyllä näkisin kahden eri ikäisen rakennuskannan yhteispelin toteutettuna hyvinkin järkeväksi ratkaisuksi. Lisäksi vanha rakennus on käytössä, ja se voidaan poistaa ja rakentaa uutta, jos tilanne vaatii. Tämä tietysti edellyttää rakennuksen ylläpitokustannuksien saamista sellaisiksi, että sitä voidaan käyttää. Tämä realiteetti on aina muistettava, eikä lähdettävä pelkästään siltä pohjalta rakennuksia suojelemaan, että kysymyksessä nyt on historialliset arvot. Se, joka asettaa taloudelliset arvot historiallisten edelle, ei välttämättä ole nielaissut sydäntänsä vatsaan perinteisen rakennuskannan vaalimisen suhteen.

MAIRE MATTINEN, MUSEOVIRASTON RAKENNUSHISTORIAN OSASTO

Perinteisesti suojelukohteinahan on pidetty linnoja, kirkkoja, kartanorakennuksia, linnoituksia, sellaisia erityisen arvokkaita kohteita, jotka on koettu jo hyvin varhain itsestään selvästi suojelukohteiksi. Laajempien kaupunkikokonaisuuksien tai miljöökokonaisuuksien suojelu tuli kyseeseen joskus 1800-luvun loppupuolella, jolloin kotiseutumuseoalueet saivat tiettyä tuulta purjeisiinsa. Ehkä kaikkein kuuluisin ja merkittävin esimerkki on Louis Sparren kuuluisa pamfletti Porvoon suojelemiseksi 1898, joka aloitti kaupunkiympäristöjen suojeluprosessin Suomessa. Myös esimerkiksi vuosisadan alussa 1911 ylioppilaat järjestivät suuren kokouksen Turun Luostarinmäen alueen suojelemiseksi jne.

Asemarakennuslaki v. 1930 antoi mahdollisuuden julistaa jokin kaupunginosa ns. vanhaksi kaupunginosaksi, jolloin tämä kaupunginosa tuli suojeltavaksi. Tätä mahdollisuutta käytettiin vanhan Porvoon suojelussa, Helsingissä Senaatintorin ympäristössä, Tammisaaressa Barkensundenin seudulla sekä Turun Luostarinmäen suojelussa. Tämän lisäksi Raumalla ja Loviisalla oli pieniä alueita, jotka suojeltiin vanhan kaupunginosasäännöstön avulla. Kaiken kaikkiaan suojelu jäi kuitenkin edelleen hyvin vähäiseksi. Sitten vuoden -59 rakennuslaissa luovuttiin mahdollisuudesta määritellä jokin laaja kokonaisuus vanhaksi kaupunginosaksi, ja korvattiin se mahdollisuudella asema- tai rakennuskaavassa antaa yksittäisiä suojelumerkintöjä yksittäisille rakennuksille ja muille suojeltaville kohteille.

Tässä asiassa edettiin siten, että 60-luvun lopulla tämän uuden rakennuslain mukaisesti saatiin kaavat Haminan keskustan, Raahen puukaupunginosan ja Tammisaaren Barkensundenin alueella, joille vahvistettiin tuolloin asemakaava, jossa väljästi määriteltiin miljöötä suojeltavaksi. Kuitenkin 60-luvun raju, tehokas rakentaminen osoitti, että tällainen väljä suojelukaava ei pystynyt turvaamaan riittävästi ympäristön säilymistä, ja pyrittiin kehittämään tehokkaampi kaavoitusmenettely.

Tässä suhteessa tehtiin kymmenkunta vuotta työtä, jonka lopputuloksena saatiin Porvoon asemakaava -74 vahvistettua. Tämä on nyt se kaavamuoto, jota kaikissa Suomen arvokkaissa puukaupungeissaon koko 70-luvun noudatettu ja edelleenkin noudatetaan, ja sillä tavalla on useissa kaupungeissa noin 60 - 80 % rakennuksista merkitty jonkinasteisella suojelumääräyksellä säilytettäväksi.

Määräys yleensä kuuluu niin, että rakennus on kulttuurihistoriallisesti arvokas, se on säilytettävä, eikä ilman pakottavaa syytä saa sitä purkaa. Esimerkiksi nyt on tekeillä Raaheen suojelukaava, jossa lähes kaikki kadunvarsirakennukset omaavat tämän määräyksen, ja sitten jotkut vähemmän merkittävät kadunvarsirakennukset ja tärkeät piharakennukset omaavat vähän lievemmän kaavamääräyksen. Se yleensä kuuluu niin, että rakennus on kaupunkikuvan ja miljöön kannalta tärkeä, sitä ei tulisi purkaa, mutta se voidaan tietyissä tapauksissa korvata myös ympäristöön sopeutuvalla uudisrakennuksella.

Luettelen seuraavaksi tärkeimpiä puukaupunkeja ja niiden kaavatilanteen.

Haminassa on 60-luvulla tullut väljä suojelukaava, ja työ on tällä hetkellä lähtenyt käyntiin, jotta sinne saataisiin tiukempi suojelukaava.
Hangossa on -77 vahvistettu kaava, jossa huvilat ja joitakin kaupunkitaloja on merkitty suojeltavaksi.
Kaskisissa on suojelukaava luonnosasteella vahvistettavana lääninhallituksessa.
Kokkolassa on kaavarunko hyväksytty -73, jossa on päädytty suojelemaan kuutta korttelia.
Kristiinankaupungissa on keskustassa -75 vahvistettu suojelukaava ja muuta, koko laajaa Kristiinankaupungin aluetta varten ollaan tällä hetkellä laatimassa erittäin tiukkaa suojelukaavaa.
Loviisan alakaupunki on -79 saanut suojelukaavan.
Naantalin vanha kaupunginosa on myös saanut -79 vahvistetun erittäin tiukan suojelukaavan.
Pietarsaaren Skatalla on tekeillä suojelukaava.
Porissa Reposaareen on vahvistettu -78 ja viidenteen kaupunginosaan v. -80 tiukat suojelukaavat.
Raumalla on vahvistettavana suojelukaava, jossa 60 % rakennuskannasta on saanut tiukan suojelumääräyksen, ja sen lisäksi 10 % on saanut lievemmän suojelumääräyksen, ja aika monet ulkorakennukset ovat saaneet suojelumääräyksiä.
Uudessakaupungissa on tekeillä suojelukaava.
Tämän lisäksi Suomen kivikaupunkikeskustoista ollaan tekemässä suojelukaavoja, esimerkiksi melkein koko Helsingin kantakaupunki on suojeltu nyt asemakaavoituksen keinoin.

Suojelukäsitteen laajenemista kuvaa myös se, että laajempia ympäristökokonaisuuksia suojellaan yhä enemmän elikkä että yhä erilaisempia miljöitä on koettu tärkeiksi suojella, ja tällaisia miljöitä on esimerkiksi vanhat työväenasuntoalueet. Helsingin Käpylä, puu-Käpylä, suojeltiin -61. Vallila edustaa 20-luvun työväenrakentamista, siellä on ehdottomalla määräyksellä suojeltu kaikki asuirakennukset -80 vahvistetussa kaavassa, ja tännehän on tulossa perusparannusasuntomessut ensi vuonna. Ruoholahden villat Helsingissä on suojeltu, sekä päätetty tänä vuonna liittää mukaan perusparannuskokeilua ja sitä kautta suojella.
Turun Port Arthurin alue ja Mestarinkadun alue on molemmat päätetty suojella.
Lisäksi on olemassa useita muita työväenasuntoalueita ympäri maata, joissa on erilaiset suojeluhankkeet vireillä, esimerkiksi Kuusankosken Naukion alueella.

Vanhat kulttuuriympäristöt, esimerkiksi vanhat ruukinkujat ja muut, niiden suojelu on laajassa mitassa pikkuisen epävarmaa. Tällä hetkellä on kuitenkin joitain alueita, joita teollisuuslaitokset ovat itse halunneet säilyttää.
On olemassa kuitenkin kyseenalaisia alueita, esim. Imatran insinööriasuntoja, joiden suojelu on tällä hetkellä epävarma.
Edelleen suojelu laajenee esikaupunkimaisiin alueisiin. On koettu suureksi jopa taloudelliseksi arvoksi se, että on olemassaolevaa rakennetta, joka tulisi käyttää hyväksi sen omilla ehdoilla, jolloin on nähty se arva, mitä tällainen omakotialuekin sinänsä sisältää.

Haminan Pitäjänsaareen on tänä vuonna tehty suojelukaava. Lisäksi on tavalliset 50-luvun omakotialueet nähty miljöiksi, joilla on oma säilyttämisarvonsa esimerkiksi Porin Tiilinummi. Maaseutujen kirkonkylissä on pyritty myös siihen, että näille omaleimainen rakentamisperinne, kylärakenne ja miljöö säilyisi. Hau-

hon keskustassa on -74 vahvistettu rakennuskaava, joka edellyttää useiden rakennusten säilyttämistä.
Kirkonkylissähän on ehtinyt tapahtua Suomessa hyvin rajuja muutoksia 60-luvulla ja vielä 70-luvun alussa, jolloin oli vähän enää sellaisia idyllisiä, ehjiä kirkonkyliä olemassa maassamme.
Pomarkussa on vahvistettu säilyttämiseen pyrkivä kaava -77.
Iin haminan alueella on ensimmäinen suojelurakennuskaava vahvistettu -74 ja nyt ollaan tekemässä toista edellistä tiukempaa suojelukaavaa.

Suojelukaavojen tarkoitus on, että miljöö säilyy, mutta voidaan sallia uudisrakentamista, kunhan se sopeutuu ympäristöön siten, että muutokset tapahtuvat hitaasti, että ympäristö muuttuu sen alueen omilla ehdoilla, että rakennukset sijaitsevat perinteisellä tavalla katuun nähden, ja noudattaa jossain määrin perinteistä rakentamistapaa.
Lapinjärven alueella on tehty inventointeja sitä silmälläpitäen, että yleiskaavassa määritellään suojeluskohteet. Kirkonkylien suojelussa on hyvin tärkeätä, paitsi keskeisen raittimiljöön säilyttäminen rakentamisessa, myös laajat maisema-alueet ja näkymät, miten kirkonkylä maisemassa sijaitsee ja miten taas toisaalta pellot aukeavat kirkonkylän keskustasta.
Kalajoen Plassi on myös inventoitu silmälläpitäen, että sinne joskus saataisiin suojelukaava.
Laitilan Untamala, jossa kokeiltiin kyläsuunnitelmaa -78 ja sen jälkeen on tehty virallisempi kaavamuoto, osayleiskaava, joka tähtää myös miljöön säilyttämiseen.
Se, että viime aikoina on herännyt kova kiinnostus kirkonkylien kehittämiseen, kuvastaa myös se, että suunnilleen vähän yli vuosi takaperin pidettiin Multian keskustan suunnittelukilpailu, joka herätti paljon huomiota. Siinä arkkitehdit laajassa mitassa kiinnittivät pitkästä aikaa huomiota maaseututaajamien rakennuskulttuurin säilyttämiseen ja rakentamisperinteeseen.
Suojelun piiriin tulevat tietysti myös haja-asutusalueilla olevat yksittäiset rakennukset. Pohjalaisen talon ja pohjalaisen rakentamisperinteen säilyttämiseen on viime aikoina kiinnitetty paljon enemmän huomiota kuin aiemmin.

Suojelukeinoja ovat siis joko asemakaava, rakennuskaava, tai yleensä jokin kaava, joka vahvistetaan, jolloin siitä tulee juridinen asiakirja ja se melko sitovasti suojelee rakennuksia tai miljöötä. Rakennussuojelulaki, joka Suomessa on ollut noi 15 vuotta voimassa, on osoittautunut hyvin huonoksi keinoksi suojella, sillä on saatu suojeltua noin kolmekymmentä rakennusta maassamme, ja sitä on käytetty ainoastaan äärimmäisissä riitatapauksissa.

Mutta se, että ympäristöä inventoidaan ja perinteisestä rakentamishistoriasta kerätään tietoja ja sitä levitetään asukkaille, niin se on osoittautunut hyväksi suojelukeinoksi. Myös sillä lailla opitaan kunnioittamaan vanhaa rakennuskantaa ja sen rakentamisperinnettä. Viime aikoina onkin rakennuskulttuurin inventointi huomattavasti elpynyt. On tehty valtakunnan tason kulttuurihistoriallisesti merkittävien kohteiden luettelo, jossa on noin vähän yli 1200 kohdetta ja ympäristöä. Sitten seutukaavaliitot ovat kertaalleen inventoineet läpi koko maan. Täältähän on tänään ollut esillä tämä Kainuun seutukaavaliiton inventointi. Sitten lisäksi kunnat ovat ryhtyneet keräämään seutukaavaliittojen inventointia tarkempaa ja yksityiskohtaisempaa tietoa. Ja lisäksi sitten näiden rakennus- ja asemakaavojen laatimisen yhteydessä kerätään aivan rakennuskohtaista, hyvin

yksityiskohtaista tietoa.

Kaavat ovat kuitenkin osoittautuneet suhteellisen jäykiksi, nämähän ovat juridisia asiakirjoja ja sidottu niihin määrättyihin muotoihin, miten ne laaditaan, niin on viime aikoina suojelun ja ympäristön kehittämisen edistämiseksi alettu kehittää kaavaa väljempää ohjeistoa, ja sitä on alettu nimittää rakentamistapaohjeistoksi. Se on sellainen vapaamuotoinen ohjeisto, johon kerätään osa siitä inventointitiedosta, mikä on saatu aikaan kaavaa laadittaessa. Sitten siinä voidaan antaa hieman väljempiä ohjeita kuin kaavassa, mutta vain suosituksenomaisia ohjeita. Ne ovat sellaisia vinkkejä, miten tulee peruskorjata, miten tulee lisärakentaa, mitä vanhoja puita pihan istutuksessa tulisi käyttää hyväksi, kasvillisuutta, värejä, kaikkea tällaista hauskaa asiaa, jota kaavaan ei voi säilyttää. Tällaisella on hyvin positiivinen merkitys. Nämä on hyväksytty yleensä joko valtuustossa tai vain rakennuslautakunnassa, ja se toimii rakennuslautakunnan käsikirjana ja ohjeena. Niitä on jaettu myös asukkaille ihan informaatiomielessä.

Kun ajatellaan, mitkä ovat suojelemisen arvoisia asioita ympäristössä, niin tietysti aina otetaan se kerma päältä, elikkä ne rakennukset, jotka selvästi ja eittämättä ovat kulttuurihistoriallisesti, arkkitehtonisesti tai muuten rakennustaiteellisesti erittäin merkittäviä. Mutta sen lisäksi on olemassa paljon jokaisella rakennetulla ympäristöllä sellaisia tekijöitä, jotka ovat sille luonteenomaisia, ja jotka tekevät siitä alueesta juuri sen alueen. Nämä tekijät pitäisi poimia esiin, tiedostaa ja säilyttää. Suojeltavat asiat saattavat olla hyvin vaatimattomia asioita, mutta jos niitä ei tiedosteta, saatetaan tehdä paljon virheitä ja sillä tavalla tuhotaan sen alueen omaleimaisuus. Se omaleimaisuus saattaa olla niin äärettömän herkkää ja hentoa, että yhdellä tai kahdella huonolla rakennuksella menee koko miljöö pilalle.

Yleensä rakennussuojelussa paikkakunnalla asuvia usein vaivaa semmoinen tietty sokeus sitä arvoa kohtaan, joka on olemassa, sitä ei koeta arvokkaaksi. Koetaan aina joku muualla oleva paljon arvokkaammaksi. Täytyy aina jonkun ulkopuolisen tulla kertomaan, kuinka hienoa teillä on, jotta ymmärretään se arvo, joka siinä omassa on. Tässä mielessä tämä Aatoksen pappila on hyvin merkittävä rakennus täällä Sotkamon mittakaavassa. Kyllä tällä rakennuksella on huomattava rakennushistoriallinen ja jopa rakennustaiteellinen merkitys.

Vaatimattomammillakin suojelukohteilla, miljöön suojelulla, on suuri merkitys ihmiselle: se on kunnianosoitus tehtyä työtä kohtaan. Se on taloudellisten arvojen säästämistä, aina olemassaoleva käyttökelpoinen rakennus edustaa taloudellisia arvoja, jonka hävittäminen myös on taloudellinen menetys. Se, että ihmisillä säilyy tuttu ja turvallinen vanha ympäristö, koetaan miellyttäväksi. Mikäli koko ympäristö on vieras ja kylmä, niin ihmisille tulee vieraantumisilmiöitä. Ei koeta elämistä turvalliseksi sellaisessa ympäristössä, jossa on paljon vieraita rakennuksia tai kokonaan uutta ympäristöä. Historiallinen jatkuvuus ja historiallinen kerrostuneisuus edustaa ihmiselle yleensä positiivista arvoa. Toisaalta melko vähäisetkin rakennukset saattavat muodostaa merkittävän tunnuskuvan jollekin alueelle.

Minä uskoisin, että monille ihmisille tämä Aatoksen pappila edustaa sellaista tunnuskuvaa Sotkamolle. Tämä on myös sellainen rakennus, joka kaikin puolin sopii erityisen hyvin tunnuskuvaksi.

Usoinhan joudutaan pohtimaan käyttötarkoituksen muutosta, mikä ilmeisesti myös tässä Aatoksen pappilan kohdalla on kyseessä. Museovirastossa on aina esitetty, että kaikkein paras asia on, jos rakennus voidaan säilyttää alkuperäisessä käytössä ja nimenomaan käytössä eikä muuttaa museoksi, koska rakennus on aina elävänä, toimivana rakennuksena kaikkein parhain. Se säilyttää teknisessä mielessä parhaiten kuntonsa, ja myös se, että rakennus on toimiva, on rakennussuojelua. Rakennussuojelu ei ole pelkkää seinien säästämistä, vaan myös sen toiminnallisuuden säästämistä. Yleensä olisi etu, että rakennukset säilyisivät siinä alkuperäisessä käytössään, mutta tähänhän ei aina päästä. Yleensä korjauksissa on hyvin voimakkaasti kyse asenteista. On siitä kyse, mitä korjataa ja miten korjataan. Vanhassa rakennuksessa meidän käsityksen mukaan pitäisi hyväksyä vähän vino seinä, vino kulma, se on oleellista ja sitä vanhaa. Kaikkea ei tarvitse uusia, vanhan talon sisään ei välttämättä tarvitse rakentaa uutta siistiä taloa.
Esimerkiksi hyvin usein lähdetään energiataloudellisista syistä uusimaan ikkunoita, vaikka vanhat 1800-luvun ikkunat on tehty hyvästä ydinpuumateriaalista ja ovat yleensä käyttökelpoisia ja hyviä, kun taas uudet tehdään nopeasti kasvaneesta huonosta materiaalista. Yleensä ne ovat paljon lyhytikäisempiä ja sitten vielä detaljeiltaan huonompia.
Tämä energiansäästö ajatuksena on iskenyt itsensä läpi hyvin voimakkaasti, harvoin osataan ajatella peruskorjausta, jollei heti ensimmäisenä tule ajatusta, että villat ja uudet lasit. Käytännössä siihen saatetaan uhrata niin paljon rahaa, että sen tienaaminen niissä lämmitysmenojen säästössä on hyvin vähäinen ja siihen saattaa kulua kymmeniä vuosia.
Lopuksi vielä, että suojeluhan ei merkitse mitään jähmettämistä taikka kehityksen pysäyttämistä, vaan sitä, että uusiutuminen tapahtuu rakennuksen ja miljöön omilla ehdoilla.

JORMA HEINONEN, kommentti alustuksiin Aatoksen pappilassa

Suomessa on käynyt niin, että purkaminen on mennyt tutkimuksen edelle, ja se nähdään siitä, että aina kun joku rakennus uhataan purkaa, vasta silloin nämä tutkijat havahtuvat, että tämmöinenkin rakennus on olemassa. Alkaa taistelu ja siinä yleensä säilyttävä puoli häviää. Tämä johtuu siitä, että ei ole tutkijavoimia. Rakennussuojelu on museotoiminnan sivuvivahde, ja nyt se on valtion museotoiminnan painopiste. Sitä on tosin aktiivisesti voitu suorittaa vasta vähän aikaa. Rakennusinventointia on suoritettu museoissa jo 30-luvulta, se on aina ollut perustutkimuksen luontoista ja se on aina ollut museoiden ohjelmassa. Museovirasto oli hyvin varovainen neuvottelija.

Suomen rakennussuojelussa on puuttunut vapaaehtoinen suojeluinnostus, ja esimerkiksi Keski-Euroopassa se alkoi heti II maailmansodan jälkeen. Minä yritin aikoinaan tätä saada kotiseutuliitolle tehtäväksi, mutta se ei tykännyt tästä ollenkaan. Nyt vasta valtiovallan on ollut pakko tarttua tehtävään, kun tilanne on mennyt liian pitkälle.

Museohan on pienillä paikkakunnilla ollut kuin karhu, joka nukkuu talviunta, sitten kesän mekastaa ja sitten taas nukahdetaan. Jos saataisiin se ympärivuotiseksi, niin voitaisiin palvella myös kouluja paremmin pienillä paikkakunnilla.

Tavallaan tämä rakennus on sellainen helmi paikkakunnalla sekä sijaintinsa että ulkonäkönsä puolesta. Jos tämän arvoinen talo olisi jossakin muualla, se olisi napattu jo hyvin arvokkaaseen käyttöön. Minä kuvittelisin, että tätä voitaisiin käyttää hyvinkin mukavasti ja rasittamatta taloa ja tarvitsematta tehdä hirvittävää remonttia. Nyt on sellainen kuin näyttelytilojen tarve ilmeinen, sillä Suomessa kiertää aika paljon näyttelyjä. Tällä koetetaan tasoittaa sitä epäsuhtaa, että kansalaisilla olisi kulttuuripalvelut saavutettavissa, ja nyt voitaisiin näyttelyitäkin pitää ja se edellyttäisi noin 50 m^2 tilaa. Siinä ei tarvitse kuin kaksi asiaa: niitä voi ripustaa ja sitten tarvitaan valaistus. Ei siihen oikeastaan tarvita muuta.

NIKKE KORHONEN, KIRKKOHALLINTOKUNNAN JÄSEN

Alustuksissa ja keskusteluissa on puhuttu hyvin korostetusti Aatoksen pappilasta, minä jättäisin tuon pappila-sanan pois, puhuisin vain Aatoksesta. Tämä sen takia, että kappalainen muutti Mustolan pappilasta tähän ja siirtyi Toivoniemen pappilaan. Aatos oli pappilana vain sellaisen runsaan neljännesvuosisadan väliajan.
Alkujaanhan tämä on rakennettu nimismiehen, vallesmannin, omakotitaloksi ja se oli myös hänen virastonsa. Hän halusi korostaa olevansa yläpuolella muun rahvaan luodessaan tällaisen. Tämä oli siis nimenomaan valtion virkamiehen talo ja pappila on sitten muualla.
Ymmärtääkseni tätä voi säilyttää ainakin toistaiseksi ja kohentaa kohtuuden rajoissa.
Seurakunnan tutustumismatkalla Jukka Malmivaara Kiuruvedellä korosti sitä, että seurakuntatalo pitää olla kirkon lähellä.

SEPPO KORHONEN, KULTTUURISIHTEERI

Tämä on tavallaan siirtynyt seurakunnalle vasta sodan jälkeen, niin kuinka omana tämä Aatos koetaan seurakunnan elimissä, että halutaanko sitä kehittää eteen päin seurakunnalliselta pohjalta enemmän kuin että se vuokrattaisiin. Tämä on mielestäni ydinkysymys.

PAULI VALJUS, SEURAKUNNAN TALOUDELLISEN JAOSTON PUH.JOHT.

Seurakuntahan omistaa tässä tontin ja talon, ja jos me ajattelemme seurakunnan omaa toimintaa kymmenkunta vuotta sitten, jolloin tähän yritettiin rakentaa semmoista yhdistelmätaloa, jossa olisi ollut asuntoja seurakunnan työntekijöille ja sitten olisi myöskin varattu siihen samaan rakennukseen seurakunnan nuorisotoimintaa varten tiloja, niin se kaatui siihen sanomalehtikirjoitteluun. Silloin kirkkovaltuusto asiaa käsitellessään teki päätöksen, että tämä jätetään nuorison käyttöön.

Seurakunnan kannalta ongelma on se, että tämän talon ylläpitokustannukset, vaikka me emme tee mitään muuta, kuin hankimme lämmitysöljyä, vastaavat ainakin kahden omakotitalon ylläpitokustannuksia.

Meillä ei ole kovin paljon maa-alueita tässä kirkonkylän keskustaajamassa ja nekin alueet, jotka meillä hallinnassa ovat, ovat seurakunnan toiminnan kannalta aika hankalia. Me joudumme sallimaan niillä alueilla sellaista toimintaa, joka on seurakunnan hengen vastaista ja tämä aiheuttaa tietynlaista närää seurakuntalaisten keskuudessa. Tästä pitäisi pyrkiä pois, mutta millä tavoin.

On lähtenyt seurakuntalaisten taholta liikkeelle ajatus uuden seurakuntatalon rakentamisesta, ja kun sitä ei voida tälle paikalle rakentaa, se on rakennettava jonnekin muualle. Näin ollen siihen rakennukseen on silloin asianmukaista suunnitella myös käyttökelpoiset nuorisotilat. Tämä minun nähdäkseni sopii tietynlaiseen pienryhmätoimintaan. Esimerkiksi partiotoimintaan tai vastaavaan tämä talo kävisi, mutta kuka sen sitten kustantaa.

Koonnut HuK Toini Vinha-Mustonen

Liite 1. Kalle Juntunen: Hyrynsalmen Kaunislehdon talomuseon rakentamisessa esiintulleita näkökohtia ja ongelmia

Liite 2. Helena Pursiainen: Sotkamon talomuseo osana maakunnallista museotyötä

Hyrynsalmen Kaunislehdon talomuseon rakentamisessa esiintulleita näkökohtia ja ongelmia

Kalle Juntunen

Talomuseon paikka

Kotiseutulautakunta oli alunperin lähtenyt toteuttamaan kunnan museotoimintaa talomuseon pohjalta. Merkittävänä ja jopa ratkaisevana apuna talomuseon paikan valinnassa oli pääsihteeri Jorma Heinonen, jonka ehdotuksesta valitiin talomuseoksi Kunnan omistama Kaunislehdon talo. Valintaan vaikuttavina tekijöinä mainittakoon, että tilan omisti Hyrynsalmen kunta ja se oli sopivalla paikalla. Jos museohankkeessa olisi liikkeelle lähdetty kymmentä vuotta aikaisemmin olisivat silloin hyvin voimakkaasti tulleet esille myös Naurisahon ja Tervakankaan talot, joissa koko 1800 luvun rakennuskanta oli paikallaan.

Millainen museon asemakaava ?

Aluksi piirrettiin useita vanhojen talojen asemakaavoja, joista oli tarkoitus etsiä tyypillinen hyrynsalmelainen pihapiiri. Jo rakentamisen alkuvaihessa kuitenkin todettiin, että Kaunislehdolla oli ollut selvä oma pihapiirinsä, joka oli siinä määrin tyypillinen, että se voitiin sellaisenaan toteuttaa. Ongelmana oli vain se, saadaanko niin paljon varoja, että kaikki puuttuvat raknnukset saadaan siirretyksi. Edes jonkinlaisen talon kuvan aikaan saamiseksi ryhdyttiin päärakennuksen kunnostamisen jälkeen hankkimaan rakennuksia pihan ympärille; ensimmäisenä navettapuoli ja talli.

Museon kirvesmies

Museon rakentamisen onnistumiseen vaikuttaa ratkaisevasti, millainen kirvesmies saadaan museota rakentamaan. Olisi pyrittävä siihen, että sama vastaava kirvesmies olisi töissä koko museon rakentamisen ajan. Tästä se on etu , että oppi vanahanaikaisen rakentamisen tekninkan ja kehittyy vuosien kuluessa museoasiantuntijaksi. Kirvesmiehen valinnassa hyvän kirvesmiestaidon ja nimenomaan hirsirakentamisen taidon lisäksi on tärkeää, että työntekijä itse arvostaa museon rakentamista. Hyrynsalmella saatiin museon rakentamiseen innostunut ja hyvä kirvesmies, joka oli myös museon läheltä kotoisin. Kun hän oli myös erinomainen muurari ja puuseppä, hän pystyi tekemään kaikki

museon rakentamiseen liittyvät työt. Kaunislehdon mainio kirvesmies Antti Kemppainen kuitenkin kuoli kesken rakentamisen, ja sen jälkeen ei saatukaan yhtä innokasta museomiestä, Kun miehet usein vaihtuivat oli tästä haittaa museon rakentamiselle. Monia asoita oli opastettava turhaan tarkkaan nenästä nokkaan . Antille ne olivat olleet itsestä selviä.

Huonokuntoisen rakennuksen siirtäminen ja pystyttämi nen museoon

Kovin huonokuntoista rakennusta ei kannatta siirtää museoon. Jos rakennus tyypiltään on museolle välttämätön, on se parasta tehdä uudesta. Monet rakennukset ovat kunnoltaan museokelpoisia joitakin lahoja hirsiä lukuunottamatta. On kuitenki n huolehdittava siitä, että lahot hirret poistetaan ja korvataan hyväkuntoisilla vanhoilla hirsillä tai hirret hakataan pystystä metsästä. Monessa suhteessa pystystä hakattu uusi hirsi on vanhaa paikkahirtää parempi. Ensinnakin uudesta veustettyä hirttä voidaan muotoilla rajattomasti, sensijaan vanhan hirren salvos, varaaa ja paksuus tuottavat ongelmia. Jos vanha paikkahirsi on eri väristä korjattavan rakennuksen muiden hirsien kanssa ei sitä saa millään restauroinnilla saman väriseksi. Uusi hirsi on siitä hyvä,että se voidaan värjätä minkä varikseksi tahansa. Rakennusten kyllästämisessä käytettyjen vakttien värikokoelma on nykyisin niin laaja, että niillää saadaan mikä hirren värisävy tahansa.

Kaunislehdon talomuseon rakentamisessa kirvesmiesten vaihtuminen aiheutti mm. sen ongelman, että seinälle pantiin liian huonokuntoista hirttä, joka myöhemmin oli poistettava.

Katot

Eräs linja museon rakentamisessa on toteuttaa kattojen historiaa. Tämän vuosisadan puolella aina 1930-luvulle asti katot ovat kainuulaisissa taloissa eri rakennuksissa erilaisia. Pirttirakennuksessa oli katto jo pääsääntoisesti päreestä , mutta malkokattojakin vielä tavataan. eikä lautkattokaan ole tuiki harvinainen. Talli on usein ollut malkokattoinen ja navetta lauta- tai malkokattoinen. Aitat ovat olleet aina malkokattoisia. Saunan kattamisaineena on ollut tuhmi,lauta tai päre, mutta saunan kodan kattu on aina ollut joko sahatusta laudasta tai säreryistä laudoista joskus kourulle ja varaukselle veistetyistä kelleksistä.

50

Katot on tärkeä museaalinen

Katot on tärkeä museaalinen kokonaisuus ja nähtävyys, joihin on riittävästi kinnitettava huomiota.

Ovet, ikkunat ja lukot

Ovet tulevat yleensä rakennusten mukana, eikä niiden entisöinti tuota ongelmia. Joskus ovi saattaa puuttua, silloin on hyvä kiinnittää huomiota siihen, että ovi aukeaa oikein päin. Aitoissa ovet useimmin aukeavat sisään päin. Kainuulaisissa taloissa on on ollut paljon erilaisia lukkoja, salpoja ja säppejä. Näitä olisi oikealla ja monupuolisella tavalla käytettävä kaikissa rakennusten ovissa.

Kaunislehdon talomuseossa on ovien sulkemislaitteisiin kiinnitett erityistä huomiota . Lukkojen historia on vielä viimeistelyä vaille.

Ovien peileissä ja koristehöyläyksissä on erilaisia muotoja. Nämä olisi otettava huomioon. Samoin ikkunoiden ja vuorilautojen mallien tuli olla yhteneväiset rakennuksen iän kanssa.

Lopuksi muutamia yleisohjeita

1. Museota rakennettaessa on käytettävä luonnollisia rakennusaineita ja rakennukset on rakennettava ja korjattava vanhalla työtekniikalla. Keinotekoisia ratkaisuja on vältettävä.

2. Rakentamisvaiheen aikana tulee kameramiehen usein olla työpaikalla. Työkuvat ovat arvokasta kansanperinnettä, ja saattaa olla niin, että myöhemmin vastaavia työkuvia ei ole enää saativissa.
   Rakentamisen kuva-albumi on myöhemmin museolle korvaamattoman arvokas.

3. Rakentaminen olisi suoritettava kiireellisyysjärjestyksessä.

4. Museon kirvesmieheksi pitäisi saada pitäjän paras kirvesmies.

5. Kun rakennus siirretään, se on saatava mahdollisimman nopeasti kattopäälle.

6. Hyvin suunniteltu ja mahdollisim an suurilla vuotuisilla määrärahoilla rakenntttu museo tulee halvimmaksi.

7. Museon rakentamisessa olisi otettava huomioon myös talkoot. Kattotalkoo on perinteinen talkoomuoto Kainuussa. Myös erilaisi puhdistus ja aputöitä voidaan tehdä talkoilla. Saattaisi olla paikallaan pittä myös talkoo päiväkirjaa , joka voisi monia henkilöotä innostaa huomattaviin talkoo suorituksiin.

8. Kattotuohia ei saisi ottaa liian suurista koivuista. Paksu tuohi ei kunnolla asetu malon alle.

9. Päre ja lautakatot kannttaa käsitellä lahonsuoja-aineilla.

10. Museon rakentamisessa pitää olla tarkkana. Museon tulee monipuolisesti ja elävästi kertoa totuus menneiden sukupolvien elämästä.

HYVÄ MUSEO ON KUIN TIETOSANAKIRJA.

KAJAANIN KAUPUNKI
KAINUUN MUSEO
Asemakatu 4
87100 Kajaani 10

LIITE 2.

MUSEOSEMINAARI 17.3.1981
TALOMUSEOTOIMINNAN ALOITTAMINEN SOTKAMOSSA

SOTKAMON TALOMUSEO OSANA MAAKUNNALLISTA MUSEOTYÖTÄ
Amanuenssi Helena Pursiainen, Kainuun Museo

Kainuun Museo on nimetty 1.5.1981 alkaen maakuntamuseoksi. Se merkitsee mm. museoammatillisen asiantuntija-avun antamista paikallismuseoille kun 1.1.1982 voidaan palkata tutkija neuvontatyöhön. Museoviraston antamien yleisohjeiden mukaan maakuntamuseon tehtäviin kuuluu laatia toiminta-alueensa, tässä tapauksessa Kainuun, museoista perusselvitykset ja niiden pohjalta valmistaa pidemmän aikavälin kokonaissuunnitelma alueen museotoiminnan kehittämiseksi. Kainuun Museolla on tarkoitus kartoittaa nyt toimivien museoiden perustiedot ja suunnitelmat sekä mitä vireilläolevia museosuunnitelmia on Kainuussa. Kartoituksen pohjalta syntynyttä luonnosta on tarkoitus käsitellä yhteisissä museokokouksissa. Kainuun museoiden tavoitteiden yhtenäistäminen tapahtunee yhteistoiminnassa museoiden, kunnallishallitusten, museoviraston museoasiaintoimiston, museoliiton ja eri yhteisöjen, kuten Kainuun Museoyhdistyksen kanssa.

Tässä tulkoon mainituksi, että Kainuun museoita on vuoden 1978 tietojen pohjalta tehty luettelomainen esite kunkin museon itsestään antamien tietojen pohjalta. Luettelosta puuttuu Oulujoki Oy:n museoalue Jylhämässä. Viime aikoina on Kainuussa esiintynyt luetteloon joskus lisättäväksi ainakin seuraavanlaisia museohankkeita: Koulu-, kirkko-, kalastus-, kaivos- sekä liikennemuseo eli Ämmäkosken tervakanavan avaaminen museokäyttöön. Lisäksi Kajaani Oy:llä on suunnitelmat yrityksen toimintaa esittelevän museonäyttelyn pystyttämiseksi. Kainuun prikaatilla on perinnehuone jo lähes valmiina ja rajavartiosto tallettaa omaa ~~perinnettään~~ historiaansa museomielessä yleisön nähtäväksi. Oma mielenkiintonsa on myös Suomussalmelle suunnitellulla "arkeologisella maakuntaosastolla".

KAJAANIN KAUPUNKI
KAINUUN MUSEO
Asemakatu 4
87100 Kajaani 10

Maakunnallista museotyötä silmälläpitäen Kajaanin museolautakunta hyväksyi kokouksessaan 12.3.1981 esityksen kaikkia Kainuussa toimivia museoita palvelevan museokokoelmien keskusvaraston ja sen yhteydessä toimivan konservointitilan rakentamiseksi ns. Kostamuksen jälkihoitotoimenpiteiden yhteydessä.

Sotkamossa on Sotkamo-Seuran ylläpitämä kotiseutumuseo vanhassa kruunun viljamakasiinissa. Nyt on Sotkamon kunta ostanut Tervajärven talon päärakennuksen ja 3 aittaa perustettavaa talomuseota varten. Sotkamoon syntyy näin ollen Kainuun kolmas talomuseo, joka täydentää osaltaan kainuulaisen rakennusperinteen kuvaa. Tässä tarvitaan jo piankin yhteydenpitoa maakunnallisella tasolla, jotta Tervajärven talomuseo olisi todella omaleimainen Kaunislehdon ja Alanteen talojen rinnalla. Samansuuntaisia hankkeita on ollut Puolangallakin, jossa Lylykylän Pellonpäästä siirrettiin 1973 pirttirakennus kirkon lähelle. Museon rakentaminen ei ole siirron jälkeen edistynyt käytännöllisesti katsoen lainkaan. Puolanka-pirtti on muodostunut Rokulin aikaiseksi juhlatilaksi.

Sotkamon talomuseohankkeen yhteydessä olisi mielestäni käsiteltävä maaseudun rakennuskulttuurin säilyttämistä laajemminkin. Talomuseo tms. ei ole rakennussuojelun vaihtoehto, sillä rakennuksen suojelu ei edellytä sen museoimista. Rakennussuojelun tämänhetken tavoitteet on määritelty seuraavasti:

- Tavoitteena tulisi olla pyrkimys yleensä säilyttää ko. rakennuksen alkuperäiset toiminnat päämuodoltaan, mutta uudistumista rakennuskuoren sisällä voitaisiin jossain määrin sallia. Kosketus alkuperäiseen tehtävään tulisi joka tapauksessa säilyttää.
- Muutokset tulisi yleensä tehdä niin, että ne tarpeen tullen voitaisiin poistaa tai muuttaa.
- Olemassa olevien elementtien poistot uuden tieltä tulisi vähentää minimiin. Suojelukohteiden tulee muodostaa riittävä kokonaisuus alueellisesti ja käyttötarkoituksen mukaan.

Suojeltava rakennus jää luonnollisesti yleensä poikkeuksetta omalle alkuperäiselle paikalle. Tästä ~~vaihtoehdosta~~ pitäisi mielestäni talomuseohankkeessakin lähteä. Kuitenkin huonommasta, sanoisin mieluimmin poikkeuksellisesta vaihtoehdosta on alkanut tulla liian

KAJAANIN KAUPUNKI
KAINUUN MUSEO
Asemakatu 4
87100 Kajaani 10

yleinen ja helppo ratkaisu. [illegible]

Vaikka Tervajärven talo on näinkin edustava, se ei ole mukana Kainuun kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden suojelukohteiden luettelossa. Vika ei ole talon vaan luettelon. Tämänlaatuiset selvitykset jäävät menetelmästä johtuen vaillinaisiksi. Niinpä se, että jokin rakennus ei ole virallisesti suojeltu tai luetteloitu, ei vähennä rakennuksen arvoa. Museoviraston johdolla näitä eri puolella Suomea laadittuja selvityksiä täydennetään jatkuvasti. Näin myös Kainuussa. [illegible]

Oikeastaan ainoat vanhastaan selvät maaseudun rakennuskulttuurin edustajat ovat kirkot, herraskartanot, joita koko Kainuussa edustaa yksin Karolineborg Kajaanissa, ja pappilat, josta Aatoksen pappila saa ansaitusti huomiota iltapäivällä seminaarissa. Muuhunkin rakentamiseen tulisi suhtautua suuremmalla harkinnalla.

Sanomani, että rakennuksissa heijastuu kenties näkyvämmin kuin missään muussa kulttuuriomaisuudessa aikakausien ja yhteiskuntien omainaisluonne ja ihminen kulttuuria luovana olentona. Tältä pohjalta tuntuu vaikealta todeta, että oma kulttuurimme muka edellyttäisi aikaisempien polvien työn mitätöimistä.

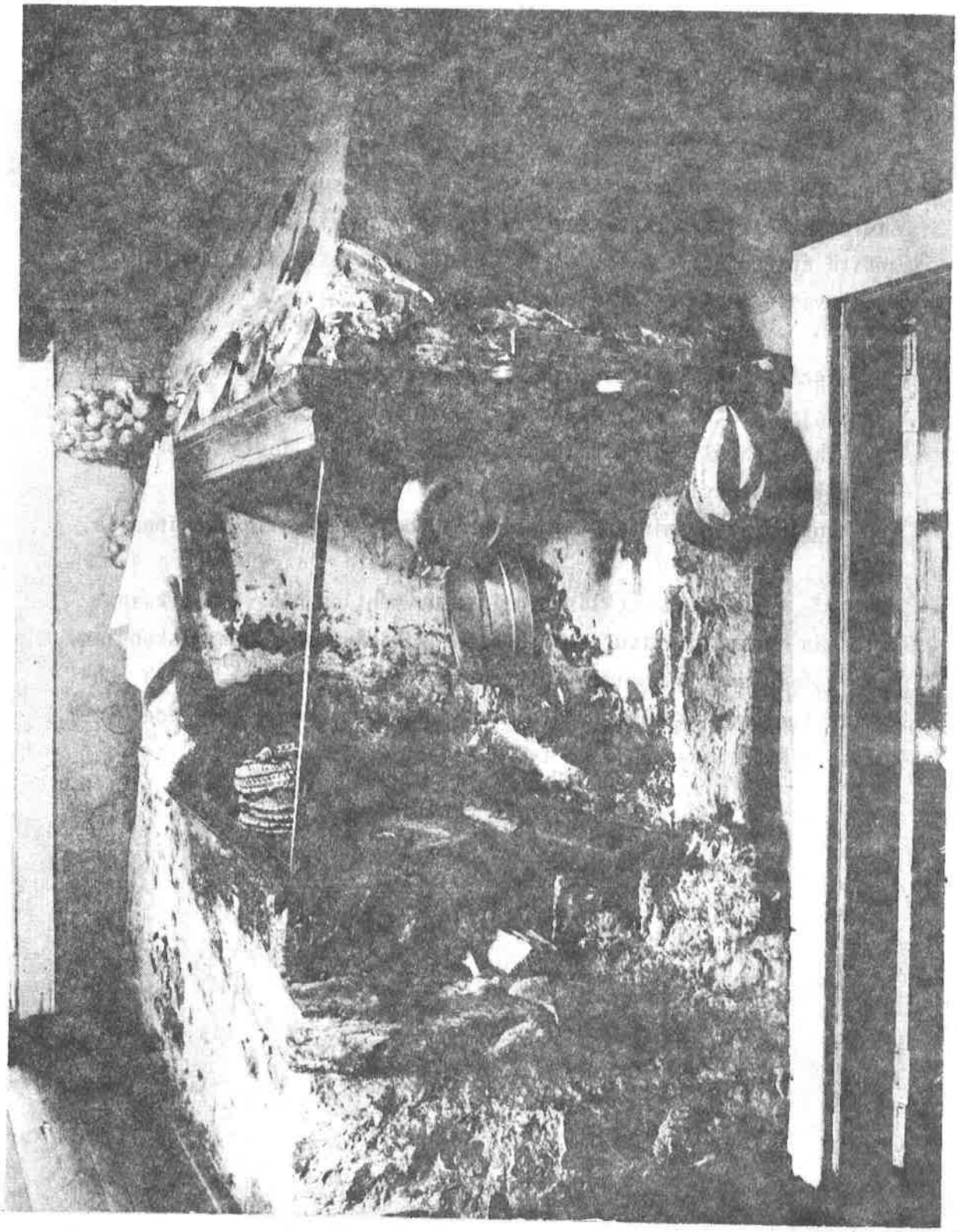

KUVA: Kainuun Museo/Jussi Mielikäinen

Jaana Korhonen

TERVAJÄRVEN TALOMUSEO

Materiaalin keruu ja talomuseon alustava suunnittelu

KÄYNTI TOINI VINHA-MUSTOSEN LUONA 27.5.1981

- suunnittelin Toini Vinha-Mustosen kanssa työtäni
- vuosi 1981 olisi pääasiassa materiaalin keruuta , pohjana varsinaiselle kenttätyölle
- ensi kesään mennessä tulisi päättää, mihin talomuseo sijoitetaan
- ensi kesä (1982) olisi kenttätyövaihetta
  - valokuvaus, piirtäminen, haastattelut
- kesän 1982 aikana tulisi myös tehdä tutkimus Tervajärven talosta
- tämän jälkeen vasta voidaan tarkemmin suunnitella, minkälainen talomuseosta tehdään
  - tuodaanko muualta rakennuksia vaiko
  - pelkkä Tervajärven talo - ei yksinään riitä
- kun on päätetty, mitä rakennuksia tulee kuulumaan talomuseoon, tehdään sisustussuunnitelma ja esineiden keräyssuunnitelma
- vasta kun tarkat tutkimukset on tehty, voidaan ajatella talon siirtämistä toiseen paikkaan (vuosi 1983)
- viimeinen tehtävä talomuseon toteuttamisessa on sisustuksen ja pihapiirin suunnittelu ja toteutus

- Tervajärven talomuseo tulee sijoittaa järven rannalle mahdollisimman paljon alkuperäistä muistuttavaan ympäristöön
  - Tervajärven ranta tai Tenetti
- pelkkä asuinrakennus, luhtiaitta ja kaksi aittaa eivät riitä talomuseoksi, rakennuksia on hankittava muualta (mistä?)
  - puuttuu mm. navetta, tallirakennus, heinäladot, rantasauna

- ongelmana, tehdäänkö talomuseosta juuri Tervajärven talo vai tyypillinen sotkamolainen talo
  - Toinin mielestä Tervajärven elämää kuvaava talomuseo olisi parempi vaihtoehto
    - on hankittava jostakin samantyyppisiä rakennuksia ja sijoitettava ne samalla tavalla kuin Tervajärven rakennukset
    - yksi mahdollinen sijoituspaikka voisi olla Huuskonniemi ?

- materiaalin keruussa kannattaa tutustua mm. Kajaanin kaupunginkirjaston kotiseutukokoelmiin, vanhoihin valokuviin (Kainuun Museo), Kimy-Kustannuksen Perinnealbumiin (Kainnuta käsittelevä osa) Sipo Häyrysen kokoelmiin, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran materiaaliin (Heikki Härmä, Antti Halonen)

- Tervajärveltä kannattaa kysyä tietoja kaikista asioista, jotka liittyvät talon elämään
  - rakennukset, esineet, tavat, toiminnot...
- Tervajärvellä on oma ympäristönsä, joka myös tulee ottaa huomioon talomuseota suunniteltaessa, ei vain pelkät rakennukset
- talomuseoon voisi järjestää sitten vaikkapa erikoisnäyttelyjä, esim. luhtiaittaan tekstiilinäyttely
  - oltava luontevaa, esim. vaatteita on säilytetty juuri luhtiaitassa, sen vuoksi näyttely sinne eikä esim. liha-aittaan

- kenttätyössä kannattaa tutkia perunkirjoja, niistä saa esineistöä selville
- mietittävä, mihin muotoon talo laitetaan (1940-luku, 1950-luku?)
- kannattaisi kuvata vanhoja sotkamolaisia taloja
  - Rimpilänniemi, Korvanniemi, Korholanmäki
- kun aineisto on hyödynnetty, sen voisi luovuttaa Kainuun Museoon
- kannattaa kysyä, saako Tervajärven talosta mitään alkuperäistä esineistöä museoon
  - Kainuun Museoon on viety joitakin esineitä
- haastatteluissa kannattaa keskittyä aikaan, jolloin Tervajärven ukki ja mummo vielä olivat
  - otettava selville mm. maanviljely, karjanhoito, vapaa-aika, työnjako, ruuanlaitto, siivous, vuosikierto, juhlat, tavat...
  - milloin uutuudet tulivat
  - sota-ajan mukanaan tuomat muutokset (esim. työnjako)
- ei kannata kysyä kovin paljon yhdellä kertaa
- ei nauhuria, kirjeitse voi myös kysyä

- kannattaa pitää kuvauspäiväkirjaa: mitä kuvaa, milloin, esineistä tarkat tiedot muistiin (kuka esineen on tehnyt, milloin)
  - kuviin kannattaa ottaa toimintoja mukaan, ei pelkkiä tyhjiä kohteita

- Hakalassa on Hilda Flinkman, Tervajärven tytär; häntäkin kannattaa haastatella
- selvitettävä myös, millainen talo Tervajärvellä on ollut ennen vuonna 1866 rakennettua päärakennusta
  - missä se on sijainnut
- Lauri Lounelan kokoelmiin kannattaa tutustua (Kajaanin kaupungin keskusarkisto)

Raportoi Jaana Korhonen 28.5.1981

Käynti Kainuun Museolla 1.6.1981

- tutustuminen Kainuun Museolla oleviin valokuviin
  - Helena Pursiainen kävi läpi valokuva-arkiston Sotkamon osalta
    - arkistosta löytyi muutamia kuvia rakennuksista, mutta kuvista puuttuivat tiedot miltei kokonaan
      - kuvaajan nimi ja negatiivin numero olivat välittömästi nähtävissä
      - rakennuksen nimeä ei ollut kuvassa, näkyvillä oli vain kylän nimi
      - myös rakennuksen ikä- ja omistajatiedot puuttuivat
    - näin ollen valokuvista ei ollut tässä vaiheessa hyötyä; ehkä sitten kannattaa katsoa kuvat uudelleen, kun niistä on laitettu arkistoon tarkemmat tiedot
  - kysyin myös, onko Kainuun Museoon tuotu esineitä Tervajärven talosta
    - museon luetteloista ei löytynyt mainintoja ko. esineistä, tosin joidenkin esineiden saantitiedot olivat puutteelliset

- keskustelu Kainuun Museon amanuenssin Helena Pursiaisen kanssa
  - Helena Pursiaisen kanssa keskustellessani sain monia asiantuntevia neuvoja ja ohjeita talomuseon suunnittelua varten
  - Pursiainen valitteli valokuva-arkiston puutteellisuutta ja ehdotti, että Sotkamon kunnan kulttuurilautakunta voisi järjestää valokuvien keräyksen
    - keräyksen aiheena olisi vanhat sotkamolaiset rakennukset (ulko- ja sisäkuvat)
  - myös talomuseoon tarvittavat esineet Pursiainen kehotti hankkimaan pitäjän alueella suoritettavassa esinekeräyksessä
    - ne esineet, joita ei sijoiteta varsinaiseen talomuseoon, pitäisi sijoittaa kunnolliseen, mielellään lämpimään varastoon
      - varaston voisi pystyttää talomuseon lähelle
      - kyseeseen tulisi aivan uusikin rakennus, kunhan se vain sopii talomuseon tyyliin
  - Pursiainen kehotti ensin hankkimaan mahdollisimman paljon materiaalia, minkä jälkeen varsinainen talomuseon suunnittelu vasta voi toteutua
    - kirjallisuudesta hän mainitsi seuraavat teokset, joista voi olla hyötyä:

- Kolehmainen, Alfred & Laine, Veijo, Suomalainen talonpoikaistalo, Keuruu 1979
- Suomen maatilat (luultavasti 1950-luvulta) (on 1930-luv.)
  - sisältää ilmakuvia, joiden perusteella voisi kartoittaa sitä, millainen on ollut sotkamolainen pihapiiri (rakennusten lukumäärä ja sijainti toisiinsa nähden jne.)
- Keski-Suomi 12, Keski-Suomen Museoyhdistyksen julkaisuja 12, Jyväskylä 1973
  - sisältää tutkimuksen Pienmäen talosta, josta on tehty talomuseo
  - hyvä malli museotutkimukselle
- materiaalin keruussa tulisi ottaa huomioon myös se, millainen museosta halutaan tehdä
  - mihin museo sijoitetaan, tuleeko siitä ympärivuotinen, toimiiko se aktiivisesti jne.
    - nämä seikat tulevat esille tietenkin myös suunnitelmassa
  - on pidettävä mielessä, että museo ei saa olla varasto, jonne haalitaan kaikki mahdolliset esineet
  - museon on oltava aito, totuudenmukainen
- jos talomuseosta halutaan toimiva, pitäisi museolla olla ainakin puolipäiväinen työntekijä, joka hoitaa museota ja toimii tarvittaessa oppaana
  - talvellakin olisi hyvä pitää museo lämpimänä, sillä kylmillään ollessa talo rapistuu nopeammin kuin lämpimänä
- jos museolla on työntekijä, hänelle pitää varata kunnolliset työtilat
  - voisi ajatella erillisen rakennuksen tekemistä lähelle museota, ei kuitenkaan liian lähelle pihapiiriä
    - rakennuksessa olisi museonhoitajan työtilat ja esinevarasto, ehkä myös kokoustiloja ja kahvio
    - rakennukselle pitäisi varata paikka asemakaavaan
- jos museoon halutaan järjestää kiertonäyttelyjä, pitäisi tätä varten varata erillinen tila tai sitten jättää yksi huone tai esim. aitta kalustamatta

- koska edessä on hyvin todennäköisesti Tervajärven rakennusten siirtäminen muualle, Pursiainen kehotti ennen siirtoa tekemään tarkan asemakaavan rakennusten nykyisestä sijainnista

- piirros on tehtävä mittakaavaan, ja siitä tulee ilmetä mm. rakennusten sijainti, etäisyydet toisiin rakennuksiin sekä maaston korkeuserot
- rakennus on siirron jälkeen pyrittävä sijoittamaan mahdollisimman paljon alkuperäistä pihapiiriä muistuttavaan ympäristöön (maaston korkeuserot on otettava huomioon)

- talomuseon paikasta Pursiainen esitti seuraavaa:
  - talomuseo tulisi sijoittaa sellaiselle paikalle, jossa on joskus ollut asutusta
  - on otettava huomioon kokonaisuus
    - saatava mahdollisimman aito ympäristö museolle
      - esim. omakotialueelle talomuseo ei sovellu kovin hyvin: asutus laajenee helposti, ja tällöin museon paikka voi olla uhattuna - toisaalta museossa kävijät voivat haitata alueen asukkaita
      - puuttuvia ulkorakennuksia on hankittava muualta
  - Tervajärven talon siirtämistä kokonaan muualle, aivan uuteen ympäristöön, Pursiainen ei pidä hyvänä ratkaisuna
  - parempi olisi siirtää rakennukset paikkaan, jossa on näkyvissä entisen asutuksen pihapiiri (esim. talonpohja ja ulkorakennusten paikat vielä nähtävissä, vaikka itse rakennuksia ei ole enää olemassa)
  - vielä parempi olisi, jos osa rakennuksista olisi olemassa (esim. talli, navetta, aittoja), tällöin Tervajärven rakennukset täydentäisivät kyseistä pihapiiriä
    - muodostuisi kahden sotkamolaisen taloympäristön "risteytys"
  - jos Tervajärven rakennukset kuitenkin sijoitetaan aivan uuteen ympäristöön, pitää rakennusten sijaita alkuperäisen pihapiirin mukaisessa järjestyksessä
  - talomuseon paikoista Pursiainen piti sopivimpina Tenetin virran rantaa, Naapurinvaaraa ja ehkä Rauramonlammen aluetta
  - Pursiainen mainitsi, että olisi hyvä tutustua Valtimon talomuseoon, Murtovaaraan, jossa pihapiiri ja rakennusten sijoittelu muistuttaa paljon Tervajärven pihapiiriä
  - myös Kalle Juntuseen Hyrynsalmelle kannattaisi ottaa yhteyttä ja käyttää hänen asiantuntemustaan talomuseota suunniteltaessa
  - seikka, johon Helena Pursiainen kehotti kiinnittämään huomiota, on talomuseohankkeen rahoitus

- talkootyö ei enää nykyisin onnistu; kuka siis maksaa mitäkin?
- lopuksi Helena Pursiainen sanoi, että Kainuun Museo ottaa mielellään kopiot aineistoista, joissa on tietoja sotkamolaisista rakennuksista
  - suunnitteilla on teos, jossa esiteltäisiin kainuulaisia rakennuksia; nykyinen kirjallisuus nimenomaan Kainuun rakennuksista on miltei olematonta

Käynti Kajaanin kaupunginkirjaston kotiseutukokoelmaosastolla 1.6.1981

- kokoelmaa näytti minulle Yrjö Kuikka
  - kokoelmasta löytyi kolme sellaista kirjaa, joista on varmasti hyötyä jatkossakin:
    - Komulainen, Jorma, Kainuun kuvia, Keuruu 1976
    - Paulaharju, Samuli, Kainuun mailta - kansatietoutta Kajaanin kulmilta, Helsinki 1922, 1. painos (kuvitettu)
    - Kainuun seutukaavan runko. Kainuun kulttuurihistoriallisset suojelukohteet. I:26, Kainuun Seutukaavaliitto 1973

Raportoi Sotkamossa 3.6.1981 Jaana Korhonen

Käynti Kajaanin kaupungin keskusarkistossa 1.6.1981

- tutustuminen lehtori Lauri Lounelan asiakirjoihin ja muistiinpanoihin (=mitä materiaalia saa talomuseon suunnitteluun)

- aineisto oli ajalta 1734-1952
- aineistoa oli yhteensä 124 pahvikansiota (sekä suomen että ruotsin kielellä)
- aineistosta oli luettelo, joka olikin tarpeen: varsinaista aiheenmukaista ryhmittelyä ei ollut, vaan kukin pahvikansio saattoi sisältää hyvin monenlaista materiaalia

- lehtori Lounelan asiakirjojen ja muistiinpanojen sisältö
  - suurin osa oli kirjoja, mm. kirjallisuus koulutoiminnasta, terveyden- ja sairaanhoidosta, oikeustoimesta, matkailusta; lisäksi oli uskonnollista kirjallisuutta, kaunokirjallisuutta ja oppikirjoja
  - kokoelmiin kuului myös asiakirjoja valtiopäiviltä, asetuskokoelmia, Kansanvalistusseuran kalentereita, muita kalentereita, Korkeimman Hallinto-Oikeuden päätöksiä, maantieteellisiä selvityksiä, tilastoja eri aloilta, luetteloita, aikatauluja, oppaita, esitelmiä ja talousarvioita
  - kansioista löytyi myös aikakaus- ja sanomalehtiä, lehtiartikkeleja, käsikirjoituksia, kirjeitä, postikortteja ja nuotteja
  - suomen- ja ruotsinkielisen kirjallisuuden lisäksi kokoelmassa oli muutamia englannin-, ranskan-, saksan-, tanskan- ja venäjänkielisiä kirjoja sekä latinan oppikirjoja

- aineiston hyödyntäminen
  - kävin läpi luettelon ja tarkistin yhteensä 29 kansiota
  - Lounela on koonnut valtavan aineiston eri aloilta, mutta rakennuksista löysin niukasti tietoja
    - kirjoissa oli muutamia kuvia, mutta nekin esittivät yleensä kaupunkimaisemaa; muutamia kuvia oli Karjalasta mutta Kainuusta ei mitään
    - kävin läpi myös lehtiartikkelit, mutta niistäkään ei löytynyt Kainuun rakennuksista mainintoja
  - yksi kirja, josta saattaisi olla hyötyä maanviljelystä tutkittaessa, oli kansiossa n:o 24, N.P.J.Buusin tekemä Lypsy-

lehmien hoito ja ruokinta v. 1891
- ruosalaista maanviljelyä käsitteli kansiossa n:o 74 oleva J.Arrheniuksen tekemä kaksiosainen teos Handbok i Svenska Jordbruket v. 1859 ja 1860
- teos nimeltä Kuvia Raja-Karjalasta (O.R.Forström v. 1894, kansiossa n:o 25) sisälsi muutamia maisema- ja henkilökuvia, mutta nekin olivat aika epäselviä piirrettyjä kuvia
- muut tarkastamani kirjat osoittautuivat (nimestään huolimatta) luetteloiksi, tilastoiksi, aikatauluiksi tai hupikertomuksiksi, joten niistä en saanut etsimääni tietoa

Raportoi Sotkamossa 2.6.1981 Jaana Korhonen

Käynti Valtimon talomuseolla Murtovaarassa 7.6.1981

- seuraavassa muutamia kohtia, jotka ensimmäisenä pistivät silmään museossa käydessä:
  - sinipiika eteisen seinällä (johtui varmasti siitä, että talossa asuttiin vielä)
  - pirtissä oli limsa- ja kahvitarjoilu
    - tuntui aika kaupalliselta, kun ihmiset "ryntäsivät" pöydän ääreen hakemaan kahvia ja viinereitä; tämän jälkeen alkoivat kolikot kilahdella kassalaatikkoon
    - tuli mieleen, olisiko kahvitarjoilun voinut järjestää jotenkin muuten - ehkä kyseinen tapa oli kuitenkin paras?
  - kahvia keitettiin uudella, hohtavalla kahvipannulla
    - olisiko voinut hankkia esim. kuparisen pannun (parempi toki oli uusi teräspannu kuin kahvinkeitin)
  - matkamuistojakin myytiin pirtissä
    - tämä ei tuntunut kovinkaan huonolta ajatukselta: ihmiset haluavat ostaa jotakin muistoksi museolla käynnistään
    - matkamuistoesineet olivat museon tyyliin sopivia: käsintehtyjä lapasia, tuohitöitä, Murtovaara-kirjoja ja -postikortteja (kirja ja kortit olivat suosittuja ostoksia)
  - pirtissä oli myös vieraskirja, johon kävijät kirjoittivat innokkaina nimensä
    - jo kävijämäärän arvioimisessa vieraskirjasta on hyötyä; samoin siitä näkee, mistä kävijät ovat kotoisin
  - vanhaan kahvipannuun ja tuohikonttiin oli laitettu kukkivia tuomenoksia
    - tuskinpa ennen vanhaan on kontti ollut kukkien säilytyspaikka
  - navettaa oli käytetty jonkinlaisena varastotilana näyttelytilan ohella
    - Jaffa-appelsiinilaatikot ja Kemiran lannoitesäkit olisi voitu laittaa sellaiseen paikkaan, josta ne eivät ole välittömästi kävijöiden nähtävissä
  - esineitä ei ollut nimetty - tämä tuskin onkaan tarpeen talomuseossa, mutta jonkinlainen opasvihkonen tai sitten asiantunteva opastaja olisi hyvä olla (näin ei jäisi epäselväksi, mitä milläkin esineellä on tehty)
    - opastaja voisi myös pitää silmällä sitä, ettei esineitä

rikota eikä varasteta (nyt kukaan ei varsinaisesti valvonut esineitä)

- Murtovaaran talomuseoon kuului olennaisesti myös suuri karsikkopetäjä, jonka luokse olisi saanut olla tarkempi opastus (esim. pieni kilpi jossakin saunan lähettyvillä)
- Murtovaaran yleisilme oli hyvä: rakennukset oli koottu taitavasti ja siististi eikä mitään suurempaa huomauttamista löytynyt; tosin ulkorakennusten esineistön järjestämiseen olisi voinut kiinnittää vähän enemmän huomiota (nyt siellä oli paikoin sekavuutta)

Raportoi Sotkamossa 8.6.1981 Jaana Korhonen

VALTIMON TALOMUSEO MURTOVAARA

Kuvat ottanut 7.6.1981 Heikki Poroila
Kuvatekstit laatinut Jaana Korhonen

1. Kyltti Murtovaaralle vievän kävelytien alusta
2. Opaskyltti Murtovaaralle
3. Pienen kosken yli vievä silta
4. Kosken yli vievä silta kuvattuna kauempaa
5. Kalliopirtti (1800-luvun alkupuoli), sola ja ikäpirtti (1700-luvun loppupuoli), oikealla osa navetta- ja tallirakennusta
6. Uloslämpiävän päärakennuksen (1800-luvun puoliväli) koristeellinen kuisti
7. Uloslämpiävän päärakennuksen pirtti sisältä
8. Uloslämpiävän päärakennuksen pirtti
9. Murtovaaran emäntä
10. Uloslämpiävä päärakennus, vasemmalla eloaitta (1880-luvulta)
11. Kallio- ja ikäpirtti
12. Kalliopirtin ikkuna ulkoapäin
13. Kalliopirtti sisältä, savu-uuni oikealla
14. Ikäpirtin ikkuna sisältäpäin
15. Navetta- (1950-luvulta) ja tallirakennus (1910-luvulta), silta vie tallin ylisille
16. Silta tallin ylisille, taustalla savusauna (1880-luvulta)
17. Navetta- ja tallirakennuksen kaareva portti
18. Navetta- ja tallirakennus
19. Lampola eli lammasnavetta (1940-luvulta), vasemmalla navetta- ja tallirakennus
20. Lampola, taustalla navetta- ja tallirakennus
21. Lampola, etualalla karjakuja
22. Karjakuja pystyaidasta
23. Eloaitta (vas.), väliaitta ja pirtinperän aitta (1880-90-luku)
24. Vinttikaivo
25. Karsikkopetäjä, jossa vuosilukuja 1800-luvun puolivälistä asti
26. Karsikkopetäjä
27. Ikä- ja kalliopirtti takaa kuvattuna
28. Näkymä pihapiiristä, etualalla ikä- ja kalliopirtti
29. Pihapiiriä, vasemmalla savusauna, oikealla talli- ja navetta-rakennus
30. Murtojärvi

Talomuseotyöryhmän palaveri 11.6.1981 klo 7.15-10.15
- jäsenet: Jaana Korhonen ja Toini Vinha-Mustonen

Työryhmä teki seuraavat päätökset:

1. Talomuseon paikka
   - pyrkimys on saada aikaan mahdollisimman totuudenmukainen talomuseo
   - päätettiin, että talomuseosta ei pyritä tekemään mitään tyypillistä taloa pihapiireineen vaan talomuseo tehdään Tervajärven talon mukaiseksi
   - todettiin, että taloa ympäröivän miljöön pitäisi myös uudessa paikassa olla mahdollisimman paljon entisen kaltainen, jotta totuudellisuus säilyy
   - tämän jälkeen päätettiin, että kysytään tervajärveläisiltä, olisiko mahdollista säilyttää talo Tervajärven mailla lähellä rantaa
     - tällöin rakennuksia pitäisi hieman siirtää nykyisiltä paikoiltaan
     - Tervajärven ranta olisi paras paikka talomuseolle, koska ympäristö olisi tuolloin alkuperäinen
   - jos talomuseota ei voi sijoittaa Tervajärven rannalle, toinen paikkavaihtoehto on Tenetin virran ranta
     - kyseessä on Tikkalansalmen sillan ja rautatien välinen, Naapurinvaaran puoleinen ranta-alue, joka rajoittuu Pekkiläntiehen
     - alue lienee usean maanomistajan hallussa, ja näin ollen olisi myös useita vaihtoehtoja sijoittaa talomuseo sen mukaan, keneltä saadaan hankittua tarvittava maa-alue
     - talomuseolle kulku voidaan järjestää monella eri tavalla alueen halki
     - alue muistuttaa esitetyistä talomuseon paikoista eniten Tervajärven ympäristöä

2. Talomuseon aikataso
   - päätettiin, että talomuseo kuvaisi 1940-luvun loppua, ei kuitenkaan vielä 1950-lukua

- mahdollinen tarkempi vuosiluku olisi 1948, jolloin talossa ei vielä ollut tehty remonttia (v. 1949) ja jolloin vielä talon ukki ja mummo elivät
- todettiin, että se, ketä talossa tuolloin asui, vaikutti mm. talon sisustukseen
- talomuseosta saataisiin monipuolisempi, jos se kuvaisi aikaa, jolloin isovanhemmatkin elivät

3. Muutokset, jotka talossa olisi tehtävä
   - jos talomuseo kuvaa n. vuotta 1948, pitää taloon tehdä seuraavat muutokset:
     - rannanpuoleiseen kamariin olisi tehtävä luonnonkivistä uuni
       - malli saataisiin toisen kamarin uunista
     - pirtin uunista pitäisi ottaa pellit pois
     - keittiön ja kamareiden seinälevyt olisi poistettava
     - ainakin asuinrakennukseen olisi palautettava entinen katto (malkakatto)
       - sitä ennen on kuitenkin neuvoteltava asiantuntijoiden kanssa siitä, miten malkakatto soveltuu yhteen nykyisen eteisratkaisun kanssa
     - mielellään myös ulkorakennusten katot entisöitävä
   - sisäänkäynti jätettäisiin nykyiseen, remontinjälkeiseen asuun, vaikka talomuseon aikatasoksi tuleekin aika ennen vuoden 1949 remonttia
     - pirttiin on remontissa puhkaistu seinä, samoin on puhkaistu kongista käynti ullakolle
       - seinien paikkailu on vaikeaa, jopa mahdotonta
       - kuistin entisöiminen tulisi melko kalliksi
   - ikkunoiden ennallistamiseen (= pienentämiseen) ei myöskään kannattane ryhtyä työn vaikeuden vuoksi

4. Pihapiirin täydentäminen
   - todettiin, että pihapiiriä pitää tulevien vuosien kuluessa täydentää alkuperäisillä tai alkuperäisiä vastaavilla rakennuksilla
   - pihapiiristä puuttuvat mm.
     - tallirakennus
     - navetta

- sauna
- nuottakatos
- riihi
- latoja 3 kpl
- mylly
    - Sotkamo-Seura ry:llä on vesiratasmylly, joka mahdollisesti korvaisi alkuperäisen
- kellarikuopat
- vinttikaivo
- karjakuja
    - on olennainen osa pihapiiriä; kujalla on ollut vaikutusta karjanhoitoon

5. Esineiden keruu ja säilytys
    - päätettiin, että esineitä talomuseota varten on kerättävä
    - kerätään vain se mitä tarvitaan
    - päätettiin, että on saatava jonkinlainen lämmin varasto, jonne talomuseon tekstiilit ja kirjallisuus viedään talven ajaksi
    - keruusuunnitelma tehdään vasta perusteellisen kenttätyövaiheen jälkeen

6. Talomuseon hoito
    - päätettiin, että talomuseoon on saatava hoitaja, joka huolehtii museon kunnossapidosta ja joka samalla toimii oppaana
        - hoitajan tulisi olla kansatieteen opiskelija
    - museonhoitajan pitäisi olla ainakin kesäajan kokopäiväinen työntekijä
    - vakituisen museonhoitajan lisäksi pitäisi olla toinenkin työntekijä, joka olisi paikalla museonhoitajan vapaapäivinä

Palverista raportoi Sotkamossa 12.6.1981 Jaana Korhonen

JAANA KORHONEN:

VUODEN 1948 KARJANHOITO JA RUOKATALOUS TERVAJÄRVELLÄ

SISÄLTÖ:

1. JOHDANTO.....1
2. KARJANHOITO TERVAJÄRVELLÄ VUONNA 1948.....1
   2.1. Lehmät, vasikat ja sonnit.....1
   2.2. Hevoset.....2
   2.3. Lampaat ja villan käsittely.....3
   2.4. Sika ja kanat.....4
   2.5. Karjan lääkintä.....4
3. NAVETTA, KARJAKUJA JA LAITUMET.....4
4. HEINÄNTEKO JA KORJUU.....5
5, TEURASTUS JA LIHAN JÄLKIKÄSITTELY.....6
6. MAITO JA SEN JATKOKÄSITTELY.....7
7. LEIPOMINEN.....8
8. MYLLY JA MUITA RAKENNUKSIA.....9
LIITE 1

Sotkamossa 18.6.1981.

1. JOHDANTO

Kävin Tervajärven talossa 15.6.1981 Toini Vinha-Mustosen kanssa. Haastattelimme tuolloin emäntä Leena Heikkistä usean tunnin ajan. Karjanhoidon lisäksi kertyi tietoja mm. ruokataloudesta ja entisajan tapakulttuurista. Liitän kaiken tuolloin saadun aineiston saman otsikon alle. Myöhemmässä vaiheessa - kun tietoja on kerätty enemmän - esim. ruokatalouden voi koota omaksi kokonaisuudekseen. Liite 1 selvittää, ketä talossa asui vuonna 1948.

2. KARJANHOITO TERVAJÄRVELLÄ VUONNA 1948

2.1. Lehmät, vasikat ja sonnit

Tervajärvellä oli kuusi lehmää ja vasikoita. Leena ja Martta hoitivat lehmät yhdessä. Martta laittoi lehmille ruuan, lypsi osan lehmistä ja tyhjensi vasikoiden karsinat. Leena teki navetassa muut työt. Hän antoi Martan laittaman ruuan lehmille, juotti lehmät ämpäristä ja loi lannan. Lanta luotiin navetan ja tallin väliin. Leena myös lypsi lehmiä Martan apuna. Naimisiinmenon jälkeen Leenan työt säilyivät ennallaan.

Lypsy oli aamulla klo 6-7, illalla klo 18:n tienoilla. Lehmät on aina lypsetty navetassa, myös kesäaikana. Vain vuonna 1968, jolloin navettaa korjattiin, lehmät lypsettiin ulkona. Lypsykonetta ei ollut; lehmät lypsetään vieläkin käsin. Lehmät eivät lypsäneet kovinkaan paljon, ja ne olivat kauan ummessa. Kesällä ei saatu maitoa juuri yhtään enempää kuin talvellakaan. Lehmät pidettiin kesälläkin yötä navetassa.

Lehmille ei ostettu rehua kaupasta, vaan niille annettiin heinää ja omista ohran ja rukiin oljista tehtyä apetta, johon lisättiin ohrajauhoja, jos niitä oli. Oljet katkottiin sopivan mittaisiksi Silppuhepo-nimisellä koneella. Kone oli kaksilla jaloilla seisova laatikko, jossa oli reikä. Koneeseen liittyi myös polkemalla pyöritettävä viikate, joka katkoi oljet. Silppuhepoa säilytettiin ladossa, mutta se on annettu myöhemmin naapuriin Hakalaan. Nykyisin ladossa on käsinväännettävä silppukone.

Perunoitakin annettiin lehmille. Vasikoille annettiin jauhoja joko kuiviltaan tai juomiseen sekotettuna. Kesäaikana lehmät oli-

vat päivät metsässä, mistä ne saivat monenlaista ruokaa: lehtiä, marjanvarsia, sieniä, suolaheinää, voikukkaa. Lehmiä ei tarvinnut kutsua lypsyaikana navettaan, vaan ne osasivat itse tulla sinne eksymättä metsään. Lehmät saattoivat joskus uida joen yli suoraan kotiin. 1940-luvun lopussa Tervajärven lehmien nimiä olivat Heluna, Hertta, Kaunokki, Tähdikki ja Vesa. Kun vanhin lehmä teurastettiin, sen nimeä ei annettu uudelle lehmälle, vaan sille annettiin eri nimi.

Tervajärvellä on ollut kolme sonnia: kolmen, kahden ja yhden vuoden ikäiset. Vanhin sonni teurastettiin aina syksyllä itselle.

Miehet eivät auttaneet navetassa. Silloinen tapa oli, että navettatyöt olivat naisten huolena. Jos miehen piti mennä navettaan, sitä pidettiin häpeällisenä ja sille naurettiin.

Maitoa ruvettiin lähettämään meijeriin vasta tien teon (1959) jälkeen, n. vuonna 1960. Sitä ennen vietiin jo voita Matti Mustosen kauppaan Sotkamoon aina kun tuli käyntiä kirkonkylässä. Asioimassa käytiin joka viikko; talvella liikuttiin hevosella jäitä pitkin, kesällä veneellä, minkä jälkeen matkaa jatkettiin kävellen kirkolle asti pitkin suota ja tietä. Ensimmäinen auto oli Matti Häikiöllä, jota Ford-autonsa mukaan kutsuttiin Voorti-Matiksi. Nykyisin Kuhmoon menevällä pikatiellä kulkee linja- ja postiautoja, joilla kyyti järjestyy.

2.2. Hevoset

Tervajärvellä oli sodan jälkeen kaksi hevosta, koska silloin laitettiin aurat ja karhi, eikä yksi hevonen jaksanut enää vetää painavia koneita. Hevosen hoito oli miesten töitä, lähinnä se oli Eskon ja Eemelin huolena. Ukki nimittäin oli mylläri, eikä hän ehtinyt myllyttämisen ohella tehdä juuri muuta kuin kalastaa. Ukki huolehti myös vieraiden kuljettamisesta lakkasoille; parhaimmillaan sodan jälkeen talossa oli 36 vierasta yhtäaikaa.

Hevosten hoitamisessa ei ollut vuoroja, vaan se hoiti joka ehti. Hevoset olivat tallissa, rakennuksen oikeassa päädyssä. Hevoset olivat kiinni piltossa. Keväällä hevosille ajettiin heiniä tallin ylisille, josta ne pudotettiin luukusta alas.

Hevosia käytettiin kirkkomatkalla, jolloin perään laitettiin reslareki. Nimitystä kipakkareki emäntä ei muista kuulleensa. Tukkeja ajettiin kotona, mutta myös naapurissa käytiin ajamassa puita. Rekenä oli pankkoreki. Työrekeä käytettiin silloin, kun ajettiin rankoja metsästä kotiin. Heinänkuljetuksessa työreen päälle

laitettiin heinähäkki. Tervajärvellä oli hevonen vuoteen 1964 saakka.

2.3. Lampaat ja villan käsittely

Lampaat olivat lammasnavetassa, ja niitä on pidetty lihan ja villan takia. Lampaita oli parikymmentä, ja niistä jätettiin talven yli kuusi, muut teurastettiin. Lihat palvattiin tai suolattiin.

Lampaista kerittiin villa viisi kertaa vuodessa: marraskuussa, Matin päivänä (24.2), Jyrin päivänä (23.4), juhannuksena ja Perttulina (24.8). Keritseminen oli Leenan ja Martan töitä. Lampailta ei sidottu jalkoja, ne osasivat seisoa paikoillaan muutenkin. Villat on keritty aina käsikeritsimillä, tosin myöhemmin lampaat kerittiin vain loka- ja toukokuussa. Villat kehrättiin heti kunkin leikkuun jälkeen, vain kesäajan villat jätettiin syksyyn. Kesän ja syksyn villat kehrättiin talvella, jolloin ei ollut enää ulkotöitä.

Mummo teki villasta karttajaksia, jotka hän sitten karttasi (=karstasi) , vaikka hän oli osittain halvaantunut. Jos haluttiin harmaata lankaa, villaa hassattiin eli sekotettiin mustaa ja valkoista villaa keskenään. Villasta kudottiin miesten välihousuja, tikkureita eli työkäsineitä ja vanttuita. Neulalla tehtiin neulakintaita.

Yleensä villoja ei värjätty. Joskus värjättiin esim. valmis valkoinen villatakki kaupasta saatavilla värilapuilla. Käytettyjä värejä olivat punainen, keltainen ja niiden sekoitus oranssi. Pussissa oleva värijauhe laitettiin kattilaan, johon lisättiin vesi. Vesi kiehutettiin, ja siihen lisättiin suoloja värin pysyvyyden parantamiseksi. Sitten laitettiin vaate väriveteen ja käänneltiin vaatetta, jotta väristä tulisi tasainen. Jos värjättiin pelkät langat, ei lopputulos ollut yhtä hyvä kuin jos värjättiin valmis vaate.

Tervajärvellä on tehty myös raanuja, nk. peiliraanuja, joita pidettiin sängynpeitteinä. Raanuja pidettiin myös hetekan pohjalla estämässä patjan kulumista. Raanujen loimet olivat kalastajalankaa tai kaupasta ostettua pellavalankaa. Tervajärvelläkin kasvatettiin hamppua ja pellavaa, mutta ne kehruutettiin tehtaalla. Kevättalvella kudottiin kangasta (=hurstia), mattoja, raanuja, pyyhkeitä ja lakanoita. Tervajärvellä on ollut kahdet kangaspuut, jotka on lainattu naapureihin.

2.4. Sika ja kanat

Tervajärvellä on aina ollut yksi sika, joka on syystalvella teurastettu itselle. Lihat on suolattu ja säilytetty aitassa. Sianporsas haettiin kaksiviikkoisena omalta kylältä, Huotarilta Pohjaslahdesta. Sian hoitaminen oli Martan tehtävänä: hän ruokki sian ja tyhjensi sen karsinan. Sikaa pidettiin navetassa.

Kanoja Tervajärvellä oli viisi. Ne munivat sopivasti omaan tarpeeseen: muualta ei tarvinnut ostaa munia, mutta niitä ei tarvinnut myydäkään. 1940-luvun lopussa oli Tervajärvellä myös kukko. Kanoja pidettiin läpi vuoden sisällä navetassa omassa häkissään, sillä jos kanat päästettiin ulos, ne tekivät pesiä piiloon ja munivat sinne. Leena hoiti kanat, joille annettiin jyviä ruuaksi.

Tervajärvellä on aina ollut kissa. Samoin on talossa ollut koira, pystykorva.

2.5. Karjan lääkintä

Jos karja sairastui, kutsuttiin paikalle eläinlääkäri jo 1940-luvulla. Ensimmäinen kylän puhelin oli Mustolassa Soidinvaaralla. Eläinlääkäri piti kutsua Kuhmosta, sillä Sotkamossa ei eläinlääkäriä ollut. Myös Pohjaslahden emäntä, Saimi Hakkarainen, osasi parantaa poikimahalvauksen. Hän lypsi lehmän utareet tyhjiksi, ja laittoi pyörän pumpulla ilmaa utareisiin. Tämä keino auttoi.

3. NAVETTA, KARJAKUJA JA LAITUMET

Talon nykyinen navetta on rakennettu vuonna 1927. Sitä ennen on ollut pieni navetta nykyisen navetan ja tallirakennuksen välillä. Vanha navetta oli puurakenteinen, ja siinä oli parret sekä mahdollisesti puulattia. Sekä uudesta että vanhasta navetasta on lanta luotu pois. Nykyisen navetan lanta tulee tallin ja navetan väliin, virtsa pellon puolelle. Virtsakaivoa ei ole. Navetta pestiin aina juhannuksen jälkeen. Lehmät tuotiin kesälläkin yöksi navettaan.

Tervajärven pihapiiristä erottuu selvästi myös karjakuja, joka on n. 70 m pitkä ja 4 m leveä. Niemenpuoleinen puoli kujasta on lappa-aitaa, jossa on keskimäärin viisi puuta päällekkäin. Toinen

puoli on pystyaitaa. Aivan kujan alussa on ennen pystyaitaa noin neljän metrin matkalla matalaa kivilatomusta. Niemen puolella kujan puolessa välissä on kiviraunio, jonka päällä kasvaa vadelmapensaikkoa.

Nykyisin karjakuja loppuu ladon päähän, jossa kujan leveys on 3,7 m. Ladon päässä on portti, jossa on kahdeksan poikkiriukua; portin korkeus on 1,5 m. Karjakujassa on ollut portti sen takia, että kujassa on pidetty aikaisin keväällä lampaita, jotka on kesemmällä siirretty rantalaitumelle. Myös pieniä vasikoita pidettiin kesällä suljetussa kujassa. Karjakuja ulottui aiemmin metsän laidassa kulkevaan aitaan saakka. Lehmät päästettiin kujaa myöten metsään, josta ne illalla tulivat kotiin.

Karjapiha on rajattu lammasnavetan nurkasta lähtevällä aidalla. Karjakujan alussa kivilatomuksen kohdalla on ollut veräjä. Karja kuljetettiin ensin tunkion kautta, sitten lammasnavetan läpi kujalle. Nykyisin lehmät päästetään suoraan navetasta hakaan.

Lehmiä pidetään nykyisin peltosarkojen välisellä laitumella eli noroalangolla, joka ulottuu järveen asti. Saunasta Hakalaan päin rannassa on lammashaka. Lampaita pidettiin myös rantalaitumella Ärväänniemessä. Elokuussa lampaat päästettiin pellolle. Hevosta pidettiin rannan puolella Hakalaan päin olevassa haassa. Nykyisin siellä on vasikoita. Pirtin ja rannan välisellä pellolla pidettiin lehmiä, lehmät pääsivät järveenkin ja läheiseen haavikkoon. Niemessä on koivuja , ja vast'ikään sieltä on kaadettu leppiä vähemmäksi.

4. HEINÄNTEKO JA KORJUU

Tervajärvellä niitettiin heinä viikatteella. Esko ja Eemeli niittivät, Leena ja Martta haravoivat. Sekä miehet että naiset nostivat heinät seipäille. Hangoissa oli rautapiikit, varsi oli puuta tai alumiinia. Heinäseiväs oli viisitappinen, jossa oli molemmin puolin tapit valmiina. Kärväs-nimitys on tunnettu, mutta sitä ei ole käytetty.

Heinä kuivattiin myös luolla. Ensin tehtiin karkea heinä, sitten luonnonheinä, joka oli hienompaa ja joka kuivui nopeammin. Esko ajoi hevosella heinät latoon. Heinät ajettiin rattailla, joissa oli yhdet kumipyörät sekä lava, jossa oli reuna hevosen peräpuolessa. Leena haravoi pellolla, Eemeli laittoi heinät latoon ja Martta polki. Heinät suolattiin säilyvyyden lisäämiseksi. Yleensä

heinät riittivät koko talven, muilta ei heiniä tarvinnut ostaa. Tien teon jälkeen 1960-luvulla hankittiin hevosvetoinen niittokone, jota veti yksi hevonen. Vuonna 1967 laitettiin hevosvetoinen haravakone. Yleensä ohran kanssa kylvettiin heinää, jolloin pelto oli seuraavana vuonna heinäpeltona. Huonompi pelto käännettiin syksyllä ohramaaksi.

Vaikka Hakalassa asui Eskon ja Eemelin sisko Hilda, molemmat talot tekivät omat maatyönsä itse. Tervajärven vanhan pirtin etuhuoneet on siirretty Hakalaan asuinrakennuksiksi. Varsinainen Hakalan talo rakennettiin n. vuonna 1925. Tervajärven maista lohkaistiin Hakalan maat Hildalle perinnöksi.

Karjalle taiteltiin myös lehtikerppuja, etenkin lampaille. Kesällä otettiin koivunoksia, syksyllä lepänoksia. Kerput kuivattiin lehtihaasiassa , jossa aina riu'un päälle laitettiin kerppuja ristiin. Kerppujen päälle laitettiin jälleen riuku, ja sen päälle kerppuja. Sekä miehet että naiset kantoivat kerppuja takassa. Kerput taiteltiin juhannukselta. Silloin tehtiin myös vastat rauduskoivuista. Vastojen teko oli naisten tehtävänä. Vastat laitettiin aitan ylisille orsille kuivumaan.

5. TEURASTUS JA LIHAN JÄLKIKÄSITTELY

Teurastamassa kävi Eino Sirviö Alarinteeltä. Sika teurastettiin marraskuun lopussa, lampaat lokakuun lopulla. Kaikki teurastetut lampaat jätettiin itselle, lihoja ei myyty. Lihat olivat viikon suolassa ammeessa, minkä jälkeen lihat palvattiin. Palvatut lihat säilytettiin liha-aitan orsilla.

Palvaus tehtiin vanhassa saunassa. Saunaan piti tehdä kolmas huone, koska muuten tila olisi ollut liian iso - sauna oli kitkuinen. Sonni ja lehmät laitettiin jo vuonna 1948 teurastamolle. Myöhemmin teurastamassa on käynyt Vilho Niskanen Kankaanpäästä. Teurastajan palkka on aina maksettu rahalla; joskus on annettu myös lihapala mukaan.

Teurastuspäivänä tehtiin punasrieskaa. Sitä varten tehtiin verestä ja ohrajauhoista seos räiskäletaikinan tapaan. Voideltiin pannu lampaanrasvalla, ja kaadettiin seos siihen. Lampaanrasva oli tärkeä lisä; se antoi oman maun. Punasrieska paistettiin uunissa. Teurastuspäivänä tehtiin myös paistia maksasta, munuaisista ja kyljestä. Lisäksi laitettiin perunaa, jauhoja ja pippuria. Palvatusta lampaanlihasta tehtiin lihavelliä.

Joskus kun lehmä teurastettiin, tehtiin lehmän suoliin makkaroita, joskin se oli suuritöistä. Suolet piti puhdistaa huolellisesti, minkä jälkeen verestä tehtiin ohrajauhojen, suolan ja rasvan kanssa velli. Suolen päät laitettiin kiinni, ja makkarat laitettiin joksikin aikaa orteen. Makkarat paistettiin uunissa pellillä heti kun uunia lämmitettiin.

Ennen syötiin jopa rapanahkatkin. Lampaan maha tyhjennettiin, huuhdottiin ja pestiin kiehuvalla vedellä, minkä jälkeen oli kahden vuorokauden pituinen liotus. Rapanahkat keitettiin kattilassa pehmeiksi, leikeltiin palasiksi ja laitettiin kuppiin. Palojen väliin laitettiin suolakerros.

Nykyisin ei Tervajärvellä syödä paljon makkaroita, koska niistä ei ole aikaisemminkaan erityisesti välitetty. Kesällä syödään kalaa ja vasikanlihaa, talvella lammasta.

6. MAITO JA SEN JATKOKÄSITTELY

Tervajärvellä ei juotu paljon maitoa v. 1948, koska lehmät lypsivät vähän. Kurrista tehtiin vähärasvaista piimää, jota juotiin. Piimästä tehtiin myös piimävelliä: keitettiin ruisjauhovelli kypsäksi ja lisättiin siihen piimää. Velli syötiin maidon kanssa. Piimävelliä on syöty koko kylällä, ei ainoastaan Tervajärvellä.

Maitoa ei jäähdytetty, koska sitä ei lähetetty meijeriin ennen 1960-lukua. Martta halkaisi maidon keittiössä ikkunan oikealla puolella olleella separaattorilla. Separaattori oli ruotsalainen Viola II -merkkinen, ja se oli ostettu kiertävältä kauppiaalta n. vuonna 1930. Halkaistusta maidosta saatu kurri annettiin vasikoille tai otettiin itselle piimää varten. Leena kertoi, että kun jonkin talon väki laittoi vieraalle kurria maidon sijasta kannuun, se oli merkkinä siitä, että oli jo aika vaihtaa kyläpaikkaa. Kurri piimitettiin, ja sitä säilytettiin porstuan ruokakomerossa. Maito säilytettiin kuopassa, jossa oli kiviseinät, sementtikatto ja puulattia. Kuoppa oli vanhan asuinrakennuksen vieressä rantaan mentäessä. Kuoppia oli kaksi, vaikka oviaukkoja oli vain yksi.

Pyhäksi tehtiin viiliä mataliin pyttyihin. Viili laitettiin perjantaiaamuna kohoamaan, lauantaiaamuna se siirrettiin lämpimään piimimään. Viili oli valmista sunnuntaina. Lauantaina tehtiin rieskaakin. Sunnuntaina syötiin lisäksi suolakalaa ja keitettyjä perunoita.

Halkaistun maidon kerma kirnuttiin voiksi. Aiemmin oli käytet-

ty puukirnua, mutta jo 1930-luvulla oli pyöritettävä ostokirnu, ruotsalainen sekin. Entinen kirnu kävi pieneksi, ja uudella oli parempi kirnuta, kun kaikki kerma mahtui kerralla siihen. Uusi, puulaatikkoon pakattu kirnu ostettiin kirkonkylästä. Kirnun laatikkoa pidettiin halkolaatikkona vielä silloin, kun Leena tuli taloon (v. 1935).

Jos haluttiin 1 kg voita, tarvittiin 10 litraa kermaa. Lämpimästä maidosta kirnuttu voi oli höppävoita, kylmästä maidosta tehtiin lujavoita. Höppävoita kului enemmän, koska se oli kevyempää kuin tiivis lujavoi. Voita kirnuttiin kotona aina 1960-luvun alkuun saakka, minkä jälkeen voi on kirnuttu meijerissä. Sitä ennen voita vietiin Sotkamoon Matti Mustosen kauppaan aina kun käyntiä oli.

Maidosta tehtiin myös juustoleipiä, joskin niitä tehtiin vain juhannukseksi ja suuriksi pyhiksi. Juustoleivän teko ei tuolloin ollut muotiakaan, toisaalta siihen meni paljon maitoa: 10 litrasta maitoa tuli kaksi leipää. Martta paistoi leivät pirtin uunissa, Leena taas kamarin tai saunan uunissa. Leivät asetettiin puiselle alustalle eli hinkille, joka oli tehty kuusesta. Leenalla on hinkki, joka on ollut alunperin mummolla, sitten Hakalan emännällä Hildalla.

Ternimaidosta tehtiin uunijuustoa ja patajuustoa sekä pannukakkua. Ternimaitoa käytettiin myös pullaan, mutta lisäksi taikinaan laitettiin muuta maitoa, koska ternimaidon maku yksistään oli voimakas.

7. LEIPOMINEN

Pullaa tehtiin vain jouluksi, juhannukseksi ja Maarian päiväksi. Kahvia kyllä juotiin, mutta sen kanssa ei syöty mitään, jos pulla ei ollut. Kun käytiin varpaisissa, vietiin tuliaisena pullaa ja isoja riisipiirakoita sekä vaatemetri, joka oli liinaa tai sertinkiä (= valkaistua liinaa). Varpaislahjana vietiin usein myös ranssi eli pullataikinasta leivottu pyöreä kiekko, joka letitettiin kolmella tai neljällä. Ranssin päälle punottiin taikina, joka leikattiin saksilla sakaroiksi puolin ja toisin. Kuvio muistutti kuusenoksia. Ranssi voideltiin munalla ja paistettiin pellillä uunissa. Ranssin keskelle laitettiin piparkakkuja.

Myös häihin tehtiin ranssi. Häissä vieraat istuivat penkeissä,

ja heille tarjottiin kahvit ja pullat sinne. Juhlissa oli yleensä aina viinaa tarjolla, samoin nuorison nurkkatansseissa. Juhannuksena poltettiin kokko veneen lähellä rannassa. Vanhan puuveneen teki vuonna 1942 Jussi Väyrynen. Pirtin pihanpuoleisen ikkunan alla kasvaa juhannusruusupensas.

Tervajärvellä leivottiin myös leipää. Leipätaikinaan ei laitettu hiivaa, rieskaan kyllä. Aamulla syötiin klo 8, klo 11 oli kahvi, klo 14 puolinen, klo 17 kahvi ja klo 20 iltanen.

8. MYLLY JA MUITA RAKENNUKSIA

Myllyn vesiratas tehtiin heti sodan jälkeen, ja se oli kunnossa vuonna 1948. Myllyssä jauhettiin viljaa läpi kesän, samoin syksyllä. Ukki oli myllärinä. Myllyn lähellä on myllärin sauna, jossa saattoi yöpyä. Myllyssä jauhettiin myös muiden talojen viljaa. Jauhatuspalkan ukki sai jyvinä. Ainakin vuosina 1917 ja 1918 on syöty pettua, kun vilja ei riittänyt leipään. Leena kertoi, että nälkävuosina oli saatu apua Amerikasta asti. Kerrotaan, että kun presidentti Hoover kävi Suomessa nälkävuosina, hän hämmästyi, kun näki ihmisten syövän mämmiä. Hoover ajatteli, että Suomessa täytyi todella olla kova köyhyys, kun ihmiset söivät jätteensäkin. Amerikasta sitten saatiin nisujauhoja ja vaatteita.

Myllyssä tehtiin myös päreitä. Päreet leikattiin koneella, jossa terä liikkui. Yksi leikkasi, toinen keräsi ja kolmas pinosi päreet.

Tervajärven kaivo on lähellä navettaa. Paja oli veden rajassa saunan lähellä. Huuskon veljekset, Eemeli, Kalle ja kolmas veli, kävivät kirkonkylältä Tervajärven omassa pajassa takomassa viikatteet.

LIITE 1.

TERVAJÄRVEN TALON ASUKKAAT

- Ukki: Kalle (s. 1863 Tervajärvellä, k. 1950)
- Mummo: Kustaava (s. 1871 Autiojärvellä, k. 1949)
- Lapset:
  - Tuomas (vanhin, tarkka syntymäaika ei ole tiedossa; kuollut jo pienenä)
  - Mikko (s. 1900, k. 6.7.1941 sodassa)
  - Hilda (s. 1902, asuu Hakalassa)
  - Jemina (s. 1903, nykyisin Kanadassa; kutsumanimeltään Minkku)
  - Eemeli (s. 1904)
  - Sohvi (s. 1905, asuu Helsingissä)
  - Esko (s. 1906, k. 1965)
  - Natta (s. 1908, asuu Leivolankylällä)
  - Olga (s. 1910)
  - Renne (s. 1912, asuu Heinämäellä)
  - Aune (s. 1915, asuu Helsingissä)

Vuonna 1948 talossa asuivat mummo, ukki ja kaksi veljestä perheineen, nimittäin Eemeli vaimonsa Martan ja tyttärensä Sylvin (s. 1936) kanssa sekä Esko vaimonsa Leenan kanssa. (Leena on syntynyt Viitavaaralla. Hän tuli 12.7.1935 Tervajärvelle palvelijaksi. 11.12.1937 hän meni naimisiin Eskon kanssa.) N. vuonna 1946 talosta muutti Heinämäelle nuorin veli, Renne, vaimonsa kanssa.

Eila Komulainen kävi 23.6.1981 toimistolla

- ehdotti mm. seuraavaa:
  - Tervajärven uusi tiilitalo olisi verhoiltava esim. hirsillä tai laudoilla tai tiilet olisi tervattava
    - näin uusi talo voisi jäädä paikoilleen, eikä entisiäkään rakennuksia tarvitsisi siirtää muualle
  - Hakalan vanhat rakennukset pitäisi nekin ottaa suojeluun
    - näin saataisiin yhtenäinen alue koko Tervajärven ympäristöstä
  - tietä talomuseolle ei pitäisi tehdä Hakalan talon läpi, vaan autojen paikoitustilat olisi järjestettävä ennen Hakalaa
  - uuteen taloon voisi rakentaa vaikka siipirakennuksen, johon tulisivat museonhoitajan työtilat ja vaikkapa kahvio
    - tietenkin ensiksi kannattaisi kysyä talon alkuperäisiä asukkaita museonhoitajiksi

- kertoi, että Ruokojärven Kivelässä on vanhoja esineitä, joita voisi kysyä museoon

- oli huolestunut Räätäkankaan hietaneilikoiden puolesta: alueelle suunnitteilla oleva camping-alue tulee varmasti tuhoamaan kyseiset kasvit

Asiat muistiin merkitsi Jaana Korhonen samana päivänä

Matka Hyrynsalmen talomuseolle Kaunislehtoon 26.6.1981
- mukana Seppo Korhonen ja Jaana Korhonen

- tarkoituksena oli tutustua Kaunislehdon talomuseoon ja tervahaudan polttamiseen
- tarkoituksena oli myös keskustella Kaunislehdon perustajahahmon Kalle Juntusen kanssa talomuseoon liittyvistä ongelmista, mm. siitä, miten talomuseo on suunniteltu ja rahoitettu Hyrynsalmella ja miten kokemuksia voitaisiin hyödyntää Sotkamossa
- ajattelimme kysyä Kalle Juntuselta myös mielipiteitä Tervajärven talomuseon paikkavaihtoehdoista sekä Tervajärven talon entisöinnistä
- matkan anti supistui museon ja tervahaudan katselemiseen, sillä lukuisista yrityksistä huolimatta emme tavoittaneet Kalle Juntusta mistään
- Kaunislehdossa valokuvasin talomuseon pihapiirin rakennuksia lähinnä ulkoapäin - näin saatiin rakennusten sijoittelu esille
- myös tervahaudan poltosta otin muutamia kuvia; tosin antoisampia kuvia olisi ehkä saanut haudan latomisvaiheesta - haudan rakenne olisi silloin tullut paremmin näkyviin

Raportoi Sotkamossa 29.6.1981 Jaana Korhonen

Käynti Sirkka Nordlingin luona 29.6.1981

- Nordlingilla on paja, jossa on palkeet ja sorvi
  - paja on punaiseksi maalattu lautarakennus, jossa on pulpettikatto ja ikkuna, jossa on lasiruudut
- aitassakin on sorvi
- riihessä on masiina
- Nordlingilla on lestejä, jotka Tervajärven Mikko (toimi kylä-suutarina) on tehnyt

- heinäkuun ajan Nordlingin tavoittaa puhelinnumerosta 65171 (Harju on talon nimi)
- elokuusta lähtien Nordling on Porissa, osoite:
  Sirkka Nordling
  Juholantie 2
  28360 Pori 36

Raportoi Sotkamossa 29.6.1981 Jaana Korhonen

Käynti Tervajärvellä 1.7.1981

Myllyn tutkiminen (mukana oli myös Erkki Kemppainen, rak.mest.)

- kävimme tutkimassa Tervajärven toisella puolella olevan myllyn sekä myllärin saunan
- mylly oli aika huonossa kunnossa:
  - katto oli osittain romahtanut sisään (turvekatto)
  - muutamia hirsiä oli irronnut liitoksistaan
  - myllyn sisällä oli niin paljon vettä, ettei sisärakennelmia päästy katsomaan
  - vesiratas oli irronnut paikoiltaan
- Erkki Kemppainen arvioi myllyä seuraavasti:
  - myllyn korjaukseen ei kannattane ryhtyä, sillä mylly on päässyt rapistumaan niin pahaksi, että sen entisöiminen tulee suhteettoman kalliiksi
  - kannattaisi etsiä vastaavaa myllyä muualta; toinen vaihtoehto olisi se, että rakennetaan Tervajärven myllyn mallin mukaan uusi mylly vanhoista hirsistä

Myllärin saunan tutkiminen

- Erkki Kemppainen arvioi rakennusta seuraavasti:
  - rakennus on huomattavasti paremmassa kunnossa kuin itse mylly
  - pärekatto oli vielä paikoillaan, tosin se pitäisi uusia
  - seinähirret kävisivät sellaisenaan
  - jos sauna aiotaan säilyttää ja sijoittaa Tervajärven talomuseoon, olisi saunaan saatava ennen ensi talvea tilapäinen katto
  - alustavasti myllärin saunan kunnostamiseen tarvittaisiin ainakin 10.000 mk rahaa

Raportoi 3.7.1981 Jaana Korhonen

TERVAJÄRVEN PAJA
- tiedot kertoi 1.7.1981 Leena Heikkinen

- paja oli ainakin asuinrakennuksen ikäinen, luultavasti vielä vanhempi
- paja sijaitsi järven rannassa lähellä saunaa, nykyisen venevalkaman ja nuotiopaikan tienoilla
- paja oli suunnilleen Tervajärven pikkuaittojen kokoinen hirsirakennus
- kattona oli kaksilappeinen malkakatto
- pajassa oli ovi, joka sijaitsi taloon päin
- pajassa oli myös ikkuna, mutta siinä ei ollut lasia
- lattiana oli maalattia
- pajassa on ollut mm. pölkyssä kiinni oleva alasin, palkeet, vasaroita ja puinen purtilo, jossa viikatteiden teriä on kasteltu (=karkaisu)
    - alasin ja palkeet on vielä tallessa Tervajärvellä
- pajassa kävivät Huuskon veljekset Sotkamon kirkonkylältä takomassa (veljeksiä oli kolme, ja he kaikki kävivät takomassa Tervajärvellä)
- paja oli käytössä vielä vuonna 1948; myöhemmin se siirrettiin heinäladoksi (lopullisesti paja hävitettiin vasta muutama vuosi sitten)

Muuta tietoa:
- apteekista sai ennen vanhaan "turkoosia", joka oli väkevää ainetta
    - "turkoosi" tehtiin rautaviinasta, johon oli sekotettu anistippoja ja kamferitippoja

Raportoi 3.7.1981 Jaana Korhonen

Käynti Tipaksella 2.7.1981

Myllyn tutkiminen (mukana oli myös Erkki Kemppainen, rak.mest.)

- myllyn kunto:
  - mylly oli hyvässä kunnossa, mitään isompia vaurioita siinä ei ollut
  - puinen vesiratas oli hyväkuntoinen
  - ylimmät hirsikerrat puuttuivat, ne oli todennäköisesti irroitettu muuta käyttöä varten
  - myllyn katto (pärekatto) oli tukipylväiden päällä
    - pylväät oli laitettu paikoilleen myöhemmin, todennäköisesti silloin, kun hirsikerrat oli poistettu
  - kuntonsa puolesta mylly sopisi hyvin talomuseoon siirrettäväksi, mutta mylly on tyyliltään melko paljon erilainen kuin Tervajärven mylly
    - Tervajärven mylly lienee vanhempi kuin Tipaksen mylly
- Erkki Kemppaisen mielestä ei vielä täsä vaiheessa kannata hankkia ko. myllyä
  - kannattaa etsiä, jos jostakin löytyisi enemmän alkuperäistä Tervajärven myllyä muistuttava mylly

Raportoi 3.7.1981 Jaana Korhonen

Puhelinkeskustelu Toini Vinha-Mustosen kanssa 2.7.1981

Todettiin seuraavaa:

- Kokkovirralla oleva paja (Nordling)
  - maalattu lautarakennus 1900-luvun puolelta, pulpettikatto
  - on aivan erilainen kuin Tervajärvellä ollut paja (= hirsirakennus 1800-luvulta, kaksilappeinen malkakatto)
  - pajaa ei kannata ostaa; on etsittävä sellainen paja, joka muistuttaa enemmän Tervajärven alkuperäistä pajaa
  - toistaiseksi myös Kokkovirran pajan esineistö saa olla; ensin on kysyttävä Tervajärveltä alkuperäistä esineistöä (siellä on mm. alasin ja palkeet tallella) ja tarkistettava esineiden kunto
  - ennen kuin esineitä hankitaan muualta, kannattaa kysyä Sotkamon Museon esineitä
    - museolla on mm. poljettava sorvi, joka saatettaisiin siirtää Tervajärven talomuseoon myöhemmässä vaiheessa (museolla on myös kangaspuut, jotka ovat rakenteeltaan samanlaiset kuin Tervajärvellä olleet kangaspuut)

- Tipasojalla oleva mylly
  - tässä vaiheessa ei vielä kannata hankkia ko. myllyä, vaan on yritettävä löytää enemmän alkuperäistä vastaava mylly
  - yksi vaihtoehto olisi tehdä Tervajärven myllyn mallin mukaan uusi mylly vanhoista hirsistä, jos sopivaa ei muuten löydy
  - Sotkamon Museolla on myös mylly (makasiinien vieressä), jota kannattaa käydä katsomassa
    - muistuttaako se yhtään Tervajärven myllyä?

Raportoi 3.7.1981 Jaana Korhonen

Käynti Toini Vinha-Mustosen luona 9.7.1981

- Toinin mielestä ei vielä tässä vaiheessa kannata kartoittaa Tervajärven esineistöä
  - asia tulee ajankohtaiseksi vasta sitten, kun ruvetaan suunnittelemaan talomuseon sisustusta
    - tuolloin on tehtävä tarkka esineinventaario ja keräyssuunnitelma
- tärkeätä on nyt selvittää sitä, millaista talon elämä on ollut vuoden 1948 tienoilla
  - kaikki järveen liittyvät seikat tulee ottaa selville
  - kulkemiseen liittyvät asiat ovat tärkeitä, siitä pitää selvittää kulkuvälineet
  - myös sellaiset aihepiirit kuin saunominen, pyykinpesu ja kalastus ovat tutkimisen arvoisia
    - etenkin, mitä välineitä on käytetty
- Hakalan emännältä Flinkmanilta voi kysyä ukin harrastuksista, esim. tekikö ukki runoja (hänhän on tehnyt mm. Sotkamo-kirjassa julkaistun myllytysrunon)
  - myös lauluharrastuksesta voi kysyä: Sotkamon Museolla on nimittäin Tervajärveltä tuotu virsikannel
  - Flinkmanilta voi tarkistaa sananparren, joka kuuluu suunnilleen näin: "Kulkevat peräkanaa kuin Tervajärven miehet kirkkomatkalla"

- Toini näytti minulle myös Ronkaalan pajaa, joka on todennäköisesti jo 1700-luvulta
  - paja saattaa muistuttaa aika paljon Tervajärvellä ollutta pajaa
  - Ronkaalan pajassa oli palje ja kiuas sekä karkaisuastia (=purtilo) tallessa oviaukosta katsoen vasemmalla puolella

Raportoi Sotkamossa 10.7.1981 Jaana Korhonen

RAPORTTI KÄYNNISTÄ AATOKSEN PAPPILASSA, SOTKAMON KIRKOSSA, TERVAJÄRVELLÄ JA KUHMON TUUPALASSA 14.7.1981

- mukana olivat
  - arkkitehti Panu Kaila Museovirastosta
  - Kainuun Museon johtaja Heikki Rytkölä
  - Kainuun Museon amanuenssi Helena Pursiainen
  - Sotkamosta kulttuurisihteeri Seppo Korhonen, HuK Jukka Juntunen ja HuK Jaana Korhonen

Aatoksen pappila

- ensimmäinen tutustumiskohde oli Aatoksen pappila
- arkkitehti Kaila kehotti säilyttämään rakennuksen, koska nykyisin ei enää rakenneta vastaavanlaisia suuria taloja ja koska Aatos kuuluu olennaisesti kyläkuvaan ja on myös tyylillisesti arvokas
- Kailan mielestä tässä vaiheessa ei kannata tehdä kovin suuria remontteja, jos on tarkoitus vain säilyttää rakennus entisellään
  - aiheellista olisi kuitenkin maalata rakennus uudelleen entisen väriseksi (vaalea keltainen + valkoinen)
  - ikkunat voisi tiivistää "vanhan ajan" liimapaperilla, sillä näin saadaan Kailan mukaan ikkunat yhtä tiiviiksi kuin jos niihin lisättäisiin kolmas ruutu (VTT on tutkinut asian)
    - ikkunapinta jää tällöin kyllä kylmemmäksi, mutta Kailan mukaan se ei ole merkityksellistä - ikkunoiden pinta-ala on pieni verrattuna seinien pinta-alaan, eikä kylmästä pinnasta aiheudu suuria lämmityskustannuksia (paljon kalliimmaksi tulee, jos ikkunoihin lisätään kolmas ruutu)
  - kivijalan ympäristö olisi suojattava talvella lumella
    - tuuletusluukut on oltava olemassa; talon alla oleva maa ei roudi niin helposti, kun alustaa tuuletetaan välillä
  - koska talo liikkuu hieman roudan vaikutuksesta, tapetit repeilevät helposti
    - Kailan mukaan rumat repeilyt voidaan estää siten, että vedetään ohuella veitsellä tapetti valmiiksi halki esim. ovien yläpuolelta ja muista repeilylle alttiista paikoista - näin tapetille annetaan liikkumavaraa
  - talon putkisto voitaisiin uusia, jos vain rahoitus järjestyy
  - talon perustuksia ei ole välttämätöntä uusia, jos käyttötarkoitusta ei muuteta - jos talo halutaan asuttavaksi, on tehtävä suurempi remontti

Seurakunnan hautakappelit kirkon vieressä

- kirkon vieressä on kaksi pientä hautakappelia, joita Kaila arvioi seuraavasti:
  - kappelit voisi maalata vaalean keltaiseksi, nurkat valkoiseksi (=alkuperäinen väri)
  - jos kappeleista halutaan saada edustavan näköisiä, voisi katot tehdä laudasta
  - kattomateriaaliksi käy hyvin myös musta tai punainen huopa, joka on paljon edullisempi vaihtoehto kuin lauta
  - Kailan mukaan rakennuksia ei kannata nostaa ylemmäs maan pinnan tasolle
    - jos alin hirsikerta lahoaa, se voidaan korvata uudella, mielellään painekyllästetyllä puulla

Kirkon varasto

- Kailan mielestä ei ole syytä koota varsinaista arkistoa varastoon, koska on käytettävissä parempiakin tiloja
- seurakunnan taloudenhoitaja Veikko Hillilä nosti esille esineiden ja 1800- ja 1900-luvulta olevan kirjallisuuden luetteloinnin
  - ehdotettiin, että Jukka Juntunen voisi luetteloida esineet ja kirjallisuuden
    - Kainuun Museolta saa ohjeita luettelointiin sekä kortistointiin
    - joko kunta tai seurakunta voisi järjestää Juntusen palkkauksen

Tervajärvi

- kysyimme emäntä Leena Heikkiseltä, onko Tervajärven rakennuksista valokuvia 1940-luvun lopulta
  - Heikkisillä ei ollut kuvia, eikä emäntä tiennyt niitä olevan muillakaan
- talosta ja ulkorakennuksista ei ole olemassa piirustuksia
- joitakin asiakirjoja löytyi, mm. kauppakirjoja, yksi perunkirja sekä muita sopimuksia (vanhin vuodelta 1871)
- sillä aikaa kun muut olivat käymässä myllyllä, kyselin Jukka Juntusen kanssa emännältä rannassa olleesta pajasta ja sen esineistä sekä myllystä ja muista esineistä
  - Leena Heikkisen mukaan mylly on alunperin ollut kosken toisella rannalla samoin kuin myllärin saunakin
    - rakennukset on siirretty nykyisille paikoilleen sen takia, kun koskessa ei ollut siltaa - jyvien kuljetus oli hankalaa sillan puuttumisen takia

- arkkitehti Kaila oli arvioinut myllyä ja saunaa seuraavasti:
  - sekä mylly että myllärin sauna kannattaisi purkaa - tilalle olisi rakennettava vastaavanlaiset rakennukset
    - osittain voitaisiin käyttää vanhaakin materiaalia, joka saadaan puretuista rakennuksista
    - rakennukset olisi palautettava siihen asuun kuin ne ovat olleet 1940-luvun lopussa (käyttökuntoon)
    - Kaila kertoi, että valtiolta voi anoa entisöimisavustusta jonkin rakennuksen "arkikäyttöön" saamiseksi
      - avustusta voi anoa joko yksityinen tai kunta mutta ei museo
        - avustusta ei anneta museointiin
      - avustusta voi saada jopa 100%
    - Kaila arvioi myllyn kokonaiskustannuksiksi n. 40.000 mk
    - myllärin saunan kustannukset tulisivat olemaan samaa luokkaa

- talomuseon paikasta keskusteltiin pitkään
  - Helena Pursiaisen mukaan paras ratkaisu olisi se, että nykyinen tiilitalo siirrettäisiin muualle, jos se vain olisi käytännössä mahdollista
    - huomioon pitää ottaa talon asukkaat, jotka tuskin suostuvat kyseiseen toimenpiteeseen

- Arkkitehti Kaila esitti asiasta oman mielipiteensä
  - Kailan mielestä Tervajärven rakennuksia ei ole tarpeellista siirtää; uusi tiilitalokin voisi jäädä paikoilleen
    - Kailan mukaan vanhan rakennuksen siirtäminen hävittää rakennuksesta "elämisen maun"
      - olennainen osa rakennuksen aitoudesta katoaa siirron yhteydessä, esim. seinähirret kolhiintuvat, keittiön uunin rappaus karisee jne.
      - keittiön uunin siirtäminen ei onnistu kokonaisena, ja jos tilalle rakennetaan uusi uuni vaikkapa vanhoistakin kivistä, siitä tulee teennäisen ja liian siistin näköinen (ajan mukana tullut noki puuttuu)
    - ympäristö on aidoin juuri Tervajärvellä, koska talo on aina ollut siellä alkuperäisellä paikallaan
      - muualle siirrettynä rakennus menettää aidon ympäristönsä (esim. kasvillisuus, järven ranta, pellot)
    - uusi tiilitalo vanhojen rakennusten rinnalla kuvastaisi Kailan mukaan jatkuvuusnäkökulmaa
      - se olisi esimerkki siitä, miten suomalainen maalaisympäristö muuttuu
    - pienet aitat olisi syytä siirtää tiilitalon takaa vaikka pihaan tulevan tien varteen, kuten esim. Pohjanmaalla on ollut
  - olennainen seikka on myös se, mitä mieltä asukkaat olisivat kyseisestä ratkaisusta
    - museossa kävijät rikkovat pihapiirin rauhan
    - museo säilyisi varmasti paremmin ilkivallalta nykyisellä paikallaan kuin jos se siirretään paikkaan, jossa ei lähellä asu ihmisiä
    - museo olisi toimiva, koska talon väki tekisi esim. maataloustyönsä kuten tähänkin asti
  - aikatasosta Kaila sanoi seuraavaa:
    - ei liene syytä pitäytyä aivan tarkasti johonkin vuoteen
    - talon voisi sijoittaa pääasiassa 1940-luvun lopun asuun, mutta myös myöhemmän ajan esineet pitäisi tallentaa
      - tärkeät esineet voisi jättää omille paikoilleen, vaikka ne olisivatkin myöhemmältä ajalta kuin 1940-luvulta
      - yksityiskohdista Kaila oli kiinnostunut keittiön uunin rappauksesta, vanhasta "dracula-matosta" keittiössä, kamarin halltex-levyissä olevasta sängyn jättämästä

varjostuksesta sekä seinillä olevista pikku tauluista
- rakennusten entisöinnistä Kaila totesi seuraavaa:
  - halltex-levyjä ei ehkä kannattaisi ottaa pois seinistä
  - toisen kamarin peltiuuni olisi säilytettävä sellaisenaan
  - myös kuisti saisi olla ennallaan niin kauan kuin pärekatto on kunnossa
    - kun pärekatto alkaa vuotaa, lienee parasta uusia katto malkakatoksi
    - jos katto muutetaan malkakatoksi, pitää myös kuisti muuttaa entisenlaiseksi (matalampi kuin nykyisin, ei seiniä vaan vain nurkassa olevat pylväät)
- Helena Pursiainen oli Kailan kanssa kattoratkaisusta samaa mieltä
- talon ikkunoita ei Kailan mielestä tarvitse entisöidä
  - yksityiskohta, jonka Kaila huomasi, oli vanha rauta, joka oli taivutettu ikkunan nurkkaan
    - rautaa ei saa korvata uudella vaan se on säilytettävä paikoillaan

- Pursiainen huomautti, että päätyikkunan koristeellinen ylälista kannattaisi palauttaa muihinkin ikkunoihin, jos niissä on sellainen ollut
- pirtin lattiasta Kaila huomautti, että lattialautojen jatkos on tehty myöhemmin kuin itse rakennus; alkuperäinen jatkamistyyli on ollut sellainen, että kaikki lankut on jatkettu samasta kohtaa; nyt lankkujen jatkokset olivat siellä täällä epäsymmetrisesti
  - emäntä Leena Heikkinen kertoi, että alunpitäen lankkujen jatkos on todellakin ollut samassa kohti, mutta lattiata on uusittu, ja silloin on liitoskohtia muutettu

- Kailan mielestä nykyisen tiilitalon mahdollista vuoraamista laudoilla ei kannata ajatella - tuloksena olisi kuitenkin epäaito ja teennäinen ratkaisu
  - on otettava huomioon myös talon asukkaat; tuskinpa he suostuisivat talon vuoraukseen tai siihen, että uuden tiilitalon seinä peitettäisiin joidenkin pensaiden tai aidan taakse piiloon
- ulkorakennusten peltikatot Kaila kehotti entisöimään mieluiten malkakatoksi (pärekatto ei kestä yhtä kauan)

Kuhmon Tuupalan kotiseutumuseo

- matkan viimeinen tutustumiskohde oli Tuupalan kotiseutumuseo
- kaikki Tuupalan rakennukset ovat alkuperäisillä paikoillaan, myös tien toisella puolella olevat aitat

- toista asuinrakennusta korjattiin parhaillaan (väentupa)
  - rakennuksen toinen puoli oli korjattu museonhoitajan työtiloiksi
    - seinät oli maalattu (hirsien päälle oli laitettu seinälevyt)
    - huoneita ei ole ollut tarkoituskaan entisöidä vaan tehdä niistä nykyaikaisia tiloja
  - pirtissä oli pyritty yhdistämään alkuperäinen pirttimiljöö ja nykyajan asettamat vaatimukset (esim. tilan käyttäminen konserttipaikkana ja muiden tilaisuuksien pitopaikkana)
  - tuloksena oli jonkinlainen epäonnistunut kompromissi tai kuten Kaila asian ilmaisi: "design on epäonnistunut"
    - lattia oli kirkkaanpunainen, sen olisi pitänyt olla punaruskea
      - Kailan mukaan sävy oli liian hallitseva
    - kattohirsien päälle laitetut loistevalaisimet särkevät Kailan mukaan kattokokonaisuuden, parempi olisi ollut laittaa ne hirsien väliin
      - Kailan mielestä valaisimet olivat tyyliin sopimattomia
  - yleisvaikutelma jäi hieman epäselväksi: ei oikein tiennyt, mitkä olivat alkuperäisiä ja mitkä myöhemmän ajan piirteitä
    - esim. uuni oli yritetty saada alkuperäisen näköiseksi, mutta tuloksena oli tyyli, jota ei koskaan ole käytetty
      - ei ole oltu tarpeeksi perinpohjaisia alkuperäisyyteen pyrittäessä
    - penkit ja pöytä oli maalattu himmeäpintaisella vaaleanpunaisella maalilla, joka ei sopinut kokonaisuuteen ja joka ei ollut edes alkuperäinen väri
      - Kailan mielestä kalusteet olisivat voineet olla puunväriset (lakatut)

- muonamiehen tupa
  - rakennuksen lisäsiipi oli ylimääräinen (hieman teennäinen)
  - hirsirakennuksen seiniin oli ajateltu lastulevyjä, mikä ei ole alkuperäinen tyyli; lastulevyt jätettäneen kuitenkin laittamatta (Kaila kehotti jättämään seinät ilman levyjä)

- varsinainen museorakennus (Tuupalan talo)
  - yleisvaikutelma oli siisti ja avara
  - Kailan mielestä mm. näyttely sahan kehityksestä oli hyvä yksityiskohta
  - oli pyritty saamaan aikaan huonekokonaisuuksia, ja siinä oli onnistuttu aika hyvin
    - kokonaisuus särkyi hieman, sillä kalustettujen huoneiden lisäksi oli muutamia huoneita, joissa oli esinenäyttely
      - jos vain mitenkään olisi mahdollista, olisi hyvä saada koko talo sellaiseksi kuin se on ollut aiemmin
      - esineille voisi järjestää jonkin toisen tilan näyttelytilaksi
    - kokonaisuus jäi epäselväksi: talon esineiden ja esinekokoelman välillä ei ollut selvää rajaa
  - epäselväksi jäi myös se, miten toinen rakennus liittyi varsinaiseen museorakennukseen

  - väentuvan ja muonamiehen tuvan ulkoseinät oli maalattu punamullalla, mikä olikin arkkitehti Kailan mielestä onnistunut ratkaisu
  - sen sijaan Tuupalan talon seinien maalaaminen muovimaalilla oli Kailan mielestä aika paha virhe
    - muovimaali ei ole sopivaa hirsipinnan maalaamiseen

  - museota esittävä kortti oli mukava
  - museoesitteen väri oli epäonnistunut, parempi olisi ollut esim. vaalea tai puuvärinen mutta ei nykyinen kirkkaanvihreä
    - museoesite ei ole mainos, vaan sen tulisi hillitysti välittää tietoa ihmisille

Raportin kokosivat Jukka Juntunen ja Jaana Korhonen 15.7.1981
Raportin kirjoitti Jaana Korhonen 16.7.1981

TÄYDENTÄVIÄ TIETOJA TERVAJÄRVELTÄ
- kertoi emäntä Leena Heikkinen 14.7.1981

Karjanhoito

- lampaiden villoja ei pesty ennen karstaamista
- Tervajärvellä oli hevonen vuoteen 1964 asti
    - hevosen aikana ei ollut minkäänlaista haravakonetta, vaan heinät haravoitiin käsin neljän hengen voimalla
- vuonna 1967 ei laitettu hevosvetoista haravakonetta vaan traktorivetoinen
    - traktoria lainattiin Hakalasta
- vuonna 1976 hankittiin oma traktori
- lypsykiulu oli käytössä 1940-luvun alkuun asti
    - kiuluja oli kaksi, ja ne olivat puisia, yksikorvaisia
    - vuoden 1940 tienoilla otettiin käyttöön sanko
- Tervajärvellä oli kaksi lypsyjakkaraa, koska lypsäjiäkin oli kaksi (Leena ja Martta)
- maito siivilöitiin alumiinisen siivilän läpi
    - aiemmin oli käytössä siivilä, jossa siiviläosa oli kiinni rungossa
    - tilalle tuli siivilä, jossa siiviläosa oli irtonainen
        - kahden siivilälevyn väliin laitettiin vanu
- maito halkaistiin separaattorilla
    - kermasta kirnuttiin voita
    - kurri annettiin vasikoille tai siitä tehtiin piimää
    - kokomaitoa sanottiin "oikeaksi maidoksi"
- voi suolattiin voipyttyyn
- juustoleipä piti paistaa nopeasti kovassa lämmössä, muuten leivistä tuli sitkeitä

Maanviljely

- Tervajärvellä viljeltiin ruista, ohraa ja perunaa
    - ruista ja ohraa viljeltiin vain vuosi samassa pellossa
    - uusi ruis- ja ohrapelto käännettiin syksyllä nurmesta
- käytössä oli piikkikarhi
    - karhissa oli puuosa, jossa oli kiinni n. 20 cm:n pituisia rautapiikkejä
- myöhemmin hankittiin jousikarhi, joka oli n. 1 m levyinen

- jousikarhissa oli nelinkertaiset raudat, jotka käänsivät maan
- maanmuokkausta varten ostettiin kahden hevosen vetämä hankmo (oli jo 1940-luvun alussa)
- siihen peltoon, jossa oli ollut ruista, kylvettiin seuraavana vuonna perunaa
- jo vuonna 1935 oli puuvartisia hankoja, joissa oli rautaiset piikit (on tallessa)
- taikkojakin käytettiin Tervajärvellä
- pellot ojitettiin lapiolla jo ennen vuotta 1935
  - ei ole tietoa siitä, kuka pellot on ojittanut
- pellot ovat olleet samanlaiset jo vuonna 1935
- Tervajärven ukki vaihtoi metsällä itselleen peltoa lisää ennen vuotta 1935
- niemessä on peltoa ½ hehtaaria
- ei ole tietoa siitä, kuka Tervajärven pellot on alunpitäen raivannut
- Tervajärvellä on aina asunut Heikkisiä emännän kertoman mukaan
  - eivät ole sukua Tipaksen Heikkisille
- Ohravaaran Heikkilän talossa on asunut ukin serkku Erkki (muutti vuonna 1922 Tervajärveltä pois)
- ohravaaralaisten rakennukset (=kamarit ja sali) siirrettiin Hakalaan asuinrakennuksiksi
  - pirtti siirrettiin Koiravaaraan navetaksi (ei ole enää tallessa)
- Tervajärvellä on ollut "tupakkipörhy" eli huuhmari ja siihen liittyvä petkel (annettu Einille)
  - tupakkipörhyssä oli pyöreään pärevanteeseen liitetty nahkainen pohja, jossa oli pieniä reikiä
    - nahkapohjan rei'istä putosivat tupakansirut läpi - näin saatiin tupakka tasajakoiseksi ja tarpeeksi hienoksi
    - tupakkipörhy oli tavallaan siila, jonka läpi tupakanmurut siilattiin

Mylly

- mylly oli alunperin kosken toisella puolella, samoin myllärin sauna

- mylly on siirretty nykyiselle paikalleen sen takia, kun koskessa ei ollut siltaa
  - jyvät jouduttiin kuljettamaan kosken yli myllyyn ennen kuin mylly siirrettiin
- myllyn läheltä on kesäisin niitetty heinää silloin kun mylly vielä oli toiminnassa

Paja

- pajassa ei ollut sorvia
- pajassa oli kiuas, jonka päälle laitettiin isoja hiiliä (oli oltava nyrkinkokoisia, jotta saatiin kunnon hiillos)
  - kiuas oli tehty luonnonkivistä
  - tulta lietsottiin palkeella
    - palje on vielä tallessa, mutta se on vähän rikki
- pajassa oli pitkä puinen purtilo, jossa kasteltiin viikatteen terät (=karkaisu)
  - terän piti olla mustikan värinen, vasta sitten terä oli valmis
  - purtilo ei ole enää tallessa
- pajassa oli myös iso pajavasara, mutta se ei ole enää tallessa
- Tervajärvellä on tallessa alasin, joka on ollut pajassa käytössä
  - alasin on kiinni pölkyssä, mutta alasimen toinen sakara puuttuu

Asuinrakennus

- alkuperäinen kuisti ei ollut harjakattoinen, vaan siinä oli samanlainen pulpettikatto kuin nykyisessäkin kuistissa
  - kuistin katto oli alempana kuin nykyinen
    - katto ei ollut talon katon jatkeena, vaan kuistin katon ja talon katon välistä näkyi seinää
  - kuistin katon alla oli kaksi lautaa ristikkäin
  - kuistissa ei ollut seiniä, vaan siinä oli nurkissa neljä pylvästä katon tukena
- porstuassa ei ole ennen ollut ikkunaa, vaan nykyisen ikkunan kohdalla on ollut aiempi sisäänkäynti ja kuisti
  - muutos tehtiin vuonna 1949 remontin yhteydessä

- Tervajärven pirtin lattia on uusittu
  - alunperin lattialankkujen liitoskohta oli yhdensuuntainen, liitokset olivat läpi pirtin samassa kohdassa
  - nyt liitokset ovat siellä täällä lomittain

Asiakirjat

- Tervajärven talosta ei ole kuvia remonttia edeltävältä ajalta (=ennen vuotta 1949)
  - kuvia ei tiettävästi ole muuallakaan
- talosta ei ole olemassa piirustuksiakaan
- asiakirjoja oli tallessa muutamia kymmeniä (vanhin v. 1871)
  - suurin osa asiakirjoista oli kauppakirjoja tai muita sopimuksia
  - asiakirjojen perusteella tilan nimi olisi ollut 1800-luvun puolivälissä Heikkilä eikä Tervajärvi

Tiedot kokosi Sotkamossa 17.7.1981 Jaana Korhonen

Sotkamo, Tervajärven talo
Tarkastus 14.7.1981
Panu Kaila

Paikalla: Sotkamon kunnasta kulttuurisiht. Seppo Korhonen, Jaana Korhonen ja Jukka Juntunen; Kainuun museon johtaja Heikki Rytkölä ja tutkija Helena Pursiainen; museovirastosta arkkitehti Panu Kaila; tilan omistajat Leena Heikkinen ja Juhani Heikkinen.

Tervajärven taloon kuuluu 1866 valmistunut päärakennus, 13 vanhempaa ja uudempaa tabusrakennusta sekä 1980 valmistunut uusi asuinrakennus. Kunta on ostanut vanhan päärakennuksen (ja joitakin talousrakennuksia?) ulkomuseota varten, pois siirrettäväksi. Museon suunnittelu on alkuvaiheissaan, eri sijoitusvaihtoehtoja on vasta tutkittu.

Ulkomuseon aitouden, sen tieteellisen arvon ja myös kustannusten kannalta on rakennusten säilyttäminen alkuperäisellä paikallaan ylivoimaisesti paras ratkaisu. Tervajärven talo sijaitsee hienosti niemellään, viljelysmaiseman keskellä, järven rantatöyräällä. Jo vastaavan ympäristön löytäminen lienee vaikeaa. Etäisyys kunnan keskustasta ei nykyaikana myöskään liene ongelma; matkailu ja liikkuminen tapahtuu joka tapauksessa autoilla.

Tervajärven talon muuttaminen ulkomuseoksi omalla paikallaan riippuu tietysti myös maatilan omistajista - tonttialue olisi vuokrattava tai ostettava. Maatilan jatkuva käyttö on museon kannalta huomattava etu: maisema ympärillä säilyy viljeltynä ja hoidettuna ja talo vartioituna ilkivallalta.

Taloon kuuluu myös järven toisella puolella oleva, jo pahoin rappeutunut vesimylly ja myllysauna erämaaympäristössä pienen mustavetisen Tervajoen varressa. Nämäkin tulisi kunnostaa ja säilyttää museon osana - ja myös matkailullisina erikoisuuksina.

Haittapuolena ulkomuseon perustamiselle paikoillaan säilytettäviin Tervajärven talon rakennuksiin (vain pikkuaitat siirrettäisiin tulotien varteen) voidaan pitää pihapiirissä sijaitsevaa uutta kalkkitiilistä asuinrakennusta. Ulkomuseorakennusten keskellä ei ole totuttu näkemään uudenaikaista taloa. Toisaalta tämä uudisrakennus kuvaa mitä tyypillisimmin maatilakeskusten viimeisintä kehitysvaihetta, luontevaa siirtymistä nykyaikaisiin tiloihin vanhan talon käydessä varustetasoltaan liian puutteelliseksi ja epäkäytännölliseksi. Kun vanha päärakennus säilytettäisiin museona nykyisessä asussaan, historiallisesti todistusvoimaisimmillaan, eri kehitysvaiheiden (suurin korjaus viimeksi 1949) tuomine muutoksine ja lisineen, olisi uusi viittauksena nykyaikaan ja kehityksen jatkumiseen tästä eteenpäin. (Myös esinenäyttelyissä on viime aikoina käytetty paljon tämän tapaista nykyajan tuotteiden rinnastamista vanhoihin esineisiin jatkuvan historian kuvaajana.)

Tervajärven talo omassa maisemassaan edustaa hienosti sotkamolaista asumiskulttuuria. Hyväkuntoinen, vanhoillaan säilynyt rakennus on myös varsin kohtuullisin kustannuksin kunnostettavissa tieteellisesti arvokkaaksi ja matkailullisesti mielenkiintoiseksi talomuseoksi nykyisellä paikallaan. Olisi suotavaa, että Sotkamon museosuunnitelmia edelleen kehitettäessä myös tämä mahdollisuus otettaisiin vakavasti tutkittavaksi.

Helsinki, 21.7.1981 110

Panu Kaila

Puhelu Sirkka Nordlingin kanssa 24.7.1981

- Nordlingilla on paja, joka on kuitenkin aivan erilainen kuin Tervajärvellä ollut paja
  - pajaa ei osteta, koska se ei vastaa alkuperäistä
- sorveja ei osteta, koska Tervajärvellä ei ole koskaan ollutkaan sorveja
- Nordlingin masiinaa ei myöskään osteta (hintapyyntö 300 mk), koska Hakalassa on vastaavanlainen masiina kuin Tervajärvellä on ollut
  - Nordlingin masiina on ostettu, Tervajärvellä se oli itsetehty
- Nordlingin pajan palkeita ei tarvita, koska Tervajärvellä on tallessa oma palje, joka saadaan käyttöön
- Sirkka Nordling sanoi omistavansa lestejä ja kenkien kaavoja, jotka on tehnyt hänen isänsä Renne Huotari
  - Nordlingilla on myös työkaluja (hp. kaikista yhteensä 100 mk)
  - työkaluja ei tarvita, koska Tervajärven Mikon lestit on vielä tallessa (Eskokin on ollut suutari, ja hänen työkalujaan on vanhassa pirtissä tallessa)
- Sirkka Nordlingilla ei ole tallessa pajavasaraa (sitä ei ole Tervajärvelläkään)
- Nordling kertoi omistavansa myös insinööri Tervon isän päästävedettävät sängyt (2 kpl)

- Sirkka Nordlingin äiti on Erkki Heikkisen tyttö
  - Erkki Heikkinen oli Tervajärven ukin Kalle Heikkisen ensimmäinen serkku
  - Nordlingin äiti on Hakalan Hilda Flinkmanin toinen serkku
  - Nordlingin äiti on Ohravaaran Heikkilästä kotoisin
- Nordlingin lähellä asuva Maija Pulkkinen (talon nimi on Harju) on Mikkolasta Vihtamon läheltä
  - Maijan äiti on ollut Tervajärven Sofia

Tietoja kirjasi Jaana Korhonen Sotkamossa 28.7.1981

KÄYNTI TERVAJÄRVELLÄ 27.7.1981

Esineitä, joita Tervajärvellä on (lisätiedot saatu emäntä Leena Heikkiseltä):

- vanha puurakenteinen sänky, ollut Tervajärvellä jo vuonna 1935
- haravia useita (piit pihlajasta, lapa haavasta, varsi koivusta)
- öljylamppuja 5, eri mallisia
- höyliä
- lihta
- varstoja eli riusoja
- lypsyjakkara (toinen jakkara viety Suomussalmelle)
- tuohipäinen sirppi
- viikatteita 2 (toinen käyrävartinen, toinen suoravartinen)
- lestejä, sekä lyhyitä että pitkiä
- tuohiköyttä
- justeeri
- saha
- vara
- leili, jossa säilytetty piimää
- rautaiset pihdit
- piikkejä
- puunauloja
- työkalulaatikko, kuulunut todennäköisesti suutarille
- pieni tuohirasia, jossa vuosiluku 1900
- ongenkoukkulaatikko
- höyläpenkki
- joulukuusen jalka
- kirnu
- taikinapytty
- tynnyri, johon on tehty puolukkahilloa
- pieni yksikorvainen rieskaämpäri
- pieni yksikorvainen hilloämpäri
- Tervajärven vanhan pirtin pöytä (alkuperäinen)
- lihansuolausamme
- rusanammennuslapio (rusa=jyvät + akanat, laitettiin vasuun)
- laatikoita
- kauluulauta, jossa vuosiluku 1907
- reen jalasten tekoväline, puuta
- kaira
- keksin rautaosa

- vinttikaivon osia
    - kaivon puuosat
    - puuastian rautaripa sekä muita rautaosia
    - vinttikaivo on ollut lähempänä latoa kuin nykyinen kaivo
- piikkikarhi
- kyntöauran rautaosa
    - auran terää on käännetty vinottain kynnettäessä
- myllynkivet, joita on kutsuttu "kintaskosken myllyksi" (väännetty käsin)
    - myllynkivet ovat olleet myllytyslautin tai pöydän päällä
    - käsikivillä on jauhettu viljaa kotona syksyisin, jolloin ei vielä päässyt jäitä pitkin myllylle
- vanha Raamattu, 1860-luvulta
- vanha kassi
- vällyt 2
- tekstiilejä, vaatteita (paitoja, lakkeja, kenkiä)
- kangaspuut, jotka ovat tällä hetkellä lainassa
- luhdin seinässä on rautarengas, jossa on pidetty hevosta kiinni
- aitan seinässä on viivoja, joita on käytetty merkkeinä hypättäessä kolmiloikkaa
- Tervajärvellä on ollut myös leipäteline, mutta se ei enää ole tallessa (emännällä on lehdestä otettu kuva, jossa on kuulemma samanlainen teline kuin Tervajärvellä ollut)

Mainittakoon, että tämä luettelo ei ole täydellinen selvitys Tervajärven esineistöstä. Tässä on mainittu vain ne esineet, jotka olen nähnyt Tervajärvellä käydessäni. Varmasti on olemassa vielä muitakin esineitä (esim. ullakoilla tai muualla piilossa), joita ei näy tässä luettelossa. Jo mainituista esineistä on tehtävä vielä tarkempi selvitys, esim. otettava selville esineen ikä, mistä se on hankittu, milloin ja miten sitä on käytetty, missä sitä on säilytetty jne.

Raportoi Sotkamossa 6.8.1981 Jaana Korhonen

JAANA KORHONEN

MAANVILJELY TERVAJÄRVELLÄ VUONNA 1948

SISÄLTÖ:

1. Tervajärven pellot.....1
2. Juurikasvit ja peruna.....1
3. Pellavan- ja hampunviljely.....2
4. Pellavan ja hampun jatkokäsittely.....2
5. Tervanpoltto.....4
6. Viljankorjuu.....4
7. Viljan puinti.....5
8. Lannan käsittely.....7
9. Kyntäminen ja kylväminen.....8
Liite 1

Sotkamossa 28.7.1981.

MAANVILJELY TERVAJÄRVELLÄ VUONNA 1948
- tiedot saatu haastattelemalla emäntä Leena Heikkistä 22.7.1981

1. Tervajärven pellot

Tervajärven pelloilla on omat nimensä. Pieni harjupelto rajoittuu metsän laitaan ja Hakalan rajaan asti, pelto on pihasta katsottaessa karjakujan oikealla puolella. Pienen harjupellon ja tien välissä on sammakkopelto, joka rajoittuu karjakujaan ja Hakalan rajaan. Niemen puolella karjakujasta on iso harjupelto. Se on pienen harjupellon vieressä, mutta toisella puolella karjakujaa. Tien ja järven väliin Tervajärvestä Hakalaan päin jää rantapelto. Tervajärven aitoista eteenpäin kohti niemeä on niemipelto. Ks. liite 1.

Ärväänniemen eteläpuolella oleva lahti on Peltolahti. Ärväänniemessä olevan huvilan nimi on Hukkapala. Nimi johtuu siitä, kun susi tappoi kolme vuotta sitten niemessä olevista lampaista yksitoista; jäljelle jäi vain muutama.

Harjun kankaalla on suuri kivi, jota kutsuttiin "Mölökänkiveksi". Se on ollut lasten leikkipaikkana. Lähteitä ei Tervajärven lähellä tiettävästi ole. Juomavesi on otettu kaivosta, saunavesi järvestä.

2. Juurikasvit ja peruna

Tervajärvellä on viljelty porkkanaa, lanttua, naurista, punajuurta, sipulia ja perunaa. Juurikasvimaa on ollut talon rannanpuoleisen seinustan lähellä saunaan menevän polun vasemmalla puolella. Polun oikealla puolella on perunamaa. Joskus perunamaan ja kasvimaan paikkoja vaihdettiin keskenään, jotta maan ravinteet uusiutuisivat. Välillä perunamaa käännettiin nurmikentäksi, jotta rikkaruohot vähenisivät.

Tervajärvellä on ollut juurikasveille ja perunalle aina oma maansa. Juurikasvit ja peruna kylvettiin touko-kesäkuun vaihteessa, ja kasvimaan kitkivät kesän aikana Leena ja Martta. Perunasta tuli Leenalle mieleen, miten hänen miehensä vihkisormus oli löytynyt yllättävällä tavalla. Sormus oli hävinnyt talvella hevosta hoidettaessa talliin. Sormus oli kateissa yli neljä vuotta, minkä jälkeen se löytyi perunapellolta: perunan varsi oli kasvanut sormuksen läpi.

Leena sanoi, että taitaa olla niin, että kunnialla hankittu esine ei katoa, tai jos katoaa, niin se löytyy vielä.

Peruna mullattiin juhannuksen tienoilla. Ensin ajettiin hevosella ja auralla, sitten mullattiin lapiolla. Syksyllä perunamaata ei kynnetty hevosella nurin, vaan peruna nostettiin kuokalla suoraan penkistä. Perunakuokka oli tehty pienestä taikosta siten, että oli taivutettu taikon piikkejä kuokan muotoon.

3. Pellavan- ja hampunviljely

Tervajärvellä on viljelty pellavaa ja hamppua vielä sodan jälkeenkin. Siellä oli kasvatettu pellavaa ja hamppua jo silloin, kun mummo oli vielä terve. Mummo oli 30 vuotta osaksi halvaantunut ja kulki kepin kanssa (v. 1919-49). Todennäköisesti vuosina 1919-35 Tervajärvellä ei viljelty pellavaa, mutta Leenan kertoman mukaan sen kasvatus alkoi taas vuonna 1935. Ensin aloitettiin hampun viljely, muutaman vuoden kuluttua myös pellavan.

Pellava ja hamppu loukutettiin keväällä, kehrättiin itse tai kehruutettiin tehtaalla ja kudottiin kankaaksi talvella. Kangasta kutoivat Leena ja Tervajärven mummo. Leenalla on vielä tallessa itsetehtyjä liinoja ja pyyhkeitä, jotka ovat jo liki 40 vuotta vanhoja mutta silti uuden veroisia. Leena näytti myös kauluulautaa, jolla pyykkiä on silitetty. Lauta on Tervajärven ukin, Kallen, tekemä ja siinä on vuosiluku 1907. Kauluulautaan kuului pyöreä puutela, jonka ympärille silitettävä kangas laitettiin. Laudalla sitten "kaulattiin" puun päällä olevaa liinaa tai muuta kangasta. Varsinkin jos silitettävä vaate oli hieman kostea, kauluulaudalla sai erittäin sileää jälkeä. Pellavasta ja hampusta tuli melkein samanlaista kangasta, hampuista vain hieman vahvempaa. Sekä pellavaa että hamppua kasvatettiin ja käsiteltiin samalla tavalla.

4. Pellavan ja hampun jatkokäsittely

Pellava kylvettiin peltoon keväällä, peltoa piti kitkeä kesän aikana. Syksyllä pellava oli valmista korjattavaksi. Pellavat nyhdettiin irti maasta, ja siemenet riivittiin irti. Tervajärvellä on ollut hammaslaitainen riivintätynnyri, jonka laitaan pellavia vedeltiin, siemenet tippuivat tynnyriin. Riipimisen jälkeen siemenet le-

viteltiin lattialle kuivumaan. Kuivat siemenet seulottiin roskien erottelemiseksi. Riivityt pellavat sidottiin lyhteiksi. Kuhunkin lyhteeseen tuli kamahlollinen eli kourallinen pellavia.

Pellavien riipimisen jälkeen seurasi liotus. Pellavia liotettiin järvessä neljä viikkoa eräänlaisessa "lautassa". Ensin laitettiin puuriu'ut, joiden päälle pantiin pellavia. Sitten taas laitettiin puita painoksi, ja kaikkein päällimmäiseksi tulivat suuret kivet. "Lautta" kiinnitettiin narulla rannalle, jotta pellavat eivät karkaisi virran mukana.

Neljän viikon kuluttua pellavat nostettiin järvestä ja laitettiin pystyaidan "selkään" kuivumaan. Pellavalyhdettä halkaistiin käsillä, ja lyhde jätettiin latvapuoli ylöspäin kuivumaan koko talven ajaksi aidan päälle. Keväällä lumien sulettua pellavat vietiin saunaan lauteille pystyyn, latvapuoli ylöspäin. Kun sisäänlämpiävän saunan uuniin sytytettiin tuli, pellavat kuivuivat lauteilla hyvin.

Pellavat loukutettiin keväällä, jotta kuiduista irtoaisivat kovat osat eli "luut" pois. Pellavat pehmitettiin loukulla: vasen käsi veteli pellavia, oikea käsi liikutti loukkua. Lihta toimi samalla tavalla kuin loukku, mutta lihta oli tiukempi: sillä lähtivät kaikki luut pois ja pellava pehmisi enemmän kuin loukulla. Loukussa oli laidoilla kahdenpuolin raudat, jotka murskasivat luut.

Loukutetut pellavat väännettiin punoksille (samalla tavalla kuin pyykkiä väännetään), ja punotut pellavat niputettiin, aina 20 punosta yhteen nippuun. Niput kehrättiin talvella langoiksi. Tervajärvellä oli kaksi rukkia, jotka eivät ole enää tallella. Toinen rukeista oli Tervajärven ukin äidin rukki. Sen vei Alatalon Olgan tytön mies tai anoppi Kajaaniin.

Kotona kehrättyjä lankoja keitettiin pari tuntia tuhkalipeässä, sillä lanka oli muuten hyvin tiukkakierteistä. Keitettäessä langat lauhtuivat eli pehmisivät ja niistä lähti ruskea vesi, jonka mukana kuitujen vihreys hävisi. Tervajärveltä on lähetetty pellavia tehtaallekin kehrättäväksi.

Maalis-huhtikuussa langat kudottiin kankaaksi. Tervajärvellä on ollut kahdet kangaspuut, jotka on viety Ruomuahoon. Kangaspuut ovat vielä hyväkuntoisia. Tervajärven mummo on kutonut langoista lakanoita, pyyhkeitä ja miesten pukuja. Lähes sata vuotta sitten naisen puvun yläosa oli liinasta, alaosa piikosta. Piikko oli kaksivartista eli -niitistä hamppukangasta. Hursti oli nelivartista kangasta; kuvio kankaassa oli ////////////. Kaha-toimisen kankaan kuvio taas muistutti kalanruotoa: 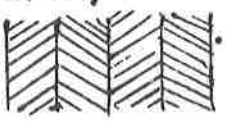 .

Pellava- ja hamppukankaissa käytettiin pumpuliloimea. Lakanat tehtiin joko pellavasta tai hampusta, pyyheliinat yleensä hampusta. Mummon lisäksi Tervajärvellä kutoi kankaita myös Leena.

5. Tervanpoltto

Tervaa on poltettu Tervajärvellä, mutta ei enää vuonna 1935, jolloin Leena tuli taloon. Tervahaudan pohjia on lammashaassa ja Ronilla järven takana. Tervaa poltettiin myyntiin monta kymmentä tynnyriä aina vähän ennen juhannusta. Tervatynnyrit kuljetettiin hevosella paljeaisoilla Kiimas-järven rantaan, mistä tynnyrit vietiin veneellä Ouluun. Yhteishautaa ei ole poltettu.

Talvella kuorittiin Tervahautaa varten mäntypuita. Puut jätettiin kesään asti kuivumaan pystyyn, jotta pihka kihoaisi puun pintaan. Kesällä puut pilkottin n. 30 cm:n pituisiksi pilkkeisi, jotka ladottiin tervahaudan pohjalle ristikkäin siten, että hauta paloi hyvin. Hauta peitettiin turpeilla. Haudan keskelle piti jättää "silmä", josta lähti torvi haudan ulkopuolelle. Haudan vieressä oli kuoppa eli halsi, johon laitettiin tervatynnyri. Tynnyriin valui tervaa torvea pitkin.

Tervatynnyri oli liki metrin mittainen, ja siinä oli kolme vannetta molemmissa päissä. Keskellä ei vanteita ollut. Tervatynnyri suljettiin tiiviisti puutapilla. Kun kunnon tervaa ei tullut enää, tuli torvea pitkin tervankusta. Tervahaudan polttajaa sanottiin hautalongiksi. Tervajärvellä on vieläkin tallessa yksi tervatynnyri. Leenan kertoman mukaan Kalle Mäkelä poltti Säkkivaaralla vielä 1940-luvulla pienen tervahaudan.

Kaskenpoltosta Leena kertoi, että kaskea on poltettu Tervajärvellä, mutta paljon ennen vuotta 1935. Poltettuun kaskeen on aina kylvetty ruista.

Tervajärvellä ei ole koskaan kulotettu kuivunutta heinää, ei keväällä eikä syksyllä. Vain risukasoja on poltettu, ei muuta.

6. Viljankorjuu

Tervajärvellä ei ole ollut tiettyjä merkkipäiviä, jolloin vilja olisi pitänyt korjata. Vilja leikattiin elokuussa silloin kun se oli valmista. Ensin joutui yleensä ohra, sitten ruis ja viimeisenä kaura.

Jokainen viljalaji korjattiin samalla menetelmällä. Vilja leikattiin sirpillä aina vuoteen 1962 asti, jonka jälkeen vilja leikattiin viikatteella ja nosteltiin seipäille kuivumaan kuten heinäkin. Puimakone hankittiin Tervajärvelle 1960-luvulla.

Miehet leikkasivat viljan sirpillä, ja naiset sitoivat lyhteet. Sirppejä on tallessa vielä puolenkymmentä. Leena oli pellolla koko ajan, Martta kävi välillä laittamassa ruokaa. Lyhteet kuivattiin kuhilaissa: ohra- ja kauralyhteitä laitettiin yhteen kuhilaaseen seitsemän, ruislyhteitä kymmenen. Ruiskuhilaiden teko oli miesten työtä, ohra- ja kaurakuhilaiden teossa olivat apuna naisetkin. Kuhilaan päähän laitettiin aina yksi lyhde suojaksi eli "hatuksi".

Kun lyhteet olivat kuivaneet kuhilaissa, laitettiin ohra- ja kauralyhteet läjiin eli kykkäisiin, ruislyhteet pyöreään aumaan. Vielä sodan jälkeenkin tehtiin näin; viimeinen ruisriihi puitiin vuonna 1962.

Kykkäät tehtiin puuriukujen päälle. Lyhteet ladottiin kahteen riviin latvapuolet vastakkain. Lyhteiden päälle laitettiin puuriu'-ut ja niiden päälle taas lyhteitä. Lyhteiden latvaosan piti olla ylempänä kuin tyviosan, jotta jyvät eivät märkänisi sateen sattuessa.

Ruislyhteet ladottiin puuriukujen päälle pyöreään aumaan, jossa lyhteiden latvapuolet tulivat auman keskelle, tyvipuolet ympärille. Latvan piti nytkin olla tyveä korkeammalla. Lyhteet koottiin sen takia läjiin kykkäisiin ja aumoihin, jotta ne pysyisivät paremmin kuivina sateella. Jos oli kovin kostea ilma, lyhteet saatettiin letittää ristikkäin kuin pullapitko.

7. Viljan puinti

Sen jälkeen kun lyhteet olivat kuivuneet läjässä, ne vietiin riiheen. Lyhteet aseteltiin eli "ahdettiin" parsien päälle latvapuolet ylöspäin. Kun oli saatu tehtyä "ahos", lakaistiin lattia ja alettiin lämmittää riihtä. Riihen uunissa oli kaksi sierainta eli ilma-aukkoa, joissa paistettiin paistikkaita (=nauriita).

Ukki lämmitti riihen, ja hänen jälkeensä tehtävä siirtyi pojille. Riihtä lämmitettiin aamulla ja illalla. Lyhteet saivat olla riihessä kaksi vuorokautta; tosin aika riippui siitä, miten kuivia lyhteet olivat. Riihessä ei ollut vahtia, vaan aina puita lisättäessä tarkastettiin, ettei tuli pääse irti ja leviä. Tervajärvellä ei ole

kuultu puhuttavan riihitontusta tai riihen suojelijasta. Muillakaan rakennuksilla ei ole ollut haltijaa.

Vilja puittiin riusoilla, joita on vielä tallessa puolenkymmentä. Ensin lyhteitä hakattiin seinään, jotta enimmät jyvät irtoaisivat. Tätä kutsuttiin "kopistelemiseksi". Kopistelun jälkeen lyhteet levitettiin lattialle ja lyhteiden side katkaistiin puukolla. Lyhteet aseteltiin lattialle latvapuolet vastakkain kahteen riviin. Tyvet jäivät rivin ulkoreunoille. Riihen lattialle mahtui 2½ riviä eli latajasta aukaistuja lyhteitä. Puimassa olivat molemmat pojat, Esko ja Eemeli, ja vuorotellen joko Leena tai Martta. Neljää henkeä ei sopinut kerralla puimaan. Kukin pui oman latajaksensa, naisilla oli puolikas, miehillä kokonainen. Puinti kävi kullakin omaan tahtiin, vuorotellen ei lyöty. Kun oli puitu jonkin aikaa, lyhteistä käännettiin alapuoli päällepäin, minkä jälkeen puintia jatkettiin. Riusassa oli nahkaraksi, joka yhdisti riusan varren ja puukappaleen.

Tervajärvellä ei ole viskattu viljaa. Sekä ruumenet että jyvät laitettiin vasuun, sekoitusta kutsuttiin "rusaksi". Rusa puhdistettiin viljamasiinalla. Masiinassa oli kuilu, johon jyviä ammennettiin. Masiinaa väännettiin kammesta,ja koneeseen kuului vielä seula, josta jyvät tippuivat alla olevaan tynnyriin. Masiinassa oli pyörivät siivet (eräänlainen tuuletin), joiden aiheuttaman ilmavirran takia ruumenet lensivät pois koko masiinasta.

Masiinalla oli riihessä oma huoneensa. Tavallisesti masiinaa väänsi Eemeli; kone oli melko painava vääntää. Masiina oli tehty itse, se oli ollut käytössä Leenan kertoman mukaan koko ukin iän (oli jo paljon ennen vuotta 1935). Laite ei ole enää tallessa, koska riihtä on puitu viimeksi vuonna 1962. Uudempaa masiinaa ei ole, vaan vilja on puitu sittemmin koneella. Hakalassa on kyllä hyväkuntoinen masiina, joka on Leenan mukaan melko paljon samanlainen kuin Tervajärven alkuperäinen masiina.

Riihellä päästyä mentiin saunaan, ja sen jälkeen oli ruoka eli puolinen. Erikoista juhla-ateriaa ei ollut.

Vuoden 1962 jälkeen Tervajärvellä on vilja puitu koneella. Vilja kuivattiin seipäillä kuten heinä, ja vilja nosteltiin traktorin peräkärryyn ja siitä puimakoneeseen. Aholammin Jussi on käynyt koneellaan puimassa. Yksi henkilö nosteli viljan lavalle, toinen syötti viljan puimakoneeseen, kolmas otti jyvät säkkiin ja neljäs otti ruumenet ja oljet pois.

Osa jyvistä laitettiin aitaan hinkaloihin eli laareihin, osa säkkeihin. Kukin viljalaji laitettiin omaan hinkaloonsa. Jyviä ei

jauhettu kerralla jauhoiksi, vaan otettiin aina yksi säkki kerrallaan. Tervajärven myllyn vesirattaan on tehnyt Moilanen, joka mainitaan ukin tekemässä runossakin. Runossa mainitaan kaikki ne talot, joille myllyssä on jauhettu jauhoja. Jauhatuspalkan ukki otti jyvinä, palkka oli yksi kappa säkkiä kohden. Koko kylä on käyttänyt myllyä. Ruoka-asioista tuli Leenalle mieleen sota-ajan ruokakortit, joita on vielä tallessa.

Vuonna 1939 Tervajärvellä viljeltiin vehnääkin, mutta ei enää sen jälkeen. Vielä sota-aikana (v. 1941) oli suviruista, joka kylvettiin keväällä. Suvirukiista saatiin vain vähän satoa, minkä takia sen viljely sitten lopetettiinkin. Kahtena viimeisenä vuotena Tervajärvellä on tehty viljaa vain lehmien rehuksi. Jyvät on käsitelty hapolla ja laitettu ne muovin päälle. Sitten jyvät on jauhettu myllyssä.

Puinnista jääneet oljet laitettiin kupoon. Tyhjät lyhteet laitettiin vuoroin tyvi-, vuoroin latvapuolet vierekkäin. Lyhteet sidottiin keskeltä oljilla, ja nippu väännettiin puneille samalla tavalla kuin pyykkiä väännetään. Kukin sitoi omat kopistamansa kuvot sisällä riihessä. Olkiniput heitettiin sitten ulos pinkkaan, mistä ne vietiin hevosella latoon.

Ladossa kunkin viljalajin oljet laitettiin omaan pinkkaansa. Oljista tehtiin sitten apetta mm. hevoselle. Appeen teossa oli apuna Silppuhepo-niminen kone, joka on nykyisin Hakalassa. Silppuhepo oli ostettu Tervajärvelle vuonna 1937 tai 1938. Sodan jälkeen Silppuhepoa ei enää käytetty. Miehet leikkasivat hevolla oljet n. 10 cm:n mittaisiksi. Silppuhepoon kuului laatikko, joka seisoi kaksilla jaloilla sekä viikate, joka katkoi oljet. Jalan alle laitettiin rengas, jonka avulla konetta polkemalla pyöritettiin.

8. Lannan käsittely

Tervajärvellä ajettiin marras-joulukuussa pelloille lanta, joka oli kertynyt kesän aikana. Keväällä taas ajettiin talven aikana kertynyt lanta. Lammasnavetta tyhjennettiin aina toukokuussa. Lannan ajoi pelloille yleensä Eemeli, myöhemmin myös Esko. Lanta ajettiin paukkukärryillä. Niissä oli kaksi ratasta, jotka olivat kiinni toisissaan rautatangolla. Tangon päällä oli laatikko, johon lanta luotiin. Laatikko pystyttiin kippaamaan, ja se laitettiin säpillä kiinni, jottei se aukeaisi itsestään.

Lanta levitettiin heti pellolle ajamisen jälkeen. Kaikki olivat levittämässä, se ei ollut yksistään miesten työtä. Jo ennen sotia saatiin ilmaiseksi apulantaa sen mukaan, paljonko oli viljelyksiä. Leena ei muistanut tarkkaan, mistä apulantaa saatiin.

9. Kyntäminen ja kylväminen

Tervajärvellä pellot kynnettiin syksyllä, syys-lokakuussa. Myös perunamaa kynnettiin silloin. Ensin oli käytössä vain yksiteräinen aura, mutta jo vuonna 1935 käytettiin kaksiteräistä auraa, välttiä, jota veti kaksi hevosta. Kyntötyöt tekivät ensin vanhin ja nuorin veli (Mikko ja Renne), sitten vuodesta 1941 lähtien Esko ja Eemeli.

Keväällä lanta levitettiin ja pelto karhittiin. Vuonna 1935 ei vielä kylvetty heinänsiementä, se aloitettiin vuonna 1940. Heinä kylvettiin samaan peltoon ohran tai kauran kanssa. Heinänsiemenet samoin kuin vilja ja apulannatkin kylvettiin käsin. Kylvövakkaa ei ollut, vaan sen sijaan käytettiin itsetehtyä ohutseinäistä laatikkoa, josta meni remmi olan yli. Nykyisin kylvetään apulannat koneella, joka on ollut talossa kolme vuotta.

Kylvö oli toukokuussa. Kaura kylvettiin ensin, sitten ohra. Ohraa saattoi kylvää keväällä aina Eskon päivään asti (12.6), mutta ei enää sen jälkeen. Ruis kylvettiin Laurin päivän tienoilla syksyllä (n. 10.8).

Tervajärvellä on ollut piikkikarhi, jousikarhi ja hankmo. Piikkikarhi on vanhin, mutta sekin on vielä tallessa aitan takana. Piikkikarhissa on puuosa, jossa on kiinni rautapiikkeja neljässä rivissä. Jousikarhi ostettiin Leenan tallon tulon jälkeen. Jousikarhi tekee uran peltoon; se on kuin haravakone, mutta piikit ovat lyhyemmät. Hankmo taas on kahden hevosen vetämä kone ja uusin näistä kolmesta.

Muuta: - Tervajärven Mikko oli kyläsuutari. Hänen käyttämiään lestejä on vielä tallessa. Myös Leenan mies, Esko, on ollut suutari
- 1940-luvulla karamelleja myytiin paperitötteröissä
- vuonna 1935 Tervajärvellä oli koira, jonka nimi oli Pötky

LIITE 1

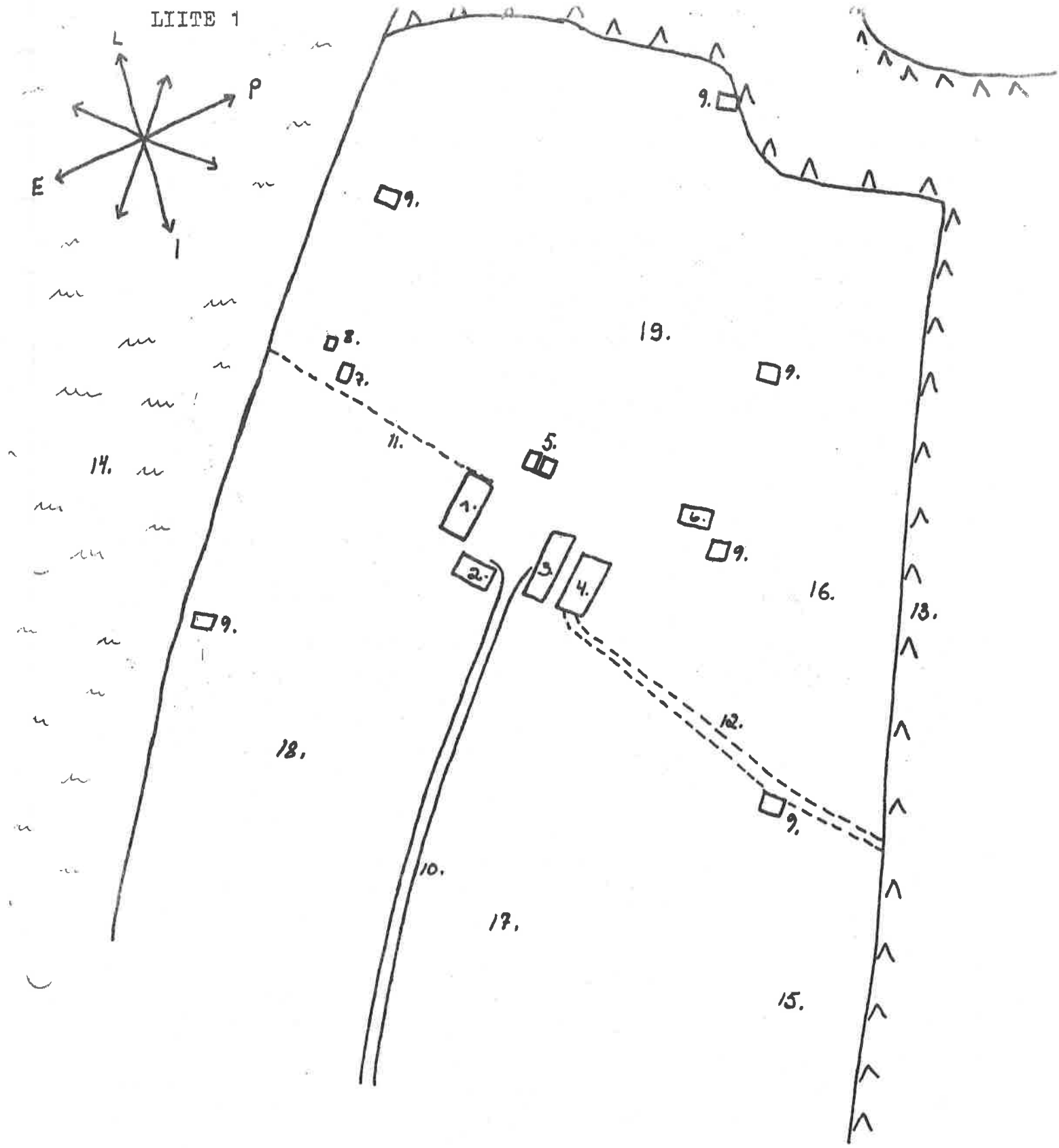

Tilan rakennukset ja lähiympäristö

1. asuinrakennus 2. luhtiaitta 3. tallirakennus
4. navetta 5. jauhoaitat 6. riihi 7. sauna
8. verkkokölösä 9. lato 10. tie 11. polku
12. aidattu kuja 13. metsänraja 14. järvi
15. pieni harjupelto 16. iso harjupelto
17. sammakkopelto 18. rantapelto 19. niemipelto

Kartan on laatinut Toini Vinha-Mustonen

Jaana Korhonen, 28.7.1981

Vanhoja rakennuksia, jotka kannattaa ottaa huomioon talomuseota suunniteltaessa

- navetta; Vihtamo, Mustikkamäki
- vanhoja esineitä; Riekkilä, Korholanmäki
- luhti; Harjula, Naapurinvaara
- aitta; Pauli Leinonen, rakennus saataisiin ilmaiseksi

Tiedot kertoi Tauno Huovinen 5.11.1980 (hänellä on ollut kylämeijeri)

Erkki Kemppainen, rak.mest, kertoi lisäksi 1.7.1981 seuraavaa:

- Eemil Karjalaisella on vanhoja aittoja
- Erkki Lukkarilla on Kuolanniemellä kotimuseo (paljon esineitä)
- Eemeli Vilmin isä on ollut pyssyseppä, esineistö saattaa vielä olla tallella

Suomen museoliitto, Kainuun museo ja Kainuun kesäyliopisto

MUSEOESINEIDEN SÄILYTYS- JA HOITOKURSSI
Kainuun museossa 29.-31.7.1981.

Ke 29.7.

Klo 10.00	Kurssin avaus
10.15-	Ympäristöolosuhteiden vaikutus ja haittojen eliminoiminen(lämpö, valo,valaistus,ilman kosteus ja epäpuhtaudet) Konservaattori Anja Rantala
11.15-	Tarkkailulaitteet(valaistusmittarit) Konservaattori Kaija Steiner (kosteusmittarit) Konservaattori Helena Nikkanen
12.00- 13.00	lounastauko
13.00-	Aineiston varastointi- ja näyttelykysymykset: -taideteokset ja metalliesineet Helena Nikkanen -tekstiilit Anja Rantala -nahka- ja turkisesineet Kaija Steiner
16.00	

To 30.7.

Klo 9.00-	Taideteosten, tekstiilien ym. dokumentointikysymyksiä (luettelot, työkortit ym.) Helena Nikkanen, Kaija Steiner
10.30-	Kokoelmien hoito ja säilytys(jatkuu) : Tekstiilien , nahka- ja turkismateriaalin puhdistaminen ja suojaaminen(aineet,välineet ym.) Kaija Steiner Anja Rantala
12.00- 13.00	lounastauko
13.00-	Taideteosten hoito Helena Nikkanen
14.00-	Työharjoituksia ja demonstraatioita
16.00	

Per 31.7.

Klo 9.00-	Valokuvien hoito ja säilytys (juss: Mielikäinen)
12.00- 13.00	lounastauko
13.00-	Työharjoitukset jatkuvat
16.00	Kurssi päättyy

Kurssimaksut: 80mk (kirjoittautumismaksu) + 70mk (kurssimaksu)

Koska kurssille on ilmoittautunut liikaa osanottajia, pyydämme Teitä varmistamaan osanottonne. Ohessa ilmoittautumiskaavake.

Kainuun kesäyliopisto, PL 51, 87101 Kajaani 10
puh. 986-22008

Suomen museoliitto
Anja Kantala

TEKSTIILIEN HOITO JA SÄILYTYS

Varottava aiheuttamasta tekstiileille väri- tai rakennemuutoksia

-oikeat käsittelytavat : tartu tekstiiliin altapäin laajalta alalta tukien, käytä käsineitä(esim. valk. puuvillakäsineet), siirroissa ja kuljetuksissa käytä erikoiskalustoa, kuten esim. laatikoita, alustoja ja vaunuja, älä taita tai rypistä tekstiiliä vaan käytä sopivia pehmusteita ja riittävän kokoista laatikkoa
MUISTA VALITA NEUTRAALI SUOJAMATERIAALI

KÄYTÄ VAIN PUHTAITA MATERIAALEJA JA VÄLINEITÄ

-varastokalusteet: käytä säilytystiloissa tekstiilin malliin ja kuntoon sopivia kalusteita;vetokaapit(laatikot) sileille ja kirjotuille tekstiileille, kuten lipuille, koruompelutöille ja peitetekstiileille, mitoitetut laatikot arvokkaille ja hauraille puvuille, pukukaapit(erikoismittaiset) virkapuvuille, hyllykaapistot(ja säilytyslaatikot) päähineille ja jalkineille ym.,

Muista valita kunkin tekstiilin mukaiset tukirakenteet, kuten esim. oltäällä kapuut(muotoillut ja päällystetyt, esim. Sarvis-tuote, joka päällystetään trikoolla), peitetekstiilien ripustamistangot(puu- tai muovitettu kevytmetalli) ja niihin sopivat tukikankaat(tanko ei saa suoraan koskettaa tekstiiliä),erilliset laatikot pientavaralle(korut, kiinnittimet, asusteet).

-Suojaa tekstiilit epäpuhtauksilta(ilma, käsittely, eriväriset materiaalit) peittämällä ja eristämällä ne silkkipaperilla(Tervakosken kondensaattorisilkki) tai kankaisilla suojuksilla(pukupussit printers-kankaasta, untuvakankaasta), huolehdi ilman puhtaudesta (ilmastointi).

-suojaa tekstiilit valolta(ei lainkaan päivänvaloa, valaisimet UV-suojatut ja säädeltävissä)

-suojaa tekstiilit kosteus - ja lämpövaihteluilta. Älä säilytä tekstiilejä ikkunoiden, lämpöelementtien tai vesijohtojen lähellä, vältä myös lamppujen läheisyyttä.
ÄLÄ SÄILYTÄ TEKSTIILEJÄ ULKORAKENNUKSESSA TAI LÄMMITTÄMÄTTÖMISSÄ TILOISSA

Home-ja ruostetahrat ovat pysyviä (kosteus), homeinen tekstiili altistuu koille ja kuoriaisille , jotka"pitävät"jo hieman pilaantuneesta tekstiilistä. Älä käytä kemiallisia hyönteismyrkkyjä!

Lämpövaihteluista seuraa kuivumista, kutistumista, haurastumista ja värimuutoksia, jotka ovat korjaamattomia.

-tekstiilit puhdistetaan imurilla, jossa erikoislaitteet ja -välineet, kuten tekstiilisuulake, poistoilmansuodatin, voimakkuuden säätö ja irrallinen imurointikehys. Tekstiilin kokoinen pöytälevy varattava.

Imurointiin ei saa ryhtyä tarpeettomasti eikä tottumattomalla työvoimalla.

-tekstiilien pesutyöhön ryhdytään ainoastaan asiantuntijan opastuksella

-tekstiilejä ei saa silittää

SUOMEN MUSEOLIITTO
MUSEOKATU 5 A
HELSINKI

Tekstiilien pesussa tarvittavat työvälineet, pesu- ja puhdistusaineet

-pesuallas, jonka mitat mahdollistavat tekstiilin pesun sileänä (suuri allas tulee olla varustettu viemäriletkulla).

-mittalaseja ja pieniä altaita pesuliuosta varten

-kuivatusalusta(ritilä)

-lämminilmapuhallin

-imupaperia(ja selluloosavanua)

-sieniä ja siveltimiä (luonnonsieniä, oravan-, näädänkarva- ja jouhisiveltimiä)

-neuloja, painoja ja lasilaattoja tekstiilin oikomista varten

-puhdasta vettä rajoituksetta

-suolatonta vettä silkki- ja metallimateriaaleille

-neutraalia pesuainetta(Synperonic, neutraali lastensaippua ...)

-vanua ja muovikotelo tekstiilin värinkestokoetta varten

Lisäksi varataan pölynimuri, jossa on erikoislaitteet(ilman suodatin, voimakkuuden säätö ja tekstiilisuulake) ja imurointikehys.

MUSEOTEKSTIILIEN PUHDISTUS-JA PESUOHJEITA

Työjärjestys: valmistavat tehtävät, pesu, kuivatus, viimeistely

-tekstiili imuroidaan(tekstiilisuulake, voimakkuuden säätö, imurointikehikko ja alusta)

-tekstiili valmistetaan pesua varten: värinkesto kokeillaan, entiset tuki- ja ripustusrakenteet tarkistetaan ja vahingolliset poistetaan(esim. kiristävät korjaukset, metallituet ym.). Poistetut säilytetään kortistoituina!

-tahrat tarkastetaan ja tunnetut(esim. vaha-, steariinitahrat) poistetaan neutraalilla liuottimella, esim. bensiinillä tai bentseenillä

-tekstiili kuvataan ja poistetuista materiaaleista ym tehdään merkintä työkorttiin. Tekstiili mitataan !

Pesu

-pesuveden lämpötila alle 25°C .
-pesuaine neutraali, esim. Synperonic, jonka sekoitussuhde:10 g pesuainetta /10 vesilitraa kohti.
-pesuaine sekoitetaan huolellisesti veteen. Sekoita 2/3 veteen.

15 min

-tekstiili liotetaan nurja puoli päälläpäin runsaassa vedessä(esim. ryijyn nukkien tulee vapaasti riippua alaspäin liuoksessa, jotta nurjan puolen pesun yhteydessä veden liike puhdistaa osittain nukat)

-pesuaine tta levitetään tekstiilin pintaan(laimennettuna vedellä) Luonnonsienillä tai pehmeällä pitkäjouhisella siveltimellä pestään varovasti nurja puoli, sekä oikean puolen reunapäärmeet(ryijyt) . Mekaanista käsittelyä mahdollisimman vähän, mieluimmin lika irrotetaan jo liotuksen aikana pesuaineen avulla .

-tekstiili käännetään runsaassa vedessä.

-vesi vaihdetaan, jos tarpeellista. Synperonic- pesuaineesta puuttuu likaa kuljettava tehoaine, joten veden vaihtaminen edistää puhdistumista.

-oikea puoli vaahdotetaan ja pestään painelemalla luonnonsienillä kohtisuoraan pintaan(töppäysliike). Jos pinta on kirjottu, nukitettu tai hyvin likainen, pestään tekstiili myös siveltimillä.

-hyväkuntoinen tekstiili huuhdotaan käsisuihkulla, jotta estetään värien liukuminen. Useimmat tekstiilit päästävät märkinä väriä.

-kuivatuksen alkuvaiheessa poistetaan vesi sienillä ja imupaperilla, loppuvaiheessa lämminilmapuhaltimilla ja jälkikuivatus kylmäilmapuhaltajilla. Tekstiili pidetään ritilän päällä, jotta saadaan "läpivirtaus" ilmanvaihtoon.

- viimeistellään tekstiilin pinta(nukat, kirjonta ym) ja mitat tarkistetaan.
Tekstiili muotoillaan (puvut päähineet ym) ja jätetään kuivumaan sopivalle alustalle tuettuna 2-3 vrk.

Pesutyöhön ei pidä ryhtyä, jos tekstiilien puhdistamisesta ei ole museoalalla saatua kokemusta, tai jos pesutilat ja -välineet ovat puutteellisia.

SUOMEN MUSEOLIITTO , konservointilaitos
MUSEOKATU 5 A
HELSINKI

Tekstiilien tukikankaiden ompeleminen

Materiaalin valitseminen ja käsittely

- tukikankaat ja ompelulangat valitaan tuettavan tekstiilin mukaan: harvahko palttinasidoksinen pellavakangas sopii pellavaloimiselle kudonnaiselle, painaville brokadikankaille valitaan puuvillakangas(esim. printers, lakanakangas yms.), jonka väri sopii yleisväriin . Ompelulanka valitaan tuettavan esineen materiaalin mukaan, mutta aina notkeampaa laatua kuin korjattava. Brokadikankaat tuetaan ja kiinnitetään puuvillalangalla, minkä väri sopii kuvioiden ja pohjan väritykseen.
- kangas ja lanka pestään
- kaitaleiden saumanvarat ja taitteet merkitään. Kaitaleet leikataan. Hulpiota voi käyttää hyväksi, ellei se kiristä.
  Ks mitat piirroksesta

Tukikankaiden kiinnittäminen

- reunakaitaleiden saumanvarat taitetaan
- reunakaitaleet kiinnitetään nuppineuloilla n.2 mm etäisyydelle reunasta mutta jos tekstiili on huonokuntoinen, kiinnitetään kaitale reunan tasalle.
- kaitaleet ommellaan etu- ja jälkipistoilla kaksinkertaiseksi taitetusta reunasta. Jälkipiston pitkä pisto ryijyn nurjalla puolella (kaitaleen päällä).
- reunakaitaleiden sisäreuna kiinnitetään kevyesti vuorottaisilla etu- ja jälkipistoilla.

<u>Ripustamiskaitaleen</u> merkityt päärmeet ommellaan tankokujan suihin

- kaitaleen alareuna huolitellaan risapäärmeellä(hulpiota voi käyttää hyväksi, ellei se kiristä).
- ripustamiskaitale taitetaan kaksinkerroin ψ (ks piirros) ja kiinnitetään nuppineuloilla paikoilleen.Ommellaan jälkipistoilla läheltä ryijyn yläreunaa .Tarkista tekstiilin mitat työn aikana.
- Ripustamiskaitale kiinnitetään laajalta alalta tekstiiliä tukemaan. Tukiompeleesta muodostuu n.10 cm korkea polvekekuvio, joka ommellaan etupistoilla. Etupistojen lankasuunta määrätään tekstiilin mukaan, mutta pyritään noudattamaan loimi- ja kudesuuntaa. Tekstiilin oikealla puolella pistoja ei saa näkyä.
- Tankokujalle on jätettävä riittävästi tilaa (varaa tanko valmiiksi)

Tarkista laskeutuminen ennen ompelemista!

ψ

siten, että päällimmäinen osa peittää alimmaisen.

SUOMEN MUSEOLIITTO
MUSEOKATU 5 A 00100 HELSINKI 10 PUH. 90-406 46

Peitetekstiilin tukikankaat I-II

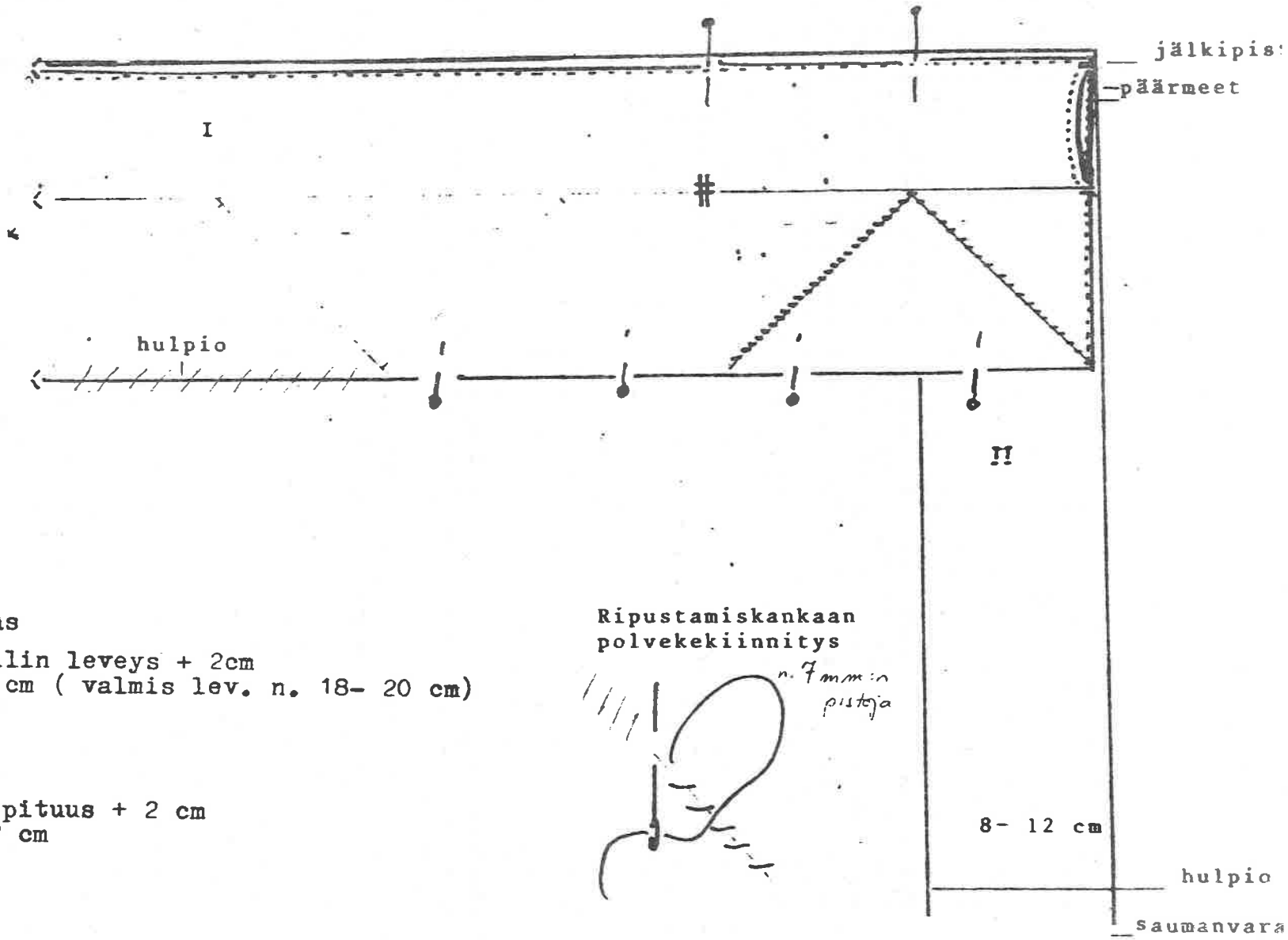

I Ripustamiskangas

pituus: tekstiilin leveys + 2cm
leveys: 25- 30 cm (valmis lev. n. 18- 20 cm)

II Reunakaitale

pituus: ryijyn pituus + 2 cm
leveys: n. 8-12 cm

2

26

PUKUPUSSIT

Kankaan menekki : lev. 90 cm
pit. 2 x 150 cm
(+ kutistuma ja kaitaleet)

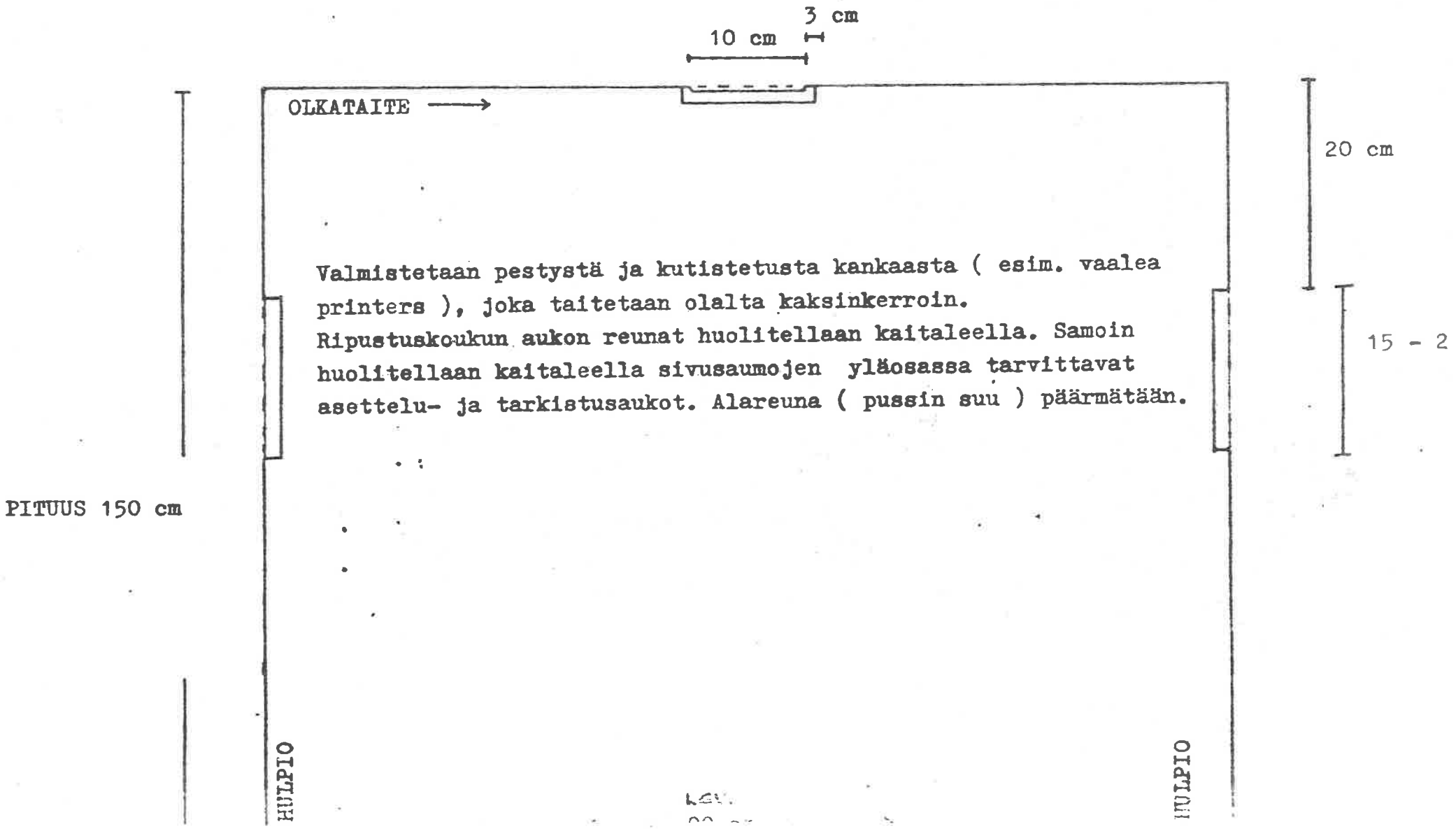

Valmistetaan pestystä ja kutistetusta kankaasta (esim. vaalea printers), joka taitetaan olalta kaksinkerroin.
Ripustuskoukun aukon reunat huolitellaan kaitaleella. Samoin huolitellaan kaitaleella sivusaumojen yläosassa tarvittavat asettelu- ja tarkistusaukot. Alareuna (pussin suu) päärmätään.

V A L O K U V I E N L U E T T E L O I N T I

Rekisteröintiryhmät

1. DIAARI
   1.1. Vastaanottopäivä
   1.2. Signum
   1.3. Laatu
   1.4. Saamapaikka
   1.5. Luovuttaja, lahjoittaja, myyjä (myös osoite)
   1.6. Lukumäärä
   1.7. Hinta
   1.8. Omistaja
   1.9. Muistutuksia, esim käyttörajoitukset tai lyhyt maininta kuva-aiheista

2. KUVALUETTELO tai -KORTISTO
   2.1. Signum
   2.2. Kokoelman vaiheet lyhyesti
   2.3. Paikkakunta
   2.4. Kuvaus aiheesta, olennaisimmat tuntomerkit
   2.5. Valokuvaajan nimi ja valokuvausvuosi
   2.6. Kuvatyyppi ja -koko
   2.7. Säilytyspaikka
   2.8. Negatiivi

3. AIHEENMUKAINEN KORTISTO
   3.1. Pääryhmä
   3.2. Alaluokka
   3.3. Paikkakunta (maakunta)
   3.4. Signum
   3.5. Valokuvaaja
   3.6. Aihe
   3.7. Laatu
   3.8. Vuosi

4. TEKIJÄKORTISTO
   4.1. Nimi, ammatti, osoite
   4.2. Signum
   4.3. Laatu
   4.4. Aihe
   4.5. Vuosi

5. TOPOGRAFINEN LUETTELO (= KUNNITTAIN)
   5.1. Signum
   5.2. Aihe
   5.3. Kylä
   5.4. Laatu

6. LUOVUTTAJAKORTISTO
   6.1. Nimi, ammatti, osoite
   6.2. Signum
   6.3. Laatu
   6.4. Luovutusaika

Sirkku Dölle

Valokuvataiteen museo:

AIHEEN MUKAINEN JAOTTELULUONNOS:

00 LUOKITTELEMATTOMAT
01 TAIDEVALOKUVAT
02 TAIDE
03 HUMANISTISET TIETEET
04 LUONNONTIETEET JA LÄÄKETIEDE
05 LUONNONVAROJEN KÄYTTÖ, MAA-, METSÄ- JA RUOKATALOUS
06 YKSILÖ JA YHTEISKUNTA
07 KAUPPA, LIIKENNE JA TEKNIIKKA
08
09 MUSEON ESINEET

02 TAIDE

020 Määrittelemättömät
021 Kuvataiteet
022 Taideteollisuus
023 Valokuva
024 Elokuva
025 Esittävä taide
026 Musiikki
027 Rakennustaide
028 Kirjallisuus

04 LUONNONTIETEET JA LÄÄKETIEDE

040 Määrittelemättömät
041 Biologia
042 Kasvitiede
043 Maantiede
044 Ekologia
045 Kemia ja fysiikka
046 Lääketiede
047 Tähtitiede ja avaruuden tutkimus

06 YKSILÖ JA YHTEISKUNTA

060 Määrittelemättömät
061 Yksilö (henkilöhistoria)
062 Elämänkaari
063 Koulutus
064 Työ ja vapaa-aika
065 Yhteisö
066 Asuminen
067 Palvelut
068 Politiikka
069 Sota

03 HUMANISTISET TIETEET

030 Määrittelemättömät
031 Psykologia
032 Kasvatustieteet
033 Filosofia
034 Uskonto
035 Arkeologia ja antropologia
036 Etnologia
037 Folkloristiikka
038 Historia

05 LUONNONVAROJEN KÄYTTÖ, MAA-, METSÄ- JA RUOKATALOUS

050 Määrittelemättömät
051 Perusmateriaalin muokkaus
052 Energian käytto
053 Kalka ja sy minen
054 Kavinnon hankinta
055 Maanviljely, eläinten hoito metsätalous
056 Ruoka, valmistus ja säilytys
057 Maatalouskoneet

07 KAUPPA, LIIKENNE JA TEKNIIKKA

070 Määrittelemättömät
071 Omaisuus ja vaihto
072 Kauppa
073 Rahatalous
074 Mainonta
075 Kuljetus ja matkailu
076 Tietoliikenne
077 Tekniikka

Eri ryhmissä toistuvia alaosasto (3. jaottelutasolla) ovat esim.

- historia
- eri kansat
- teollisuus
- henkilö
- ryhmä (d. vrineen.)

KORTISTOT

kuvaajan, aiheen, ajoituksen, paikankunnan ja kuvaajattajan mukaan

SUOMEN MUSEOLIITTO
MUSEOKATU 5 A
HELSINKI

Pohjoismainen seminaari "Valokuvien arkistointi- ja luokitusjärjestelmät", Pori 10.8.1979

Luettelointitiedot

1. luettelonumero
2. aihenumero
3. nimitys, virallinen tai kirjakielinen nimitys, joka on samalla hakusana
4. erikoisnimitys, muut nimitykset: esim. murre-, ammatti- ja kutsumanimi(tykset)
5. valmistusaika, epävarmoissa tapauksissa merkitään lyijykynällä
6. käyttöaika
7. hankinta-aika
8. valmistus-ja omistusmerkinnät; esim. leimat, nimikirjaimet, puumerkit
9. materiaali, tärkein materiaali ja muut materiaalit
10. valmistustekniikka tai -tekniikat
11. käyttötapa ja -tarkoitus, toiminta; myös voidaan ilmoittaa teho, suorituskyky, käyttövoima, energian kulutus, käyttöikä, huolto, käyttöoikeudet ja -rajoitukset; mahdollisesti myös toissijainen käyttö tai jälkikäyttö johonkin muuhun tarkoitukseen
12. mitat, metrijärjestelmän mukaisesti, esim. cm, pienemmissä mm TARKISTA!
13. nimitiedot: a)suunnittelija, muotoilija, valmistaja, b) lahjoittaja, myyjä, välittäjä, c) käyttäjät, d) kuvatut henkilöt (maalauksissa, valokuvissa ym), d) henkilöiden liittyminen kuvattuun esineeseen
14. ympäristöä, yhteiskuntaa ja näihin liittyviä henkilöitä koskevat tiedot
15. paikkakuntaa koskevat tiedot: maa, maakunta, lääni, kunta, pitäjä, kylä, talo, kiinteistö, kortteli, katuosoite (voivat myös liittyä nimitietoihin, vrt.13)
16. perimätietoa esineestä, viittaus liitteisiin
17. esineen osien lukumäärä
18. tiedot muista samaan yhteyteen kuuluvista esineistä
19. edustavuus: a)lukumääräinen, b)paikallinen, c)sosiaalinen
20. esineen kunto saantihetkellä, merkinnät suoritettavista tai suoritetuista kunnostustoimenpiteistä
21. viitteet, esim. kirjeet, käyttöohjeet, kirjallisuusviitteet, valokuvat
22. säilytyspaikka (lyijykynällä)
23. päiväys ja luetteloija

MUSEOESINEIDEN SÄILYTYS- JA HOITOKURSSI KAJAANISSA
KAINUUN MUSEOLLA 29.-31.7.1981

SISÄLTÖ

Yleistä esineiden säilytyksestä (Anja Rantala).....1
Valo ja valaistus (Kaija Steiner).....2
Kosteuden vaikutuksesta esineisiin (Helena Nikkanen).....3
Esineiden käsittelystä (Helena Nikkanen).....4
Varasto- ja huoltotilat (Anja Rantala).....4
Esineiden luettelointi (Kaija Steiner).....5
Esineiden numerointi (Kaija Steiner).....6
Tekstiileistä (Anja Rantala).....6
Nahka (Kaija Steiner).....6
Tekstiilien rullaaminen (Anja Rantala).....7
Valokuvat (Jussi Mielikäinen).....7
Valokuvien säilytys (Jussi Mielikäinen).....8
Kuvien arkistointi (Jussi Mielikäinen).....9
Valokuvien lajittelu (Jussi Mielikäinen).....9
Taideteosten käsittely (Helena Nikkanen).....10

Oheiskirjallisuutta:

- Museoesineiden säilytys- ja hoito-opas, Suomen museoliiton konservointivaliokunta. Suomen museoliiton julkaisuja 13. Joensuu 1981.
- Paikallismuseotyön kurssi Kajaanissa 30.7.-1.8.1980, opetusmoniste. Suomen museoliitto.

MUSEOESINEIDEN SÄILYTYS- JA HOITOKURSSI KAINUUN MUSEOLLA
29.-31. heinäkuuta 1981

Ohjaajat: - Anja Rantala, Suomen museoliitto
- Kaija Steiner, Satakunnan Museo, Pori
- Helena Nikkanen, Suomen ortodoksinen kirkkomuseo, Kuopio
- Jussi Mielikäinen, Kainuun Museo, Kajaani

Yleistä esineiden säilytyksestä (Anja Rantala)

- tärkeintä esineiden turvallisuus
- jokaista esinettä käsiteltävä yksilönä (vahingoittumisvaara!)
- saaste, valo ja kosteus vaarallisia esineille
- esineiden kunto ja laatu myös tärkeitä
  - missä kunnossa esineet ovat museoon tuotaessa (rikki tms.)
- esineet voidaan jakaa seuraavasti:
  a) epäorgaaniset: kivi, metallit, lasi, keramiikka
  b) orgaaniset: luonnonmateriaalit: nahka, tekstiilit, puu, paperi, sekoitteet
- epäorgaaniset esineet eivät pidä kosteasta (rauta ruostuu, kupari himmenee)
- orgaaniset esineet vaativat määrätyn kosteuden, mutta ovat arkoja valolle (varsinkin silkki!)
- molemmat ryhmät vaativat ehdottoman puhtauden
- saasteilta voi suojautua mm. seuraavasti:
  - ei pidetä ikkunoita auki (hapot, pölyt)
  - kunnon matot (lika ei kantaudu)
  - jalkinesuojat suurissa museoissa
- vaarallisia esineille ovat myös
  - mikrobit (sienet, bakteerit, home)
  - tuhohyönteiset (esim. koi syö homeista villaa)
  - kosteus (jos RH eli suhteellinen kosteus on liian suuri, puu halkeilee; tekstiilien värit muuttuvat)
  - orgaaniset hapot (metallit vahingoittuvat)
  - lämpövaihtelut (esim. jos tuodaan jokin esine ulkomuseosta sisälle, maalit lähtevät, puuosat vääntyvät)
  - päivänvalo (haalistaa)

- rikkinäistä esinettä ei saa panna näytteille
- kahta eriväristä kangasesinettä ei saa laittaa vierekkäin
  - kuidut hinkkautuvat, tapahtuu värivaurioita
- esineet eivät saa nojata toisiinsa (painaumat, värivirheet)
- esineitä nostetaan aina tukevasti alta
  - vain tukiosiin kosketaan
  - taulut, tekstiilit: ei paljain käsin! (puuvillakäsineet)
- ei mielellään käsikuljetusta, kuljetusvaunut
  - jos käsikuljetusta käytetään, on oltava kaksi henkilöä
- esineitä korjattaessa ei saa lisätä esim. kuviointia, jos ei ole varma alkuperäisestä mallista
- kiinnitysniitit ovat vaarallisia
  - metallit voivat reagoida keskenään tuhoisin seurauksin
- tekstiilit säilytetään kunnollisilla olkapuilla (mallinukke)
- pehmusteena käytetään neutraalia silkkipaperia, alustana puuvillakangasta
- tehtävä muistiinpanot aina, jos esineelle tehdään jotakin (esim. imurointikin merkittävä muistiin)
- esineturvaa voidaan parantaa mm. seuraavasti varkauden varalta:
  - esineet kiinnitetään nailonsiimalla alustaan (ei saa näkyä)
  - esineen alle laitetaan hälyytyslappu = pahvinen, selvästi alustasta erottuva värillinen lappu, joka ei näy esineen alta
    - jos joku ottaa esineen, hän ei useinkaan huomaa ottaa lappua mukaan; näin näkyy, mistä puuttuu esine ja varas saadaan pian kiinni
- koskettelu likaa ja rikkoo esineitä
  - esim. ryijyt lasikaappeihin
- paloturvallisuus otettava huomioon
- huolto- ja varastotiloja oltava riittävästi
- jos on korkea museo, on oltava tarpeeksi tilava hissi esineiden kuljetusta varten

Valo ja valaistus (Kaija Steiner)

- UV-säteily on vaarallista esineille
  - silmä ei havaitse UV-valoa, sitä täytyy mitata mittareilla (esim. Crawford UV-monitori = säteilymittari)
  - valon aiheuttamat vahingot tulee ehkäistä jo ennalta
    - loisteputkien päälle suojakalvo (esim. Morden T 12)

- UV-säteily haalistaa värejä, kellastaa, tuhoaa kuituja
- pyrittävä hankkimaan sellaisia valaisimia, jotka eivät kehitä paljon UV-säteilyä
- UV-säteilyltä suojaavat myös suojalakat, joilla lakataan ikkunat ja lasikaapit, sekä akryylilevyt (esim. Finnakryl)
- näkyvä valo on myös haitallista
  - valaistusvoimakkuus ja valaistusaika tärkeitä
  - suositellut luksiarvot ja näytteilläpitoajat ovat Museoesineiden säilytys- ja hoito-oppaassa s. 31
- hehkulamput kehittävät infrapuna-säteitä eli lämpöä
  - lämpö edistää kemiallisia reaktioita (esim. väripinta irtoaa ja lohkeilee)
  - valaistus on laitettava tarpeeksi etäälle, vitriinin ulkopuolelle
  - peililampuissa on pieni wattimäärä, silti hyvä värintoisto
- turhaa museoesineiden valaistusta on vältettävä
  - yleisvalaistus aika hämärä, silmä tottuu kyllä hämärään

Kosteuden vaikutuksesta esineisiin (Helena Nikkanen)

- käsitteitä: absoluuttinen kosteus = todellinen kosteusmäärä ilmassa (paino, g)
  suhteellinen kosteus = RH = %
- suljetussa tilassa absoluuttinen kosteus pysyy samana, suhteellinen kosteus muuttuu
- suhteellisesta kosteudesta tiedetään, kuivuuko esine vai kastuuko se (lämpötila vaikuttaa myös)
  - esim. jos vaatteessa on 7g vettä, 25°C, vaate kuivuu (RH=30 %)
    jos vaatteessa on 4g vettä, 0°C, vaate kastuu (RH=90 %)
- jos RH on yli 70 %, ilmestyy homeita ja sieniä, liimat löystyvät, puu turpoaa, paperiin ilmestyy läiskiä
- jos RH on alle 40 %, puu vääntyy ja halkeilee, liimat haurastuvat

Laitteita:
- termo-hygrografi, rekisteröi lämpötilan ja RH:n
  - sylinteri, jossa on paperirulla ja piirturi
  - metallikaari mittaa lämpötilan, "hiuskimput" kosteuden
- psykrometri, mittaa kosteuden
  - heilutettava linkopsykrometri

- kaksi tavallista lämpömittaria; toisessa on kangassukka, joka kostutetaan tislatulla vedellä
- vesi haihtuu laitetta heilutettaessa, lämpötila laskee toisessa mittarissa (kostutetussa)
- kosteusprosentti näkyy laitteen mukana tulevasta taulukosta

- kosteusmittari, sillä todetaan, onko kosteata vai ei

Esineiden käsittelystä (Helena Nikkanen)

- eniten taideteoksia tuhoutuu huolimattomassa käsittelyssä
- vahinkoja tapahtuu epätavallisessa tilanteessa (remontti, näyttely)
- oltava kaksi kantajaa painavia esineitä liikuteltaessa
- puuvillakäsineet, siistit
- varottava auringonpaistetta
- huolimattomuutta vältettävä!
- taideteosten alle vesilankku, estää vesivauriot
- taulujen ripustukseen vaijerit, ei naruja
- tauluja ei ripusteta taulun takana olevasta tukikiilasta!
- kiviveistos voidaan pestä Synperonic NX -liuoksella (10 ml/7 l)
  - ei aloiteta päälaelta; tulee vain likajuovat, kun vesi juoksee alaspäin (tislattu vesi)
  - kostutus alhaalta siveltimellä, hyvä huuhtelu
  - kuivaus pyyhkeellä, lopuksi föönillä
- metalli- tai kipsiveistoksia ei puhdisteta samoin kuin kiviveistoksia

Varasto- ja huoltotilat (Anja Rantala)

- varastot ja huoltotilat: 4/5 koko tilasta, näyttelytilat 1/5
- ilmanvaihto varastoissa oltava hyvin järjestetty
- varastohuoneen korkeus vähintään 3½ m (hyllyt 3 m, valaistus ½ m)
- liukuhyllyt, pit. 5 m; lev. 0,6 m, 1,0 m tai 1,2 m; kork. 8-10 cm
- vetolaatikkokaapit (= hyllyköillä varustetut kaapit)
- rullahyllyt liinavaatteille
- kaapit polttomaalattuja
- tarpeeksi leveät käytävät varastossa - helppo kuljettaa esineitä
- taajohylly = liukuhylly, 3 m korkea, 5 m pitkä

- asukokonaisuus laitetaan aina samaan kaappiin
    - sama päänumero, juokseva alanumero
- vaatepuut on oltava pehmustettuja (Sarviksen puut ovat hyviä, pehmustus käy polvisukilla)
- vaatteet säilytetään pukupusseissa (tarkempi teko-ohje monisteessa, pussin koko = pit. 2 x 150 cm, lev. 90 cm, printex-kangas)
- puvut asetetaan näytteille aina vitriineissä
    - vitriinin tuuletuksesta huolehdittava
    - valaistus oltava sopiva, lamput vitriinin ulkopuolelle
        - oltava UV-suojatut lamput
- ryijyihin ommeltava tukikankaat (myös varastoitaviin ryijyihin)
    - ei eri materiaalista kuin alkuperäinen ryijy
- kaikki esineet on huollettava ennen näytteille panoa tai varastointia!
- puvut laitetaan nukkien ylle tai pukutelineisiin
    - varastointi laatikoihin, jotka vuorattu silkkipaperilla
- muovia saa käyttää suojana vain jos on todella hyvät olosuhteet
    - muovi ei hengitä, pitää kosteuden sisällään (homevaara)
- tekstiilit puhdistetaan imurilla
    - suojakehys oltava, samoin poistoilman suodatin
    - aloitetaan saumavaroista

Esineiden luetteloinnti (Kaija Steiner)

- oltava selvää, tehtävä arkistokelpoisella musteella
- museossa olevat esineet eivät muodosta kokonaisuutta, jos esineitä ei ole luetteloitu
- jos ei tiedetä esineiden taustatietoja, esineellä ei ole museaalista arvoa, vain esteettinen arvo
- esinettä vastaanotettaessa on oltava vastaanottolomake, johon saantitiedot merkitään (vastaanottolomakkeen malli, ks. Suomen museoliiton opetusmoniste: Paikallismuseotyön kurssi 30.7.-1.8.80 sivu 6)
- tulodiaria tehtävä myös (helppo tehdä vastaanottolomakkeen pohjalta)
    = luettelo museoon lahjoitetuista ja ostetuista esineistä
    - pää- ja alanumerot esineille
    - kuka lahjoitti, milloin, mistä, mitä, numero

- jokaisessa museossa on oltava pääluettelo eli pääkirja
  - sidottu kirja, vahvaa paperia
  - tiedot ja kuvaus esineestä, voidaan tunnistaa esine tietojen perusteella
- pääkirjan lisäksi on oltava esinekortisto
  - systemaattinen kortisto, tarvitaan käytännön museotyössä
- kirjoista tehdään erillinen kirjaluettelo
- arkistomateriaalista tehdään erillinen arkistoluettelo
- tavoite on, että jokainen esine museossa valokuvataan

Esineiden numerointi, ks. Suomen Museoliiton opetusmoniste, s. 4.
- varkauden varalta esineet voi merkitä Brinks-kynällä (koodi)
  - jälki näkyy vain UV-valossa

Tekstiileistä (Anja Rantala)

- puuvilla ei siedä kuumaa eikä valoa
- pellava on herkkä hapoille, sitä ei saa mankeloida märkänä (kuitu litistyy)
- villa on suojattava valolta, ei siedä alkaalisia pesuaineita
  - pestävä varovasti, värit leviävät helposti
- tekokuidut eivät ole aivan yhtä arkoja kuin luonnonkuidut
- museotekstiilejä voi pestä Synperonicilla tai miedoilla lastensaippuoilla (Natusan) tai Marsei-saippualla (vesi alle 25°C!)
  - saippua ei saa sisältää valkaisuaineita, oltava neutraalia
- ennen pesua tekstiili imuroidaan ja mitataan
- pesussa oltava apuna toinen henkilö; ei mekaanista pesua
- tekstiiliä ei valuteta, vaan vesi imeytetään pois imupaperilla
- kuivumista nopeutetaan hiustenkuivaajalla
- ei saa poistaa mitään osia tekstiileistä, jos osia irtoaa, ne on otettava talteen (esim. ryijyn langat)

Nahka (Kaija Steiner), ks. Museoesineiden säilytys- ja hoito-opas, s. 14.

- imurointi
- nahan suojaaminen (ei vahapitoisella aineella)
- pesu sienellä ja saippualla (Marsei); pyyhkiminen; rasvaaminen öljyllä tai rasvalla (mekaaninen liike)

Tekstiilien rullaaminen (Anja Rantala)

- rullan halkaisija n. 10 cm
- pituus 10 cm pitempi kuin rullattava tekstiili
- silkkipaperia rullan päälle (neutraalia)
- metallilankaa tai maalipintaa sisältävää tekstiiliä ei saa rullata
- tekstiilin oikea puoli tulee rullalla päällepäin
- tekstiilin numero rullan loppupäähän kanttinauhaan
- ennen rullaamista tekstiili on imuroitava sekä oikealta että nurjalta puolelta
- vaate asetetaan laatikkoon silkkipaperin päälle, laatikkoon pannaan siliga-geeliä imemään kosteutta (ei siis rullata vaatteita)

Valokuvat (Jussi Mielikäinen)

- kaikkea ei voi tuoda museoon, silloin asia voidaan tallentaa valokuvien avulla (suuret esineet, työn tekeminen, ihminen)
- valokuva
  - tuo uutta tietoa esineestä (kuvasarjat)
  - mahtuu usein pienempään tilaan kuin itse esine
  - valokuvia helpompi vertailla kuin esineitä
  - valokuvasarja kuvaa jatkuvuutta (muutoksen taltiointi)
  - halpa keino tallentaa tietoa
  - nopea ja tarvittaessa tarkka menetelmä
- valokuvan heikkoudet
  - oltava tarkat taustatiedot esineestä, muuten kuvasta ei ole hyötyä
  - säilyvyysongelma (mustavalk. kuva 100 v, värillinen 30 v)
  - kaikki kuvat eivät ole arvokkaita (tekninen laatu huono, tilanne lavastettu)
- kuvia valikoitaessa kriteerinä se, tuoko valokuva uutta tietoa
- kuvista saantitiedot ylös
- aina otettava negatiivista kunnon kopio eli repronegatiivi, vasta sitten tehdään alkuperäiselle jotakin
  - reprokuvaus jätettävä ammattilaiselle

- jokaisessa museossa tulisi olla kuvia ainakin seuraavista aiheista:
  1. Maisemat (paikkakunnalle tyypilliset seikat, myös erikoisuudet; luonnonmaisemat, kulttuurimaisemat)
     - eri tyypit esille
  2. Rakennukset (julkiset, yksityiset, uusi, vanha, yksityiskohtia)
  3. Esineet (työvälineet, taloustavarat, vapaa-ajan esineet)
     - kuvan pitäisi kertoa esineen käytöstä ja esineen valmistuksesta jos mahdollista
  4. Elinkeinot (paikka, työmenetelmät, raaka-aineet, työvälineet, työntekijät aidossa ympäristössään)
  5. Teollisuus (elinkeinoelämän murros)
  6. Liikenne, kulkuneuvot (yleiset, yksityiset, tyypilliset, harvinaiset, vanha, uusi)
  7. Kauppa (tukku-, vähittäis-, kioski-...)
  8. Palvelut (terveys-, sosiaali-, liikenne-, kirjasto-, konsertti-, teatteri-, poliisi...)
  9. Matkailu (kohteet, ihmiset toiminnassa)
  10. Tapahtumat (valtakunnalliset, historialliset, kunnalliset, kyläkohtaiset - miten elämä on muuttunut uudistusten tulon jälkeen)
  11. Tavat, juhlat (uskonnollisten, vapaa-ajan, juhlapäivien, kansanjuhlien vietto)
  12. Ihmiset
      - ryhmäkuvat (suku, ammattikunta, juhlan osanottajat)
      - työkuvat (luontevia)
      - sosiaaliset kontaktit näkyvät kuvasta hyvin (ilmeet, eleet)
      - pelkät henkilökuvat (oltava selvitys ko. henkilöstä)
  13. Puvut (juhla-, arki-)

Valokuvien säilytys (Jussi Mielikäinen)

- valokuvia tulee säilyttää arkistohuoneessa, joka on
  - pölytön, myrkytön, viileä (15-20°C) ja kuiva (RH 30-50 %)
  - pimeä (mahdollisimman vähän UV-säteitä)
  - lämpö ja kosteus pidettävä vakiona
- kuvien säilytys polttomaalatuissa kaapeissa (teräshylly tai -vetolaatikosto

- diapositiivien säilytys säilytyslippaissa (ei PVC-muovisessa!)
- negatiiveja ja positiiveja ei käsitellä paljain käsin, vaan on käytettävä puuvillakäsineitä
- arkistopussit oltava neutraalista silkkipaperista tai selluloosa-asetaatista (pussit mappeihin)
- lasinegatiivit säilytetään silkkipaperin välissä pystyasennossa
- diat säilytetään arkistopusseissa tai kehyksissä (ei mielellään lasia, diat hengittävät paremmin)
- opetuskäyttöön tarkoitetut diat: lasi päälle
- värinegatiivit säilytetään arkistopusseissa, ei leikellä lyhyeksi
- lasinegatiivit puhdistetaan puhallusharjalla, nykyaikaiset negatiivit voi jopa pestä (Potoflo-pesuaine tai Agfan Agepon-pesuaine)
- museoihin ei mielellään muovipohjaisia positiiveja, paperipohjaiset säilyvät paremmin varsinkin jos ne käsitellään Kodakin Hypo Agent (HCA) -aineella

Kuvien arkistointi (Jussi Mielikäinen)

- kuvat tukeviin kirjekuoriin tai mielellään Museoviraston neutraaleihin kartonkisiin koteloihin
    - kuvat liimataan koteloihin kuivaliiman avulla (silitysrauta)
- muovitaskut ja tarra-albumit eivät ole suositeltavia
- ks. tarkemmin Museoesineiden säilytys- ja hoito-opas, s. 20-21

Valokuvien lajittelu (Jussi Mielikäinen)

- kunkin lahjoittajan kuvat omana ryhmänään
- negatiivit ja positiivit erilleen
- väri- ja mustavalkoiset kuvat erilleen
- lajitellaan koon mukaan, sitten kuvaajan mukaan, sitten aiheittain
- kuvien numerointi ja liimaus seuraavaksi
    - ei kuivamustekynää
    - positiiviin numero pehmeällä lyijykynällä, jos kuva jää irralleen negatiivista
    - negatiiviin numero tussilla kuvan reunaan
    - lasinegatiivin numero kuvapussiin
    - dian numero kehykseen
- aina otettava tiedot kuvista muistiin

- jos negatiivi ja positiivi ovat samasta kuvasta, niille laitetaan sama luettelonumero
- vanhojen valokuvien tunnistamisnäyttelyjä voi järjestää, saa tietoa ylös
- tehostettava organisoituja keräyksiä
- arkistoa kehitettävä

Taideteosten käsittely (Helena Nikkanen)

- huolellisuus tärkeintä
- maalausta ei saa kantaa kehyksen ja kiilan välistä
- hyvä opaskirja on mm. Kiljunen, Veikko, Taidemaalarin materiaalioppi (taulujen huollosta asiaa)
- taideteosta kuljetettaessa tulee ottaa huomioon mm. se, mikä vuodenaika on kyseessä, mikä on kuljetusmatka jne.
- teos on tarkistettava ennen kuljetusta ja teoksesta on tehtävä kirjallinen sopimus konservaattorin, museonhoitajan ja vakuutusyhtiön edustajan kesken
- teos pakataan huolellisesti laatikkoon, päälle sisällysluettelo
  - koukut yms. pois, lasi teipataan taulusta
  - voimapaperiin, muovikelmuun, toppauksia kulmiin
  - pakkauslaatikkoon asetetaan taulut siten, että ne eivät liikku (pahvit väliin)
  - tyhjä tila täytetään styroxilla tai aaltopahvitötteröillä
- veistokset silkkipaperiin, sitten voimapaperiin
- pakkausta avatessa tarkistetaan, ettei ole muruja papereiden joukossa
- aukkopahvi eli passapartout tai pastellilista maalauksen ja lasin väliin
- tekstiilejä pakattaessa ei käytetä muuta kuin silkkipaperia (voimapaperi imee kosteutta, homehtumisvaara)
- hopeaesineitä voi puhdistaa Silver Duster -liinalla, sitä ei tarvitse huuhdella (Silver Quick ei niin suositeltavaa)

Tiedot merkitsi muistiin Kajaanissa 29.-31.7.1981 Jaana Korhonen

TIETOJA TERVAJÄRVELTÄ 4.8.1981
- emäntä Leena Heikkinen kertoi seuraavaa:

- Myllysauna
  - saunassa oli kiuas, jota lämmitettiin (= sisäänlämpiävä)
  - myllyn lähistöllä oli sota-aikana ja sen jälkeen pelto, josta tehtiin heinää
    - heinäntekoaikana syötiin myllysaunalla

- Uitto
  - joka kevät joessa uitettiin valtion savotassa tehtyjä tukkeja, työnjohtajana oli Paavo Laisalo
  - uittoa oli jo ennen sotia, mutta uitto loppui vuonna 1948 tai 1949
  - vuonna 1950 ajettiin puut jo autolla, ajajana oli Eemil Jaaranen
  - puut ajettiin talvella kasaan Rikkaanjoen suuhun rannalle, mistä ne keväällä jäiden sulettua uitettiin Rikkaanjoesta Välijokeen
  - tukit laitettiin lautaksi lenkillä
  - uittoveneessä oli ankkuri, jotta vene pysyisi paikoillaan; veneessä oli myös kelu, jolla kelattiin tukkilautat veneen luokse - sitten taas siirrettiin ankkuria ja kelattiin uudelleen yksi lautta kerrallaan veneen luokse
  - uiton aikana keitettiin jokivarrassa ruokaa
    - uittoyhtiö toi lihat, kokki osti keittoaineet
    - Leena on keittänyt uittoporukalle soppaa, keittoa, kastiketta ja korviketta
    - sota-aikana oli kantaja (nuori poika), joka kantoi ruuan astiassa uittajille

- Tervanpoltto
  - talvella kolottiin puita tervanpolttoa varten
  - keväällä puut tehtiin pieniksi pilkkeiksi, jotka ladottiin haudaksi
  - tervahaudan polttaja oli hautalongi
  - tervaa käytettiin mm. pankkoreen ja työreen ja kelkan tervaamiseen
  - aito terva imeytyi lopullisesti vasta syksyllä puuhun, vaikka kelkka ja reki tervattiin jo kesällä

- tervaa ei ole poltettu enää vuoden 1935 jälkeen, luultavasti poltto loppui jo paljon ennen vuotta 1935
- tervanpolttoalue kynnettiin halmeeksi ja siinä kasvatettiin ruista
- yksi tervahaudan pohja on Selekos-tien varressa

- Muuta tietoa
  - Tervajärveltä on viety rihlakko ja siihen kuuluva kippurainen ruutisarvi sekä itsetehtyjä panoksia Kainuun Museoon
  - ensimmäisen ehdotuksen Tervajärven talon säilyttämiseksi on tehnyt Aune Huotari (= Juhanin ensimmäinen serkku) Sipo Häyryselle
  - ensimmäisenä taloa tulivat katsomaan useita vuosia sitten Sotkamo-Seura ry:n jäsenet Olli Kaartinen ja Kalevi Korhonen
  - jokunen vuosi sitten Tervajärven talo on ollut televisiossa, mutta Leena ei tiennyt, missä ohjelmassa (hän ei ollut itse nähnyt kyseistä ohjelmaa)
  - vielä viime kesänä Tervajärvellä soudettiin puuveneellä, täksi kesäksi on ostettu moottorivene

Tiedot merkitsi muistiin Sotkamossa 7.8.1981 Jaana Korhonen

KIRJALLISUUSLUETTELO 14.8.1981

Aaltonen, Esko, Maaseudun kulttuuriperintö
Aarni 16, Itäsuomalainen ympäristö
Arkkitehti-Arkitekten 1960
Entinen Oulujoki
Gardberg, C.J., Rakennustutkimuksen opas
Hautala, Kustaa, Suomen tervakauppa 1856-1913
Heinonen, Jorma; Suomalaisia kansanhuonekaluja
Heinonen, Jorma & Vuoristo, Osmo, Antiikkikirja
Hirvi, Maija-Liisa, Pienmäen talo Hankasalmen Niemisjärvellä
Hudson, Kenneth, Museums for the 1980s.
Huusko, Jorma, Kainuulainen kulttuurimaisema (artikkeli)
Huusko, Jorma, Kainuun seutukaavan runko
Härö, Elias & Kaila, Panu, Pohjalainen talo; rakentajan opas
Härö - Piironen - Vesikansa - Vesikansa, Viihtyisä ympäristö 1
Jäntti, Lauri, Talonpoikaisesineistön katoavaa kauneutta
Kaila, Panu, Rakennusten hoito ja korjaus (artikkeli)
Kainuusta. Tutkimuksia Kainuun oloista
Kansatieteellinen arkisto 14 (Vilkuna, Asko, Suomalaisen karjasuojan vaiheita)
Kirkinen, Heikki, Karjalantalo
Kolehmainen, Alfred, Muutamia seikkoja museoiksi tarkoitettujen hirsirakennusten hoidosta ja entistämisestä (artikkeli)
Kolehmainen, Alfred & Laine, Veijo A., Murtovaara - talomuseo Valtimolla
Kolehmainen, Alfred & Laine, Veijo A., Suomalainen talonpoikaistalo
Komulainen, Jorma, Kainuun kuvia
Koponen, Onni E., Pielisen museon kertomaa I
Koponen, Onni E., Pielisen museon kertomaa II
Kotiseutu 1971-72
Leppo, Markus, Talonpoikaistalot
Museoarkkitehtuuria
Museoesineiden säilytys- ja hoito-opas
Näkökulmia menneisyyteen
Ojajärvi, Aulis, Suomalainen sauna
Oma maa 3-4
Osma 1958-59

Paulaharju, Samuli, Kainuun mailta
Paulaharju, Samuli, Suomenselän vieriltä
Perinnealbumi, Kainuu
Puurakennukset - historia, tutkimus ja suojelu
Puurakennustaito
Rácz, István, Suomen kansantaiteen aarteita
Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojelu
Seurasaari, ulkomuseo
Simonen, Seppo, Maatalouden historia
Suomen kansankulttuurin kartasto 1
Suomen kulttuurihistoria I
Suomen kulttuurihistoria II
Suomen maatilat, V osa
Talve, Ilmar, Suomen kansankulttuuri
Vilkuna, Kustaa & Mäkinen, Eino, Isien työ
Vuorela, Toivo, Kansanperinteen sanakirja
Vuorela, Toivo, Suomalainen kansankulttuuri

Luettelon laati Jaana Korhonen

MINNE TERVAJÄRVEN TALOMUSEO ?

Seuraavassa esitetään päävaihtoehdot Tervajärven talomuseon piakaksi sekä vaihtoehtojen perustelut.

I Miksi talomuseo Tervajärvelle ?

1. Museon rakentaminen ja ylläpito tulevat halvaksi.

a) Siirtokustannuksia ei alheudu lainkaan.

b) Myös talon kunnossapito ja valvonta on mahdollista toteuttaa edullisesti. Esim. vahtimestarin palkkaaminen Tervajärven talosta tulisi 2 000 markan kuukausipalkalla maksamaan kunnalle sos.kuluineen n. 34 000 markkaa vuodessa. Vahtimestari asuisi tässä tapauksessa museoalueella ja tuntisi talomuseon hoitoon liittyvät tehtävät parhaiten, myös opastus olisi liitettävissä vahtimestarin työhön.

2. Museaaliselta kannalta Tervajärven talon jääminen paikalleen on paras ratkaisu.

a) "Ulkomuseon aitouden, sen tieteellisen arvon ja myös kustannusten kannalta on rakennusten säilyttäminen alkuperäisellä paikallaan ylivoimaisesti paras ratkaisu. Tervajärven talo sijaitsee hienosti niemellään, viljelysmaiseman keskellä, järven rantatöyräällä. Jo vastaavan ympäristön löytäminen lienee vaikeaa. Etäisyys kunnan keskustasta ei nykyaikana myöskään liene ongelma; matkailu ja liikkuminen tapahtuu joka tapauksessa autoilla". Arkkitehti *Panu Kaila* Museovirastosta tarkastuskertomuksessaan Tervajärven talosta 21.7.1981.

b) "Laajin ja lähinnä todellisuutta kuvaava olisi tässä tapauksessa ulko- tai talomuseo, nimenomaan sellainen, joka sijaitsee alkuperäisellä paikallaan, ja jossa on alkuperäinen esineistö". Suomen museoliiton pääsihteeri *Jorma Heinonen* Sotkamon museoseminaarissa 17.3.1981.

c) "Määritelmän (Euroopan ulkomuseoiden liiton, AEOM:n, ulkomuseomääritelmä) mukaan ulkomuseoksi, jollainen on talomuseo, lasketaan eheät rakennus- ja rakennelmakokonaisuudet, jotka ovat tieteellisesti johdettuja tai tieteellisen valvonnan alaisia ja joiden sijoitusympäristö on alkuperäinen tai alkuperäisen mukainen. Ulkomuseon tulee tarkoitusperäisesti esittää sitä asutus-, asumis-, rakennus- ja talomuotoa, joka on sille ominainen. - - Tieteellisen arvon kannalta, mikä on ensisijaista museotoiminnasta, ei siis talomuseon sijainti asutuskeskuksen läheisyydessä ole määräävä. Se, että museokokonaisuudella on pyrittävä mahdollisimman suureen tieteelliseen pätevyyteen, joka saavutetaan yllä olvin menettelyin, on huomionarvoista senkin takia, että ne avustukset, joita jaetaan valtion (Museoviraston) taholta, määräytyvät suuresti sen mukaan millainen on museon tieteellinen arvo."

Suomen museoliiton näyttelysihteeri, FL *Jukka Pennasen* lausunto Sotkamon talomuseon sijoituspaikasta 23.8.1977.

3. Tervajärven isännän *Juhani Heikkisen* ilmoitus.

Tervajärven isäntä *Juhani Heikkinen* on ilmoittanut 18.8.1981 suostuvansa siihen, että talomuseo sijoitetaan alkuperäiselle paikalleen. Hän on myös valmis antamaan työpanostaan museon hoitoon ja opastukseen.

II Miksi talomuseo taajaman läheisyyteen ?

1. Pitkä matka kirkonkylän keskustaan (24 km)

Asiasta antamassaan lausunnossa Sotkamo-Seura ry:lle on Sotkamon kulttuurilautakunta todennut keväällä 1977, että museon tulee olla toimiva ja sen on palveltava kuntalaisia, joten museon sijoittamista Tervajärvelle ei voida pitkän matkan takia pitää sopivana.

2. Nimetessään talomuseotoimikunnan 18.4.1977 kunnanhallitus antoi mm. seuraavia ohjeita:

- talomuseo tulee sijoittaa Sotkamon - Vuokatin - Naapurinvaaran suunnan alueelle
- museon tulee sijaita päätiestöön nähden edullisesti (liittymät, opasteet)

Taajaman läheisyydestä esitettyjä paikkavaihtoehtoja ovat mm. Naapurinvaaran lomakylän tienoo ja Haapalanlahti.

Sotkamossa 19.8.1981

HUK Jaana Korhonen

SOTKAMON TALOMUSEOHANKKEEN VAIHEET

1970-luvun alku	Sotkamo-Seura ry. ryhtyy kartoittamaan talomuseoksi sopivia tiloja Sotkamosta.
17.6.1975	FK Jukka Pennanen Suomen museoliitosta tutustuu Tervajärven tilaan.
3.1.1977	Sotkamo-Seura ry. esittää kunnalle talomuseon perustamista Tervajärvelle.
18.4.1977	Kunnanhallitus nimeää talomuseotoimikunnan
14.7.1977	Toimikunta päättää työnsä, ei päässyt yksimielisyyteen paikkavaihtoehdoista.
Heinä-elokuu 1977	Kunnanhallitus pyytää lausunnot paikkavaihtoehdoista. Kunnanhallitus ei kuitenkaan tee lausuntojen pohjalta asiasta päätöstä.
28.11.1980	Kunta päättää ostaa Tervajärven päärakennuksen, kaksi aittaa ja yhden luhdin museokäyttöön.
Tammikuu 1981	HUK Toini Vinha-Mustosen inventaario Tervajärven talosta valmistuu.
17.3.1981	Museoseminaari virastotalossa ja Aatoksen pappilassa, pääalustaja Suomen museoliiton pääsihteeri Jorma Heinonen.
28.4.1981	Kunnanvaltuusto hyväksyy kuntasuunnitelman toteuttamisosan talomuseosuunnitelman vuodelle 1982.
25.5.1981	HUK Jaana Korhonen aloittaa talomuseohankkeeseen liittyvän materiaalinkeruun kulttuurilautakunnan alaisuudessa.
14.7.1981	Arkkitehti Panu Kaila Museovirastosta tutustuu Tervajärven tilaan.
Heinä-elokuu 1981	HUK Jukka Juntunen selvittää Tervajärven tilan alkuvaiheita kulttuurilautakunnan alaisuudessa.
27.7. ja 4.8.1981	Läänintaiteilija Inge-Maj Aarniala valokuvaa Tervajärven tilaa.

MITÄ JATKOSSA TERVAJÄRVELLÄ?

Seuraavassa muutamia seikkoja, jotka tulee ottaa huomioon talomuseota suunniteltaessa:

- rakennusten mittaaminen tehtävä, vaikka rakennuksia ei tarvitsisikaan siirtää muualle
    - tarkka asemakaava oltava esim. tulipalon varalta (tehtävä mittakaavaan)
- tehtävä haastatteluja, joiden perusteella kootaan tutkimus Tervajärven tilasta
    - tietoja kerättävä mm. Leena Heikkiseltä
      Hilda Flinkmanilta (Hakala)
      Renne Heikkinen (Heinämäki, Sipinen)
- tontti ostettava tai vuokrattava
    - rantakaava tehtävä, ei huvilapaikkoja myyntiin
- rahoitus
    - minä vuonna tehdään mitäkin, rahat varattava ennalta
    - kuka huolehtii museon talouden selvittämisestä?

Museon varsinainen suunnittelu

- mitä rakennuksia museoon tulee?
    - mistä rakennukset saadaan?
    - kuka ne siirtää? miten?
    - paljonko tulee siirtokustannuksia?
- miten rakennukset sijoitetaan?
    - aitat siirrettävä pois uuden rakennuksen takaa
- miten järjestetään rakennusten sisustus?
    - aikataso; tietty vuosikymmen vaiko jatkuvuus?
        - miten jatkuvuus toteutuisi?
- Tervajärvellä olevien esineiden luettelointi
    - sovittava kauppahinnasta niiden esineiden osalta, jotka voidaan saada museoon Tervajärven talosta
    - puuttuvien esineiden hankkiminen esinekeräyksen avulla (mm. Paavo Eini, YLE:n kulttuuritoimittaja; Hakalan masiina?)
    - kaikki esineet on luetteloitava tarkasti
        - pääkirja + kortisto
    - esineiden valokuvaus?

- varastointiongelmat
    - on oltava lämmin varasto esim. tekstiilejä ja paperitarvikkeita varten (talven ajaksi sinne)
    - mihin varastorakennus tulee?
    - millainen varastosta tulee? (oltava tyyliin sopiva)
- sosiaaliset tilat yleisölle
    - mihin WC?
    - kahvio?
    - matkamuistojen myynti?
    - istumapaikkoja varattava alueelle riittävästi
- paikoitustilat varattava suhteellisen kauas museosta
    - jos museo tulee Tervajärvelle, tie on tahtävä eri suunnalta kuin nykyisin (esim. metsän laidasta)
- museoalueelle on järjestettävä kunnolliset opasteet
- museosta kertova esite on hyvä olla olemassa
- postikortit, kuka ne suunnittelee?
- miten järjestetään tilapäisnäyttelyitä?
    - mihin tiloihin?
    - työnäytteet?
- museon aukioloajat
    - kesä/talvi?
- henkilökunnan palkkaus
    - museonhoitaja, vahtimestari, opas (sama henkilö?)
    - työtilat oltava museonhoitajalla, samoin sos.tilat
- esineiden restaurointiin ja konservointiin saatava asiantuntijoita, samoin rakennusmiehiksi (kuka tahansa ei käy)
- paloturvallisuudesta huolehdittava (palovakuutus)
- esineiden turvallisuus (murrot, varkaudet)
- lämmitys talven aikana?
- piirros Tervajärven talon rakennuksista 1940-luvun tienoilta tehtävä (missä olivat paja, vinttikaivo...)
- tietoja vanhan talon sijainnista Ärväännniemessä, saako niitä mistään?
- talon historia selvitettävä Oulun maakunta-arkistosta (jatkoa Jukka Juntusen työskentelylle)

Sotkamossa 26.8.1981 Jaana Korhonen

Jukka Juntunen & Jaana Korhonen

ANTTI HALOSEN JA HEIKKI HÄRMÄN KÄSIKIRJOITUKSET.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto

TALOLLINEN ANTTI HALOSESTA

Talollinen Antti Halonen kirjoitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle 30. 11. 1890 ja merkitsi metsästystitoja Sotkamosta käsittävän kokoelmansa loppuun: "Antti Halonen Tipasojan kylästä, 30 vuotta vanha".

Sotkamon kirkon rippikirjasta 1881-1890 (I, s. 606) löytyy maininta Antti Halosesta, joka on syntynyt 26.2. 1860, vihitty avioliittoon 1887 Anna-Liisa Kilpeläisen kanssa ja hyväksytty sotapalvelukseen arvalla no. 14. Tieto on Tipasojan kylän Törmä-nimisen tilan (no. 5) kohdalla. AnttiHalosen isästä Törmän isäntä Antti Juhonpoika Halosesta kerrotaan, että hän oli syntynyt 4.6. 1822 ja kuoli 10.3. 1882 kurkkusyöpään.

Rippikirja 1891-1900 (II, s.731) toteaa Anna-Liisa Halosen kuolleen 13.1. 1894. Tieto on edelleen Törmän kohdalla.

Seuraavassa kirjassa (1901-1910, V, s.1006 ja 105) mainitaan Antti Antinpoika Halonen kaksikin kertaa.'Tilattomien'sivuilta selviää, että hänet kuulutettiin 13. 11 1894 Maria Matintytär Korhosen (s. 1846) kanssa. Alasotkamon Vesakon (no. 49) uudeksi isännäksi mainitaan sitten samainen Antti Halonen, joka myös on 1888 ja 1890 syntyneiden tyttärien isä.

Rippikirjasta 1921-1930 (I, s.76) Antti Halonen löydetään Alasotkamon Laajanlahti-Nurmelan (no. 20) kohdalta. Vaimo Maria merkitään kuolleeksi 31.1. 1922 ja itse Antti 30.1. 1924.

Soittaessani 28.7. 1981 Vihtamon Koivikkoon mv. Kalle Korhoselle sain tietää,että hänen äitinsä isä oli ollut juuri kirkonkirjoista jäljittämäni Antti Halonen. Kalle Korhosen äiti kuoli kolmisen vuotta sitten noin 90-vuotiaana.

Kalle Korhonen ei koskaan ole nähnyt äitinsä isää tai äitiä elävänä. Niinpä ei olekaan vallan ihmeellistä se, ettei hän tiennyt mitään Antti Halosen yhteyksistäSuomalaisen Kirjallisuuden Seuraan. Kalle Korhosen äiti on kuitenkin kertonut isänsä olleen jonkinlainen merkkihenkilö, kylänvanhin ja lautamies, mukana kunnallisessa ja kirkollisessa elämässä (esim. kirkkovaltuustossa). Kalle Korhonen tietää ukkinsa olleen kirjoitustaitoinen: hän on joskus nähnyt Antti Halosen hienosti laatimia kauppakirjoja yms.

Kalle Korhonen kertoi edelleen ukkinsa viljelleen maata pientilalla Juurikkalahden Vesakossa ja harastaneen kalastusta, tuskin suuremmassa määrin kuitenkaan metsästystä. Usein hän oli käynyt viemässä tervaa Ouluun. Hänen siskonsa oli ollut palvelijana Helsingissä. Lisäksi Kalle Korhosen mieleen muistui, että ukki oli vanhan kansan uskovaisia eikä hyväksynyt esim. savottalaisten viulunsoittoa. Joskus hän saattoi kuitenkin tarjota tuttavilleen ryypyt, ei silti pitänyt niitä tapanaan. Pitkä tumma parta hänellä oli.

Saatujen tietojen perusteella voitaneen pitää todennäköisesti (muttei aivan varmasti) oikeana johtopäätöstä, että Kalle Korhosen äidin isä Antti Halonen Tipasojan Törmästä oli sama Antti Halonen, joka 1800-luvun lopussa lähetti tietoja sotkamolaisesta kansanelämästä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon.

LISÄYS:

Tehtyä johtopäätöstä tuntuisi varmentavan sekin havainto, etten selatessani rippikirjaa 1881-1890 uudelleen 21.8.1981 löytänyt Tipasojan kylän talollisten kohdalta ketään muita Antti Halosia kuin Törmän Antin.

Jukka Juntunen

SILTAVOUTI, KIERTOKOULUNOPETTAJA HEIKKI HÄRMÄSTÄ

Elin Riihiojan mukaan Heikki Härmä syntyi Paltamossa 31.1.1847 torpparin poikana. Härmä kävi Kajaanin ala-alkeiskoulua. Jossakin vaiheessa hän on muuttanut Sotkamoon nimismiehen apulaiseksi siltavoudin tehtäviin.

Siltavoudille kuului mm. siltojen ja teiden kunnosta huolehtiminen. Jossakin mielessä siltavouti voidaan pitää myös nykyisten poliisien edeltäjänä: toimihan hän jahtivoudin kanssa suoraan nimismiehen alaisuudessa eikä varsinaisia poliiseja ollut ainakaan Sotkamossa ennenkuin siltavoudin virka viime vuosisadan lopussa lakkautettiin.

Kansanopetuksesta huolehtiminen oli vielä 1800-luvullakin varsin pitkään seurakuntien tehtävänä. Kirkkoherrojen alaisina olivat kiertokoulujen opettajat alkaneet kiertää pitkin pitäjiä kansaa lukemaan ja laskemaankin opettamassa. Sotkamon ensimmäinen kiertokoulun opettaja palkattiin virkaansa kirkonkokouksessa 25.4.1858. Valituksi tuli lukkari Axel Hindikka, joka sitten hoitikin tointa 16 vuotta. Hindikan erottua virkaan sopivimpana pidettiin siltavouti Härmää.

Heikki Härmä aloitti sivutoimisten kiertokoulun opettajan tehtäviensä hoitamisen 1.5.1874. Aina vuoteen 1884 kaikki kinkerikunnat olivat yksin hänen vastuullaan; sen jälkeen valittiin avuksi toinen. Ihmiset muistelivat Härmää vielä 1940-luvun alussa tunnollisena ja vakavana opettajana. Kurin ankaruus jäi monien oppilaiden mieleen. Sotkamo-Kirjassa kerrotaan, että Härmä saattoi joskus tuoda lähes kaksimetrisen piiskan opetusta tehostamaan.

Heikki Härmän aktiviteetti ei rajoittunut vain omien virkatöiden hoitamiseen. Kirkonkokousten pöytäkirjoista 1888-1916 käy ilmi esim. että häntä toistuvasti pyydettiin erilaisiin luottamustoimiin ja tehtäviin seurakunnassa (mm. 8.1.1888 kiertokoulun opettaja yhdessä Lauri Itkosen kanssa valittiin laatimaan vaalilistat tulevaa kappalaisenvaalia varten). Viisimiehiseen toimikuntaan joka 1891 asetettiin laatimaan sääntöehdotusta Sotkamoon perustettavalle nuorisoseuralle, siltavouti Härmä kuului kuten myös Sotkamon ensimmäisen kunnallisen kansakoulun johtokuntaan (kuntakokouksen päätös 18.12.1881). Säästöpankkitoiminnan aloittamisessa hänen osuutensa samoin oli varsin näkyvä: hän oli mukana laatimassa pankin ensimmäisiä sääntöjä ja kuului sen johtokuntaan 1895 - 1897.

Kunnallisista asioista Härmä oli niin kiinnostunut, että hän Toivo Lanamäen mukaan mm. toimi kunnallislautakunnan esimiehenä 1.1. 1893-7.3.1893. Ne tehtävät Härmä joutui jättämään tuomiokapitulin vaatimuksesta. Kyseessä eivät kuitenkaan olleet virkavirheet tms. sillä maaliskuun kymmenennestä vuonna 1894 aina kuolemaansa asti Heikki Härmä johti puhetta Sotkamon kuntakokouksissa. Pienempiä luottamustoimia hänellä varmaan oli kunnassa useitakin, esim. 1880-luvun lopulta 1890-luvun loppuun Härmä tarkasti Salmelan maan hoitamisesta pidetyt tilit.

Kiertokoulun opettajan tointaan Heikki Härmä hoiti kunnes sairastui ja kuoli 5.3.1900 (Elin Riihiojan mukaan). Toukokuussa 1901 pidetyn kirkonkokouksen pöytäkirjan allekirjoittajana tosin esiintyy vielä Henrik Härmä -niminen henkilö, mutta kyseessä saattaa toki olla eri mies kuin siltavouti ja kiertokoulun opettaja Heikki (tai Henrik) Härmä.

Vähiten merkityksellistä Härmän harrastuksissa ei ollut se, että hän 1890-luvulla toimitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle pitkiä ja perusteellisia kuvauksia sotkamolaisesta kansanelämästä.

Lähteet

- Riihioja, Elin, Sotkamon seurakunnan kirkollisista kouluista, niiden perustamisesta nykyaikaan asti. Tutkielma kasvatusopin laudatur-arvosanaa varten v. 1942. (H. Härmästä kerrotaan sivuilla 92-112)

- Sotkamo, Vuokatin vaarojen pitäjä. Keuruu 1964.

- Sotkamon seurakunnan 300-vuotismuisto. 1647-1947. Kajaani 1947. (Launela, J.A. Tervo)

- Turunen Heikki, Sotkamon Nuorisoseuran vaiheet 60 toimintavuoden ajalta. 1891-1951. Kajaani 1951.

- Lanamäki Toivo, Sotkamon Säästöpankki 1891-1951. Kajaani 1951

- Kirkonkokousten pöytäkirjat 1888-1916. Sotkamon seurakunnan arkisto.

- Tilikirja Salmelan maan hoidosta 1886-1919. Sotkamon kunnan arkisto.

Sotkamossa 18.08.1981

Jukka Juntunen

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA
KANSANRUNOUSARKISTO

HÄRMÄ,HEIKKI, KANSATIETEELLISIÄ KERTOMUKSIA SOTKAMOSTA

Asuinrakennukset.....101s. (s. 2)
Ulkohuoneet.....112s. (s. 4)
Maanviljelys.....68s. (s. 6)
Karjanhoito.....69s. (s. 9)
Kulkuneuvot.....77s. (s. 11)
Kalastus.....74s. (s. 13)
Metsälintujen pyynti.....18s. (s. 15)
Metsästykseen kuuluvia taikoja.....7s. (s. 15)
Pellavan, hampun ja villan valmistus vaatteeksi....54s. (s. 16)
Puvut.....62s. (s. 19)

HALONEN, ANTTI

Kokoelma metsästystietoja Sotkamosta.....18s. (s. 20)
Kansatieteellinen kuvaus Sotkamon maanviljelyksestä sekä 60 vuotta takaperin käytetty häälaulu.....30+1s. (s. 21)

Luettelot laati kesäkuussa 1981 Jaana Korhonen

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, Kansatieteellisiä kertomuksia Sotkamosta.
Asuinrakennukset. 101 sivua.

I. Talonpaikan valinta.....1
II. Eri huoneiden asema toistensa suhteen (rakennukset).....4
III. Mikä huone tai rakennus tehtiin ensin ja missä järjestyksessä muut.....9
- piirros: kartanon asemakaava s. 12
IV. Miten päin asuinrakennus eli rakennukset rakennettiin.....13
V. Mitä oli tehtävä ennen kuin perustus laskettiin.....13
VI. Rakennettiinko koko asuinrakennus yhdellä kertaa.....16
VII. Miten perustus tehtiin.....17
VIII. Miten nimitetään sillanalus.....18
IX. Miten seinät rakennetaan.....19
- piirros: vara, luotilauta ja vatupassi s. 20
- piirros: alushirret s. 21
- piirros: pirtin peräseinä s. 28
X. Miten rakennetaan katto.....29
XI. Miten rakennetaan laipio.....31
XII. Miten rakennetaan lattia.....34
XIII. Milloin ja miten rakennetaan uuni.....36
- piirros: uunin etu ja uunin kuva s. 47
XIV. Pirtin orret.....50
XV. Miten ovi tehdään.....52
- piirros: ovi s. 54
XVI. Miten ikkunat tehdään.....55
- piirros: ikkuna s. 58-59
- piirros: ikkunaluukut s. 60
Lisäyksiä (n:o puuttuu).....60
- piirros: pyötä s. 63 ja 64
XVIII. Porstua.....66
- piirros: lauteet s. 70
XIX. Pirtinrappuut.....71
- piirros: kuistirappuut s. 72
XX. Pirttirakennuksessa olevat muut asuinhuoneet.....73
a) Peräinen.....73
- piirros: puulukon sisus s. 74

- piirros: kakluuni s. 75
- piirros: kolmiröörisen soikean kakluunin läpileikkaus s. 76

b) Tupa ja kamari.....76
- piirros: tuvan pohjapiirros s. 77
- piirros: porttisillan pano s. 80
- piirros: peilioven osat s. 81

c) Kööki.....84
- piirros: pirtti, jossa kööki on erikseen salvettu s. 85
- piirros: pirtti, jossa kööki on kokonaan porstuan sisässä s. 85
- piirros: köökin takka s. 86

- Nykyajan pirttirakennuksista.....88
- piirros: asuinrakennuksen pohjapiirros nykyajoilta s. 89
- piirros: pirttirakennus sivulta päin s. 89
- piirros: pääty ja saksit s. 91
- piirros: pärekaton pano s. 94
- piirros: uloslämpiävät uunit s. 97

- Muutama taika syöpäläisten estämiseksi.....101

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, Kansatieteellisiä kertomuksia Sotkamosta.
Ulkohuoneet. 112 sivua.

1. SAUNA JA KOTA.....1
- Saunan irtaimisto.....9
- Saunaa käytetään, paitsi kylpyyn, seuraaviin muihin tarkoituksiin.....16
  - piirros: hamppuloukku s. 17
  - piirros: lihta s. 18
- Tervatynnyrien vannepuiden hautominen.....20
- Kota.....24
  - piirros: muurit s. 26
- Kodassa tehtävät työt.....29
  - piirros: viinan keitto muurilla s. 33
- Nykyajan saunat ja kodat.....34
  - piirros: uudenaikaiset saunanlauteet etupuolelta katsottuna s. 35
2. RIIHI.....37
- piirros: riihen kiuas ja uuni s. 39
- piirros: riihessä tarvittavat työkalut maakku, riusa ja varsta s. 42 ja harava, seula ja pohdin s. 43
3. OLKILATO.....45
4. RUUMENUS.....46
5. MASIINIHUONE.....47
6. AITTA.....48
- piirros: jalka-aitta s. 49
- piirros: hinkalo s. 50
- piirros: nykyajan uusi aitta s. 51
- piirros: laarit s. 52
7. PUOTI.....54
8. TALLI.....58
- piirros: tallin etupuoli, konki ja kammioniekka s. 59
- piirros: tallin pohjapiirros s. 60
9. LUHTI.....63
- piirros: luhdin etupuoli s. 64
10. NAVETTA.....68

- piirros: navetan etupuoli s. 68
- piirros: navetan pohjapiirros s. 70
- piirros: nykyajan navetan etupuoli s. 74
- piirros: kivinavetan etusivu s. 79

11. LAMMASNAVETTA.....84
12. SIKOPAHNA.....86
13. LATO ELI LAUT.....87
- piirros: niittylato s. 88
14. TANHUA.....90
15. LIITERI.....91
16. NAURIS- JA PERUNAKUOPAT.....94
17. KELLARI.....96
- piirros: kellarin etu s. 98
18. MYLLYT.....99
- piirros: hierinmyllyn sisusta s. 100
19. LUKOT.....109
20. KAIVOT.....111
21. LAITURIT.....111

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, Kansatieteellisiä kertomuksia Sotkamosta.
V Maanviljelys. 68 sivua.

I. HUUHAN- JA KASKENVILJELYS.....1
a) Huuhta.....1
1. Huuhan raivaus.....1
2. Huuhan hakkuu.....3
3. Puiden kaataminen.....4
4. Huuhan kuivaus.....6
5. Huuhan polttaminen.....7
6. Huuhan "rovihtuu".....11
7. Huuhan kylväminen ja karhitseminen.....14
- piirros: huuhtakarhi s. 16
8. Huuhan viljalajit.....17
9. Huuhan sänki.....17
b) Nauriskaski (=moa).....18
1. Naurismaa.....18
2. Nauriskasken hakkuuaika.....19
3. Puiden kaataminen.....20
4. Nauriskasken kuivausaika.....20
5. Nauriskasken polttaminen.....21
6. Naurismaan viertäminen.....21
7. Nauriinpano.....24
8. Toisena viljana viljeltiin ohraa.....26
c) Kaski eli halame.....27
1. Halmeen ruukaaminen.....28
2. Kaskenhakkuun aika.....30
a) Ennen.....30
b) Nykyaikana.....31
3. Puiden kaataminen kaskeen.....32
4. Kasken kuivausaika.....32
5. Kasken polttaminen.....32
6. Kasken "rovihteminen".....32
7. Halmeen pano.....32
a) Kyntäminen.....32
b) Halmeen kylväminen.....33
c) Halmeen karhitseminen.....33

8. Montako viljalajia halmeessa ruukataan.....34
9. Halmemaan valmistaminen toiselle viljalle.....34
d) Aho.....34
1. Halme- ja naurisahot viljelyksen jälkeen.....34

II. SUOVILJELYS.....36
1. Oja- eli muramaa.....37
2. Ojamaan ojitus.....37
3. Ojamaan kuokkiminen.....38
4. Kylvöttäminen.....38
5. Kyntäminen.....39
6. Työvälineet.....40

III. UUDISPELLON TEKO.....41
1. Minkälaisia maita tehtiin pelloiksi.....41
2. Miten pelto tehtiin.....41
a) Kuokkiminen.....42
b) Pellon aita.....43
c) Pellon ojittaminen.....43
3. Työvälineet uudispellon teossa.....45

IV. PELTOVILJELYS.....45
1. "Neljie" viljely.....45
2. Peltojen nimitykset.....46
a) Aseman mukaan.....46
b) Luonteen mukaan.....47
3. Veden johtaminen pelloilta.....47
4. Peltojen muoto.....48
5. Pellon aidat.....49
a) Pystyaita.....49
- piirros: pystyaita s. 50
b) Kiviaita.....51
c) Lappa-aita.....51
- piirros: lappa-aita s. 52
d) Veräjät.....52
- piirros: sulku s. 53 ja rinki s. 53
6. Pellon sonta.....54
a) Palosonta.....54
b) Märätyssonta.....55
c) Navetta- eli karjasonta.....55
d) Sonnanveto.....56

7. Peltotyöt keväästä alkaen.....57
a) Rukiin- ja ohransänkien käyttö.....57
b) Ohranpano.....57
c) Potunpano.....57
d) Hampunpano.....58
e) Tupakinpano.....59
f) Lööki ja herne.....60
g) Kesäkyntö.....61
h) Rukiinpano peltoon.....61
i) Syyskyntö.....63
8. Työaseiden ja niiden eri osien nimityksiä.....64
a) Ojittaessa.....64
b) Aidanteossa.....64
c) Sulun ja ringin teossa.....65
d) Sonnanteossa.....65
e) Kyntäessä.....66
f) Karhitessa.....67
g) Pölkytessä.....67
h) Kylväessä.....67
- Taikoja.....68

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, Kansatieteellisiä kertomuksia Sotkamosta.
VI Karjanhoito. 69 sivua.

I. SARVIKARJAN HOITO.....1
1. Lehmien nimitykset eri ikäisinä.....1
2. Vasikan valitseminen.....4
a) Lehmävasikat.....4
b) Härkävasikat.....5
3. Tapettavat vasikat.....6
4. Vasikoiden hoito.....10
5. Nuorten ja hiehojen hoito.....11
6. Lehmien härkiminen.....12
7. Tiineiden ja lypsävien lehmien hoito.....13
8. Karjan ruoka eri karjalle eri tilaisuuksissa.....14
9. Karjan pitopaikoista.....19
10. Milloin ja miten lehmät päästetään ulos.....19
11. Lehmien hoito kesällä.....22
12. Lehmien nimiä.....24
13. Sarvipäiden lahtuu.....25

II. LAMPAIDEN HOITO.....33
1. Lampaan karitsojen hoito.....33
2. Lampaiden nimitykset eri ikäisinä ja eri olotiloissa...35
3. Karitsojen merkitseminen.....36
4. Lampaiden päästäminen ulos.....37
5. Lampaiden "otto" eli "lahtuu".....39
6. Lampaiden olotila tiineeksi tulon suhteen.....44
7. Lampaiden hoito ja ruuat.....44
8. Lampaiden keritseminen.....45

III. SIKOJEN HOITO.....47
1. Sikojen määrä.....47
2. Sikojen hoito eri vuodenaikoina.....48
3. Sian hanko.....50
4. Sikojen nimitykset.....51
5. Sikojen syötillä olo.....51
6. Sikojen lahtuu.....53

IV. SIIPIKARJAN HOITO.....56
1. Kukot.....56
2. Kanat.....56
3. Kanojen ruoka.....57
4. Kanojen muniminen.....57

V. HEVOSEN HOITO.....58
1. Hevosten nimitykset eri ikäisinä ja sukupuolien suhteen..58
a) Eri ikäiset.....58
b) Sukupuoli.....59
2. Muita hevosen nimiä.....59
3. Varsojen eloonjättäminen.....60
4. Varsojen hoito kesällä ja talvella.....60
5. Aikuisten hevosten hoito.....62
6. Hevosen ruoka ja juoma.....64
7. Hevosen tappaminen eli lopettaminen.....68

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, Kansatieteellisiä kertomuksia Sotkamosta.
VII Kulkuneuvot. 77 sivua.

I. SUKSET JA LUISTIMET.....1
a) Vanhan kansan sukset.....1
b) Nykyajan sukset.....3
II. LAUTAT, RUUHET JA VENEET.....5
1. Lautta.....5
2. Ruuhi.....6
3. Veneet.....6
- Veneiden hoito.....13
III. HEVONEN JA AJONEUVOT.....15
1. Selästä ajo.....15
2. Ajopelit talvi- eli rekikelillä.....18
1. Työreki.....18
2. Matkareki eli nuoraresla.....22
3. Kivireki.....23
4. Kola.....24
5. Takareki.....24
6. Laitareki.....25
7. Reslareki.....27
8. Uudenaikainen resla.....28
- piirros: resla s. 31
9. Sanireki eli kipikka.....37
3. Hevosvärkit (valjaat) talvella.....39
1. Päitset.....39
2. Suitset.....41
3. Länget.....42
4. Mäkivyöt.....45
5. Luokki.....47
6. Hevosen loimi.....47
7. Sitolokka.....48
8. Helyt.....49
9. Ruoska eli pistokas.....50
10. Peslasuitset ja peslamäkivyöt.....51
4. Ajopelit kesä- eli kärrykelillä.....52
1. Puukärryt.....52
2. Rautakärryt.....55

3. Kärryn istuimet.....58
4. Istuinkärryt (nykyaikaiset).....60
- piirros: istuinkärryjen sivu s. 61
5. Hevosvärkit (valjaat) kesällä.....63
IV. TIET.....67
1. Talvitiet.....67
2. Kesätiet.....69
- piirros: purosillan sivu s. 73

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, Kansatieteellinen kertomus kalastukseen kuuluvista seikoista Sotkamon pitäjästä. III Kalastus. 74 sivua.

1. TUOHUSTAMINEN.....1
2. KOLKALLA KÄYNTI.....4
3. KALAN AMPUMINEN.....4
4. VERKOILLA PYYNTI.....5
- Verkon kutominen.....5
- Ainottaminen.....7
- Kivestys.....7
- Käprytys.....8
- Roukaaminen.....11
- Värjääminen.....12
- Varsinainen pyynti alkaa.....13
- Verkon lasku eli heittäminen.....25
- Verkkojen hoito väliaikoina.....27
- Verkon korjaaminen.....30
5. RYSILLÄ KALASTAMINEN.....32
a) Suuremmat eli kaksinieluiset.....32
b) Pienet eli yksinieluiset.....32
- piirros: kaksinieluinen rysä s. 32
- Matikkapato.....35
- piirros: pato s. 35
6. MERROILLA KALASTAMINEN.....38
- piirros: puumerta ja lankapyrri s. 38
7. HAAVILLA KALASTAMINEN.....40
- piirros: haavi s. 40
8. KOUKUILLA PYYNTI.....42
- piirros: koho s. 42
- piirros: reimi s. 43
9. NUOTANVETO.....45
a) Kesällä.....45
- piirros: nuottapuolisko syysnuotasta s. 45
- Muu kalusto.....46
b) Nuotanveto syksyllä.....48
- piirros: s. nuottaulut s. 58

- Nuottakota.....59
- piirros: nuottakota s. 59
10. UISTIMELLA PYYNTI.....60
11. ONKIMINEN.....62
- Muutamia kalastajan taikoja ym.....69

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, a) Metsälintujen pyynti Sotkamossa. 18 sivua.
b) Metsästykseen kuuluvia taikoja. 7 sivua.

a) Metsälintujen pyynti. Kirjoitettu Sotkamon murteella.

Linnun pyydykset.....1
1. Satimet.....1
- piirros: sadin s. 1
2. Liskut.....2
- piirros: lisku s. 3
3. Rihmat.....5
a) Rihma metsolle ja koppelolle ja teerelle.....5
- piirros: rihma s. 5
b) Metsäkanan rihma.....7
- piirros: rihma s. 8
c) Teeren rihmoja.....10
- piirros: rihma s. 10
4. Kaha.....13
- Taikoja.....15

b) Metsästykseen kuuluvia taikoja

- Linnun pyydysten alusten puhdistaminen.....1
- Linnun varkaalle kostaminen.....1
- Toinen samanlainen taika.....2
- Kosto karhun nostajalle.....3
- Jänislankaa pannessa sanotaan.....5
- Karhun nosto.....5
a) Koko karjan päälle.....5
b) Yhden lehmän päälle.....5
c) Sekalainen nosto.....5
d) Hevosen päälle.....6
- Kosto karhun nostajalle.....6
- Toinen samaa tarkoittava.....7

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, Kansatieteellisiä kertomuksia Sotkamosta.
VIII Pellavan, hampun ja villan valmistus
vaatteeksi ym. 54 sivua.

1. HAMPUN VALMISTAMINEN KEHRÄTTÄVÄKSI.....1
1. Hampun viljely.....1
2. Hamppumaa.....3
3. Hampun riivintä.....5
- piirros: hampunriivintätynnyri s. 6
4. Hampunpäiden selvittely.....8
5. Hamppuliko.....9
6. Hampunnosto.....11
7. Hampun loukuttamisesta ja lihtaamisesta.....12
8. Hampun häklääminen.....13
- piirros: häklä s. 13
9. Hampun harjaaminen.....15
10. Aineksista.....16
2. HAMPUN KEHRÄÄMINEN.....17
1. Aivinat.....17
2. Rohtimien kehruu.....18
3. Häklän- ja harjantappurat.....18
4. Loukunalaset.....19
5. Kehruukoneet.....19
3. VILLAN VALMISTUS LANGAKSI.....20
1. Lampaiden keritseminen.....20
2. Villan valmistus kehrättäväksi.....20
- Villan karttaaminen.....20
a) Sekotteleminen.....20
b) Karttaaminen.....20
3. Villan valmistuskoneet.....22
a) Keritsimet.....22
b) Isot eli sekotuskartat.....22
c) Pienet eli villakartat.....23
d) Villavasu.....23
4. Lanka ja rihma.....23
5. Langankertuu.....23
6. Kerratun villalangan käyttö.....24
7. Kerratut hamppulangat.....25

8. Langankertuukoneet.....25
9. Lankojen valmistus kankaaseen.....25
a) Hamppukangas.....25
b) Villakangas.....26
10. Langan painaminen (=värjääminen).....26
a) Hamppulangat.....26
b) Villalangat.....27
11. Viihinkoneet.....27
a) Härveli.....27
b) Viihinpuu.....27
4. KANKAAN LAITTAMINEN JA KUTOMINEN.....28
1. Kankaan kehiminen.....28
2. Määrälangan pano.....29
3. Kankaan luominen.....29
4. Kankaan kääriminen.....30
5. Kankaan pujotus.....31
6. Kaiteeseen pano.....32
7. Kankaan aloitus.....32
8. Kankaan kutominen.....33
9. Kankaiden nimiä.....34
a) Hampuista.....34
b) Villoista.....34
c) Hampuista ja villoista.....35
d) Raanuja.....35
10. Kangasta laittaessa ja kutoessa tarvittavat kojeet..37
a) Kerinakka.....37
b) Kehä.....37
c) Luomapuut.....37
d) Kangastoolit.....37
5. KANKAAN VALKAISEMINEN YM.....39
1. Hamppuvaatteet.....39
2. Villavaatteet.....39
3. Puolivillaiset kankaat.....40
4. Painaminen (=värjääminen).....40
6. VÖIDEN JA NAUHOJEN KUDONTA.....42
- piirros: tiuhta eli mytkä s. 43
7. JALAKAISTEN JA KÄSINEIDEN KUTOMINEN.....44
8. SOOPAN TEKO.....45
1. Soopan teko.....45
2. Soopan höystöjä.....45
3. Soopatuhkat.....46

4. Soopan kokki.....46
5. Soopalipeän keitto.....46
6. Soopan keitto.....48
7. Soopankeittovälineet.....49
8. Soopan käyttäminen.....49
9. VAATTEIDEN PESU.....50
1. Sotkunteko ennenvanhaan.....50
2. Sotkuntekoajat.....50
3. Sotkunteko sekaporossa.....51
4. Sotkunteko eli pyykinpesu lipeällä.....52
5. Vaatteiden kaulaaminen.....52
6. Manklaaminen.....52

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Härmä, Heikki, Kansatieteellisiä kertomuksia Sotkamosta.
IX Puvut. 62 sivua.

MIESTEN PUVUT.....1
1. Paidat.....1
2. Housut.....6
- Housun etupuoli.....8
a) Rakohousut.....8
b) Puolipeltiset housut.....8
c) Pienipeltiset housut.....9
d) Isopeltiset housut.....9
3. Jalkaiset.....12
4. Miesten kengät ja anturat.....13
5. Kaula- ja villahuivi.....24
6. Simusetti.....26
7. Tikkupaita ja pusero.....27
8. Liivi.....29
9. Röijy ja takki.....30
10. Turkki.....38
11. Vyöt.....44
12. Päähineet.....48
a) Talvilakit.....48
b) Kesälakit.....52
13. Kinttaat, vanttuut ja lapaset.....56
14. Sormukset ja koristeet.....62

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Halonen, Antti, Kokoelma metsästystietoja Sotkamosta. 18 sivua.

- Karhun kiertäminen.....1
- Haaskalta tappaminen.....6
- Rihmalla pyytäminen.....8
  - piirros: karhun rihma s. 9
- Karhun loukku.....10
  - piirros: loukku s. 10
- Loukulla tappaminen.....11
- Taikoja, joita käytetään karhun pyynnissä ym.....13
- Linnun pyynnissä tehtäviä taikoja.....16

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Kansanrunousarkisto

Halonen, Antti, Kansatieteellinen kuvaus Sotkamon maanviljelyksestä sekä 60 vuotta takaperin käytetty häälaulu. 30+1 sivua.

- Ruis.....1
- Kuhilaat.....3
- Aumat.....5
- Ohra.....5
- Perunan nosto.....7
- Nauris.....8
- Tupakka.....8
- Taikoja.....9
- Riihittäminen.....11
- Taikoja.....19
- Heinänteko.....19
- Taikoja.....27
- Häälaulu puuttuu

Jukka Juntunen

TERVAJÄRVEN TALOMUSEON SUUNNITTELUTYÖ

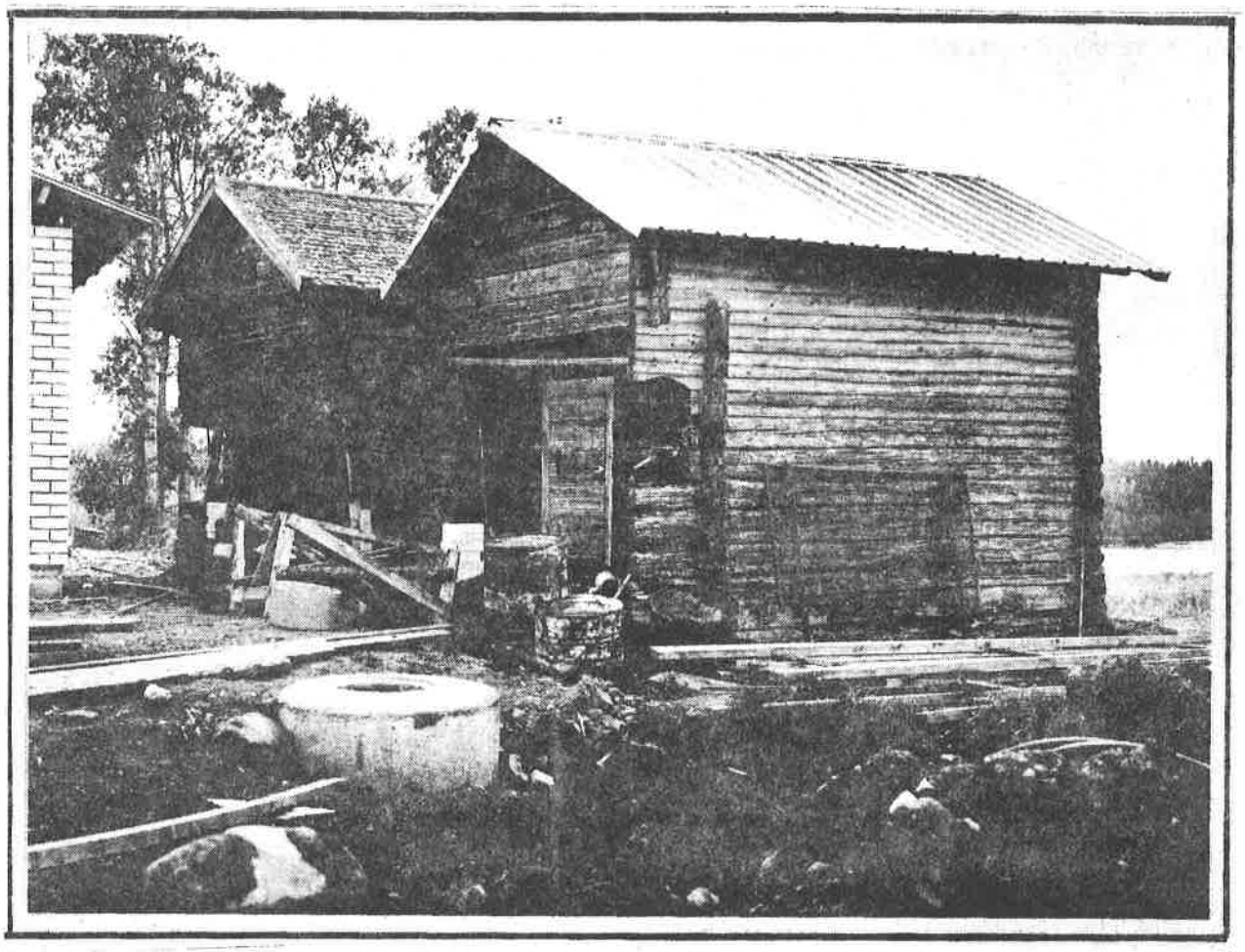

KUVA: Kainuun Museo/Jussi Mielikäinen

Selvitys Tervajärven talon yksityisarkiston eräästä asiakirjasta vuodelta 1871

- kyseessä on talonpojille Eera ja Kustaa Alarik Heikkiselle annettu kiinnekirja, jossa todetaan, että:

- Eera ja Kustaa Alarik ovat vuonna 1845 tehneet isänsä talollinen Eera Heikkisen kanssa kirjallisen sopimuksen, jonka perusteella Heikkilä-niminen verotila Ylisotkamon kylässä siirtyy heidän haltuunsa isälle maksettavaa vuotuista syytinkiä vastaan.
- Eera ja Kustaa Alarik ovat saaneet kihlakunnanoikeuden Rauramon käräjillä kolme julkista ja riidatonta lainhuutoa saannolleen (talvi- ja syyskäräjillä 1866 ja nyt marraskuussa 1871), mistä todisteeksi tämä kiinnekirja on ao. talonpojille annettu.

Selvityksen antoi 17.7. 1981 Jukka Juntunen

HILDA FLINKMANIN HAASTATTELU 22.7.1981

Hakalan vanhaemäntä Hilda Flinkman on Tervajärven tyttäriä, syntynyt 4.3.1902. Vierailin Hakalassa 22.7.1981 ja haastattelin pirteää vanhusta, joka mielellään muisteli terävinä muistikuvina mielessään säilyneitä vanhoja aikoja. Luonnollisesti keskityimme lähinnä Tervajärven taloon liittyviin asioihin.

Heikkisten suku ja Tervajärven vanhimmat vaiheet

Hilda Flinkmanin mukaan ovat suvun miehet pitäneet Sumsan Männistön edesmennyttä mummoa, joka oli tullut Männistöön Tipasojan Heikkilästä, sukulaisenaan. Vanhaemäntä päättelee Tervajärven Heikkisten siis olevan sukua Tipaksen Heikkisille, ehkä jopa Tipakselta aikoinaan Sumsalle muuttaneita.

Vanhanemännän isä Kalle Heikkinen (s. 1863) on kertonut, että Heikkisten ensimmäinen talo Tervajärven rannalla olisi rakennettu aikoinaan Arväänniemeen. Vanhaemäntä myös muistaa niemessä olleen jotain raunioita.

Tervajärven pihapiiriin vuosisadan ensimmäiselle vuosikymmenelle asti kuulunut ns. ohravaaralaisten talo olisi Hilda Flinkmanin mukaan ollut varsinainen museotalo. Se oli vanhempi kuin nykyinen Tervajärvi, ja esim. vanhanemännän isä oli syntynyt siihen. Hilda Flinkmanin muistissa on säilynyt mm. talon iso porstua, 6-ruutuiset ikkunat ja se, että talossa oli erilleen hakattu pirtti, kaksi suurempaa kamaria,pieni keittiö ja siihen liitetty pikku kamari, jota lähinnä äiti käytti. Ainoastaan kesällä asuttiin uudemmassa (siis nykyisessä) päärakennuksessa, talvella kitistiin kaikki vanhassa talossa. Vanhan rakennuksen pirtti oli sisältä savun mustaama . Rakennus sijaitsi suurinpiirtein nykyisen Tervajärven tiilitalon paikallla.

Muistikuvan mukaan Kalle Heikkisen serkku Erkki olisi jo keväällä 1917 muuttanut Ohravaaralle,jonka jälkeen Kalle Heikkinen joutui 1919 ostamaan viljelykset takaisin talolle Kajaani Oy:ltä myymällä metsää. Peräti 10 vuotta oli jouduttu yhtiölle maksamaan. Ohravaaralaisten muuton yhteydessä Tervajärven toinen ja vanhempi päärakenus myös purettiin.

Tervajärvi-nimi ei vanhanemännän mielestä johdu tervanpoltosta, vaan siitä, että vesi järvessä on tervamaisen mustaa. Niemeen liittyy myös esim. Sotkamo-kirjassa sivulla 108 kerrottu tarina.

Kuistista ja porstuasta

Vanhan kuistin (Tervajärven uudempi päärakennus) katto oli lapekatto, ei taitekatto. Kuisti oli avoin ja sen pylväät maalattu punaisiksi. Kaiteiden vieressä oli penkit ja kaiteiden alla ristikkäisiä lautoja. Verantoa oli koristeltu myös puuleikkauksin. Se oli leveämpi kuin vuoden 1949 remontin yhteydessä rakennettu uusi kuisti. Lapsilla oli tapana kesäaikaan viettää aikaansa verannon penkeillä katsellen pääskysiä (pääskiä), jotka olivat rakentaneet pesänsä kuistin yläosiin. Kalle-ukki oli lisäksi tehnyt sinne linnuille tuohisen pöntön. Vastaava om kuulemma makasiinimuseossa. Verannossa oli portaita nykyistä enemmän. Tervajärven vanhan päärakennuksen kuisti muistutti uudempaa.

Porstua oli alun pitäen pimeä. Valoa sinne tuli ainoastaan ovesta, jota kesäaikaan pidettiin auki,sekä pikkuikkunasta oven päällä. Porstuan lattialla nukuttiin joskus. Monia muitakin toimintoja tapahtui siellä. Tervatynnyreiden tekoa varten porstuaan tuotiin höyliä silloin tällöin ja siellä tynnyrit myös veitettiin. Pikitörppöjen paikka oli sekin porstuassa. Niitä tarvitsi mm. suutarin tehtäviä toimitellut Esko Kettunen, joka asusti Tervajärvellä huonemiehenä suuren osan vuotta. Nahkoja parkattiin itse ja nahkakengät tervattiin.

Tervajärven ukki

Hilda Flinkman kuvasi isäänsä "hiljaiseksi hyssykäksi", joka mietiskeli mielellään omissa oloissaan ja lausahti väliin jotain sattuvaa. Isä ei koskaan antanut piiskaa tai noitunut lapsilleen, mutta jos hän joskus torui, jäi se mieleen. Piippua hän poltteli myös.

Kalle-ukki oli tyttärensä kertoman mukaan kiinnostunut enemmän "pirttiviljelyksestä ja muista askareista kuin varsinaisesta maanviljelystä. Mielellään hän teetätti itselleen epämieluisia töitä joko vierailla palkollisilla tai talonväellä. Käsistään hän oli taitava ja veisteli mm. päreistä lintuja. Mestarillisen siroja puulusikoita ja kapustoja, saaveja, kiuluja ym. astioita hän teki; sekä rekijä, kelkkoja, suksia ja puukuppeja pahkoista.

Onkimista Tervajärven ukki harrasti, samoin metsästystä. Läheiseltä Paskolammilta hän usein kantoi kotiin kontillisen kalaa. Metsoja oli tapana ampua soitimelta. Asiaa salailtiin.

Syksyisin ja keväisin ukki jauhatti myllyä. Viljaa tuotiin paitsi omasta talosta myös ympäristön taloista. Alkuperäiset vanhat myllynkivet olivat kuulemma perunakuopassa, joka nyttemmin on jäänyt Tervajärven

uusimman asuinrakennuksen alle.

Sen runon lisäksi, jonka Kalle Heikkinen teki myllärin työstään, ei ole tiedossa muita hänen sepittämiään runoja. Laulua tai soittoa hän ei harrastanut, ei näppäillyt virsikanneltakaan, jonka Hilda Flinkmanin aviomies luultavasti 1923 valmisti ja joka sittemmin vietiin makasiinimuseoon Hakalasta.

Kun esim. 1940-luvulla Tervajärvellä kävi vieraita Helsingistä, jaksoi ukki edelleen reippaasti lähteä opastamaan vieraita lakkasoille.

Tervanpoltosta Tervajärvellä

Hilda Flinkman muistaa vielä hänen aikanaan poltetun kaksi Tervajärven Heikkisten tervahautaa, noin vuosina 1908-09 ja 1911-12. Muualla Sumsalla tehtiin kyllä tervaa senkin jälkeen. Mm. Ohravaaralle muuttaneilta jäi kesken tervaruukun kokoaminen: joku täydensi työn sitten ja poltti haudan. Lähistöllä on jokseenkin tiheässä vanhoja haudan pohjia. Tervajärven seudut eivät liene kuitenkaan olleet mitään erityistä terva-aluetta Sotkamossa, nimestään huolimatta.

Toinen viimeksi poltetuista tervahaudoista sijaitsi Lehdonaholla, taloa vastapäätä järven toisella rannalla, toinen jossain maantien toisella puolen (epävarma). Viimeisten hautojen terva vietiin Kajaaniin. Vanhanemännän isä (ja äitikin nuorena) oli käynyt tervamatkoilla Oulussa asti. Oulun porvareille oli oltu jatkuvasti velassa. Mm. suolaa oli tuotu sieltä kotiin.

Kun tervahautaa ruvettiin valmistamaan, kolottiin sen lähistöltä tyvestään useita satoja ohuehkoja mäntyjä siten että puut alkoivat vähitellen kuivaa ja pihkaantua. Ukki antoi koloamisen suunnilleen ruokapalkalla Matti "Homuri" Niskasen työksi. Lisänimensä tämä oli saanut valehtelemistaipumuksistaan; kertoi mm. käyneensä vaikka missä. Puiden koloamista ja kuorimista jatkettiin ensimmäisen kesän jälkeen ylöspäin vielä kahtena kesänä. Viimeisenä kesänä poistettiin runkoon yhdelle puolelle jätetty kuorisuikale. Seuraavana talvena männyt kaadettiin. Haudan valmistamisessa olivat mukana ainakin isäntä, pojat, piika ja renki sekä Paavo Meriläinen Roittolan mökistä järven takaa. Viimeksimainittu osallistui myös ohran leikkuuseen.

Ville Korhonen Palovaarasta veisti Tervajärven porstuassa tynnyrit tehden muutamia ylimääräisiäkin (yhteensä noin 30?). Haudan pohja kovetettiin savella ja tuohitettiin nin kuin katto. Tuore mänty halkaistiin ränniksi, jonka keskellä olevaa uraa myöten ja rännin alla olevan kaukalonkautta tervan piti juosta tynnyriin. Vihtaraksi kaukalon päässä sitoi kaukalon haudan piippuun. Kuivatut puut katkottin ja pilkottiin kirveellä kiilamaisiksi noin metrin pituisiksi palasiksi ja ladottiin hautaan. Lopuksi puut peitettiin turpeilla.

Haudat poltettin juhannuskesällä ennen heinäaikaa. Tätä työtä johti tervalonki eli hautahamari, jona toimi mainittu Ville Korhonen. Sytytettäessä kohotettiin turvetta maan rajasta ja tulen tartuttua puihin humpsautettiin se takaisin paikoilleen. Kytevä hauta savutti tämän jälkeen voimakkaasti. Se paloi kaiken kaikkiaan noin viikon tai enemmän. Aluksi rännistä valui tervan kusta eli vettä. Sitä ei heitetty hukkaan vaan käytettiin maalattioiden kovettamiseen. Sepät käyttivät sammuneen haudan hiilet. Muita tervanruukuun sivutuotteita Hilda Flinkman ei muista saadun.

Tynnyrit vetivät tervaa kukin 125 litraa. Tynnyrinkruunaaja, joka oli tehtäväänsä nimitetty, oli käynyt tarkastamassa ne. Vanhaemäntä muistaa mm. Valkolan isännän ja Laatikalan Eskon kruunanneen tynnyreitä.

Suoraa vesiyhteyttä Kajaaniin ei Tervajärveltä ollut. Siksi täytyi alkumatkasta turvautua hevoseen ja paluksiin (palakkuihin). Kun päästiin Kuninkaanniemeen asti, oli maataival takana ja varsinainen tervansoutu alkamassa. Sieltä saatiin puojista niin purjeellinen tervavene kuin kirkkovenekin. Yhdessä veneessä, jota miehet pääasiassa soutivat, kulki noin 22 tynnyrillistä tervaa. Lastin suuruuden vuoksi veneessä oli varppeet.

Tervanpolton merkitys oli Tervajärven tilalle niin kuin yleensäkin Kainuun tiloille suuri. Se oli tärkeä, vaikkei erityisen tuottoisa elinkeino, jota harjoittamatta ei tultu toimeen. Tämän vuosisadan alkuvuosina sen tilalle tulivat savotat ja uitot.

Hilda Flinkmanin mukaan kukin talo poltti omia tervahautojaan. Yhteisiä yrityksiä hän ei muista, vaikka pitääkin mahdollisena, että niitä olisi joskus maailmassa ollut.

Muuta tietoa

- Nuorena tyttönä Hilda Flinkman muistaa vieneensä tervahautaa polttaneille miehille kahvia ja mm. höppövoita, jota sanottiin valkoisuutensa takia harakanaivoksi tai aitokinokseksi. Tällaisella reissulla hän myös erehtyi astumaan variksensaappaansa tervankusikoloon, mikä teki kipeää.

- Lehmät eivät lypsäneet talvella Hilda Flinkmanin nuoruusvuosina.

- Vanhan Tervajärven aikaan kööki- ym. piikoja ja renkejä saattoi olla enemmänkin kuin yksi kumpiakin.

- Ennen vanhaan sanottiin ihmiselle, joka istuskeli toimettomana kädet ristissä: "Istut kuin Tervajärven kirkkomiehet Komulan pirtin penkillä." Komula on Juholankylällä ja sinne kuulemma Tervajärven miehet mielellään jo perjantaina tulivat pyhää odottamaan. Vastaavanlainen sanonta tunnettaneen kuitenkin muualtakin kuin Sotkamosta.

- Virsikanteleen lisäksi Hakalan vanhaemäntä on luovuttanut makasiinimuseoon itse tekemänsä raanun ja rahin, jossa on reikä, Jälkimmäinen on erikoisesta puunjuuresta muotoiltu lypsyjakkara (veljen tekemä).

- Tervajärven historiaa uudella tavalla valottavia asiakirjoja tai valokuvia ei löytynyt Hakalasta.

- Hilda Flinkman säveltää ja runoilee taitavasti. Hänellä on useita omia lauluja,eräs esim. Sotkamon 20 tärkeästä talosta. Eino Leinon Nocturneen samoin kuin Hemminpojan vanhaa hyvää Sotkamoa -runoon hän on tehnyt sävelen. H. F. laulaisi laulunsa mielellään nauhallekin. Hän muistaa myös kiertokoulun aikaisia läksykappaleita.

- Tervajärven ukki lienee jauhattanut myllyään vielä viimeisinä elinvuosinaankin (?).

Raportoi Sotkamossa 28.7.1981 Jukka Juntunen

TERVAJÄRVESTÄ JA TERVAJÄRVEN ASUKKAISTA VV. 1841-1916

Vanhin Sotkamon seurakunnan arkistossa säilytettävä rippi- eli kirkonkirja on vuosilta 1841-1848. Ylä-Sotkamon kohdalta löytyy Heikkilä-niminen tila (n:o 12, 1/8 manttaalia), jonka alle on kirjoitettu suluissa Tervajärvi. Tervajärvi tunnettiin siis vielä tuolloin Heikkilä-nimellä.

Tilalla asuviksi mainitaan isäntä Eric Heikkinen (s. 26.1.1793), vaimonsa Agneta Okkonen (s. 8.8.1794), isännän vähämielinen sisar Greta Heikkinen (s. 31.3.1799) sekä pojat Eric (s.25.10.1824) ja Gustaf Alric (s. 4.4.1829). Palvelusväkeä ei luetella Heikkilän kohdalla ja se lieneekin merkitty "tilattomien sivulle" (kukin oman nimensä mukaan).

Isäntä Ericin kohdalla, niinkuin monilla muillakin samassa kirjassa, on merkintä: Rangaistu v. 1845, koska löi laimin kutsun tienrakennukseen (1845 Pl. för försummad Kallelse till vägabyggnad). Talonväen taitoja kristinopissa koeteltiin Sumsan kinkereillä. Gretaa lukuunottamatta näyttäisi kaikilla olleen jonkinlainen lukutaito, ilmeisesti myös välttävä ymmärrys lukemastaan.

Vuosien 1856-1865 rippikirja kertoo, että Eric-isäntä kuoli 9.2.1857. Pojat vihittiin 17.10.1857 (Eric) ja 25.1.1863 (Gustaf Alric).

Vuosien 1866-1875 kirkonkirjan mukaan Erik Erikson Heikkinen oli ottanut vaimokseen Gustafva Påhzdotter Korhosen (Kustaava Paavontytär Korhosen, s. 1.3.1834). Avioparilla oli jo pojat Erik (s. 19.7.1861) ja Jakob (s. 13.5.1868).

Gustaf Alrik Heikkinen oli ottanut vaimokseen Caisa Gustafva Korhosen (s. 26.12.1840). Heillä oli poika Carl (Kalle, s. 20.11.1863) sekä tyttäret Agneta (Anna, s. 17.3.1869) ja Sofia (s. 27.7.1875).

Greta-täti kuoli 27.2.1866. Molemmat pojat Erik ja Gustaf Alric asuivat Heikkilässä. Isänsä kanssa he olivat 17.3.1845 tehneet sopimuksen, jonka mukaa talo siirtyi heidän haltuunsa isälle maksettavaa vuotuista syytinkiä vastaan. Isä siis kuoli jo 1857, mutta pojat saivat kiinnekirjan tilaan vasta 1871 (kiinnekirja kopioitu kulttuuritoimistoon).

Kirkonkirjasta vuosilta 1876-1885 ko. Heikkiset löytyvät Sumsan kylän kohdalta Tervajärven talosta (n:o 13, 1/4 manttaalia). Lieneekö nimen vaihtuminen Heikkilästä Tervajärveen yhteydessä uuden asuinrakennuksen valmistumisella vuonna 1866? Vuoden 1855 maakirjassa tila oli vielä Heikkilä (henkikirjuri J. Huovisen todistus lainhuudatusasiapöytäkirjaotteen 1916 liitteenä; kopioitu kulttuuritoimistolle). Isojako tai osittaminen toimitettiin loppuun 2.11.1877 mennessä (ote maarekisteristä 1916; kopioitu kulttuuritoimistoon).

Suomenkielinen rippikirja vuosilta 1881-1890 kertoo, että Eero Eeronpojan ja Kustaava Paavontytär Korhosen vanhempi poika Eerikki meni 28.3.1880 naimisiin Ristijärveltä kotoisin olleen Karoliina Joonantytär Mäkäräisen (s. 1879) kanssa. Eerkistä mainitaan, että hänet oli todettu sotapalvelukseen kelpaamattomaksi. Kustaa Alarikin ja Kaisa Kustaava Korhosen poika Kalle hyväksyttiin sotapalvelukseen arvalla n:o 7. Vanhaemäntä Agneta Okkosen

todetaan kuolleen 8.3.1888. Ensimmäisen kerran luetellaan Tervajärven yhteydessä myös palvelusväkeä ym. vastaavaa, yhteensä useita kymmeniä ihmisiä.

Kustaa Alarikin ja Kaisa Kustaavan jälkeläisten vaiheita voidaan seurata tästä eteenpäin esim. sukuselvityksestä vuodelta 1916 (kopioitu kulttuuritoimistolle). Toini Vinha-Mustosen mukaan (Tervajärven talo. Historia ja esineistö) Tervajärven kahta asuinrakennusta hallitsivat tämän vuosisadan alussa serkukset, joista toisen nimi oli Kalle. Kirkonkirjasta 1911-1920 saadaan selville, että toinen serkuksista oli Eerikki Eeranpoika, joka kuitenkin möi oman osuutensa Kajaanin Puutavara Oy:lle ja muutti Tervajärveltä pois vaimonsa ja kuuden lapsensa (kolme tyttöä, kolme poikaa) kanssa 1910-luvulla.

Sotkamossa 18.08.1981

Jukka Juntunen

Tervajärven (Heikkilän) tilan perustamisajankohdan ja varhaisempien vaiheiden selvittämiseksi on lähetetty tutkimuspyytön Oulun Maakunta-arkistoon.

LISÄYS RAPORTTIIN TERVAJÄRVESTÄ JA TERVAJÄRVEN ASUKKAISTA
VV. 1841-1916

Rippikirjassa 1841-1848 (Sotkamo) mainitaan Tervajärvi-Heikkilän isännän Eric Heikkisen kohdalla myös, että hän toimi kuudennusmiehenä (seksmannina, kylänvanhimpana) .

Jukka Juntunen

SOTKAMON ESIHISTORIALLISTEN MUINAISJÄÄNNÖSTEN INVENTOINTI

Sotkamon esihistoriallisten muinaisjäännösten uusintainventointi
23.6. - 3.7.1981

Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventoinnissa on olennaisesti kysymys maastossa tapahtuvasta tietyn alueen esihistoriallisten tai sellaisiksi oletettavissa olevien kohteiden tarkastamisesta, merkitsemisestä kartoille, näiden omistussuhteiden selvittämisestä sekä havaintojen perusteella tehtävistä muistiinpanoista. Inventoinnin pohjalta laadittavasta inventointikertomuksesta käyvät ilmi todettujen kiinteiden muinaisjäännösten lisäksi myös hajalöytöjen löytöpaikat.

Suomessa muinaismuistolaki rauhoittaa kaikki kiinteät muinaisjäännökset siten ettei niiden kohdalla tarvita erityisiä rauhoitustoimenpiteitä. Inventoinnin päätarkoitus onkin lähinnä näiden jäännösten suojelu. Siinä ei ensisijaisesti ole kysymys varsinaisesta tutkimuksesta, jolla arkeologiassa tarkoitetaan pääasiassa kaivausten yms. avulla tehtävää työtä. Tosin inventoinneilla on oma kieltämätön merkityksensä myös tutkimukselle pohjatyönä. Tietyn paikkakunnan esihistoriaa ei voida olettaa kirjoitettavan pelkästään perusinventoinnin tai edes uusintainventointienkaan perusteella. (Matti Huurre, Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi, s. 27-28.)

Suuresta osasta maata inventoinnit ovat vielä kesken ja luettelot rauhoitetuista kohteista puutteelliset. Valmiitakin luetteloita on välttämätöntä jatkuvasta täydentää, mm. kohteiden kunnon, mahdollisen uhanalaisuuden, maanomistussuhteissa tapahtuneiden muutosten jne. toteamiseksi. (Mts. 27.) Sotkamon tilanne inventointien suhteen on tätä nykyä jopa hieman keskimääräistä parempi, jos ajatellaan muuta Kainuuta. Vuosina 1957 ja 1958 täällä kiersi arkeologian opiskelija Martti Linkola tehden perustyöt. Kainuun Seutukaavaliiton pyynnöstä Museoviraston tutkija Aarni Eräesko 1970-luvun alussa tarkisti jälleen muutamia tärkeimpiä kohteita. Näiden töiden jälkeen Sotkamosta tunnettiin 25 kivikautista asuinpaikkaa ja useita kymmeniä esihistoriallisia esinelöytöjä. Kunnassa 23.6.-3.7. 1981 suoritettu uusintainvestointi lisäsi tunnettujen kivikautisten asuinpaikkojen määrän 31:een. Muitakin löytöjä tehtiin.

Tietyn vertailutaustan muodostamiseksi voidaan mainita, että esim. Ristijärveltä on tiedossa tällä hetkellä 21, Vuolijoelta ei yhtään, Kuhmosta 24, Suomussalmelta peräti lähemmäs 200 kivikautista asuinpaikkaa. Suomussalmihan on muutenkin kunnostautunut esihistoriallaan, mikä kyllä osaltaan on seurausta edullisista tutkimusolosuhteista (esim. voimakas vesistöjen säännöstely).

Kiersimme Museoviraston tutkijoiden Matti Huurteen ja Eeva-Liisa Niemisen kanssa kaksi viikkoa Sotkamon päävesistöjen rantoja käyden läpi tärkeimmät tunnetut kunnan esihistorialliset kohteet ja etsien uusia. Suurin mielenkiinto kohdistettiin aikaisemman tiedon pohjalta Tipasojan seutuihin, Räätäjärven, Ison Valkeisen ja Honkajärven ympäristöön. Kolme ensimmäistä päivää omistettiin siis enimmäkseen näille alueille.

Merkittävin anti Tipasojalta oli kolmen uuden kivikautisen asuinpaikan löytyminen ja ennen kaikkea Sotkamon ensimmäisen esihistoriallisen saviastian palan esiin tulo Puukkoniemeltä (Kurkikangas, Honkajärvi). Keramiikka ajoitettiin alustavasti pronssikauteen tai varhaiseen rautakauteen ja oli tyypiltään ns. asbestikeramiikkaa. Kun Räätäjärven rannasta on jo aikaisemmin löytynyt samojen aikojen esineistöä, tuntuu todennäköiseltä, että Tipasojan vesistöjen varsilla suoritettavat arkeologiset kaivaukset valaisisivat merkittävästi Sotkamon historiaa karkeasti arvioiden vuodesta 4000 eKr. aina vuoteen 300 jKr., mahdollisesti pitempäänkin rautakautta.

Keramiikan ja kvartsi-iskosten lisäksi Tipasojalta löytyi palanen piitä (merkittävä asia kivikautista asutusta tutkittaessa), kvartsikaavin, palanutta luuta ja nuotiokiviä, hiomakivi, ehkä kodanpohjiakin.

Ensimmäisinä työpäivinä ehdimme tutustua myös Sapso-järven rannalta tunnettuihin muinaismuistoihin. Erityisesti Elsa Huovisen kesämökkipalstan rannassa(Hakkaraistörmä, Törmäpääsky) sijaitseva, veteen vajoava kiven-hiekan sekainen kumpu tuntui mielenkiintoiselta. Kummusta löytyi noki-hiilikerros, palanutta ja hieman epävarma hiomakivi.

26.6. tutustuimme Naapurinvaaran, Huuskonniemen, ja Tenetin seutuihin. 1950-luvulla Mujehoulusta pitkällä siimalla ylös ongitun ns. ommellun veneen kappaleen löytöpaikka saatiin paikallisen oppaan avulla määritettyä suhteellisen tarkasti. Asia on merkittävä, sillä vene kiinnostaa tutkijoita siinä määrin, että sitä tulevaisuudessa kenties yritetään sukeltaa pohjasta enemmänkin. Nuasen rannat Huuskonniemellä ovat jo varsin pahasti veteen sortuneet ja tällä kertaa kun vesi oli harvinaisen korkealla ei merkkejä kivikaudesta tavattu. Tikkalanniemen pellon kvartsit Tenetin rannassa vaikuttivat suhteellisen lupaavilta. Hokkilan talon pihasta Vuokatissa löysimme mahdollisesti Kainuun ensimmäisen uhrikiven (historialliselta ajalta), jonka pinnassa oli muutama kuoppamainen syvennys ja hakattuja ristejä. Johtopäätökset kivestä ovat todennäköisiä, mutteivat varmoja.

Toinen työviikko alkoi lupaavasti. Kiikarusniemestä koekuopasta löy-

tyi punaista piitä ja saman tyyppinen kuin Honkajärveltä löydetty mutta suurempi keramiikan kappale. Paikka siis vaikuttaa todella tutkimisen arvoiselta. Alueella kasvava mäntymetsä kuitenkin saattaa hankaloittaa mahdollisia kaivauksia tulevaisuudessa. Raivaamaan jouduttaneen jossakin määrin.

Jaakkolan perunapellosta Nivulla poimittiin myös ylös suhteellisen runsaasti kvartsin iskoksia. Tilan mailta on jo 1930-luvulla löydetty kiviesineitä (Sotkamon museo). Kivikautiseksi asuinpaikaksi alue on kuitenkin hieman etäällä vesistöistä. Kiviesineiden löytöpaikkaa ei myöskään kyetty tarkasti määrittämään. Etsittyä sorakuoppaa ei löytynyt.

Korkealla ollut vesi vaikeutti seuraavien päivien työtä. Vaarankylästä Penttilän talosta saatiin kuitenkin ns. pohjalainen kourutaltta Helsinkiin tutkijoiden tutkittavaksi. Vuonna 1976 tehty löytö oli ensimmäinen laatuaan Jormasjärven rannoilta. Nuasjärven etelärannan tunnetut muinaisjäännökset voitiin vain lähinnä käydä katsastamassa ja luetteloimassa maastohavaintoineen inventointiluetteloon.

Vuokatin urheiluopiston rannasta saatiin Sipo Häyryseltä tietää löydetyn alkeellinen kivikirves muutamia vuosia sitten. Rantatörmästä löydettiinkin muutama hyvän näköinen kvartsin siru, muttei tarpeeksi, jotta varmoja johtopäätöksiä olisi voitu tehdä.

Sumsan Jänöniemestä tunnetut viisi kivirauniota voitiin paikallistaa, mutta samalla täytyi todeta, että ne on melko pahasti purettu yksityisten aarteen etsijöiden toimesta.

Sumpsajärven rannasta Pekka Kaipaisen tilan pellosta, josta jo aikaisemmin on löydetty kivikirves, pystyttiin tällä kertaa löytämään muutama kvartsin siru ja hiomakivi.

Kuninkaanniemen ja Salonsaaren hajalöytöjen paikat käytiin myös tarkastamassa, muttei uusia löytöjä onnistunut tehdä.

Viimeisenä työpäivänä kiersimme Kiantajärveä. Mm. Pohjakosken, Kiannan ja Sapson kautta on esihistorialliselta ajalta keskiajan loppuun kulkenut venereitti Karjalasta Pohjanlahden rannikolle. Kuolasalmesta Sapsojärven puolelta voitiin kvartsien perusteella todeta aikaisemmin tuntematon kivikautinen asuinpaikka. Pohjakoskelta löytyi paikka, jossa nuotioita on kautta aikojen poltettu. Se on varsin kiinnostava, vaikkei tällä kertaa varsinaisia todisteita esihistoriasta saatukaan. Yllättävää oli, että kaksiviikkoisen inventointityön lopuksi löydettiin kivikautisen asutuksen jäänteet Hiekkaniemen lomakylän venevajasta!

Tutkija Huurteen mukaan Sotkamon päävesistöt on nyt toistaiseksi tyydyttävästi inventoitu, mutta mm. rakennustöiden, veden säänöstelyn yms.

vuoksi inventointeja on syytä tulevaisuudessakin järjestää uudestaan ajoittain. Koska kaivauksia ei ole vielä tehty, ovat tiedot Sotkamon esihistoriasta hyvin puutteelliset. Matti Huurre kirjoittaa parhaillaan Kainuun esihistoriaa, jonka on määrä valmistua vuonna 1983. Osaltaan nyt suoritettu uusintainventointi pystyi joka tapauksessa antamaan valoa paikkakunnan varhaisimpien vaiheiden hämäryyteen. Tutkija uskoo, että perusteellisemmat tutkimukset voisivat johtaa mm. laajempiin keramiikkalöytöihin ja esim. pronssikauden aineiston runsastumiseen. Koekaivauksia olisi hänen mukaansa periaatteessa syytä tehdä kaikilla niillä paikoilla, joista löytöjä nyt tuli. Myöskään niitä alueita, joista ei nyt ei saatu uutta tietoa, ei saisi sen perusteella pitää arvottomina.

Matti Huurre pitää laajempien arkeologisten kaivausten arvoisina paikkoina tällä hetkellä Tipasojan Kiuluniemeä, mahdollisesti Kotaniemeäkin, Puukkoniemeä, Härköniemeä sekä Välikankaan peltoa; Kiikarusniemi on hänen mielestään kiinnostavin paikka lähempänä kirkonkylää. Elsa Huovisen kesämökkipalstan kiviröykkiö on sekin tärkeä, jos on hautamuodostelma.

Kahden viikon kaivaukset olisivat Huurteen mukaan lyhimmät kysymykseen tulevat. Aluksi kannattaisi keskittyä yhteen hyvältä tuntuvaan paikkaan ja vaihtaa sitä toiseen, mikäli tuloksia ei alkaisi näkyä. Kaivausporukaksi riittäisi 6-12 sotkamolaista. Johtopuolen ylläpito- ja palkkakustannukset lienevät ensi kesänä kahdelta viikolta n. 15000 mk. Huurre pitää kaivauksista saatavia positiivisia tuloksia todennäköisinä. Mahdollisten paikanvaihtojen varalta olisi suositeltavinta kaivaa aluksi Tipasojalla.

Matti Huurre myös katsoo, että kuntalaisten harrastuksena esihistoriallisten jäänteiden vapaaehtoinen etsintä voisi olla arkeologialle suureksi avuksi.

Suurin vaikeus inventointityössä tänä kesänä oli ehdottomasti poikkeuksellinen veden runsaus vesistöissä. Uusien paikkojen etsiskely vaikeutui suuresti, kun mm. rantahietikoita oli lähes mahdoton kävellä kvartseja etsien. Uusintainventointien ajankohtaa joskus suunniteltaessa kannattaisi yrittää sijoittaa ne eri tavalla kuin tänä vuonna.

Inventoinnin perusteella ao. maanomistajille lähetetään normaalisti tiedot rauhoitetuista kohteista (mts. 56). Tutkija Huurre lupasi myös toimittaa Sotkamon kuntaan kertomuksen paikkakunnalla aikaisemmin suoritetuista inventoinneista sekä luonnollisesti myös paperit tämän kesän työstä.

Lopuksi luettelen tärkeimmiksi katsomiani löytöpaikkoja muutamin kommentein. Tähänastisen esityksen enempää kuin seuraavan luettelonkaan tarkoitus ei ole olla tyhjentävä selonteko tehdyistä löydöistä ja havainnoista. Tarkempia tietoja saadaan aikanaan Museovirastolta.

-Räätäjärvi, Kotaniemi (kärki)
- kvartsia, piitä, kaavin, pal. luuta, mahd. kodanpohjia
- mahdollinen kohde kaivauksille
- aikaisemmin tuntematon paikka
- niemen tyvessä nk. caravanaarileiri (matkailuperävaunualue), joka laajentuessaan saattaa uhata muinaismuistolain suojelemaa esihistoriallista asuinpaikkaa

-Räätäjärvi, Kiuluniemi
- jo 1800-luvulla paikalta löytynyt rautakautinen pronssikoru, joka kansallismuseossa esillä
- kvartsi-iskoksia ja palanutta luuta
- hyvä paikka kaivauksille
- yksityisen maata

-Iso Valkeinen; Härköniemi, Härkökangas
- uusi paikka
- palaneen luun kappaleita, mahdollisesti nuotiokiviä
- varsin lupaavan tuntuinen, koekaivauksia voisi ajatella
- yksityisen maata

-Iso Valkeinen, Välikangas
- peltoa
- lähistöltä mm. 1930-luvulla tehtyjä useita kiviesinelöytöjä
- erittäin runsaasti kvartsia löytyy edelleen, mm. kaksi kaavinta
- merkittävä paikka, koekaivausten, varsinaisten kaivaustenkin arvoinen todennäköisesti
- yksityisen maata

-Honkajärvi; Kurkikangas, Puukkoniemi
- asbestikeramiikan kappale, kvartsia,palanutta luuta, hiomakivi, paikalta löytynyt myös poikkikirves (kivinen)
- hyvä paikka kaivauksille, tosin maantietä ei lähellä

-Honkajärvi, Koljosensalmi
- uusi paikka
- kvartsi-iskos, palanutta luuta ja palaneita kiviä

-Sapsonranta; Kumpusalmi, Törmäpääsky (Hakkaraistörmä)
-veteen sortuva kiven-hiekan sekainen kumpu, ehkä hauta
- palanutta savea, noki-hiilikerros,palanutta luuta, hiomakivi?

-sauna vieressä
-kesämökin pihassa
-mielenkiintoinen paikka

- Pirttijärvi, Kiikarusniemi
  -punaista piitä, asbestikeramiikkaa, kvartsia
  -hyvä kaivauksien paikka
  -männikköä, jota jouduttaisiin raivaamaan

- Sapsojärvi, Kuolasalmi
  -uusi kohde
  -kvartsia
  -todennäköinen vanha levähdys- ja asuinpaikka
  -veden tuoma hiekka vaikeuttaa havaintoja

-Pohjakoski
  -todennäköinen vanha levähdys- ja asuinpaikka
  -runsaasti nuotiokiviä maan alla
  -karjalaisten ym. venereitin varressa

- Nuasjärvi, Hiekkaniemen lomakylä
  -venevajan maapohjassa runsaasti kvartsia, retusoituakin
  -uusi paikka

Raportoi 15.7. 1981 Jukka Juntunen

Lähde: Matti Huurre: Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. Arkeologin kenttätyöt. Toimittaneet Paula Purhonen ja Leena Söyrinki. Lahti 1973.

SOTKAMOLLAKIN ESIHISTORIANSA

Sotkamon esihistoriallisten muinaisjäännösten uusintainvestointi 23.6.-3.7.1981 toi esiin arkeologisten jatkotutkimusten tarpeellisuuden useilla löytöalueilla. Vaikka järvissä ja joissa poikkeuksellisen korkealla ollut vesi melkoisesti vaikeutti ennestään tunnettujen muinaisjäännösten kunnon tarkistusta ja uusien etsintää, voidaan kaksiviikkoisen tutkimustyön tuloksiin olla tyytyväisiä: kunnan alueelta aikaisemmin tiedossa olleiden 25 kivikautisen asuinpaikan lisäksi saatettiin kartoille merkitä kuusi uutta pistettä merkiksi tuhansien vuosien takaisesta asumisesta seuduilla. Sotkamolaisten kannalta oli tärkeää mm. se, että ensimmäisen kerran löydettiin nyt kunnan alueelta myös esihistoriallista keramiikkaa.

Museoviraston tutkijoiden Matti Huurteen ja Eeva-Liisa Niemisen mukaan on ilmeistä, että nykyisen Sotkamon alueella elettiin ainakin jo 6000 vuotta sitten. Nykyisen vielä puutteellisen tiedon valossa näyttää siltä, että varhaisimmalla asutuksella oli täällä samoin kuin muuallakin Pohjois-Suomessa jatkuvuutta ainakin ajanlaskumme alun jälkeisille vuosisadoille asti, todennäköisesti pitempäänkin.

Nyt Honkajärven rantatörmästä ja Kiikarusniemestä esiin tulleet saviastian palaset antavat aiheen uskoa, että samoilta paikoilta todennäköisesti löytyisi lisää Sotkamon pronssikautista tai varhaisrautakautista, mahdollisesti myös myöhempää aineistoa, josta esim. Suomussalmi on koko maassa kuuluisa.

Kiehtovaa työtä

Kunnan kulttuuritoimiston kesätyöntekijänä minulla oli tilaisuus olla mukana perehtymässä inventointiarkeologien jännittävään ja mukaansatempaavaan työhön käytännössä. Ajelimme ympäri kesäisen kaunista Sotkamoa vaihtelevissa olosuhteissa. Kahta asiaa kuitenkin melkoisella varmuudella osasimme odottaa, kun työnnyimme metsiin: sääskiä ja sadekuuroja. Lähtökohtana työllemme olivat tutkijoiden Martti Linkolan ja Aarni Eräeskon 1950-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa tekemät Sotkamon esihistorian peruskartoitukset ja inventointikertomukset. Matti Huurteen maineen tuntien olivat odotukset tulosten suhteen melkoiset. Eikä niissä siis tarvinnut kokea pettymystä.

Yhtäkkiä esim. jotain polkua kulkiessa saattoi pieni palaneen luun sirpale kiinnittää kokeneen tiedemiehen huomion ja seurasi innostunutta koekuoppien kaivelua löytöpaikan ympärillä. Tutkijan vaisto

oli oikeassa ja maa paljasti enemmänkin aarteitaan: verrattaen hyvin säilyneitä jäänteitä muinaisista ravintotottumuksista ja ikivanhat nuotiokivet.

Tavallisesti ensimmäinen vihje kivikauden ihmisen oleskelusta paikalla olivat kuitenkin esim. nuolenkärkien raaka-aineena käytetyn kvartsin sirut rannoilla tai rantatöyräillä. Niiden perusteella pystyttiin monesti jo tällaisessa kartoitustutkimuksessa löytämään johtopäätöksiä varmentavia lisätodisteita, mm. palanutta luuta, kvartsisia kaapimia, hiomakiviä, piitä ja keramiikan kappaleita. Erityisesti kahden viimeksimainitun tapaamista koekuopista pidettiin tärkeänä. Piitä ei Suomessa esiinny luonnostaan, vaan sitä on jo tuhansia vuosia sitten tuotu maahan idästäpäin pienesineiden valmistusta varten; saviastian kappaleista puolestaan on mahdollista saada varsin tarkat ajoitukset mm. niiden koristelutyylin ja valmistustekniikan pohjalta.

Usein pokkesimme taloihin, joiden pelloilta tai rannoilta tiedettiin jotain tärkeää joskus löytyneen. Tavallista oli, että vieraita kestittiin ystävällisesti kahvilla ja leivonnaisilla pitempäänkin. Kaukaisinkinkin menneisyys tuntuu ihmisiä nykyään kovasti kiinnostavan, mikä ei ihme olekaan, silläarkeologiassa on kyse mielikuvitusta kiehtovista asioista. Keskustelu liikkui helposti myös tuoreemmassa historiassa; esim. kansanperinteen keruulle näyttäisi vielä olevan aihetta. Vaarankylästä Penttilän talosta tutkijat saivat tutkittavakseen sädekiviliuskeisen kourutaltan, iältään 4000-6000 vuotta, joka sitten aikanaan löytää tiensä Helsingin kautta Kajaanin museoon. Museoviraston tutkijat kertoivat Kainuuta ja kainuulaisia kohtaan tuntemiensa sympatioiden entisestään vahvistuneen kuluneiden kahden viikon aikana.

Uhrikivi löytyi Tenetin rannasta

Vaikka kuinka yritimme mm. Ammonsaaressa hahmottaa rantakivistä kallic maalauksia tai -piirustuksia, ei niitä vielä tällä kerralla onnistuttu löytämään. Tenetin rannalta kuitenkin tapasimme jotain lähes yhtä jännittävää: kookkaan kiven, johon joku joskus historiallisella ajalla on kaivertanut muutamia pyöreitä kuoppia ja ristejä. Tällä hetkellä on vaikea keksiä niille muuta selitystä kuin että kyseessä on toistaiseksi pohjoisin tunnettu suomalainen uhrikivi, maisteri Huurre kertoi. Aivan varmana ei asiaa kuitenkaan vielä voida pitää.

Kävimme myös Naapurinvaaran Mujehoulun rannalla tarkastelemassa paikkaa, josta 1950-luvulla on pitkälläsiimalla kalastettu ylös kappale ns. ommeltua venettä. Kappaleen ajanmääritys on vielä kesken, mutta mikäli se osoittautuu riittävän vanhaksi (enemmän kuin 200 vuotta), tutkittaneen asiaa edelleen meriarkeologian menetelmillä.

Tutkimustilanne

Sotkamosta tunnetaan tällä hetkellä yli 60 esihistoriallista esinelöytöä. Niiden, enempää kuin uusien asuinpaikkatietojenkaan perusteella ei vielä voida hahmottaa selvää kuvaa Sotkamon vanhimmasta historiasta. Tietojen täydentämiseksi jollakin tai joillakin lupaavan tuntuisilla asuinpaikoilla olisi tulevaisuudessa aihetta järjestää perusteellisempia arkeologisia kaivauksia, Matti Huurre toteaa. Tällä kertaa kysymykseen tuli lähinnä mielenkiintoisimpien paikkojen etsiminen, kartoille merkitseminen, maastohavainnointi ja omistussuhteiden selvitys.

Nyt suoritettu uusinta-investointi ei eräässä suhteessa muuttanut olennaisesti niitä käsityksiä, joihin jo aikaisempi tutkimus viittasi. Esihistoriallinen aineisto näyttää Sotkamossa olevan rikkainta ja monipuolisinta nimenomaan Tipasojalla, Räätäjärven, Honkajärven ja Ison Valkeisen hiekkaisilla rantatörmillä; sekä kirkonkylän läheisyydessä Kiikarusniemellä. Toistaiseksi vähäisemmät löydöt muualta eivät kuitenkaan välttämättä merkitse "esihistoriattomuutta" - siitäkin saatiin viitteitä.

Maisterit Huurre ja Nieminen muistuttavat, että kaikki tiedot muinaismuistoista, -esineistä, myös esineiden paloista ovat tutkijoille tärkeitä. Niiden avulla vähitellen rakentuu se palapeli, jonka kimpussa arkeologia ponnistelee. Yksittäinen esim. pellosta tehty kivikirveslöytö ei vielä merkitse kaivauksia. Jos aihetta perusteellisempiin selvityksiin ilmaantuu, maanomistajien kanssa kyllä mielellään neuvotellaan esim. korvauksista.

Jukka Juntunen

SOTKAMOLAISET ESIHISTORIAA HARRASTAMAAN

Tiedot Sotkamon esihistoriasta (suurinpiirtein ajasta ennen savolaista uudisasutusta 1500-luvulla) ovat toistaiseksi varsin niukat. Sotkamo-kirja kertoo vain lyhyesti "ajasta ennen asutusta". Tuoreen Kainuun Perinnealbumin sivulla 569 väitetään, että todisteita kivikauden ihmisten oleskelusta Sotkamon alueella ei ole lainkaan, mutta että rautakaudelta täältä löytyy aineistoa.

Kuitenkin Sotkamossa on tehty tunnettuja kivi-, pronssi- ja rautakauden löytöjä jo 1800-luvulla. Kesinä 1957 ja 1958 täällä kierteli silloinen arkeologian opiskelija Martti Linkola pystyen toteamaan vesistöjemme varsilta mm. 25 kivikautista asuinpaikkaa. Linkolan perusinventointia tarkisti tietyiltä osin tutkija Aarni Erä-Esko vuonna 1972.

Museoviraston tutkijoiden Matti Huurteen ja Eeva-Liisa Niemisen toimesta Sotkamon esihistoriaa inventoitiin uudestaan kahden viikon ajan kesäkuun lopussa ja heinäkuun alussa. Työn tuloksena paikkakunnalta löydettiin ensimmäistä kertaa tuhansien vuosien takaisia savisiltan paloja, ns. asbestikeramiikkaa. Lisäksi mm. määritettiin 5-6 aikaisemmin tuntematonta kivikautista asuinpaikkaa, tarkasteltiin ennestään tunnettujen kuntoa ja etsittiin sopivinta kohdetta tuleville kaivauksille. Tämänhetkisten näkymien mukaan useammatkin paikat Tipasojalla ja mm. Kiikarusniemi olisivat perusteellisemman arkeologisen tutkimuksen arvoisia.

Suomussalmellahan virisi jo 1950-luvulla voimakas kiinnostus kotiseudun vanhimpia vaiheita kohtaan. Sen ja useiden tuloksekkaiden kaivausten ansiosta Ryysyrannan Joosepin pitäjä tunnetaan nykyään ikivanhana kulttuuriseutuna . Tiedossa on mm. noin 200 kivikautista asuinpaikkaa ja poikkeuksellisen runsas pronssi- ja rautakautinen aineisto. Kuhmossakin lienee harrastus näihin asioihin kasvamassa Parhaillaan siellä esim. tehdään kaivauksia. Kuhmolaiset tuntevat kunnastaan toistaiseksi vasta 24 kivikautista asuinpaikkaa.

Tutkija Matti Huurteen mukaan sotkamolaisten vapaaehtoinen toiminta esihistoriallisten alueiden ja esineiden löytämiseksi olisi arkeologialle suureksi avuksi. Usein kivikautinen asutus paljastuu rannoilta valkeiden kvartsin sirpaleiden perusteella. Kvartsi oli noin vuosina 8000-1500 eKr. mm. nykyisen Suomen alueella tärkeä raaka-aine pienesineiden valmistuksessa. Kvartsi-iskosesiintymien lisäksi myös kaikki tiedot oudoista esineistä, esineiden palasista, kiviraunioista, erikoisista kivikummuista, kalliomaalauksista, aarretarinoista ja vanhoista hautapaikoista sekä lappalaismuistoista kiinnostavat tutkijoita.

Vaikka esihistorian harrastukseen liittyykin jännittäviä ja romanttisia piirteitä, ei sen toivoisi johtavan tieteen kannalta vahingolliseen innostukseen . Matti Huurre muistutti, että muinaismuistolaki kieltää tunnettuihin löytöpaikkoihin kajoamisen.

Laki määrää edelleen, että jos esim. maata kaivettaessa tavataan aikaisemmin tuntematon kiinteä muinaisjäännös, on työ sen kohdalta heti keskeytettävä ja saatettava asia asiantuntijoiden tietoon. Lain mukaan myös kaikki löydetyt sataa vuotta vanhemmat irtaimet muinaisesineet, joiden omistajaa ei tiedetä, kuuluvat muinaistieteelliselle toimikunnalle. Esim. pellosta tehty yksittäinen kivikirveslöytö ei vielä sinänsä merkitse suuria kaivauksia. Esihistoriallisen kohteen rauhoittaminen muinaismuistolain pohjalta ei myöskään yleensä estä normaaleja pelto- ja metsätöitä rauhoitusalueella. Laki oikeuttaa maanomistajan kohtuullisiin korvauksiin valtiolta, jos muinaisjäännöksestä joskus aiheutuu maanomistajalle taloudellisia menetyksiä, esim. kaivausten yhteydessä.

Mm. Sotkamon sijainti ikivanhojen venereittien ja kauppayhteyksien varsilla antaa aiheen olettaa, että vasta pieni murto-osa varhaisimman historian jäljistä täällä on saatu tutkijoiden käytettäväksi. Tämän hetkisten tiedon murujen perusteella voidaan Sotkamon ensimmäinen asutus arvioida vanhemmaksi kuin 6000 vuotta. Sillä lienee ollut jonkinlaista jatkuvuutta pr onssikaudelle ja varhaiselle rautakaudelle (esim. noin 300 jKr.) asti, mahdollisesti jopa 1500-luvulle.

Ihmisen historia on siis pitkä täälläkin. Jokainen pieni vihje saattaa auttaa sen hahmottamisessa. Tutkijoille tunnettuja esineitä ei koskaan ole liikaa. Silmät kannattaa siis pitää auki maastossa, erityisesti rannoilla liikkuessa. Sopivaa lukemista harrastuksen pohjaksi löytää esim. kirjastosta.

Sotkamon esihistoriaan liittyvissä kysymyksissä (mm. uudet löydöt) voi kääntyä esim. kirjoittaneen (kulttuuritoimisto) , Heikki Poroilan (kirjasto) tai Kainuun museon puoleen.

Peruskirjallisuutta:

- Ella Kivikoski, Suomen esihistoria. Porvoo 1961.
- Matti Huurre, 9000 vuotta Suomen esihistoriaa. Keuruu 1979.
- Arkeologin kenttätyöt. Toim. Paula Purhonen ja Leena Söyrinki. Lahti 1973. (Sisältää mm. muinaismuistolain.)

Jukka Juntunen

Jukka Juntunen

SOTKAMON PERINNE- JA HISTORIA-AINEISTON KARTOITUSTYÖ

- Sotkamon esihistoriaa tutkineiden arkeologien Matti Huurteen ja Eeva-Liisa Niemisen kanssa vierailimme kesäkuun loppupäivinä 1981 eläkeläinen Pekka Pääkkösen ja hänen vaimonsa kotona.

- Pääkköset kertoivat kumpikin erittäin innokkaasti, vanhoista ajoista. He muistivat mm. vanhoja sanontoja, loitsuja, taikoja, muistoja 1860-luvun nälkävuosilta, Hiidenportin historiaa jne. Kieli oli erittäin elävää. Valitettavasti nauhuria ei ollut mukana.

- Pekka Pääkkönen on vuisien varrella kirjoitellut Kainuulaisiin ja Pohjois-Karjalaisiin lehtiin muistojaan ja kuulemiaan tarinoita (mm. metsästyksestä ja Hiidenportista). Omat juttunsa hänellä on tallessa albumeissa. Juttuja on melko runsaasti.

- Pääkkösillä on myös joitakin hyviä vanhoja valokuvia (mm. vanhasta vaatetuksesta).

Jukka Juntunen

PARTANEN JUKKA, KUNINKAANNIEMI

Käydessämme arkeologien Matti Huurteen ja Eeva-Liisa Niemisen kanssa Kuninkaanniemessä kesäkuun lopussa, esitteli talon nuori emäntä meille talon huomattavaa kotiarkistoa.

Kunnallispolitiikko ja valtiopäivämies Oskari Partanen oli aikoinaan Kuninkaanniemen isäntä. Myös opettaja Emil Parras oli Kuninkaanniemen poikia.

Kuninkaanniemessä on melko runsas nippu erilaisia kauppa- jako- ym. kirjoja. Suuri osa on ruotsinkielisiä. Lienevät lähinnä 1800- ja 1900-luvulta.

Erilaisia kunniakirjoja (voittoja erilaisista kilpailuista jne.) viime vuosisadan lopusta ja tämän vuosisadan alusta kuuluu myös talon kokoelmiin.

Emäntä kertoi, että Kuninkaanniemessä on suhteellisen runsaasti vanhoja valokuvia. Jopa lasinegatiivikuvia on säilynyt.

Emäntä mietti, olisiko talon arkisto parasta siirtää johonkin arkistoon säilytettäväksi. Sotkamosta sopivaa arkistotilaa on vaikea löytää ja Oulun Maakunta-arkistoon siirrettyinä papaerit olisivat turhan kaukana.

Jukka Juntunen

PUHELINKESKUSTELU 16.07.1981 FL JORMA KERÄSEN (JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO) KANSSA

Pitäjänhistorian tarve Sotkamossa

- tuli esille, että myös Hyrynsalmella on suunniteltu vastaavaa hanketta ja että sieltä on myös oltu yhteydessä Kainuun historiaa valmistelevaan työryhmään, jonka sihteeri Jorma Keränen on.

- Kainuun historian ja kuntakohtaisten historioiden kirjoittaminen ovat toisiaan täydentäviä töitä, vaikka niitä tehtäisikin samanaikaisesti.

- Kainuun historiassa ei voida mennä kovinkaan syvälle kunkin kunnan menneisyyteen erikseen - ei varsinkaan kylien historiaan - tämä olisi paikallishistorian tehtävä.

Järkevintä olisi Sotkamossa lähteä liikkeelle saatavissa olevan lähdemateriaalin kartoittamisesta

- eräs osalähtökohta voisi olla Jorma Keräsen lisensiaattitutkimus "Kainuun asutus keskiajan lopulata 1600-luvun puoliväliin"(erityisesti sen lähdeluettelo).

- kartoitustyöstä olisi ehkä hyötyä myös Kainuun historian kirjoittajille ja muutkin kuin Sotkamon pitäjänhistorian kirjoittamisen kannalta.

Suurin hyöty saavutettaisiin, jos aloitettaisiin lähteiden keruu mahdollisimman paikalliselta tasolta

- valtionarkiston ja esim. painettujen lähdejulkaisujen (asiakirjakokoelmien) sisällöt ovat jo jokseenkin tuttuja Kainuun historia -teoksen kirjoittajille

Erityisesti yksityisistä kokoelmista Sotkamossa olisi aihetta hankkia tietoja

- eräs mahdollisuus olisi ,että keruusta ilmoitettaisiin aluksi sanomalehdissä.

- yksityishenkilöiden ja talojen hallussa olevien vanhojen asiakirjojen olennainen sisältö tulisi merkitä muistiin, samoin valokuvien

- jos ko. materiaalin omistajat ovat suostuvaisia, voidaan se sijoittaa esim. Kainuun museoon tai Oulun maakunta-arkistoon

- taloista löytyvien sukutaulujen kopiointi tai valokuvaaminen olisi arvokasta työtä. Valtionarkistossa niihin ei pääse käsiksi, koska ne ovat yksityistä omaisuutta. Sukutaulut ovat

muutamia kymmeniä vuosia sitten erään sukututkijan ammattityönään tekemiä.

Myös seurakunnan ja kunnan arkistot olisi aihetta käydä läpi olennaisilta osiltaan

Oulun maakunta-arkistossa on hyvä luettelo arkiston Kainuun kuntia ja seurakuntia koskevasta aineistosta, samoin Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historian (myös Kainuun) kirjoittajan Pentti Virrankosken erilliset kokoelmat

- asiakirjojen sisältöön voisi päällisinpuolin tutustua (otsikot tai muu keskeinen asia).

- Kainuun museossakin lienee mainittu Kainuuta koskeva OMA:n arkistoluettelo

Jukka Juntunen

SOTKAMON KUNTA

Kunnan arkistoa virastotalon alakerrassa on järjestetty, mutta osittain se edelleen on varsin sekaisin. Pölytönkään arkistohuone ei ole. Esim. koulujen asiapapereiden osalta järjestys on kuluvana kesänä huomattavasti parantunut. Tarkkaan kokoelmien luettelointiin ei tässä ole aihetta, koska arkistoluettelokin on olemassa; se ei tosin ole täydellinen eikä ajantasalla. Kokoelmia luettelon mukaan:

a) Kuntakokous, kunnanvaltuusto ja -hallitus

- kunnanvaltuusto, kirjeiden diaareita ym. merkintäkirjoja vuodesta 1908
- erilaisia luetteloja vuodesta 1869, pääasiallisesti kuitenkin 1920-luvulta tai sitä myöhemmiltä ajoilta
- kuntakokousten pöytäkirjat 1874-1918
- kunnanvaltuuston pöytäkirjat vuodesta 1935
- kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1912-1922, 1926-1928 (luettelon mukaan Jaakko Kanasella), 1934-1938, 1941-1948 -
- saaapuneita kirjeitä vuodesta 1857
- tilikirjoja yms. vuodesta 1908, melkoinen osa hävitetty
- omistusasiakirjoja ja sopimuksia vuodesta 1872
- karttoja ja piirustua esim. kouluista
- talousarviot vuodesta 1949
- esityslistat vuodesta 1949
- asiakirjojen hävisttämispäiväkirja vuodelta 1961

b) Lautakunnat esim.

- lautakuntien jäsenluettelot 1949-
- terveydenhoitolautakunnan pöytäkirjat vuodesta 1934
- huoltolautakunnan arkistoa etupäässä vuodesta 1930 ja huolto- ja sosiaalilautakunnan vuodesta 1949, mm. erilaisia rekisterejä ja kortistoja, siirtoväen huoltoa koskevat asiakirjat.
- käyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1931-1942 ja hätäaputoimikunnan tilit, velkakirjat ja luettelot velallisista 1892-1925
- metsälautakunnan pöytäkirjat 1929-1946; hakkausilmoitukset ja -luvat
- valtiollisten vaalien lautakuntien arkistoa vuoteen 1948, mm. vaaliluettelot ja niiden aakkoselliset hakemustot 1894-1948
- kunnallivaalien vaalilautakuntien arkistoa 1939-48
- holhouslautakunnan pöytäkirjat 1901-1946, holhottavien tilejä 1876-1948 (?)
- vuokralautakuntien pöytäkirjoja 1910-1933
- asutuslautakunnan pöytäkirjat 1904-1947, asutustilaluettelot 1927-1948, karttoja ja piirustuksia 1924-1939
- majoituslautakunnan pöytäkirjat 1939-1946
- taksoituslautakunnan pöytäkirjat 1939-1959
- tutkijalautakunnan pöytäkirjat 1940-1959
- kansakoululautakunnan arkistoa 1939
- huoneenvuokralautakunnan pöytäkirjat 1945-1948
- elintarvikelautakunnan pöytäkirjat 1918-1922
- palkkalautakunnan pöytäkirjat 1945-1946
- väestönsuojelulautakunnan pöytäkirjat 1939-1940, 1962-1965, väestönsuojelusuunnitelmat 1939-1944
- urheilulautakunnan pöytäkirjat 1933-1943

- palolautakunnan pöytäkirjat 1930-1945
- työllisyyslautakunnan arkistoa 1953-1960
- maatalouslautakunnan arkistoa vuodelta 1953

c) Muita vastaavia

- I piirin terveyssisaren ja äitiysneuvolan arkistoa 1942-1948, mm. neuvolatoimikunnan pöytäkirjat (?)
- Sotkamon kunnanlääkärin arkisto 1937-1948, mm. koululääkärin tarkastuspöytäkirjat 1937-1946
- terveyskeskuksen arkistoa vuodesta 1958
- pääkirjaston arkisto 1912-1962, mm. johtokunnan pöytäkirjat 1912-1956 (?), lautakunnan pöytäkirjat vuodesta 1957, kantaluettelot 1912-1961, hankintaluettelot vuodesta 1962, lainausluettelot 1865-1874, 1876-1898, 1904-1911, tilastopäiväkirjat 1912-1916, 1928-1929, 1932-1939, 1940-1950 (?)
- maatalouslainakassan pöytäkirjat 1930-1940
- I:n ja II:n piirin ulosottomiehen arkisto, pöytäkirjoja 1934-1960
- lastenvalvojan arkistoa 1944-1965
- katotoimikunnan arkisto 1949-1950
- väestölaskentatoimikunnan arkiston pääluettelo 1971
- kansanhuollon arkisto 1949-1955, mm. lautakunnan pöytäkirjoja, kirjeiden diaarit, anomus- ja jakelukortisto

Arkistoluettelossa II mainitaan lisäksi eri lautakuntien ja sovinto-oikeusen pöytäkirjoja, samoin vaivaishoidon pöytäkirjoja olevan Jaakko Kanasen hallussa.

d) Toimintansa lopettaneet koulut

- materiaalia noin 17 toimintansa lopettaneesta kansakoulusta Sotkamosta, mm. johtokuntien pöytäkirjoja, päästökirjojen kaksoiskappaleita, päiväkirjoja yms. vuosilta 1902-1971.

e) Toimivat koulut - päiväkirjoja, diaareita, nimi- ja arvostelukirjoja, opetussuunnitelmia, päätöskirjojen kaksoiskappaleita, johtokuntien pöytäkirjoja, vuosikertomuksia, kirjeitä jne.

- materiaalia noin 25 koulusta, mm. Naapurinvaaran kansakoulu 1886-1973, Sumsa 1912-1973, Juurikkalahti 1906-1973, Tipasoja 1894-1973, Tuhkakylä 1905-1973, Kirkonkylän kansakoulu 1882-1973.

Kunnan arkistoon kuuluneita asiakirjoja on tuhoutunut tulipaloissa 1940 ja 1945.

Mainittujen papereiden lisäksi kunnan arkistosta löytyy aineistoa, jota joko ei ole mainittu arkistoluettelossa ollenkaan tai sitä koskeva tieto on puutteellista:

- kunnalliskertomuksia 1899-1940, suurin osa tuhoutunut tulipaloissa; 1930-luvun kunnalliskertomuksia kuitenkin on säilynyt useita kappaleita (vuodesta 1934 lähtien), hajallaan sillä täällä

- Toivo Lanamäen 08.08.1962 kunnan arkistoon lahjoittamat palovahinkojen tarkastuspöytäirjat vuodelta 1889. Löydetty 1953 kirkonkylän kansakoulun vanhaa rakennusta purettaessa. Sisältävät mm. palaneen irtaimiston luetteloita. Oman kertomansa mukaan Toivo Lanamäki on myös 1945 löytänyt rakennuksen vintiltä asiapapereita, jotka käsittelivät "Kunta-Jussia" (Johannes Korhonen?) vastaan esitettyjä muistutuksia lainajyvästön tilien hoidosta. Ne lienevät sen jälkeen Kauko Laitisen kautta kulkeutunut kunnan arkistoon?

- opettaja J.A. Tervon arvokas lehtileikekokoelma Sotkamoa koskevista lehtikirjoituksista 1918-1949

Kunnan arkisto vaatisi edelleen järjestämistä. Arkistoluettelo myös tulisi saattaa ajantasalle. Esim. kuluneena kesänä on osa vähäarvoisesta materiaalista hävitetty.

Vierailu 17.07.1981

Jukka Juntunen

SOTKAMON KUNTA, J. A. TERVON LEHTILEIKEKOKOELMAT VUOSILTA 1918 - 1949

- Opettaja J. A. Tervon lapset ovat 31.8.1975 lahjoittaneet kunnalle isänsä aikoinaan keräämät ja järjestämät leikekokoelmat Sotkamoa tavalla tai toisella käsittelevistä lehtikirjoituksista. Lapset ovat samalla toivoneet mm., että kunta harkintansa mukaan siirtää kokoelmat tulevaisuudessa "mahdollisesti perustettavaan" Kainuun maakunta- tai lääninmuseoon.

- Kokoelmat ovat erittäin siististi muistissa pahvikansissa ja helposti tutkittavissa. Leikkeet on tarkasti päivätty. Niitä on kerätty esim. seuraavista lehdistä: Kainuun Sanomat, Kajaanin Uutiset, Ylimaa, Kajaanin Lehti, Kajaanin Kaiku, Savo, Kajaani, Nurmeksen Sanomat, Kaiku, Kaleva, Kainuun Sissi, Helsingin Sanomat, Pohjanmaan pienviljelijä, Pirkka, Kirjojen maailma, Korven Kaiku, Suomen työ, Opettajalehti, Lotta Svärd, Hufvudstadsbladet, Vapaa Sana, Pohjolan työ, Uusi Suomi... valikoima on siis suorastaan yllättävän laaja. Kokoelmat on sijoitettu kunnan arkistoon.

- Lehtileikkeet sisältävät sekalaista, varsin monipuolista aineistoa: historiaa, yhteiskunnallista kehitystä, yhdystoimintaa, henkilöitä, tapahtumia, sensaatioita, urheilua jne.

- Vuosien 1918-1934 leikkeet ovat vielä mahtuneet yhteen paksuun kansioon; siitä eteenpäin aina vuoteen 1939 asti kunkin vuoden materiaali on saanut oman kansionsa. Vuosien 1940 ja 1941 leikkeet on myös sidottu samaan kirjaan, siitä eteenpäin on jälleen pystytty seuraamaan periaatetta vuosi ja kirja aina 1940 -luvun loppuun saakka.

- Yhdessä Sipo Häyrysen leikekokoelmien kanssa J. A. Tervon kokoelmat ovat monessakin suhteessa erittäin arvokas lähde Sotkamon historian tutkijalle.

SOTKAMON SEURAKUNTA

- Seurakunnan arkistot ovat varsin hyvin järjestetyt. Arkistotila on asianmukainen. Kokoelmien vanhin ja arvokkain osa siirrettiin tehdyn talletussopimuksen nojalla 4.8.1956 Oulun maakunta-arkistoon (vrt. Luettelo Sotkamon kirkonarkistosta talletuksena Oulun maakunta-arkistoon siirretyistä asiakirjoista; kulttuuritoimistossa). 4.8.1971 tehtiin jälleen uusi, tällä kertaa pienempi talletussiirto.
- Tietoja nykyisistä kokoelmista seurakunnan arkisto- ja kirjastoluettelon 1966- mukaan (tiedot eivät ole täydellisiä):
    - Rippikirjat 1841-1964
    - Lastenkirjat 1881-1900
    - Muuttaneiden luettelot vuodesta 1843
    - Kirkosta eronneiden luettelo 1923-1965
    - Syntyneiden ja kastettujen luettelo 1837-1980
    - Rippilasten luettelo vuodesta 1901
    - Kuulutettujen luettelo 1900-1965
    - Vihittyjen luettelo 1881-1965
    - Kuolleiden ja haudattujen luettelo 1858-1966
    - Vierasseurakuntalaisten luettelo 1871-1964
    - Kirkkokurin alaisten luettelo 1870-1931
    - Rikosluettelo 1870-1964
    - Mielisairaiden ja aistiviallisten luetteloita 1896-1929
    - Avio- ja asumuseropäätökset 1849-1975
    - Kansalaisuutta koskevat ilmoitukset 1879-
    - Kastetodistuksia 1829-1980
    - Rippikoululaisten luetteloita ja todistuksia 1849-1977
    - Kuolinilmoitukset ja päätökset kuolleeksi julistamisesta 1814-1965
    - Rikos- ja irtolaisrekisteri-ilmoitukset 1845-
    - Kirjeiden diaarit vuodesta 1857 ja 1871
    - Annettujen todistusten diaari 1887-1965
    - Rippikoulupäiväkirjoja 1934-1970
    - Kinkeripäiväkirjat 1895-1973
    - Kiertokoulujen päiväkirjoja 1900-1949
    - Vaali- ja ääniluetteloita 1763-1973
    - Kiertokoulujen nimiluetteloita 1869-1937
    - Lainajyvästöluetteloita 1898-1935
    - Kirkonkokouksen ja kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1888-1965

- Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1888-1972
- Piispan- ja rovastintarkastusten pöytäkirjoja 1847-
- Papin- ja kanttoriurkurivaalien pöytäkirjat 1760-
- Kertomukset seurakunnan tilasta 1900-
- Väkiluku ja kuolleisuustaulukot sekä muuttaneiden tilastot 1901-1961
- Kirkollisten viranomaisten kirjeitä 1791-1974
- Valtion viranomaisten kirjeitä vuodesta 1742
- Lukkareiden ja kiertokoulunopettajien ym. hakemusasiakirjoja 1830-1962 (sisältää esim. Elias Lönnrotin Kajaanissa antaman lääkärintodistuksen vuodelta 1838)
- Taloudellisen katselmuksen pöytäkirjoja 1823-
- Kirkon rakentamista ja kunnossapitoa koskevia asiakirjoja 1839-
- Tulo- ja menoarviot 1900-1946
- Kolehtiluetteloita 1821-1916, 1934-
- Kirkollismaksujen kantokirja 1898-1959
- Tilitositteita vuodesta 1756
- Erikoistilejä, mm. multarahain tilikirja 1850-1869, viinikassan tilikirja 1894-1934
- Kauppakirjoja ja vuokrasopimuksia 1910-
- Lainhuudatuspöytäkirjoja, kiinnekirjoja, lohkomiskirjoja 1736-
- Palo- ym. vakuutusasiakirjoja 1862-1950
- Sotkamon ja Kuhmoniemen kirkkojen kellotapulin piirustukset 1804, 1806
- Kirkon piirustukset 1854
- Vanhan kalmiston ja kirkkopuiston piirustukset 1939
- Sotkamon kirkonkylän asemakaavaluonnoksia

- Biblia, se on coco pyhä Raamattu suomeksi. Tukholma 1642
- Raamattuja 1700- ja 1800-luvulta
- Confessio fidei, se on: sen christillisen uscon tunnustus etc. Turku 1693
- Tunnustuskirjoja ja katekismuksia 1700- ja 1800-luvulta
- Virsi- ja koraalikirjoja 1700- ja 1800-luvulta
- Kirkkokäsikirjoja ja messukirjoja 1600-, 1700-, ja 1800-luvulta
- Nya källor till Finlands medeltidshistoria. Kööpenhamina 1857. Ja muita lähinnä kirkkohistorian lähdejulkaisuja
- 10 hartauskirjaa 1700-luvulta

- Herda-Bref. Westerås 1758. Ym. paimenkirjeitä
- Handlingar rörande jubelfesten uti Upsala 1793
- Kyrkio-lag och ordning, Tukholma 1687. Ym. kirkkolakia koskevaa kirjallisuutta, ja kirkkohallinnon ohjekirjoja
- Kirkolliskokousten pöytäkirjat 1876-1965, pappeinkokousten pöytäkirjat 1825-1962 ym. kirkollisten kokousten pöytäkirjakokoelmia
- Asetuskokoelmia, mm. Kongl. Maj:ts förordningar 1723-1808, Kejserliga förordningar 1808-1859, Suomen asetuskokoelma 1860-1980
- Kuninkaallisia ja keisarillisia lakeja ja asetuksia 1649-1861
- Ecclesiastic intelligensblad 1839 ym. kirkollisia aikakauslehtiä
- Suhteellisen runsaasti terveydenhoitoon, elinkeinoihin, maanviljelykseen jne. liittyvää kirjallisuutta 1700- ja 1800-luvulta

- 4.8. 1971 Oulun maakunta-arkistoon siirrettiin mm.:
    - Saapuneet muuttokirjat 1812-1961
    - Perunkirjoja ja aviokuulutusten liitteitä 1838-1929
    - Kirjekonsepteja 1849-1871
    - Kirkollisten ilmoitusten kirja 1887-1972
    - Saapuneita kuulutuksia ja ilmoituksia 1741-1922
    - Muita saapuneita asiakirjoja 1848-
- Mainittakoon, että 4.8. 1956 OMA: oon tehtyyn talletussiirtoon sisältyivät myös(luettelossa mainitsemattomat):
    - Ote Sotkamon pappilan tiluskartasta vuodelta 1783 ja kaksi taloudellista karttaa Sotkamon pappilan tiluksista vuodelta 1783
    - Katselmuspöytäkirjoja 1729-1838 ja 1867-1914
- Lisäksi ns. museohuoneessa kirkon porstuasta vasemmalle on säilytetty Kajaanin tuomiorovastikunnan laajahkoa kirjastoa, johon sisältyy esim. runsaasti yliopistollisia väitöskirjoja viime vuosisadan lopulta ja kuluvan vuosisadan alusta sekä muitakin tieteellisiä tutkimuksia. Tieteenalat arkeologiasta lääketieteeseen ovat monipuolisesti edustettuina. Arvokasta kirjastoa, joka on ilmeisesti aikoinaan kuulunut kirkkoherra ja tuomiorovasti E. Lönnrotille, kortistoitiin kesällä 1981.
- Vierailu heinäkuussa 1981.

HÄYRYNEN SIPO. PÄÄTOIMITTAJA, SOTKAMO-LEHTI

- Sipo Häyrynen on opettajansa J.A. Tervon vaikutuksesta innostunut jo 1930-luvulla lehtileikkeiden kokoamiseen. Systemaattinen keräily alkoi 1945. Kokoelmat (ehkä noin 10-12 hyllymetriä) :
    - Sotkamon Jymyn toimintaa 1935-46 sivuavia lehtileikkeitä. Yksi kansio. Eivät järjestelmällisesti kerättyjä.
    - Vuodesta 1945 lähtien Sotkamon Jymyä (myös Sotkamon Visaa) koskevat urheilu-uutiset Kainuun Sanomista, Kalevasta, Kansan Tahdosta, Maaseudun Tulevaisuudesta, Helsingin Sanomista ja Sotkamo-lehdestä. Sidotut tukeviin kansiin.
    - Osittain jälkikäteen hankituista etupäässä kainuulaisista lehdistä saksitut Sotkamon pitäjää käsittelevät lehtileikkeet:
        - kansio vuosilta 1928-1935
        - kansio vuosilta 1936-1949
        - kansio vuosilta 1937-1960 / valottaa suhteellisen hyvin Sotkamon tapahtumia etenkin 1950-luvulla.
    - Vuodesta 1960 lähtien Sotkamon pitäjää tavalla tai toisella käsittelevät lehtileikkeet Kainuun Sanomista, Kalevasta, Kansan Tahdosta, Maaseudun Tulevaisuudesta, Helsingin Sanomista ja Sotkamo-lehdestä.
    - Kasku kiertää. Kainuulaisia kaskuja sanomalehtileikkeinä 1955-1964. Yksi kansio.
    - Kainuun Osuusmeijeri/Sotkamon tuotantolaitos lehdistöstä katsottuna 1959-1966. Yksi kansio.
- Leikekokoelmien ajan tasalla pitäminen vie Sipo Häryrseltä päivittäin aikaa noin kaksi tuntia ja aiheuttaa melkoiset kulut.
- Sipo Häyrysen muu lehtiarkisto:
    - Kyläkirjaston kuvalehden vuosikerta B 1892.
    - Kajaanin Lehden vuosikertaa 1904 (syyskuusta joulukuuhun) ja muutamia numeroita vuosilta 1908 ja 1910. Sidotut kansiin.
    - Sotkamo-lehden sidotut vuosikerrat vuodesta 1962 lähtien.
- Muuta arkistomateriaalia:
    - Matkailijayhdistyksen kokousten pöytäkirjat 1911-1916 (Sotkamo). J.A. Tervon luovuttamia (itsekin mukana yhdistyksen toiminnassa).
    - Sotkamo-seuran pöytäkirjat vuodesta 1945.

- Sotkamo-seuran vanhojen valokuvien keruukilpailun satoa noin 20 vuoden takaa. Valokuvia vuosilta 1911-1962. Kookkaita,kartongille liimattuja ja tekstein varustettuja. Vanhaa kirkonkylää, Tipasojan osuuskassan johtokunta 1928, tiettävästi viimeisen sotkamolaisen tervahaudan polttoa 1962, Juholankylän tyttäriä vuosisadan alun tyylin mukaisissa asuissaan, savottalaisia, kirkkomatka 1913, puintia, päreiden höylyytä, heinätöitä, Kansalan apteekki ym. Korkeatasoisia kuvia.
- Opettaja Lanamäen Sipo Häyryselle luovuttamat valokuvat. Sotkamon Kirjapainossa.
- Valokuvia lotista 1930-luvulla. Mm. Hiukan kioski.
- Kauppias Edvard Kääriän (Kaitainsalmi) perikunnan arkisto. Lähinnä eril. kauppatoimeen liittyviä papereita vuosisadan vaihteesta eteenpäin. Laivakuljetuskontrahti yms. Kätilö-lehden vuosikerrat alusta alkaen noin 1960-luvulle. Hakkapeliitan näytenumero. Myös Kajaanin Lehden numerot kuuluneet tähän arkistoon. Järjestämätön. Ullakolla.
- Sotapäiväkirja 1940-1944 ja käsikirjoitus sen pohjalta noin 200-sivuiseen romaaniin.

- Sipo Häyrysen kokoelmia on hyödynnetty mm. Sotkamo-kirjan teossa 1960-luvun alkupuolella.
- Vierailu heinäkuussa 1981.

SORVARI JAAKKO, SOTKAMON NUORISOSEURAN ARKISTO

Jaakko Sorvarin hallussa Sotkamon poliisiasemmalla on tällä hetkellä nuorisoseuran pöytäkirjat ja toimintakertomukset vuodesta 1961, vanhemmat ovat Aune Nymanilla (vuodesta 1921).

Sorvarin kertoman mukaan Sotkamon nuorisoseuran (perustettu jo 1891) vanhempia papereita on yritetty tavoittaa Heikki Turusen kuoleman jälkeen, mutta toistaiseksi tuloksetta. Sorvarin paperien joukossa olleen mapin kannessa lukee: "Vanhimmat pöytäkirjat ja tallella oleva arkisto on laatikossa Särkkälän vintillä". Särkkälässä, joka on entinen Heikki Turusen talo, on tutkittu asiaa, muttei ole niitä löydetty.

Tarkastelin myös nuorisoseuran jäsenkirjoja (jäsenet lueteltu alusta alkaen).

Myös Rientolan kauppakirjoja (suojeluskunta ja nuorisoseura) löytyi, samoin kauppakirja, jossa sovittiin ampumaradan myynnistä suojeluskunnalle 1932.

Sotkamon suojeluskunnan papereista ei Sorvarilla ollut tietoa. Hän näytti kuitenkin suojeluskunnan käräjäraamattua(painettu 1940).

Nuorisoseuran vaiheista (myös vanhimmista) on Heikki Turunen 1951 laatinut varsin perusteellisen historiikin, joka siis osan pöytäkirjoista mahdollisesti pysyvästikin jäädessä teille tietymättömille on korvaamattoman arvokas.

Vierailu heinäkuussa 1981.

Jukka Juntunen

SOTKAMON NUORISOSEURAN VAIHEET 60 TOIMINTAVUODEN AJALTA 1981-1951. KIRJOITTANUT (ILMEISESTI) HEIKKI TURUNEN KAJAANI 1951

Lähes 100-sivuinen vuosittain etenevä varsin perusteellinenkin ja valaiseva esitys.

Nuorisoseuran historia on - ei vain yhden yhdistyksen historia, vaan yleensäkin sotkamolaista kulttuurihistoriaa. Etenkin vuosisadan vaihteessa ja alkupuolella nuorisoseuratoiminta pystyi merkittäväksi kokoamaan yhteen paikkakunnan "sivistäviä huveja" harrastavia voimia.

Historiikki kertoo alusta asti nuorisoseuran vaiheista nojautuen yhdistyksen alkuperäisiin pöytäkirjoihin. Asialla on oma suuri arvonsa, koska kesällä 1981 nuorisoseuran vanhemmat pöytäkirjat olivat kadoksissa, eikä niitä yrityksistä huolimatta ole pystytty löytämään. Pöytäkirjoista on otettu historiikkiin pitkähköjä suoria lainauksia. Toimihenkilöt ja tärkeimpien tapahtumien kulku on varsin tarkkaan selvitetty.

Historiikissä on osoitettu runsaasti huomiota mm. seuraaville henkilöille: Antti Vihtori Komulainen, Emil Parras, Oskari Partanen, J.A. Tervo jne.

Myös esim. Sotkamon Jymyn varhaisvaiheet kytkeytyvät suoranaisesti nuorisoseuratoimintaan Sotkamossa. Historiikki valottaa myös nuorisoseuran ja suojeluskunnan yhteistoimintaa.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on selostus tohtori Rudolf Holstin seuran 25-vuotisjuhlassa 18.07.1915 pitämästä esitelmästä.

Historiikki on paitsi Jaakko Sorvarin ja Aune Nymanin omistuksessa myös Sotkamon kirjastossa.

Jukka Juntunen

Arkiston vanhemmat osat (ennen vuotta 1930 muodostettu arkisto) on ilmeisesti vuonna 1970 siirretty Oulun maakunta-arkistoon.

Vuonna 1983 siirrettäneen kaikki vuotta 1941 vanhempi asiakirja-aineisto Ouluun.

Uusimman arkistoluettelon mukaan pitäisi myös vanhan, vuodet 1857-1968 käsittävän arkistoluettelon olla Sotkamossa. Sitä ei kuitenkaan heinäkuussa 1981 löydetty.

Jukka Juntunen

SOTKAMON OSUUSPANKKI

Kaikkia pankin historian kannalta tärkeitä asiakirjoja ei ole säilynyt, mutta eräät ehkä olennaisimmat ovat kuitenkin tallessa.

- kyläkassojen (yhteensä 12 vuoteen 1939) perustamisasiakirjoja vuosisadan alkupuolelta, vuosikertomuksia, johtokuntien pöytäkirjoja, jäsenluetteloita ja vanhempia tilikirjoja ./. Naapurinvaaran ja Jormaksen Osuuskassojen hallitusten pöytäkirjat on vuosilta 1913-1923 ja 1915-1923, mutta yleisesti ottaen hallintoelinten pöytäkirjoja on säilynyt vasta 1920- ja 1930- luivuilta. Jormaksen Osuuskassan (nykyisen Sotkamon Osuuskassan edeltäjän) pöytäkirjat muodostavat kuitenkin katkeamattoman sarjan aina vuodesta 1915 eteenpäin. Myös Jormaksen Osuuskassan jäsenluettelot vuodesta 1908 ovat säilyneet samoin kuin lainaluettelot vuodesta 1909. Vuosikertomukset 1910-1914 ovat nekin tallessa.

- Sotkamon Osuuskassan ja -pankin pöytäkirjat ym. arkistomateriaalit vuodesta 1939.

Pankista on kirjoitettu 1958 lyhyt historiikki, jossa mm. J.A. Tervon laatima Jormasten osuuskassan ensimmäinen vuosikertomus v. 1908-1909.

- J.H. Niskasen kirjoitus: " Muistelmia 50-vuotiskausilta jopa 60 vuosilta". Muistelmat on kirjoitettu 1957, ja niihin sisätyy sekä yleisiä, että erityisemmin Jormasten osuuskassan perustamiseen liittyviä muistikuvia.

- Pellervo-lehden sidotut vuosikerrat 1900-1920. Pankille lahjoittanut Heikki Turunen.

- Osuuskassa-lehden vuosikertoja 1930-luvulta

Osuuspankin arkistossa on säilytetty opettaja Leevi Palolan ym. 1950-luvulla keräämiä sotkamolaisia sananlaskuja, arvoituksia, enteitä, loitsuja, tarinoita, satuja jne. (yht. n. 55 liuskaa). Kokoelma on kopioitu kulttuurilautakunnalle. (Paavo Korhosen pankille tuomia).

Opettaja Emil Parraksen kirjallista jäämistöä on myöskin ollut arkistossa säilytettävänä, mutta Parrakksen omaiset lienevät joskun hakeneet sen pois. Hävitetty sitä ei ole. (opettaja Paavo Korhonen kertoi 11.08.1981, että Parraksen jäämistö on siirretty joitakin vuosia sitten Etelä-Suomeen).

Vierailu heinäkuun lopussa 1981.

Jukka Juntunen

KÄYNTI OPETTAJA LEEVI PALOLAN LUONA HEINÄKUUSSA 1981

Esittelin Leevi Palolalle Sotkamon Osuuspankin arkistosta löytämääni nivaskaa sotkamolaisia sananlaskuja, enteitä, arvoituksia jne. Palola muisteli, että kyseessä olisi ollut valtakunnallinen kansakoulu-lautakuntien järjestämä keruukilpailu 1950-luvulla.

Sumsan koulupiiri voitti kilpailun. Leevi Palola (ko. teksteissä nimi kirjoitettu väärin L. Parola tai L. Paavola) näyttää Sumsan koulun silloisena opettajana keränneen varsin suuren osan ko perinneaineistosta. Toinen kerääjä Sumsalla oli opettaja Kaisu Jurvanen.

Jormasjoen (op. Elis Hautala) ja Korholanmäen koulut osallistuivat kilpailuun niinikään aktiivisesti.

Leevi Palolalla esim. itsellään ei ollut keräämästään aineistosta muistiinpanoja, ei myöskään mitään tietoa siitä, mihin aineisto kokonaisuudessaan aikoinaan joutui.

Myös koulun oppilaat keräsivät sananlaskuja ja tarinoita.

Haastatelluista henkilöistä mm. Ida Niskanen ja Selmi Niskanen (Sumsan Niskala) elävät vielä. Myös Ilmari Jokelaista, jolla on harnaisen terävä muisti, pitäisi haastatella Sumsalla.

1970-luvun alussa toimintansa lopettaneen Sotkamon historiatoimikunnan pöytäkirjojen pitäisi olla jossain tallessa. Mm. pitäjänhistorian kirjoittamista on vakavasti toimikunnassa suunniteltu. (kunnan arkistossa etsittiin ko. pöytäkirjoja 11.-12.08.1981, muttei löydetty juuri muuta kuin muutama hajanainen paperi ja muutamia erillisiä pöytäkirjoja 1960-luvun alkupuolelta).

Leevi Palola muistaa joskus haastatelleensa esim. Oskari Korhosta Heinämäeltä ääninauhalle. Jotain nauhoja on mahdollisesti Palolalla kotonaankin. Hän lupasi käyttää niitä kulttuuritoimistolla, jos löytää ne. Leevi Palola on myös joskus tuonyt haastattelunauhojaan kunnantoimistolle. (Ritva Sormunen tiesi 12.08.1981 niiden nykyään olevan Sotkamon Säästöpnkissa Sotkamo-Seuran talletuksina).

Leevi Palola kertoi myös Toivo Lanamäen keränneen merkittävän yksityisarkiston itselleen. Erityisesti lehtileike- ja valokuvakokoelmat ovat huomattavat, samoin SoJy:a koskeva aineisto.

Jukka Juntunen

KESKUSTELUT OP. PAAVO KORHOSEN KANSSA HEINÄ- JA ELOKUUSSA 1981

Paavo Korhosen kanssa 20.07.1981 käydyssä puhelinkeskustelussa esille tulleita asioita:

- mv. Frederik Rusanen Sotkamon Korvanniemelta (kuollut joskus 1960-luvulla) on kirjoittanut aikoinaan käsikirjoituksen muistelmaromaaniin, jota ei kuitenkaan ole julkaistu vaan lähetetty säilytettäväksi Turun yliopistoon.

- haastatella pitäisi mm. seuraavia henkilöitä: Jussi Rönty Korvanniemeltä, Kauko Korhonen Huuskonniemen Juohteelasta, Vihtori Haataja (kunnallispoliittikko, kansanedustaja, 95 vuotta) vanhainkodilta, Kalle Rönty, Huuko Hyvönen Kokkovaaralta, Vikke Hakkarainen, Viljo Pulkkinen Tenetiltä, Oskari Väyrynen Väyrylästä Autiojärveltä.

- kirkkoherra Lönnrotin tyttärillä on hallussaan tavattoman hienot valokuvakokoelmat Sotkamosta.

- Paavo Korhonen on joskus nähnyt J.A. Tervon Sotkamoa koskevan esitelmän kunnanarkistossa. (Esitelmää ei ole kyetty tavoittamaan - ellei sitten kyseessä ole J.A. Tervon puhe rautatien avajaisjuhlassa Sotkamossa 1926.)

- kansanedustaja Antti Meriläinen (SDP) Naapurinvaaralta (k. 1942) on pitänyt päiväkirjaa mm. Sotkamon kunnalliselämästä. (Keskustellessani myöhemmin A. Meriläisen veljenpoikien Tauno ja Matti Meriläisen ja hänen sisarensa Ida Korhosen kanssa kävi ilmi, että he eivät tienneet mitään ko. päiväkirjan olemassaolosta. Kauko Korhonen (Juohteela) sen sijaan muisti päiväkirjan.

- Matti Väyrynen Kiikarusniemeltä on joskus näyttänyt Paavo Korhoselle todella taidokkaasti tehtyä kivikautista esinettä, ilm. 1954-55. Asia lienee jo Museoviraston esihistorian toimiston tiedossa.

- Ida Huotari Naapurinvaaran Mustaniemelta on sepittänyt ja säveltänyt mm. lauluja. Asiasta tietänee Eino Huotari.

27.07.1981 puhelinkeskustelussa esille tulleita asioita:

- Paavo Korhonen on aikoinaan äänittänyt nauhalle vanhojen ihmisten muistelmia Sotkamosa ja luovuttanut nauhat Jafet Rädylle pappilaan.

- Niskalan emäntä Naapurinvaaralta on säilyttänyt sota-aikaisia rintamakirjeitä ja voisi luovuttaa ne jos hyvä arkistotila voitaisiin osoittaa.

- Lauri Lounela on joskus kertonut löytäneensä Sotkamon kirkon alta jotain merkittäviä Pietari Suuren aikaisia asiakirjoja. Asiaa ei ole tarkastettu.

Vierailu Paavo Korhosen kotona 11.08.1981:

- Paavo Korhonen muisteli, että Sotkamon Osuuspankin arkistosta löytyneet sotkamolaiset sananlaskut jne. olisi kerätty joskus 1950-luvulla keruukilpailun yhteydessä. Kilpailu olisi ollut vain Sotkamoa koskeva. Monet sananparsista olivat kuitenkin osoittautuneet ennestään tunnetuiksi.

- suurin osa sotkamolaisista sananlaskuista jne. oli joka tapauksessa Paavo Korhosen mielestä tuoreita. Leevi Palola pani kilpailun toimeen täällä.

- Aatos Tähtö keräsi kilpailun yhteydessä myös sotkamolaisia kansansäveliä.

- Paavo Korhonen muisti itsekin jotain kuulemiaan sananlaskuja ja enteitä Sotkamosta.

    - vireä viidesti, laiska kerralla (P. Korhosen mummon Stiina Korhosen kertoma)
    - Syysrusko lämpimäksi, kevätrusko talven jatko (Heikki Kemppainen Naapurinvaaralta)
    - Jos käki kukkuu pellolla auran aisoilla tulee hallavuosi (Kalle Okkonen Naapurinvaaralta)

- Urho Korhosen (Siltasaari) tytär Sirpa on viime kesänä löytänyt Ammonsaaren rantaliejusta intiaanipäisen savi- tai vastaan piipun, jollaisia Paavo Korhosen ukko (s. 1858) on kertonut tervansoutajien kuljettaneen kotiin jostain Muhoksen suunnasta. (Kävin katsomassa esinettä, joka oli varsin komea, pikemmin ehkä kuitenkin kovaa puuta kuin savea. Varsi oli hävinnyt ennen esineen löytymistä).

- Emil Parraksen kirjallinen jäämistö, jota Paavo Korhonen muisti olleensa tallettamassa Sotkamon Osuuspankin arkistoon, on kuulemma siirretty joitain vuosia sitten Etelä-Suomeen. Parraksen sukulaiset, joko geologi Kauko Parras tai opettaja Pauli Parras olivat halunneet jäämistön itselleen. Jäämistö sisälti mm. Eemil Parraksen keräämiä sotkamolaisia sanalaskuja ja sanontoja, itsensä kirjoittamia nuorisoseuranäytelmiä, runoja jne.

- Eemil Parras ja Suomen ulkoministeri tohtori Rudolf Holsti olivat hyviä ystäviä. Holsti vietti usein kesiään Sotkamon Salmelassa ja kehitteli reunavaltiopolitiikkaansa, kertoi Paavo Korhonen.

- Paavo Korhosen oma arkisto on järjestämätön. Siihen kuuluu kuitenkin esim. jotain hänen isänsä, kansanedustajanakin toimineen Johannes Korhosen papereita, laatikko valokuvia Perttulassa, omia muistiinpanoja, runoja ym.

- autonkuljettaja (H.) Korhonen Siltasaaresta (Raatosaaresta) on taloaan rakentaessaan löytänyt eläinten (ehkä esim. hevosen)luita Tarinan mukaan saareen on haudattu venäläisiä.

- kirvesmies Matti Meriläinen (Sepänkuja) tietäisi kertoa paljon Kainuuntien rakentamisen historiasta.Myös Vilho Korhosta veteraanitalolta pitäisi haastatella.

- Helmi Heinonen on aikanaan tehnyt tarkkoja muistiinpanoja elämästä Naapurinvaaralla ja muualla. Hänen tyttärensä Leena Ruokonen on Rovaniemellä ravintolanjohtajana. Aarne Korhonen (Määttälä) tai Kauko Korhonen (Juohteela) tietänevät jotain Leena Ruokosesta.

- Reino Jansion kirjallisia tuotteita on talletettu Sotkamon kirjastoon kotiseutukokoelmiin.

Jukka Juntunen

PIIRIESIMIES MATTI TURUNEN, HEIKKI TURUSEN ARKISTO

Matti Turunen kertoi puhelimessa heinäkuun loppupuolella 1981, että hän on mm. yhdessä Jaakko Sorvarin kanssa käynyt läpi isänsä jälkeenjääneistä papereita.

Sorvarin kanssa he löysivät Sotkamon nuorisoseuran pöytäkirjat vuodesta 1921 lähtien. Vanhempia ei onnistuttu löytämään.

Heikki Turusen arkistoihin ovat kuuluneet ja kuuluvat edelleen Sotkamon työveäntaloa aikoinaan hallussaan pitäneen Sotkamon Kerhon lakkauttamisasiakirjat.

Matti Turunen arveli, että mahdollisesti myös sotkamon rintamamiesyhdistyksen pöytäkirjoja kuuluu Heikki Turusen arkistoon.

Heikki Turunen on ollut aikoinaan kirjeenvaihdossa mm. Ilmari Kiannon kanssa.

Jukka Juntunen

OKKONEN ARTTURI, TYÖNJOHTAJA, NAAPURINVAARA

Naapurinvaaran sos.dem. työväenyhdistys on Artturi Okkosen kertoman mukaan ainoa sotkamolainen työväenyhdistys, jonka toiminta on jatkunut katkeamattomana jopa uli lapualaisvuosien. Yhdistys on perustettu vuonna 1907.

Artturi Okkonen kertoi puhelimessa 27.07.1981, että hänen hallussaan ovat Naapurinvaaran sos.dem. yhdistykselta mm. kaikki kokouspöytäkirjat alusta alkaen nykyhetkeen asti. Kuitenkin ensimmäiset pöytäkirjat lainattiin äskettäin Kajaaniin.

Pöytäkirjat ovat kuulemma varsin seikkaperäisiä ja sisällökkäitä. Niitä säilytetään Okkosen kellarissa.

Artturi Okkonen arveli, että Heikki Kilpeläinen Vuokatista saattaisi tietää Tipaksen sos.dem.yhdistyksen pöytäkirjoista jotakin. Kirkonkylän sos.dem. yhdistyksen papereista sotien jälkeiseltä ajalta lienee tietoa kauppias Yrjö Oksasella.

Vilho Lukkari (kirkonkylä) kertoi puhelimessa 12.08.1981, että hän on 1957 laatinut Naapurinvaaran sos.dem. työväenyhdistyksen 50-vuotishistoriikin. Sellainen lienee mm. Artturi Okkosen hallussa olevien pöytäkirjojen välissä, ehkä itselläänkin Vilho Lukkarilla jossain kotona.

Jukka Juntunen

MERILÄINEN ALPO, ELÄKELÄINEN, SAARITIE 16

Meriläisen perhe on noin vuonna 1950 muuttanut Naapurinvaaralta kirkonkylään ja asettunut asumaan Pikkula-nimiseen taloon. VUonna 1972 Tikkula, jonka ennen vuotta 1950 oli omistanut tunnettu sosiaalidemokraatti Edvard Mustonen purettiin. Purkutöiden yhteydessä vintiltä löydettiin ilmeisesti kätköistä vanhoja pöytäkirjoja ja työväenkirjallisuutta:

- pöytäkirjat Sotkamon sos.dem. kunnallisjärjestön kokouksista 11.01. 1920 - 11.02.1923/pöytäkirjat Sotkamon sos.dem. kunnallistoimikunnan kokouksista 22.06.1919-23.04.1922.

- Oulun läänin eteläisen vaalipiirin sosiaalidemokraattien Kajaanin alipiirikokouksen 23.-24.03.1917 pöytäkirja. Painettu Kuopiossa 1917. (Muutamá sivu alusta puuttuu. Mm. Kainuun työväenyhdistysten jäsenmäärät - ja yhdistykset - 1915 ja 1916 lueteltu).

- muutamia Kautskyn ym. teoksia "Lauko lakko" jne.

Alpo Meriläisellä on myös joukko Sotkamon työväenliikkeestä kertovia lehtileikkeitä. "Tärkeimpiä" niistä, (Kansan Tahto 7.3.1957 ja 18.6.1871) kopioitu kulttuuritoimistolle.

Alpo Meriläinen arveli, että Sotkamon työväenyhdistysten vanhoja pöytäkirjoja on lapualaisaikoina yleisesti hävitetty. Kuitenkin kun Sotkamon työväentaloa muutamia kymmeniä vuosia sitten remonteerattiin, löydettiin käärö varsin vanhoja tileja ja pöytäkirjoja. Ne lähetettiin SKDL:n piiritoimistolle Kajaaniin, mistä eteenpäin niiden kohtalosta ei tiedetä mitään. (Ehkä Kainuun museossa).

Meriläisen valokuva-albumissa on kuvia vappumarsseista vuodesta 1957 alken; sekä yleislakkotilaisuuksista v. 1956. Vanhaa valokuvaa (luultavasti ajalta ennen sotia) Sotkamon Osuusliikkesta näytettiin myös.

Vierailu 27.07.1981

Jukka Juntunen

SOTKAMON TYÖVÄENTALO

Alpo Meriläisen kertoman mukaan (27.7.1981) Sotkamon työväenliikkeen (SKDL, SKP) pöytäkirja- ym. materiaalia sotien jälkeisiltä vuosilta säilytetään työväentalolla arkistokaapissa. Pöytäkirjat lienevät lähes kaikki tallessa. Muutamia saatta kuitenkin puuttua.

Jukka Juntunen

PUHELINKESKUSTELU TOIVO LANAMÄEN KANSSA 28.7.1981

Kouluneuvos Lanamäki kertoi, että Sotkamon 43 koulua koskevat historiikit ovat tällä hetkellä koulutoimenjohtajalla.

Sotkamo-kirjaa tehtäessä 1960-luvun alussa kerättiin materiaalia, ehkä kirjoitettiinkin jotain monista Sotkamossa vaikuttaneesta kulttuurihenkilöstö, mm. J.A. Tervosta, Joh. Korhosesta (Kuula-Jussista) jne. Jostain syystä ko. kirjoitukset eivät kuitenkaan mahtuneet kirjaan.

Oli myös suunnitelmia (ehkä aineistoakin) Sotkamon työväenyhdistysten ja suojeluskunnan historian mukaanottamisesta Sotkamo-kirjaan. Kun kunnassa oltiin vastahakoisia suojeluskunnan suhteen, päättivät kirjaa talkoinaan tehneet jättää pois myös työväenyhdistykset. Urho Hujakalta Toivo Lanamäki oli mm. saanut kuvia talkoista työväentalolla ja luovuttivat ne edelleen Sipo Häyryselle.

Toivo Lanamäki muisteli, että Eljas Tervonen oli nuorena luovuttanut hänelle runsaasti vanhoja valokuvia. Myös ne Lanamäki oli antanut joskus Sipo Häyrysen haltuun.

Kirjakauppias Arvi Nykäsen valokuva-albumi on kuulemma varsinainen aarrealtta vanhasta Sotkamosta kiinnostuneelle.

Kouluneuvos Lanamäellä itsellään on mm. J.A. Tervon 1926 Vuokatin rautatiejuhlassa pitämä puhe ja esitelmä Sotkamosta, sekä rautatieaseman sijaintia koskeneiden kiistojen (1920-1923) asiakirja-aineistoa. Mainittujen kiistojen yhteydessä Sotkamon valtuustossa J.A. Tervon johdolla mm. laadittiin lukuisia valituksia rautatien kulkusuunnasta.

Vuonna 1945 Toivo Lanamäki kertoi löytäneensä vanhan Salmelan koulurakennuksen vintiltä papereita, joissa käsiteltiin Kunta-Jussia vastaan tehtyjä syytöksiä. Kysymuksssä olivat lainajyvästön tileissä havaitut epätarkkuudet. Ko. paperit Lanamäki oli 1960-luvulla luovuttanut op. Kauko Laitisen käyttöön, joka lienee toimittanut ne edelleen kunnan arkistoon.

Lanamäki on 1950-luvun alussa kirjoittanut laajahdkon Sotkamon Säästöpankin historian.

Kouluneuvos Lanamäki lupasi joskus käydä kulttuuritoimistolla ja näyttää esim. J.A. Tervon puhetta vuodelta 1926.

Leevi Palola kertoi hieman myöhemmin, että Toivo Lanamäen omat lehtileike- ja valokuvakokoelmat ovat nekin varsin runsaati ja mielenkiintoiset. Erityisesti Sotkamon Jymyä koskevaa aineistoa Lanamäki on koonnut, mutta myös muuta lienee hän tallettanut.

Jukka Juntunen

PUHELINKESKUSTELU 28.7.1981 PIIRISIHTEERI LEA VÄNSKÄN (KAJAANI) KANSSA

Lea Vänskä kertoi mm. merkinneensä ylös muistiteitoa Sulo Heikkiseltä ja kopioineensa, jonkin verran tämän hallussa olleita vanhoja pöytäkirjoja. Kopiot ovat Kainuun museossa. Vänskä lupasi lähetää Sulo Heikkisen haastattelun kulttuuritoimistoon.

Kainuun museossa on myös Lea Vänskän kokoamaa erilaista materiaalia mm. valokuvia Kainuun työväentalojen historiasta. Vänstä ei kuitenkaan muistanut onko piiritoimistoon aikoinaan lähetetty Sotkamon työväenyhdistysten vanhoha pöytäkirjoja ja tilejä.

Lea Vänskä kertoi vielä, että Toini Suutarinen Sotkamon Hirvenniemeltä on haastatellut työväenliikkeessä mukana ollutta isäänsä ääninauhalle. Nauhat ovat edelleen Toini Suutarisella.

Jukka Juntunen

SOTKAMON OSUUSMEIJERI

Isännöitsijä Hugo Paavoseppä kertoi puhelimessa 29.7.1981, että kaikki pöytäkirjat on säilytetty meijerillä merjein perustamisesta alkaen. Muu aineisto on suurinpiirtein hävitetty. 75-vuotisjuhlan kunniaksi on 1980 vuosikertomuksessa myös julkaistu lyhyt historiikki meijerin toiminnasta.

Jukka Juntunen

RIMPILÄINEN HEIKKI, MV. RIMPILÄNNIEMI, RÖNNYNNIEMI

Soittaessani taloon 29.7.1981 ei isäntä ollut paikalla.

Talon emäntä kertoi, että heillä on iso kirjekuori täynnä vanhoja papereita: maanjakokirjoja, perunkirjoja, kauppakirjoja jne. Emäntä arveli, että joukossa saattaa todella olla jotain, joka on peräisin aina 1700-luvulta asti.

Vanhat asiakirjat on aikoinaan saatu vanhalta sedältä, Hannes Rimpiläiseltä.

Lauri Lounela on joskus suomentanut ko. papereita, mutta Rönnynniemessä näitä suomennoksia ei ole.

Talossa on muutamia kymmeniä vanhoja valokuvia.

Jukka Juntunen

MERILÄINEN EERO JA IMPI KORVANNIEMI MERILÄ

Emäntä Impi Meriläinen kertoi puhelimessa 29.7.1981, että Merilässä on arkku, jonka perimatieto kertoo kuuluneen itselleen Simo Hurtalle. Vuosilukua arkussa ei kuitenkaan ole, joten asiaa ei voi pitää varmana.

Arkussa säilytetään talon arkistoa, mm. ruotsinkielisiä kauppakirjoja. Osa niistä on ehkä 1700-luvulta, arveli emäntä. On kerrottu, että ennen arkussa oli niin vahvoja ja lujia papereita, että Merilän naisväki paistoi pullaa niiden päällä.

Suuriosa Merilän kotiarkostista on hävinnyt, kun metsänhoitaja Eini Kajaanista on vienyt niitä mukanaan. Papereita on kyselty takaisinkin, mutta turhaan.

Oululaisen Paavo Meriläisen tutkimusten pohjalta on laadittu sukutaulu, joka on myös Merilän seinällä.

Talossa on myös jonkun verran (muutamia kymmeniä) vanhoja valokuvia; enimmäkseen henkilö- ja perhekuvia.

Jukka Juntunen

RÖNTY JUSSI KORVANNIEMI, KUOSMALA

Jussi Rönty kertoi puhelimessa 29.7.1981, että hän noin vuonna 1950 oli nähnyt Sotkamon seurakunnan arkistossa mustakantisen vihkon, jonka päällä oli lukenut "Turunkorvankylä". Kyseessä oli ollut Lauri Lounelan tutkimus ko. kylän vaiheista. Myöhemmin Rönty oli yrittänyt saada vihkoa uudestaan tutkittavakseen sekä seurakunnasta että itsensa Lounelan arkistoista, mutta silloin vihko oli jo kadonnut.

Lauri Lounela on kertonut aikoinaan Jussi Rönnylle, että Kersti Bergroth, joka oli kotoisin Sotkamon Varpuniemeltä, muisteli usein vuosisadan alussa toimittamassaan kuukausilehdessä lapsuutensa Sotkamoa. Jonkun pitäisi nyt löytää nyt nuo kirjoitukset ja tutkia ne.

Jussi Rönnyn naapurissa elänyt Fredrik Rusanen on kuulemma kirjoittanut romaanikäsikirjoituksen (koneella), jota ei kuitenkaan ole julkaistu. Kirjoitus on omaelämänkerrallinen ja sisältää historiallisesti kiintoissaa asiaa.

Kuosmalassa on ruotsinkielisiä asiakirjoja (talon historiaan liittyviä ja 1800-luvulta). Vanhempia on kuitenkin naapurissa Rönnynniemessä, peräti isonvihan ajoilta 1700-luvun alusta. Lauri Lounela on suomentanut sekä Kuosmalan, että Rimpilän papereita. Suomennoksia on Jussi Rönnyllä edelleen hallussaan.

Rönnynniemen (Heikki Rimpiläinen) arkistoon kuuluu kuulemma esim. käräjäpöytäkirjoja 1720-luvulta.

Jorma Rönnyllä Korvaniemen Röntylässä on kokoelma vanhoja valokuvia, joita on suurennettu ja joista on joskus järjestetty näyttelyitäkin.

Paavo Meriläinen Oulusta (töissä typpitehtaalla) on tutkinut Korvanniemen Meriläisten suvun, johon Jussi Röntykin kuuluu, varsin tarkkaan.

Jukkka Juntunen

HEIKKINEN SULO, ELÄKELÄINEN, LEIVOLANTIE 17

Sulo Heikkinen kertoi puhelinkeskustelussa 31.7.1981, että hänen hallussaan on Sotkamon kirkonkylän työväenyhdistyksen vanhimpia pöytäkirjoja (ehkä n. vuodelta 1919 ?), Laina Korhosen aikoinaan hänelle luovuttamia.

Piirisihteeri Leva Vänskän, joka äskettäin on ko. pöytäkirjoja tutkinut ja kopioinutkin, mukaan pöytäkirjat sisältävät varsin mielenkiintoista tietoa työväenliikkeen historiallisista vaiheista Sotkamossa.

Kuitenkin pöytäkirjat ovat jo melko pitkään olleet lainassa helsinkiläisillä televisiotoimittajilla (luultavasti MTV:ssä), jotka taannoin käviät haastattelemassa Sulo heikkista.

Sulo Heikkisellä on hallussaan myös pöytäkirjat Sotkamon Visan perustamiskokouksista sotien jälkeen. Nekin ovat tällä hetkellä Helsingissä lainassa.

Sulo Heikkinen on kirjoittanut historiikin Visan toiminnasta. Seppo Korhonen on kopioinut sen itselleen.

Sotkamon työväenliikkeen historiasta (mm. sotien jälkeisestä) Sulo Heikkisellä on muistikuvia, jotka olisi syytä tallentaa. Jotain hän on kirjoittanut itse ylös. Lea Vänskä on myös kertomansa mukaan tallentanut Sulo Heikkiseltä kuulemiaan asioita paperille ja Kainuun museoon.

Jukka Juntunen

MURANEN RISTO, SOTKAMON JYMYN SIHTEERI

Sotkamon Jymyn (perustettu 1909) pöytäkirjoja, toimintakertomuksia, kirjeenvaihtoakin jonkin verran ja jotain tiliaineistoa säilytetään Säästöpankin kellarissa. Arkistoa esitteli 3.8.1981 seuran sihteeri Risto Muranen. Uusimman materiaalin (1970-luku) paikka on tällä hetkellä Johanneksenpoikien leimpomolla.

Arkisto on tällä hetkellä vileä järjestämätön, joten tarkkaa tietoa siitä, mitä esim. pöytäkirjoista on tallessa ja mitä puuttuu, ei ole. Sitäpaitsi arkistolaatikoista mielenkiintoisin osa oli lukossa, eikä avainta löytynyt. Risto Muranen arveli kuitenkin, että vanhempaakin materiaalia on säilynyt ainakin osittain . 1940-, 1950- ja 1960-luvun paperit joka tapauksessa löysimme.

Risto Murasen mukaan Jymyn toiminnasta on kymmenevuotiskausittain kirjoitettu historiikit, ensimmäinen ehkä 1939 tai 1949. Uusin Pekka Lanamäen laatima luovutettiin kulttuurilautakunnalle.

Kävi ilmi, että Aulis Väisänen on 1968 kirjoittanut urheiluhistorian erikoistyön laudatur-arvosanaa varten: "Sotkamon Jymyn pesäpallohistoria 1920-1968". Työtä säilytetään Jymyn muun arkiston yhteydessä.

Sotkamon Jymyn alaosastoista Risto Muranen luetteli seuraavat yhdyshenkilöt:

- Sumsan Suju, Oiva Piirainen, Jouko Niskanen
- Jormasjoen Yritys, Onni Niskanen
- Juurillalahden Kiri, Arvo Kalliokoski
- Vuokatin Veto, Jarmo Vilmi
- Paakin Pauke, Heikki Tolonen
- Torinkylän Teho, Markku Kauppinen
- Suovaaran Suihke, Erkki Tuhkanen
- Kiimasjärven Kisko, ?
- Heinämäen Heitto, Jaakko Polvinen
- Tipasojan Isku, Teuno Okkonen
- Naapurinvaara, Paavo Korhonen

Tärkeitä tietolähteitä Jymyn historiaa selvitettäessä: op. Toivo Lanamäki ja päätoimitt. Sipo Häyrynen. Molemmilla lehtileikekokoelmat.

Jukka Juntunen

RUSANEN HILKKA JA TARVAINEN IDA (KASARMINKATU 15 A 3 KAJAANI)

Hilkka Rusanen on mv. Fredrik Rusanen (s. 1900, k. 1967) tytär, Ida Tarvainen hänen entinen vaimonsa.

Fredrik Rusanen kirjoittti Sotkamon Korvanniemellä asuessaan muistelmia, pieniä kyläkirjeitä, romaanikäsikirjoituksiakin.

Romaanikäsikirjoituksista yksi on lähetetty Turun yliopistoon.

"Yli sammuvien muistojen" -nimisen romaanin käsikirjoitus (koneella kirjoitettu, enemmän kuin 100 liuskaa) on Hilkka Rusasen ja Ida Tarvaisen hallussa, samoin kyläkirjeet, ehkä jotain muutakin.

Fredrik Rusanen vei aikoinaan silloisen Sotkamon apulaisnimismiehen Jouko Kinnusen säilytettäväksi paksun romaanikäsikirjoituksen. Siitä ei ole sen jälkeen kuultu mitään.

Hilkka Rusanen ja Ida Tarvainen antavat mielellään kopioida isänsä kirjoituksia.

Puhelinkeskustelu käytiin 4.8.1981.

Jukka Juntunen

MERILÄINEN KALLE, MV. HYVÖLÄ

Isäntä kertoi puhelimessa 4.8.1981, että sama Meriläisen suku lienee asunut Hyvölässä jo 1700-luvulta.

Ruotsinkielisiä asiakirjoja talossa on. Ne lienevät kuitenkin vasta 1800-luvulta.

Kalle Meriläisen serkku Paavo Meriläinen on tutkinut Meriläisen sukua. Hyvöläänei kuitenkaan vielä ole saatu tutkimuksen tuloksia. (Hyvölän Meriläiset lienevät siis samoja Meriläisiä Korvanniemen Meriläisten kanssa).

Vanhoja valokuvia ei Hyvölässä ole erityisen runsaasti. Jotain henkilökuvia jms. kuitenkin on.

Jukka Juntunen

SOTKAMON SÄÄSTÖPANKKI

Säästöpankin arkisto on hyvin järjestetty. Pankin historian kannalta olennainen arkistomateriaali on tallessa. Kaksi historiikkiakin on kirjoitettu, vuonna 1951 (ilm. Toivo Lanamäki) ja 1966 (Kauko Laitinen). Ensimmäinen, jota pankilla on vain yksi kappale on lähes satasivuinen ja sisältää myös yleistä asiaa kunnasta.

Arkistokokoelmiin kuuluvat mm. johtokunnan pöytäkirjat 15.10.1891-30.11.1920, hallituksen ja kassakokousten pöytäkirjat 03.04.1915-09.04.1921 sekä kaikki myöhemmät hallintoelinten pöytäkirjat tähän päivään saakka. Pääkirjoja, kassakirjoja, tili- ja tilastokirjoja, vekselikirjoja jne. on myös tallessa.

Säästöpankilla on myös valokuvakokoelmat. joihin sisältyy muutamia kymmeniä valokuvia 1900-luvun alusta ja jopa viime vuosisadalta jokunen. Kansiosta löytyy mm. valokuva, joka esittää Hirveniemen siltaa ja Vuokattia 1800-luvulla (ei I.K. Inhan tunnettu otos). Toivolan vanhasta hirsirakennuksesta (ent. Säästöpankki) on useita kuvia, samoin pankin toiminnan jotenkin vaikuttaneista henkilöistä (mm. kauppias Nikitinistä).

Vuonna 1951 kirjoitetun historiikin välissä on Toivo Lanamäen puhe säästöpankin 60-vuotisjuhlassa 1951. Historiikin lähdeaineistoon ovat kuuluneet mm. kuntakokousten pöytäkirjat.

Vierailu 04.08.1981.

Jukka Juntunen

KORHONEN JUHANI, MV. KORVANNIEMI TURUNKORVA

Turunkorvan tila on 1700 -luvun alkupuolella siirtynyt Simo Hurtalta valtion omistukseen. Meriläisen suku osti kuitenkin tilan varsin pian sen jälkeen. Nykyinen isäntä kuuluu Meriläisen sukuun, vaikka sukunimi onkin vaihtunut.

Juhani Korhosen mukaan puhelinkeskustelu 4.8.1981 suvun ja tilan historiaa valottavat asiakirjat ovat naapuritalossa, Merilässä. Turunkorvassa on vain suhteellisen uusia kauppakirjoja yms.

Paavo Meriläinen Oulusta, joka on tutkinut Meriläisen suvun vaiheet, on lahjoittanut Turunkorvaan jäljennöksen vanhasta (1600- tai 1700-luku) Kainuuta esittävästä kartasta.

Mm. Turunkorvassa on Meriläisen suvun sukutaulu.

Juhani Korhonen kertoi, että vuosisadan alkupuolella kajaanilainen valokuvaaja Sipilä on paljon kuvannut Korvanniemen kylää. Hänen vaimonsa oli Elli Sipilä ja seminaarilla voimistelunopettajana. Mahdollisesti Elvi Rimpiläisellä (Paljakka) on joitain näistä kuvista.

Fredrik Rusasesta isäntä kertoi, että tämä oli aikoinaan kierrellyt kylällä ja kysellyt asioita. Rusanen oli ollut sanavalmis ja hyvä puhumaan, kirjoitteli mm. paljon lehtiin.

Jukka Juntunen

MULARI PERTTI, PERUSPOLKU 13, KIRKONKYLÄN SOS.DEM.TYÖVÄENYHDISTYKSEN ARKISTO

Puhelimessa 5.8.1981 Pertti Mulari kertoi, että hänen hallussaan ovat Sotkamon kirkonkylän sos.dem. työväenyhdistyksen kokouspöytäkirjat suurinpiirtein sodanjälkeisilta vuosilta. Myös jotain muistioita ja kirjeenvaihtoa on tallessa.

Pertti Mulari kertoi myös, että sotaaedeltäneeltä ajalta Sotkamon sosiaalidemokraattisten yhditysten arkistot ovat teillä tietymättömillä lukuunottamatta Naapurinvaaran ja Tipasojan yhdistyksiä.

Naapurinvaaran yhdistys on vanhin ja aina 1960-luvun lopulle asti johtava sosiaalidemokraattinen työväenyhdistys Sotkamossa (Mularin mukaan). Joku ihiminen, jonka nimeä Pertti Mulari ei muistanut, on kuulemma joskus lainannut kuittia vastaan Tipasojan yhdistyksen paperit. Kirjoittaakseen niiden perusteella historiikin. Historiikin käsikirjoitus lieneekin valmistunut, muttei sitä ole toimitettu Mularille toistaiseksi.

Mulari mainitsi vielä eläkeläinen Heikki Kilpeläisellä Vuokatissa olevan ainakin muistinvaraista tietoa Sotkamon sosiaalidemokraattisten työväenyhdistysten toiminnasta.

Jukka Juntunen

KESKUSTELU TOINI VINHA-MUSTOSEN KANSSA KAINUUN MUSEOLLA 6.8.1981

Toini Vinha-Mustonen kertoi mm., että Sotkamon Säästöpankin alaholvissa on Sotkamo-Seuran talletuksia. Vinha-Mustonen on vienyt sinne mm. tekemiään haastattateluja ääninauhoina (esim. Eetu Polvisen ja Kalle Rönnyn).

Makasiinimuseolla on mm. Pekka Pääkkösen kirjoituksia (kirjoitellut kainuulaisin ja pohjois-karjalaisiin lehtiin elämästä "ennen vanhaan")

Tauno Makkonen Vuokatista on myös kerännyt kansanperinnettä harrastuksenaan.

Kalle Rönnyllä on tietoa mm. Nuasjärven nuorisoseuran arkistoista (ko. arkistoon kuuluu Toini Vinha-Mustosen kertoman mukaan mm. vanhoja valokuvia).

Kyllikki Tervo Helsingistä on kirjoitellut muistojaan Sotkamosta Postipankin Oma Markka-lehteen.

Sotkamoa käsittelevän historiallisen kirjallisuuden selvittämiseksi olisi tutustuttava hostoriallisen bibliografiaan.

Liitteenä luettelo Toini Vinha-Mustosen kansatieteen laudatur-työnsä yhteydessä haastattelemista sotkamalaisista henkilöistä (haastatteluissa käsitelty lähinnä Kajaanin ja Sotkamon välistä höyrylaivaliikennettä).

Jukka Juntunen

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Arkistot

JYHL = Jyväskylän yliopiston historian laitos
Mikrofilmikokoelma

Kuvernöörin kertomukset, Oulun lääni
Mikrofilmi 142, valtionarkiston nide n:o 89 - 90
" 143, " " " 90
" 144, " " " 90 - 91

KKA = Kajaanin kaupunginarkisto
Kajaanin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 29.5.1883
" " " 25.6.1883
Maistraatin kirje kaupunginvaltuusmiehille 21.4.1902
Kajaanin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 23.4.1902

SHA = Sipo Häyrysen arkisto, Sotkamo
Pöytäkirja Taimi - laivan osakkaiden kokouksesta 10.3.1917

SKA = Sotkamon kunnan arkisto
Sotkamon kuntakokouksen pöytäkirja 15.6.1890

OMA = Oulun maakunta-arkisto
Kajaanin kihlakunnan kruununvoudin arkisto. Eläinmarkkinat ja toripäivät 1927 - 1932.

Haastattelut

Haataja, Vihtori, s.1886 Sotkamo, maanviljelijä, (26.2.1979)
Hakkarainen, Saara, s.1898 Sotkamo, kauppias, (13.2.1979)
Heikkinen, Aatami, s.1884 (k.1979) Sotkamo, metsätyömies (26.2.1979)
Huotari, Anni, s.1913 Sotkamo, emäntä, (27.9.1979)
Huotari, Kalle, s.1906 Sotkamo, maanviljelijä, (27.9.1979)
Huotari, Toivo, s.1909 Sotkamo, maanviljelijä, (27.9.1979)
Huovinen, Anna, s.1902 Sotkamo, emäntä, (27.11.1978)
Härkönen, Markus, s.1911 Sotkamo, pankinjohtaja, talousneuvos, kapteenin poika, (1.3.1979)

Jokela, Vihtori, s.1890 (k.1980) Kuorevesi (1914 Sotkamo), metsätyönjohtaja, (7.2.1979)
Kananen, Iita, s.1900 Sotkamo, emäntä, (26.2.1979)
Karjalainen, Emil, s.1911 Kuhmoniemi (Sotkamo), maanviljelijä, kauppias, (8.6.1979)
Karppanen, Lydia, s.1891 Sotkamo, laivakokki, (7.2.1979)
Korhonen, Katri, s.1898 Sotkamo, kauppias, (19.3.1979)
Korhonen, Vilho, s.1905 Sotkamo, maanviljelijä, Sotkamon meijerin hallituksen puh.joht., (31.8.1979)
Lukkari, Iivari, s.1908 Sotkamo, kansimies, autonkuljettaja, (17.1.1979)
Mustonen, Vieno, s.1915 Sotkamo, emäntä, (28.11.1978)
Määttä, Anna, s.1897 Sotkamo, emäntä, (27.11.1978)
Määttä, Elsa, s.1908 Sotkamo, rouva, (8.2.1979)
Nykänen, Simo, s.1901 Sotkamo, kirjakauppias, (6.8.1979)
Piipponen, Santra, s.1899 Sotkamo, leipuriliikkeen apulainen, (7.2.1979)
Polvinen, Eetu, s.1905 Sotkamo, kansimies, kapteeni, (31.1.1979)
Rönty, Kalle, s.1902 Sotkamo, maanviljelijä, taloustirehtööri, (6.3.1979)
Sirviö, Heikki, s.1899 Sotkamo, kalastaja, (22.8.1979)
Tervo, Hilma, s.1901 Sotkamo, emäntä, (19.1.1979)
Tervo, Kalle, s.1898 Sotkamo, metsätyömies, (23.1.1979)
Väisänen, Aukusti, s.1915 Kuhmoniemi (1923 Sotkamo), maanviljelijä, (27.3.1979)
Väyrynen, Oskari, s.1896 Sotkamo, maanviljelijä, (2.9.1979)

Painetut lähteet

Sanoma- ja aikakauslehdet

Kaikuja Kajaanista
1915 Ilmoitukset laivojen kulkuvuoroista
9.9.1915 Höyrylaivat Vuokatti ja Sotkamo...

KAINUUN MUSEO, KAJAANI, ARKISTOA

Nimismies H.W. Claudelinin arkisto 1/9 (kansio/hylly)
- luettelo Kainuuta koskevasta kirjallisuudesta
- Kainuun koulujen alkaminen
- Hakkapeliitta n:o 15-16/1927, ns. Kainuun numero

Kainuuta koskevia asiakirjoja 3/9
- asiakirja 05.06.1857 Englannissa kerättyjen apuverojen jakamisesta
- kauppakirja mäkituvasta Sotkamossa 1855
- Kajaanin lääninviskaalin asiakirjoja 1848-1880

Kajaanin kihlakunnan asiakirjoja 1700- ja 1800 luvulta 4/9
- käräjäpöytäkirjoja yms.

Kajaanin kihlakunnan asiakirjoja 1800-luvulta 5/9
- verokuitteja, kauppasumman kuitteja, anomuksia ym.

Kainuuta koskevia asiakirjoja 1700- ja 1800-luvulta 6/9
- kirjeitä, käräjäpöytäkirjaotteita ym.

Kajaanin kihlakunta. Kainuuta koskevia asiakirjoja 1800- ja 1900-luvulta 7/9
- kauppakirjoja
- otteita lainhuudatus- ym. käräjäpöytäkirjoista

Kiannon arkisto 11-26/6,7,8
- mm. kirjeenvaihtoa

Terva-arkisto 80/11
- tervanpoltto
  - lehtileikkeitä ja esitelmiä
  - "Ympäristönopintunti museossa. Aiheena tervanpoltto" 11.05.1957

Kainuun Museoyhdistyksen arkisto 88/19
- G. Enwaldin Kainuun vaiheita käsittelevät sanomalehtikirjoitukset 1936

Kajaanin linna 89/19
- Kajaanin, Sotkamon ja Hyrynsalmen pitäjäin vanhoja sinettejä (16 korttia)
- kirkkoherra L.H. Backmanin piirustus Kajaanin linnasta n. vuodelta 1739 (8 kpl) (Sotkamon kirkkoherrana 1746-1755)

Gustav Enwadl, 75 annos nato. 8. VI 1936, 93/19
- Oulujärven seudun asutuksen ensimmäiset vaiheet kartoin esitettynä

Painettuja lehtivalokuvia, kirja: pääas. Kainuusta 109/10

Lehtikuvia, kirja: pääas. Kainuusta v. 1918 110/10

Hyvärisen arkisto 144-149/17
- Sotkamon-Vuokatin Marttayhdistyksen pöytäkirjoja, kirjeistöä jäsenluetteloja, tilikirjoja, vuosikertomuksia - vuosilta 1938-1944

Hyvärisen arkisto 151/17
- Valde Hyvärinen
  - saapuneita kirjeitä 1933 ja 1940
  - konsepteja (esim. 1939 ja 1946), mm. valitus mustalaismökistä Vuokatissa

Hyvärisen arkisto 152-166/10, 16, 17
- August Hyvärisen sekatavarakaupan inventaarioita, tilikirjoja, päiväkirjoja, halkokirjoja jne. vuosilta 1928-1940
- Kainuun Linja Oy:n päiväkirja 1939
- 405 kpl. joulukortteja, 154 kpl onnittelukortteja, 138 kpl postikortteja, 15 kpl kirjoittamattomia postikortteja

Noterman arkisto 170/16
- Emil Parraksen kirjoittama juhlaruno Sotkamon Osuusmeijerin 10-vuotisjuhlaan

Kruununvouti G. Enwaldin arkisto, 172/16
- Enwaldin kirjoittamien Kainuun vaiheita käsittelevien sanomalehtikirjoitusten luettelo (mmm)

Kainuu-tutkimuksia 186/24
- nuorisoseuratoiminta Kainuussa itsenäistymisen ajasta talvisotaan (1927-1939), kirj. Raili Kauppila
- Kainuussa 1920-1939 toimineet nuorisoseurat, kirj. Raili Kauppila
- Kainuussa 1946-1965 toimineet nuorisoseurat, kirj. Raili Kauppila
- nuorisoseuratoiminta Kainuussa vuosina 1945-1965, kirj. Raili Kauppila

Lounelan keräämiä sanomalehtileikkeitä 1926-1928 188/24
- väkiluvun muutokset Kainuun kunnissa 1928
- lääninrovasti Elias Lönnrot

Kainuuta koskevia sanomalehtileikkeitä ja kainuulaisia sanomalehtiä 1918-1930 202/22
- Helsingin Sanomat viikkoliite n:o 19/1934, A.J. Bonsforffin kirjoitus: Kevättalvinen matka Korpikainuuseen
- Kainuun Sanomat n:o 4/1930, artikkelit: talviautoliikenne Kainuussa, Sotkamon kunnan lähetystö käynyt Helsingissä

Emil Lehtovaaran (Löfberg) arkisto 203/22
- Vuokatin retkeilykartta, 1957

Kainuu-kuvia sanomalehdistä yms. 227/21

Ahlqvistin arkisto 229-250/28, 29
- Kainuun nuorisoseurat
  - toimintakertomuksia 1930-1934, 1936-1938 sekä 1939 (heinäkuun loppuun)

- ym. sekalaista nuorisoseuratoimintaa koskevaa aineistoa, mm. lehtilekkeitä, pöytäkirjoja (Kainuun Nuorisoseurojen Keskusseura), kirjeenvaihtoa (yksitttäiset seurat), toimintakertomuksia, postikirjoja jne.

Karjalaisen arkisto 257-265/28
- Kainuun nuorisoseurat
  - Kainuun nuorisoseurojen toimintaa valaisevaa kirjeenvaihtoa 1970-luvulta lähtien, puheita ja esitelmiä, lehtileikkeitä nuorisoseurojen toiminnasta, ym. Kainuuta koskevaa lehtileikeaineistoa. (A. K. oli useita vuosikymmeniä Kainuun Nuorisoseurojen Keskusseuran esimies)

Eri yhdistysten papereita Kajaanin Tuomiokunnan arkistosta 270/27
- Sotkamon kirkonkylän työväenyhdistyksen pöytäkirjoja 1919-1926

Kiertoviljelyskartta Vanhantalon kotiviljelyksille Sotkamon pitäjän Nuaskylässä. Pellot mittasi ja kartoitti 1922 P.E. Suonio, agronoomi. Kiertosuunnitelmat laati 1924 K. Lönnrot, fil. maist., agronoomi/vetolaatikko 5

Kiertoviljelukartta Laatikkalan tilan viljelyksistä Sotkamon pitäjän Yli-Sotkamon kylässä. Osa kartasta tallella./Vetolaatikko 5.

Kartta Sotkamon hautausmaasta. Kartoitti 29.10.1924, K. L-T./ vetolaatikko 9

Sotkamon hautausmaan pohjakaavaluonnos. Mittakaava 1:500. Ei vuosilukua./vetolaatikko 9

Mainittujen, kortistoitujen arkistojen lisäksi Kainuun museolla järjestetään parhaillaan materiaalia, joka liittyy Kainuun työväentalojen historiaan. Järjestelytyöstä vastaa Lea Vänskä. Hänen kanssaan käymässäni puhelinkeskustelussa selvisi, että mukana on myös aineistoa, joka valottaa Sotkamon historiaa.

Raili Kauppila on koonnut museolle vastaavaa tietoutta maakunnan nuorisoseurantaloista. Talot on jo kortistoitukin. Materiaalia on kopioitu kulttuuritoimistoon.

Vierailu 06.08.1981

Jukka Juntunen

KAJAANIN KAUPUNGIN ARKISTO, H. W. CLAUDELININ KOKOELMAT

- Hyrynsalmen ent. nimismies Claudelin lahjoitti henkilökohtaisen asiakirja-, kirje-, kirjoitelma-, tutkimus-, muistelma-, valokuva- ja lehtileikekokoelmansa Kajaanin kaupungille 8.9.1934.

- Kajaanissa kokoelma käsittää 10 paksua kansiota enimmäkseen liimattua, mutta järjestämätöntä aineistoa Kainuun historiaan, lähinnä kuitenkin Kajaanin ja Hyrynsalmen historiaan liittyen. Osa Claudelinin kokoelmasta on sijoitettu Ouluun.

- Enemmistö lehtileikkeistä, jotka muodostavat kokoelmien määrällisesti huomattavimman osan, on (1910-), 1920- ja 1930 -luvulta. Alkuperäisiä asiakirjoja (lähinnä käräjäpöytäkirjoja ja nimismiehen arkistoa Hyrynsalmelta on 1700 -luvulta lähtien. Useita asiakirjoja on suomennettu.

- Claudelinin kokoelmat ovat mainio lähde Kainuun ja sen kuntien, myös Sotkamon historian tutkijalle. Käyttöä vaikeuttaa kuitenkin kunnollisen asia- tai lehtileikehakemiston puuttuminen.

- Varsinkin tervanpolttokulttuurista Claudelin on koonnut monipuolista materiaalia, tervakontrahteja, tilastoa, kuvia jne. Kreivi ja taiteilija Louis Sparren kanssa hän oli kirjeenvaihdossa ja keräsi muutenkin kokoelmiinsa kaikenlaista Sparreen liittyvää aineisoa. Kokoelmista löytyy tietoa esim. Sparren matkasta Vienaan 1894, jonka matkan aikana hän mm. pitkään asui Sotkamon Riekinrannalla Härkölän talossa maalaten taulunsa "Jouluyö" talon tytär mallinaan.

- Kansion VI keskellä on luettelo joistakin tärkeistä asiakokonaisuuksista, joita kokoelmiin sisältyy. Muutamia poimintoja sieltä:

  - Kirkkoherra L. H. Backmanin kertomus Kajaanin kaupungista vuodelta 1739. (B. oli Sotkamon kirkkoherrana 1746-1755).
  - Kertomus Kajaanin ja Kainuun ryöstämisestä 1712-1715 ja 1716
  - Kajaanissa ynnä muualla elänyt Mustosten suku
  - Kreivi Louis Sparren lahjoitukset Kainuulle
  - Mathesiuksen Pohjanmaan kuvaus vuodelta 1734. Kaleva 17.6.1934
  - Vanhimpia kainuulaisia virkamiessukuja
  - Kainuun varhaisasutus
  - Simo Hurtta eli Kap. Simon Affleck
  - Kainuun vanhoista tervakontrahdeista ja terva-ajasta
  - Pohjanmaan maantieteen ensimmäinen oppikirja, kirj. Pehr Nidor Matthesius. (Sotkamo lienee lasketta Pohjanmaahan kuuluvaksi).
  - Kainuun vanhimmat rajakartat
  - Tietoja läänin kruununvoudeista
  - Kainuun koulujen alkuhistoriaa. Muuan 100-vuotismuisto
  - Kainuun sotaväki entisaikoina
  - Maanteiden kehitys Oulun läänissä, kirj. piiri-ins. Jalo Tolvanen
  - Herännäisyydestä Kajaanissa ja Kainuussa, kirj. E. Merikari = Edvard Asp
  - Kajaanin kihlakunnassa asuneet säätyhenkilöt vuonna 1789
  - Löytöjä rauta- ja kivikaudelta Kainuussa
  - Kun Kainuun tervamiehet tahtoivat Oulua - vapaakaupungiksi

- Muutamia epäsystemaattisen selailun perusteella silmään sattuneita lehtileikkeiden otsikoita sekä kirjoitelmia:

    - Lauri Lounela: "Sotkamon ja Kuhmonniemen sukunimistä 1683-1697" Kajaani 29.9. ja 1.10.1930
    - H. W. Claudelin: "Kainuuta käsittelevää kirjallisuutta". Kajaani yht. 9 numerossa vuonna 1930
    - "Tutkimusmatka Kajaanista Kuhmonniemeen heinäkuun 27., 28. ja 29 pnä 1934". Sisältäy mm. useita valokuvia Härkölän talosta Sotkamossa
    - "Kainuu, jylhien korpien ja kuohuvien koskien kaunis sydänmaa". Suomen matkailu 15.10.1936
    - Kartta Suomen sodasta 1808-1809. Joitain sotkamolaisia taloja mainittu. Myös tiestö 1808-1809 esitetty

- Leikkeiden perusteella Claudelin oli itsekin melko innokas lehtien avustaja.

- Leikkeistä suurin osa on kerätty Kajaanin lehdistä. Myös oululaisesta Kaikulehdestä on liitetty mukaan joitakin numeroita.

- Kokoelmiin sisältyy myös pääasiassa (?) Kajaania esittäviä valokuvia

- Muuta:

    - Kaupunginarkistossa säilytetään myös mm. Raitis Kainuu-lehden vuosikertoja v:sta 1950, sisältävät jotain Sotkamostakin. Samoin mieskotiteollisuuskoulun arkistoa noin 1960-luvulta
    - Vierailu Kajaanin kaupunginarkistossa tapahtui 6.8.1981

KAJAANIN KAUPUNGINARKISTO, LEHTORI LAURI LOUNELAN KOKOELMAT

Lauri Lounela, joka oli Sotkamon kirkkoherra Eljas Lönnrotin poika, oli aikansa parhaita ellei paras Sotkamon historian tuntija.

Hänen kokoelmansa kaupunginarkistossa käsittävät yhteensä 124 kansiota monenlaista arkistomateriaalia, lähinnä kuitenkin koti- ja ulkomaista vanhempaa kirjallisuutta.

Kansioiden systemaattinen läpikäyminen 06.08.1981 ei ollut mahdollista.

Kokoelmiin kuuluvan luettelon mukaan on kansioista mahdotonta löytää mitään Sotkamon historiaan varmasti liittyvää.

Kokoelmat käsittävät materiaalia vuosilta 1734-1952, mm. pienen määrän sanomalehtileikkeitä; luettelon mukaan myös omia muistiinpanoja.

Viittaan Jaana Korhosen raporttiin 02.06.1981. ("Käynti Kajaanin kaupungin keskusarkistossa 01.06.1981")

Vierailu 06.08.1981

Jukka Juntunen

KAJAANIN KAUPUNGINKIRJASTO, KOTISEUTUKOKOELMAT

- Kokoelmiin sisältyy lehtileikkeitä, kirjallisuutta, vuosikertomuksia jne., jopa asiakirjamateriaaliakin.

- Myös mm. Kainuulaisten sanomalehtien mikrofilmattuja vuosikertoja säilytetään samassa tilassa kotiseutukokoelman kanssa. Käytettävissä on mikrofilmien lukulaite.

- Kainuuta kokonaisuutena ja sen kuntia erikseen koskevan lehtileike- ja asiakirjakokoelman muodostamisen on aikoinaan (todennäköisesti 1930-luvulla) aloittanut kajaanilainen kruununvouti G. Envald. Työtä on sittemmin jatkanut ilmeisesti kirjaston toimesta nykypäiviin asti. Osittain leikkeet on liimattu kartongeille, osittain ne ovat irrallisia, joskus päiväämättömiä. Irralliset leikkeetkin on kuitenkin järjestetty kirjastossa paikkakunnittain arkistomappeihin ja UDK-luokituksen mukaiseen järjestykseen erillisissä kuorissa.

    - 17 kansiota Kainuuta kokonaisuutena käsitteleviä leikattuja lehtilekkeitä, liimaamattomia, järjestettyjä. Esim. Korven Kaiun, Pielisen-Karjalan ja Kainuun rintamalehden, Kainuun Sotainvalidin, Nuorten Kainuu jne. numeroita; kirjoituksia useimmilta elämän alueilta, mm. Kainuun historiaa 1930-luvulta nykypäiviin.
    - Kainuuta koskevia kirjoituksia I ja II. Tukevat kansiot liimattuja lehtileikkeitä 1930-luvulta. Myös muuta painettua materiaalia. Asia- -ja henkilöhakemisto.
    - Elämänkerrallisia tietoja Kajaanin kaupungista I - III. Tukevat kansiot liimattuja lehtileikkeitä, G. Envald.
    - Kainuun muita kuntia kuin Sotkamoa käsittelevät irrallisten lehtileikkeiden ja muun materiaalin kansiot, kymmeniä.
    - 4 kansiota pääasiallisesti Sotkamoa käsitteleviä lehtileikkeitä. Irrallisia, järjestettyjä, osa päiväämättömiä. 1930-luvulta nykypäiviin. Kansiot sisältävät myös esim. painettuja esitelmiä, ilmeisesti myös alkuperäisiä asiakirjoja. Eräitä otsikkoja sieltä täältä (lähinnä kuitenkin seurakunnallista historiaa):
        - J. A. Tervo, Sotkamon vanhan kirkon viimeiset vaiheet. Kajaani 1948 I ja II
        - Sotkamon vanha kirkko ja vanhan kirkon ajat. Esitelmä, jonka Sotkamon kirkkojuhlissa 21.8.1938 piti lehtori Lauri Lammela. Painettu, erillinen vihko
        - Henkilötietoja Kajaanin kihlakunnan papereista 1590-1928. Painettu erillinen vihkonen
        - Kappalaisen vanha pappila Sotkamon Varpuniemessä. KS 15.5. ?
        - Lyhykäisiä elämäkerrallisia tietoja Sotkamon hautausmaihin haudatuista henkilöistä. Kainuun Sanomille kirj. kruununvouti G. Envald
        - Sotkamon vanhan pappilan vaiheita. Lauri Lammela
        - Sotkamon asukkaiden vanhimpia sukunimiä, Kajaani 1937, G. Envald
        - Keisari Aleksanteri ja Sotkamon lukkari. Taloustirehtööri J. A. Tervon muistelman mukaan kirj. H. W. Claudelin, Kajaani 1941
        - Sotkamon oloja vuonna 1872. G. Envald. Painettu lehtinen, Kajaani 1934
        - Kauhiata vallattomuutta Sotkamon pappilassa vuonna 1875. Syyllinen voitiin myydä huutokaupalla pakkotyöhön enimmän tarjoavalle! Kajaani 1940-luku.
        - Johan Fredrik Kajaani - historioitsija Sotkamosta. KS 6.1.1981, Raili Kauppila

- Kirkkoherra Caspar Gröönin kertomus Sotkamon seurakunnasta, käsin kirjoitettu. Suomenkielinen, ehkä noin 10 sivua. Sotkamon seurakunnan 300-vuotismuisto -kirjan mukaan C. Gröön oli Sotkamon kirkkoherrana 1736 -1744.

- Sanomalehtiarvosteluja V. Huovisen teoksista, yksi vihko
- Lehtileikkeitä V. Huovisesta, yksi vihko
- Sanomalehtiarvosteluja Viena Korhosen teoksista, yksi vihko

- Kirjallisuuden kokoelmaan kuuluvat paitsi kainuulaisten kirjailijain teokset ja elämänkerrat (mm. Heikki Meriläinen) myös lukuisasti Kainuun ja Sotkamon historian kannalta tärkeitä harvinaisuuksia mm. seuraavia:

  - Eric Castren, Historisk och oeconomisk geskrifning öfwer Cajanaborgslän, Åbo 1754
  - Kertoelmia Kajaanin läänin vaiheista 1650-1750, kertonut K. A. Castren, Helsinki 1867
  - Tietoja Oulun läänin sota-asioista Gustaw III sodan aikana, kokoillut K. A. Castren, Helsinki 1870
  - O. A. F. Mustonen, Tietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Paltamon pitäjästä, Hämeenlinna 1885
  - W. M. Tervo, Metsästystietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Sotkamon pitäjästä, Helsinki 1893 2 kappaletta
  - A. R. Niemi, Heikki Meriläinen, kansankirjailija ja Karjalan kansantiedon suuri kerääjä, Karjalan sivistysseuran julkaisuja XXXX, Helsinki 1927
  - Das Sotkamo-Gebiet in Spätglazialer Zeit von Sampo Kilpi, Helsingin yliopisto Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta 1937. (Kuvitettu väitöskirja).
  - Sotkamon seurakunnan kirkollisista kouluista niiden perustamisesta nykyaikaan asti. Elin Riihioja. Tutkielma kasvatusopin laudaturarvosanaa varten v. 1942. (Painamaton, Siltavouti ja kiertokoulunopettaja H. Härmästä kerrotaan sivuilla 92-112. Ilmeisesti Helsingin yliopisto) /välissä Särtryck ur Turistföreningens i Finland Årsbok 1930, Juan Hortting: Sotkamo-stråten 114-121 sekä tähystimestä. Kainuuta kiertämässä II Sotkamossa. Kaleva 1947 n:o 297
  - Heikki Meriläisen suhde uskontoon ja kirkkoon. Aarne Röytiö, painamaton
  - Katsaus Sotkamon kunnan vaivaishoitotyön kehitykseen 1874-1922, Simo Rönty Kajaanin seminaari. Maantieteen kesätyö 1964
  - Vuokatin urheiluopiston synty, kehitys ja toiminta. Kirjoittanut Pentti Tiilikainen, painamaton

- Kokoelmista mainittakoon vielä:

  - Kainuun Sissin vuosikerrat 1925-1944 (suojelukuntalehti)
  - Valokuvakokoelmat, puolisenkymmentä albumia lähinnä Kajaania

- Vierailuni 6.8.1981 yhteydessä ehdin vain päällisin puolin silmäillä kokoelmia; kirkkoherra Gröönin kertomuksen kaltaista materiaalia saattaisi siis esim. tarkemmassa tutkimuksessa löytyä lisääkin.

- Kaupunginkirjaston kotiseutukokoelmien kortisto ei auta kovin paljoa ainakaan lehtileikkeiden suhteen. Ainoastaan muutamia Sotkamoa käsitteleviä artikkeleja voi löytää sen pohjalta varsinaisista kokoelmista.

MERILÄINEN MATTI, MV, NAAPURINVAARA, KORHOLA

Talossa ei ole tallessa ruotsinkielisiä asiakirjoja.

Heikki Meriläiseltä, joka aikoinaan asui Korholassa, ei ole jäänyt mitään taloon.

Valokuvia ei ole erityisemmin, joitakin vanhempiakin joka tapauksessa.

Opettaja Paavo Korhosen mainitsemasta kansanedustaja Antti Meriläisen päiväkirjasta Korholassa ei ole kuultukaan, vaikka Tauno ja Matti Meriläinen ovat Antti Meriläisen veljenpoikia. A. Meriläinen tosin kuoli jo 1942. (Myöskään A. Meriläisen sisko, Ida Meriläinen Kajaanista ei tiennyt päiväkirjasta mitään. Ida Meriläinen on tosin A. Meriläistä huomattavasti nuorempi). Kauko Korhonen (Naapurinvaara, Juohteela) muisti kuulleensa päiväkirjasta ja arveli, että se on ollut olemassa.Vilho Lukkari (kirkonkylä) ei tiennyt mitään päiväkirjasta.)

Puhelinkeskustelu käytiin 10.8.1981.

Jukka Juntunen

NYMAN AUNE, SOTKAMON NUORISOSEURAN ARKISTO

Sotkamon nuorisoseuran pöytäkirjat 1921-1934 ja 1944-1961 ovat Aune Nymannin hallussa. Väliin jäävä 10 vuoden katkos merkitsee katkoa myös seuran toiminnassa. Pöytäkirjojen välissä ovat myös esim. nuorisoseuran näyttämöseuran säännöt, lehtileikkeitä, joitain valokuviakin. Pöytäkirjat näyttävät kirjoitetun jokseenkin yksityiskohteisesti ja siten ne antavat melko elävän kuvan aikansa seuratoiminnasta.

Aune Nyman säilyttää myös Sotkamon nuorisoseuran v. 1892 Oulussa painettuja säästöjä, muutosilmoituksia ja luovutuspöytäkirjoja 1930- ja 1940-luvulta, otteita Kainuun Nuorisoseurojen johtokunpnan kokouksista. Urheilun Tuki ry:n pöytäkirjojen otteita, Rientola-yhtymän pöytäkirjoja 2.4.1950-10.2.1959 ja toimintakertomuksia. Sotkamon nuorisoseuran 70-vuotisjuhlan selostuksia ja onnitteluja (30.7.1961); sisällyksenä myös lehtileikkeitä) sekä joitain irrallisia kronikoita, juhlapuheita, esitelmiä, lehtikirjoituksia, valokuvia, lauluja, näytelmiä ja äänilevylyetteloita.

Esim. Jussi Kukkosen näytelmä "Korpin valloittajat" on lahjoitettu Sotkamon nuorisseuran käytettäväksi ja on edelleen tallessa.

Tallessa on myös yksi kappale Sotkamon nuorisoseuralaisten aikoinaan toimittamaa, käsin kuvittamaa ja kirjoittamaa lehteä "Uusi yritys" (toimittajiksi mainittu Ester Siren ja Jaakko Kananen). Ko. lehti on ilmestynyt vuoden 1912 ensimmäisenä numerona ja on ainakin ulkoasultaan varsin mielenkiintoinen. Sisällyksenä on runoja, kertomuksia ja muistelmia.

Sotkamon suojeluskunnan arkiston Aune Nyman arveli joutuneen suojeluskuntien pesien selvittelyssä Helsinkiin.

Nuorisoseuratoimintaan Sotkamossa liittyvät myös kuoro- ja torvisoitto- ja urheilutoiminnan alkuvaiheet Sotkamossa, kertoi Aune Nyman.

Aune Nymanin hallussa on yksi kappale Heikki Turusen historiikkia Sotkamon nuorisoseuran vaiheista 1891-1951.

Vierailu Aune Nymanin luona 11.8.1981

Jukka Juntunen

KAARTINEN EEVA, OPETTAJA, SOPALA

Vierailin Sopalassa 11.8.1981. Sopala on aikoinaan ollut Kainuun suurin tila, joten esim. sen yksityisilläkin lohkomisasiakirjoilla on yleistä merkitystä.

Yksityiskokoelmiin kuuluu mm. erilaiset kauppa-, kiinnitys- jne asiakirjoja vuodesta 1872 (Kaartisten isännyyden ajalta), otteita maarekisteristä, otteita käräjäpöytäkirjoista, perunkirjoja (mm. vuodelta 1895), jokakirjoja ym. vastaavaa.Papereita on varsin runsas nivaska.

Kotiarkistossa on säilynyt myös mm. Johanna Wilhelmiina Härkösen tutkintotodistus Sotkamon kansakoulun I luokalta lukuvuonna 1885-1886. (Koulu perustettiin v. 1881). Myös Saksassa 1940-luvun alussa ss-miehenä ollelta Seppo Kaartiselta on säilynyt joitakin kuitteja jne. Saksasta. Kuhmon ja Sotkamon maalaisliittolaisten neuvottelukokouksesta Kuhmossa 1953 on tallella pöytäkirja.

Sotkamon historian kannalta huomionarvoista on, että Sopalassa, joka jääkäriliikkeen aikana on ollut etappitalo, säilytetään, paksuhkoa nippua pöytäkirjoja ja päivittäisiä raportteja kansalaiskokouksista ja kansalaiskomitean toiminnasta Sotkamossa vuosina 1916-1917, pääasiassa kuitenkin keväällä 1917. Esim. päällimmäinen pöytäkirja on otsikoitu: "Pöytäkirja tehty kansalaiskokouksesta Sotkamon työveänyhdistyksen talolla 19.3.1917". Pöytäkirjojen alla esiintyy mm. seuraavia nimiä: J.A. Tervo, Jaakko Kananen, Juho Grön, Kalle Tolonen, Hannes Norome, Erkki Meriläinen ja E. Puusaari. Raportissa puhutaan urkkijoista ja ilmiantajista, myös järjestyksenpidosta. Työväenyhdistys näytetään tietyssä vaiheessa hyväksytyn kansalaiskomitean toimintaan mukaan. Ajan puutteen vuoksi lähempi tutustuminen mielenkiintoisiin papereihin ei ollut tässä vaiheessa mahdollista.

Eeva Kaartisen mukaan opetusneuvos Aune Meriläinen on tutkinut Kaartisen suvun vaiheita.

Kaartisen valokuvakokoelmissa on henkilökuvia 1800-luvulta alkaen (mm. Pekka Kaartisesta, ensimmäisestä Kaartisesta Sopalan isäntä). Jonkun verran on myös maisemakuvia (usein henkilöineen). Lisäksi lottatoiminnasta Sotkamossa on kuvia. Kuva-albumin tarkastelu jäi jokseenkin suurpiirteiseksi ajan puutten takia.

Jukka Juntunen

PARTANEN J.E., KUNNALLISNEUVOS

J.E. Partanen kertoi puhelimessa 12.8.1981, ettei hänellä ole erityisempää järjestettyä yksityisarkistoa. Kunnan arkistostakin löytynevät samat tiedot, kuin hänen omista papereistaan. Uutta tietoa saisi lähinnä haastattelemalla.

Sotkamon maalaisliitto-keskustapuoluelaisten arkistoista J.E. Partanen tiesi kertoa, että hänen perustamansa kunnallisjärjestön pöytäkirjoista yms. vastaa kunnallijärjestön puheenjohtaja (Rakel Paavoseppä) tai sihteeri. Kunnallisjärjestö perustettiin 1945. Sitä vanhemmilta ajoilta lienee säilynyt lukuisten paikallisosastojen aineistoa (viittaan Tytti Isohookana-Asunmaan väitöskirjaan Maalaisliiton järjestötoiminnasta Pohjois-Suomessa).

J.E. Partasen valokuvakokoelmiin kuuluu kuvia lähinnä sotien jälkeiseltä ajalta.

Jukka Juntunen

SOTKAMON SÄÄSTÖPANKKI. SOTKAMO-SEURAN TALLETUKSET

Säästöpankin alaholvissa säilytetään laatikossa ilmeisesti Sotkamo-seuralle kuuluvaan aineistoa, pääasiassa ääninauhoja.

Kyseessä lienevät ainakin osaksi opettaja Leevi Palolan ja HuK Toini Vinha-Mustosen tekemät perinnehaastattelut, vaikkei naunoissa mainitakaan haastattelijoita. Vaikuttaa siltä, että joku kolmaskin on tuonut nauhojaan samaan säilöön. (nauhoja on kolme eri tyyppiä.)

Nauhoja on yhteensä useita kymmeniä rullia. Suuri osa näistä sisältää kuitenkin jotakin muuta kuin sotkamolaisten haastatteluja. Sotkamolaiset ovat joka tapauksessa "päähenkilöitä" useammalla kuin kymmenellä rullalla.

Ääninauhoihin liittyy myös valokuvia haastatelluista henkilöistä sekä diasarja, ehkä tervanpoltosta.

Haastateltuja henkilöitä:

- ei sotkamolaiset:
  - mv. Roopert Juntunen (Juntusranta, Suomussalmi). Kansantietoa 1500-luvulta lähtien, muistelmia kyläilyistä Vienan-Karjalssa, vanhoja parannuskeinoja.
  - mv. Antti Heiskanen (Hiisijärvi, Ristijärvi). Muistelmia, kirkollisia tapoja, urheilua, heinäntekoa ennenvanhaan.
  - opettaja Kalle Jooseppi Kauko (Hyrynsalmi). Entisaikojen kouluolot, Hyrynsalmen asuttaminen
  - Kaupp. Teppo Mikkonen (Suomussalmi). Laukkukauppiaiden toiminta.
  - emäntä Riitta Moilanen (Kiannankylä, Suomussalmi). Karjanhoitoa, nälkäaikaa.
  - mv. Roope Moilanen (Kiannankylä, Suomussalmi). Kalustusta ym.
  - mv. Johannes Moilanen (Kiannankylä, Suomussalmi). Heinäntekoa, hevosenpidättäminen jne.
  - mv. Juho Kemppainen (Ristijärvi)
  - Antti Juntunen (Ristijärvi). Entisajan suutarintyö.
  - emäntä Iina Kemppainen (Hyrynsalmi). Jääkäriliikkeen synty- ja kehitysvaiheita.
  - herastuomari Roope Mikkonen (Ristijärvi). Maataloutta juhlakulttuuria, nuorten harrastuksia, tervanpolttoa. Alla merkintä: Ristijärvellä 19.07.1960 Ilari (?) Heikkinen.

Sotkamolaiset:

Sotkamolaiset:

- Oskari Partanen, Kustaava Partanen (Kuninkaanniemi, Sotkamo), Westeri Arffman. Kunta, seurakunta, nälkäajat, koulu, tervanpoltto ja -kuljetus, lotta-ajat Kuhmossa. Meriläinen (lausuu Sotkamon laulun).

- haastatellaan herra ja rouva Parrasta

- Käynti Jaakkolassa

- Keskitalon emäntä, Puukarin mummo

- Laukkalan isäntä ja emäntä Simo Hurtasta

- Palovaaran Alman haastattelu

- Myllyvaaran isäntä

- "Konitohtorin haastattelu"

- Heikki Turunen, Palovaaran "neidit"

- L. Lounela

- Haastattelu 13.07.1957 Naulavaaran koululla: Heiton talon isäntä kertoo isoisästään ja Heitonvaaran savupirtin rakentamisesta. Heiton emäntä.

- mv. Juho Okkonen (Tipasoja, Sotkamo). Metsästystä, viinankeittoa jne.

- sairaanhoitaja Jenny Niskasen (Sotkamo?) haastattelu.

- myyjä Emil Karjalainen (s. 1911). Höyrylaivaliikenne Ontojoki-Kajaani

- kapt. Eetu Polvinen (s. 1905). Höyrylaivaliikenne Ontojoki-Kajaani

Kaikenkaikkiaan haastattelujen kesto tunneissa mitattuna lienee jopa kymmeniä tunteja.

Tarkastin talletukset päällisinpuolin 12.08.1981.

Jukka Juntunen

TERVONEN HEIKKI, MV, KESKITALO, JUHOLANKYLÄ

Heikki Tervonen kertoi puhelimessa 13.8.1981, että Keskitalo on vanha jääkäriliikkeen aikainen etappitalo. Asiasta kerrotaan mm. "Aktivisti" -nimisessä kirjassa, joka esim. Tervosilla on kotonaan. Varsinaista asiakirja- tai muutta vastaavaa materiaalia ei Keskitalon historian noista vaiheista ole kuitenkaan säilynyt.

Talon omaan historiaan liittyviä kauppa- yms. kirjoja on tallessa ainakin 1800-luvulta.

Keskitalon on joskus 1800-luvulla joutunut antamaan velkaa Sotkamon kunnalle, mistä on myös todisteeksi säilynyt velkakirja.

Tervosten sukua ja Keskitalon vaiheita on tutkittu 1700-luvulle asti. Tutkimusaiheisto on kuitenkin toistaiseksi hieman hajallaan. Osa on Helsingissä ja osa Sotkamossa. Keskitalossa on asunut esim. Castreneja ja Elfingejä.

Jonkun verran on myös vanhoja valokuvia, enimmäkseen henkilökuvia. Joitakin on luovutettu Kainuun Perinnealbumissa käytettäväksi.

Jukka Juntunen

NISKANEN TOIVO, MV. SUMSA, NISKALA

Isäntä kertoi 14.8.1981 suvun asuneen tilalla jo yli 200 vuotta.

Jossakin vaiheessa kahdesta isännöinneistä veljeksistä toinen oli muuttanut pois. Kotilaan (Sumsalla).

Niskalassa ei ole enää talon vanhempia asiakirjoja tallessa, mahdollisesti Kotilassa (Uuno Niskanen) saatettaisiin tietää niistä.

Jonkun verran on vanhoja valokuvia. Ykki on mm. ollut Amerikassa. Joitakin kuvia on luovutettu Kainuun Perinnenalbumin tekijän käyttöön ja saatu ne myös takaisin.

Niskasen suku on tutkittu perusteellisesti aina 1500-luvulle asti. Sukukirja on mm. Niskalan pojalla ja esim. naapuritalossa Roinilassa.

Jukka Juntunen

Tuomiorovasti ja kirkkoherra Eljas Lönnrotin tyttäret maist. Elli Lounela ja lastentarhanopettaja Martta Lounela ovat luovuttaneet Aune Meriläiselle kaksi valokuva-albumia säilytettäväksi. Eljas Lönnrot oli Sotkamon kirkkoherranan 1.5.1917-1.10.1933.

Aune Meriläinen on tiedustellut mm. kirjastolta, voitaisiinko ko. arvokkaille kuville löytää sijoituspaikka esim. kotiseutukokoelmista. Sopivaa ja tarpeeksi turvallista tilaa ei kuitenkaan toistaiseksi ole löytynyt.

Valokuvista (yhteensä satoja) useimmat lienevät tältä vuosisadalta, 1910-luvulta eteenpäin. Joku on mahdollisesti 1800-luvun lopustakin.

Joidenkin kuvien takana on tietoja siitä, mitä kuvat esittävät ja milloin ne on otettu. Useat kuvat ovat kuitenkin ammattivalokuvaajien ottamia helposti tunnistettavia maisemakuvia ja ongelmaksi jää ainoastaan kuvan ottajan henkilöllisyys ja kuvan ottamisen ajankohta.

Kuvien aihepiiriä:

- höyrylaivoja Sotkamossa (mm. v. 1906), niiden satamaa ja reittiä
- lentokoneen pakkolasku (ehkä Sapsojärven) jäälle 17.4. 1922
- juhlajunan tulo Vuokattiin 16.10.1926
- Rimpilänniemen tiiliruukki
- Kärnälän laituri
- metsätraktori työssä
- presidentti Ståhlbergin vierailu Sotkamossa (valokuvan ottanut Ilmari Kianto)
- Kajaanin maatalousnäyttely 26.-27.8.1921
- maisemia ja tapahtumia Hiukasta (juhannusjuhlat) (runsaasti)
- kirkkomatka Sotkamossa 1920
- juhannusjuhlat ja eri vuodenaikojen maisemia Vuokatista (runsaasti)
- suojelukunta- ja lottatapahtumia
- tuomiorovasti Lönnrotin hautajaiset 1933
- sota-ajan siunaustilaisuuksia ja hautajaiset sankarihaudoilla
- runsaasti kuvia kirkonkylältä eri aikoina: Kansala, Aatos, Niemelän ranta, vanha Salmela, vanhoja maisemia Hirvenniemelle ja Vuokattiin päin. Hirvenniemen silta, Tuulensuu, Kiviniemi, Toivonniemen pappilaa, Kainuuntie, Hiukanhovi, vanha Hirvensaari, vanha posti, Sotkamon yhteiskoulu ennen laajennusta, ilmavalokuvia kirkonkylän alueesta jne.
- varsin vanhan näköinen värivalokuva Vuokatista
- yleiskuvia Naapurinvaaralta eri aikoina, Tikkalanniemi ja muita taloja

Aune Meriläinen pitää toivottavana, että löydettäisiin kunnasta kunnollinen arkistotila, johon Lönnrotin tyttärien valokuva-albumien kaltaista arvokasta aineistoa voidaan sijoittaa. (Sama toivomus on esitetty muiltakin tahoilta). Tilan löytyessä Elli ja Martta Lounela todennäköisesti lahjoittaisivat valokuvansa virallisesti kunnalle.

Opetusneuvos Meriläinen kertoi myös, että 1930-luvulla Iines Mattila Pohjalaisen osakunnan aloitteesta kokosi Sotkamosa talojen yskityisarkistoja. Mm. Kankaalan ja Kukkolan Miriläiset lahjoittivat lainhuutoja, perunkirjoituksia jne. osakunnalle. Lahjoitukset sijoitettiin Oulun maakunta-arkistoon (kahden Kalle Meriläisen arkistot).

Vierailu 18.8.1981

Jukka Juntunen

RÖNTY JORMA, MV. RIMPILÄNNIEMI, RÖNTYLÄ

Jorma Rönty on kerännyt Korvanniemen kylän taloista vanhoja valokuvia ja ottanut niistä suurennokset. Vuosisadan alussa kajaanilaisella (valokuvaaja?) Sipilällä oli huvila kylällä ja useimmat kuvista ovatkin alunperin hänen työtään. Kuvien taso on ammattilaismainen. Koko on postikortin luokkaa tai isompi.

Kuvia on yhteensä noin 50 ja ne esittävät Korvanniemenkylän elämää - ihmisiä ja työtä - esim. 1910- ja 1920-luvulla.

Nuaskylän nuorisoseuralla on ko. kuvista kaksoiskappaleet. Negatiivit ovat edelleen Jorma Rönnyn hallussa, joten niistä voisi helposti teettää lisäkuvia.

Rönnyn valokuvista on järjestetty joskus näyttelykin.

Jorma Rönty kertoi, että hänellä on käsitys siitä, mitä kuvissa tapahtuu ja ketä niissä esiintyy. Vielä voitaisiin kerätä vanhoilta ihmisiltä tietoa perinteistä ja historiasta rikkaan Korvanniemen menneisyydestä ja myös mm. niistä muistoista, joita ko. kuviin liittyy.

Mari-Liisa Perkko on tehnyt kansantieteellisen tutkimuksen asumisesta Röntylän talossa. "Asumistutkimus" on tehty Helsingin Yliopistolle ja se käsittelee talon elämää 1800-luvulta lähtien. Yksi kappale tutkimusta on Jorma Rönnyn hallussa.

Talon historaan liittyviä merkittävän vanhoja asiakirjoja Röntylässä ei ole.

Puhelinkeskustelu käytiin 18.8.1981.

Jukka Juntunen

PITÄJÄNHISTORIAN TARVE JA MAHDOLLISUUDET SOTKAMOSSA

Lähdetilanteen kartoitustyö

Sotkamo-kirjan merkitys

Sotkamo, Vuokatin vaarojen pitäjä -teoksen ilmestyminen v. 1964 oli merkkitapaus sotkamolaisessa kotiseututyössä. Kun kirjaa tarkastelee lähes 20 vuoden päästä sen ilmestymisestä, voi jo nähdä jokseenkin selvästi sekä sen hyviä että huonoja puolia.

Erittäin arvokasta on nähdäkseni se, että monet kansan kertomat tarinat ja muistot, jotka varmasti jo nyt ovat ainakin osittain jääneet unohduksiin, ovat Sotkamo-kirjassa säilyneet aineksiksi myöhemmille käsityksille paikkakunnan menneisyydestä.

Varsinkin lähempänä nykyaikaa olevista asioista kirja oletettavasti kertoo sangen luotettavasti ja alkuperäislähteisiin nojautuen.

Kotiseutulukemistona Sotkamo-kirja lienee niiden tavoitteiden ja päämäärien mukainen, joita kirjoittajat ovat aikoinaan työlleen asettaneet. Lukemistosta otetut kaksi painosta osoittavat, että sotkamolaiset ovat kiinnostuneita menneisyydestään ja historiastaan.

Kirjan tyyli on kevyt ja kertova. Pyrkimys keveyteen ja ajatus kirjan käyttämisestä kansakoululaisten lukukirjana muodostuvat sille myös rasitteiksi. On joskus vaikea erottaa, mikä on tarua ja mikä totta. Opettaja Leevi Palolan mukaan Sotkamo-kirja suurelta osin perustuu vanhojen ihmisten ja mm. kajaanilaisen lehtori Lauri Lounelan haastatteluihin. Sipo Häyrysen lehtileikekokoelmien läpikäymiseen sekä erilaisen Sotkamon historiasta kertovaan kirjallisuuteen (mm. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia). Alkuperäisiä, primaarilähteitä on tutkittu vain rajoitetusti.

Suurimpia puutteita kirjassa on lähdeviitteiden ja jopa lähdekirjallisuusluettelon pois jättäminen. Ainakin haastatellut henkilöt olisi ollut syytä luetella. Nyt lukijan on vain arvailtava, mistä kirjoittajat ovat tietonsa saaneet. Tämmöisenään kirja välittää helposti yksikertaistettua kuvaa "historiallisesta totuudesta".

Lukemistosta puuttuu mm. koko Suomen historian kannalta olennaisten tapahtumasarjojen ja kriisiaikojen tarkastelu sotkamolaisesta näkökulmasta (esim. sortokaudet, jääkäriliike, työväenliikkeen synty ja kehitys, kansalaissota, puoluejärjestöjen synty, oikeistoradikalismi, suojeluskunta, talvi- ja jatkosota sekä jälleenrakennustoiminta niiden jälkeen jne.)

Tieteellisyyden vaatimuksia Sotkamo-kirja ei luonnollisestikaan pysty täyttämään. On selvää, ettei sitä voida kotiseutulukemistolta odottaa. Sotkamolaisten kotiseututunteen ja kulttuuritietoisuuden vahvistamiseksi olisi kuitenkin toivottavaa, tieteellisesti pätevän pitäjänhistorian aikaansaaminen lähivuosina.

Sotkamon historiasta on kotiseutulukemiston lisäksi olemassa yksi vielä suhteellisen käyttökelpoinen asiallinen yleisesitys, Lauri Lounelan "Sotkamon vaiheita vuosisatojen varrelta" (teoksessa Sotkamon seurakunnan 300-vuotismuisto. Kajaani 1947). Se on kuitenkin jokseenkin suppea. Sotkamon vaiheita on käsitelty siis myös jo mainitussa Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historiassa

(kolme osaa toistaiseksi ilmestynyt).

Paha pidäke Sotkamon pitäjänhistorian kirjoittamiselle, koko Kainuun käsittävän maakuntahistorian puuttuminen, on muutaman vuoden kuluessa poistumassa. Kainuun historiaa kirjoitetaan parhaillaan, samoinkuin erillistä Kainuun työväenliikeen historiaa. Myös muita Sotkamonkin kannalta tärkeitä tutkimuksia on viime aikoina ilmestynyt, mainittakoon esim. Jorma Keräsen lisensiaattityö Kainuun asutus keskiajan lopulta 1600-luvun puoliväliin tai vaikkapa Tytti Isohookana-Asunmaan väitöskirja "Maalaisliitto Pohjois-Suomessa. Kehitysvaihevuosina 1906-1939". Kainuun Maakuntahistoriaa kirjoittavan työryhmän sihteeri Jorma Keränen kertoi puhelimessa 16.7.1981, ettei maakuntahistorian aikaansaamisesta suinkaan seuraa, että pitäjäkohtaisiin historioihin ei enää sen jälkeen ole tarvetta. Kovinkaan syvälle ei koko Kainuun tasolla voida mennä yksittäisten kuntien kohdalla, saati sitten eri kylien kehityksen seuraamisessa.

Vaikka Jorma Keräsen mielestä Kainuun historian ja pitäjäkohtaisten historioiden kirjoittaminen jo työvaiheessa saattaisivat olla toisiaan täydentäviä ja hyödyttäviä projekteja, olisi sotkamolaisten ehkä kuitenkin parasta odottaa Kainuun historianteosten edistymistä ainakin alustavaan käsikirjoitusvaiheeseen.

Lähdetilanteen karoitustyö

Jorma Keränen arveli 16.7.1981, että Sotkamon historiaan liittyvää lähdeaineiston kartoittamista voitaisiin hyödyntää myöhemmin esim. pitäjänhistoriaa mahdollisesti kirjoitettaessa. Keränen suositteli edelleen liikkeele lähtemistä mahdollisimman paikalliselta tasolta, sillä historiantuktijoille esim. Valtionarkisto on jo jokseenkin tuttu paikka. Parasta olisi selvittää Sotkamossa olevat huomattavammat yksityisarkistot. Kylien historian kannalta tärkeiden lähteiden luetteloinnin olisi toivottavaa.

Hieman ongelmalliseksi muodostui tärkeiden talojen identifioiminen kylistä ja niiden henkilöiden tavoittaminen, jotka tarkemmin olisivat tietäneet talojen arkistoista. Kun isännät lähes poikkeuksetta olivat päiväsaikaan heinäpelloilla tms. ja työhön käytettävissä oleva aika loppujen lopuksi varsin rajoitettu, jäi kylien historian tutkimista helpottavan materiaalin selvittelytyö vielä keskeneräiseksi.

Kävin kuitenkin läpi Sotkamon kirkonkylän ja Kajaanin tärkeimmät arkistot ja haastattelin useita Sotkamon historiaa harrastaneita ja siitä kiinnostuneita ihmisiä. Pääasiallinen tulos työstä on se, että sekalaisesta pitäjän perinne- ja historia-aineistosta on saatu tietoa yhteen paikkaa, kulttuuritoimistoon. Aikaisemmin ko. materiaali on ollut hajallaan siellä täällä, ilman että kenelläkään olisi ollut kokonaiskuvaa tilanteesta.

Kartoitustyön pohjalta muodostunut kuva ei missään nimessä ole täydellinen. Jos esim. pitäjänhistoria-projektin joskus toteutuessa

on tarvetta täydentää nyt saatuja tuloksia, olisi yksi mahdollisuus lähteä liikkeelle lehti-ilmoituksella. Keskeinen materiaali voitaisiin siinä vaiheessa koota yhteen paikkaan tutkijan käytettäväksi ainakin joksikin aikaa.

Eräs työn aikana esille noussut ongelma on sellaisen arkistotilan puuttuminen kunnasta, johon arvokkaita yksityiskokoelmia voitaisiin niiden omistajien niin toivoessa siirtää. Yksityisten hallussa olevien asiakirjojen jne. säilyminen tulevaisuuteen on tietenkin aina hieman epävarmaa. Toisaalta tietysti hajasijoitusta voidaan puolustaa: kaikki ei voi silloin tuhoutua kerralla.

Käyn seuraavassa lyhyesti läpi muutamia mielenkiintoisia kokoelmia, talletuksia ja kotiarkistojen "löytöjä":

1. J.A. Tervon lehtileikekokoelmat Sotkamon kunnan arkistossa

   - varsin merkittävä kunnalle v. 1975 saatu lahjoitus
   - käsittävät vuodet 1918-1949
   - yhdessä Sipo Häyrysen leikekokoelman kanssa mahdollistavat varsin elävän kuvan muodostamisen Sotkamosta lähes koko itsenäisyyden ajalta
   - ei löydy toistaiseksi arkistoluetteloista

2. Sipo Häyrysen yksityiset lehtileikekokoelmat ja valokuvat

   - elävää tietoa pitäjästä 1950-luvulta ja etenkin 1960-luvulta eteenpäin
   - Sotkamon urheiluhistoriaa 1940 luvulta
   - Sotkamo-seuran valokuvakokoelma
   - Kajaani-lehtiä vuosisadan alusta ym.

3. Kansanperinteen keruukilpailun satoa Sotkamosta 1950-luvulla Osuuspankin arkisto

   - arvoituksia, sananlaskuja, enteitä, taikoja, tarinoita, satuja jen.
   - yht. 55 liuskaa
   - ainakin osa vaikuttaa aidosti sotkamolaisilta ja tuoreilta

4. Sotkamo-Seuran talletukset Säästöpankin arkistoon

   - sotkamolaisten ja kainuulaisten henkilöiden haastatteluja 1950- ja 1960 luvulla (nauhoitettuja)
   - useita kymmeniä ääninauhakeloja
   - haastatteluihin liittyy valokuvia

5. Sotkamon kansalaiskomitean ja kansalaiskokousten pöytäkirjat vuodelta 1916 ja 1917. Kaartisen kotiarkisto (Sopala)

   - merkittävää lisävalaistusta Venäjän vallan loppuaikojen, jääkäriliikkeen, heräävän työväenliikkeen ja yhteiskunnallisten näkemysten kärjistymisen kaudelle Sotkamossa
   - paksuhko nivaska

6. Työväenliikkeen varhaisvaiheisiin Sotkamossa liittyvät pöytäkirjat Kainuun Museossa, Sulo Heikkisellä, Alpo Meriläisellä ja Artturi Okkosella

7. Turunkorvankylän historiaa valottavat asiakirjat Rönnynniemestä (Rimpilänniemi) ja Merilästä (Korvanniemi)/1700-luvulta alkaen, ehkä jo Isonvihan jälkeisiltä ajoilta.

8. Kirkkoherra Lönnrotin tyttärien valokuvakokoelmat. Opetusneuvos Aune Meriläisen hallussa.

9. Rautatien rakentamiseen ja aseman paikkaan liittyvät valituspöytäkirjat Sotkamosta 1920-luvun alusta. Kouluneuvos Toivo Lanamäen hallussa.

   - Lanamäellä on myös J.A. Tervon puhe ja esitelmä Vuokatin rautatieaseman avajaisista 1926 (käsittelee Sotkamon historiaa).

10. Sotkamon nuorisoseuran pöytäkirjat ja muu materiaali vuodesta 1921

    - nuorisoseura on perustettu Sotkamoon jo 1891/pöytäkirjojen häviämisen vanhimmalta periodilta pystyy melko pitkälle korvaamaan Heikki Turusen historiikki vuodelta 1951

11. Jorma Rönnyn (Korvanniemi) valokuvakokoelmat

    - n. 50 ammattilaistason valokuvaa Korvanniemen kylän elämästä, ihmisistä ja työstä 1910- ja 1920-luvulla.

12. Kajaanin kirjasto, kotiseutukokoelmat

    - 4 mappia Sotkamoa käsitteleviä lehtileikkeitä 1930-luvulta lähtien
    - Sotkamoa käsittelviä yliopistollisia opinnäytteitä (mm. Elin Riihiojan "Sotkamon seurakunnan kirkollisista kouluista niiden perustamisesta nykyaikaan asti". 1942)
    - kirkkoherra Grönin kertomus Sotkamon seurakunnasta. Suomeksi. Ehkä jopa 1700-luvun alkupuolelta.
    - Kainuuta käsittelevää historiallista tutkimuskirjallisuutta aina 1700-luvulta alkaen.

13. Kajaanin kaupunginarkisto, nimismies H.W. Claudelinin kokoelmat

- 10 kansiota lehtileikkeitä, kirjeitä, aslakirjoja, valokuvia, muistelmia, tutkielmia jne. Jotka liittyvät paitsi Hyrynsalmen ja Kajaanin myös koko Kainuun ja osittain Sotkamonkin historiaan.
- tietoa mm. talvakaudesta, Louis Sparren oleskelusta Sotkamossa 1894, sotkamolaisesta nimistöstä jne.
- materiaalia 1700-luvulta lähtien, lehtileikkeitä lähinnä 1920- ja 1930-luvulta

Muilta osin viittaan tarkempiin muistiinpanoihini kunkin yksityisen ja yleisemmänkin arkiston kohdalla. Oulun maakunta-arkiston Kainuun kuntia koskevan aineiston luettelosta on otettu kopio kulttuuritoimistoon. Valtion arkisto puolestaan on laatinut kokoelmistaan yleisluettelon.

Kun otetaan huomioon, että Sotkamon seurakunnan arkistot ovat varsin hyvin säilyneet (esim. kirkonkirjat alkavat jo 1600- luvun loppupuolelta) sekä monipuoliset (sisältävät ajalleen tyypillisesti tietoa lähes kaikesta siitä, mitä pitäjässä tapahtui), ja että kunnallinenkin aineisto on kohtuullisen hyvin tallessa 1870-luvulta lähtien, voidaan todeta että

- yhdessä esim. Tervon ja Häyrysen lehtileikekokoelmien kanssa pitäjässä tai pitäjästä säilynyt arkistoaineisto muodostaa varsin hyvän pohjan kaikelle kiinnostukselle Sotkamon historiaa kohtaan.

Pitäjänhistoria-ajatusta kehiteltäessä voidaan tietysti kaikkea tiedossa olevaa Sotkamon historiaan liittyvää aineistoa käyttää lähteenä pienempiin tutkimuksiin, lehtijuttuihin jne.

Kylien historian kirjoittamista helpottavaa selvitystyötä olisi tulevaisuudessa aihetta jatkaa.

Myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa on Sotkamon historiaan liittyvää aineistoa, ainakin siltavouti ja kiertokoulunopettaja Heikki Härmän sekä talollinen Antti Halosen laajat kansantieteelliset muistiinpanot 1890-luvulta. Muistiinpanot on kopioitu Sotkamon kirjastoon. Myös kirjoittajien henkilöllisyyttä on selvitetty kuluneena kesänä.

Sotkamossa 18.08.1981

Jukka Juntunen